

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

الحق احسن البصم

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده مقالات همایش ژئوپلیتیک شیعه ۱۶ و ۱۷ آبان ماه ۱۳۹۱ ایران - تهران

نویسنده:

مجمع جهانی شیعه شناسی

ناشر چاپی:

مجمع جهانی شیعه شناسی

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۵	چکیده مقالات همایش ژئوپلیتیک شیعه ۱۶ و ۱۷ آبان ماه ۱۳۹۱ ایران - تهران
۱۵	مشخصات کتاب
۱۵	اشاره
۲۰	اشاره
۳۷	سخن ناشر
۳۹	مقدمه
۴۳	ایران و ژئوپلیتیک شیعه آیا «هلال شیعی» عامل اصلی تحولات ژئوپلیتیکی خاورمیانه است؟
۴۴	چشم انداز ژئوپلیتیک شیعه در سیاست خارجی عربستان سعودی
۴۵	تبیین حضور شیعیان در قاره آفریقا با تاکید بر رهیافت ژئوپلیتیک انتقادی
۴۶	ژئوپلیتیک شیعه یا شیعه هراسی؟
۴۷	بازخوانی ژئوپلیتیک شیعه: نگرشی جدید به بحث
۴۹	نجف، جهان شهری در حال ظهور؟
۵۰	درآمدی بر الگوی مفهومی ژئوپلیتیک شیعه و ژئواستراتژی شیعی
۵۱	جریان های فکری و سیاسی شیعه در جهان. مورد شیعیان اسماعیلی
۵۲	ژئوپلیتیک شیعه یا هلال شیعه (مبانی، اهداف و رویکردها)
۵۳	تبیین علل جغرافیایی ظهور مذهب تشیع در ایران
۵۴	بررسی نقش و عملکرد احزاب، تشکل ها و شخصیت های شیعی در مسائل منطقه ای و جهانی
۵۵	بررسی و تحلیل اهمیت استراتژیک قلمروهای شیعه نشین در جهان اسلام
۵۵	شیعه و الگوهای دوگانه ی سیاست ورزی در خاورمیانه
۵۶	بیداری اسلامی و تأثیر آن بر ژئوپلیتیک شیعه
۵۷	تأثیر تحولات سیاسی جدید منطقه خلیج فارس بر ژئوپلیتیک شیعه
۵۸	ایران و ژئوپلیتیک شیعه
۵۸	شیعیان آمریکا و جایگاه آنان در مناسبات اجتماعی - سیاسی جامعه آمریکا

- ۶۰ ..... اهمیت ژئوپلیتیک شیعه و نقش آن در ارتباط با تأمین امنیت و ثبات منطقه ای و جهانی
- ۶۱ ..... ژئوپلیتیک شیعه و رابطه آن با ژئوپلیتیک جهانی
- ۶۲ ..... هویت و جایگاه سیاسی علویان ترکیه
- ۶۳ ..... ژئوپلیتیک شیعه و سیاست خارجی ایران
- ۶۵ ..... همگرایی و واگرایی جوامع شیعی ایران و جمهوری آذربایجان
- ۶۶ ..... ژئوپلیتیک شیعه و ایران هراسی در کشورهای حوزه خلیج فارس
- ۶۷ ..... ارزیابی فرصت ها و چالش های ژئوپلیتیکی جوامع شیعی در جهان اسلام با تأکید بر ایران
- ۶۸ ..... انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آن بر کشورهای منطقه
- ۶۹ ..... تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی شیعه بر توسعه نفوذ انقلاب اسلامی
- ۷۱ ..... فراملی گرایی نهاد مرجعیت شیعه در پرتو تحول مفهوم حاکمیت؛ چالش ها و فرصت ها
- ۷۳ ..... شیعیان و بیداری اسلامی
- ۷۴ ..... بررسی عوامل همگرایی و واگرایی ژئوپلیتیک شیعه در کشورهای ساحلی حوزه خلیج فارس
- ۷۵ ..... آمریکا و دکترین شیعه هراسی در خاورمیانه: اهداف و پیامدها
- ۷۶ ..... تعامل میان ایران و شیعیان عراق بعد از صدام و واکنش کشورهای عربی نسبت به آن
- ۷۷ ..... نقش کانونی ایران و انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیای نقش سیاسی شیعیان جهان
- ۷۸ ..... مفهوم شناسی ژئوپلیتیک در اندیشه سیاسی تشیع
- ۷۹ ..... تبیین منازعات ژئوپلیتیکی شیعه و سنی بعد از حمله آمریکا به عراق (از سال ۲۰۰۳ میلادی)
- ۸۰ ..... بررسی نقش ژئوپلیتیک مذهبی بر واگرایی کشورهای خلیج فارس
- ۸۳ ..... جایگاه متغیر «زائر - توریست» در سیاست و روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران با دولت های شیعی عراق پس از صدام
- ۸۴ ..... بررسی موقعیت شیعه در پاکستان، مطالعه موردی: آژانس کروم
- ۸۵ ..... تحولات جمعیتی و پراکنش هسته های شیعی جهان در یکصد سال اخیر
- ۸۶ ..... تشیع و شکل گیری هویت ایرانی
- ۸۸ ..... تبیین نقش کانونی ژئوایدئولوژی انقلاب اسلامی ایران در جهانی شدن تشیع؛ فرصت ها و چالش ها
- ۸۹ ..... بررسی نقش و جایگاه سیاسی آیت الله سیستانی در مسائل عراق
- ۹۱ ..... نقش گردشگری دینی و زیارتی در افزایش همگرایی و تعامل فرهنگی در جهان اسلام
- ۹۲ ..... تأثیر انقلاب اسلامی بر مشارکت سیاسی شیعیان

- ۹۲ ..... جوامع شیعی در خاورمیانه و تلاش برای خروج از انزوا
- ۹۳ ..... آینده گفتمان سیاسی - فرهنگی شیعی در جغرافیای سیاسی - فرهنگی، محلی - جهانی
- ۹۴ ..... نقش آفرینی سیاسی شهرهای مقدس شیعی (با تأکید بر شهر مشهد)
- ۹۵ ..... عوامل همگرایی و واگرایی میان ملت ها و کشورهای شیعی
- ۹۶ ..... ژئوپلیتیک شیعه فرصت یا تهدید
- ۹۷ ..... تأثیرات اجتماعی - فرهنگی نهاد وقف در حفظ و تحکیم پایگاه تشیع در خاور ایران
- ۹۸ ..... شیعه و ژئوپلیتیک مقاومت
- ۹۹ ..... پیدایش مزارها در ری و کارکردهای سیاسی آن ها
- ۹۹ ..... تعامل بین مکتب تشیع و «جهانی شدن» رویکرد دینی
- ۱۰۱ ..... نقش سلسله زندیه در ترویج فرهنگ تشیع و توسعه کالبدی شهر شیراز
- ۱۰۴ ..... همگرایی و واگرایی در میان ملت ها و کشورهای شیعی با تأکید بر ایران و عراق
- ۱۰۴ ..... تحلیلی بر اقدامات سیاسی آمریکا و ایران در قبال شیعیان بحرین
- ۱۰۷ ..... تحلیل ژئوپلیتیکی روابط دو کشور صدر جهان تشیع: بازنمایی تقابل ژئوپلیتیک شیعه با هژمونی آمریکا در منطقه استراتژیک قفقاز جنوبی
- ۱۰۷ ..... نگاهی به ژئوپلیتیک رسانه های شیعه و نقش آن در تحولات آینده جهان تشیع
- ۱۰۹ ..... ژئوپلیتیک جهان تشیع فرصت ها و چالش ها
- ۱۱۰ ..... نقش و تأثیر حزب الله لبنان در تحولات اخیر منطقه و گسترش بیداری اسلامی
- ۱۱۱ ..... بررسی نقش شهرهای اسلامی در شکل گیری ژئوپلیتیک شیعه
- ۱۱۲ ..... نگرانی های غرب از جایگاه ایران در ژئوپلیتیک شیعه
- ۱۱۳ ..... تنش های مذهبی در روابط دو جانبه ایران و افغانستان
- ۱۱۴ ..... اطلس اقلیت های مسلمان در جهان
- ۱۱۶ ..... موقعیت اقتصادی و ژئو اکونومیک شیعیان در بریتانیا
- ۱۱۷ ..... انقلاب اسلامی ایران، ژئوپلیتیک شیعه و بیداری اسلامی
- ۱۱۸ ..... (اطلس اقلیت های مسلمان در جهان) بازخوانی وضعیت مسلمانی در قلب اروپا؛ بوشنیاک ها از گذشته تا حال
- ۱۱۹ ..... اطلس اقلیت های مسلمان در جهان
- ۱۲۰ ..... اقلیت مسلمان در یونان
- ۱۲۳ ..... شیعیان روسیه

- ۱۲۳ ..... اطلس اقلیت های مسلمان در جهان
- ۱۲۵ ..... اطلس اقلیت های مسلمان در جهان
- ۱۲۶ ..... تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر جایگاه شیعیان منطقه خاورمیانه
- ۱۲۸ ..... اطلس اقلیت های مسلمان در جهان
- ۱۲۹ ..... ژئوپلیتیک شیعه و بیداری اسلامی: بررسی تغییرات سامانه نظم منطقه ای
- ۱۳۰ ..... ژئوپلیتیک انتقادی و شیعیان: نقدی بر رویکردهای سنتی در مورد ژئوپلیتیک شیعه
- ۱۳۴ ..... تأثیرات متقابل ژئوپلیتیک شیعه و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
- ۱۳۵ ..... تلافی ژئوپلیتیک شیعه، ژئواکونومی انرژی و نگرانی غرب
- ۱۳۶ ..... سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر ژئوپلیتیک شیعه در منطقه خاورمیانه
- ۱۳۷ ..... چالش های قلمروی شیعیان در مرزهای شرقی ایران
- ۱۳۸ ..... ایران: ام القرای جهان تشیع
- ۱۳۹ ..... ژئوپلیتیک شیعه؛
- ۱۴۰ ..... ایدئولوژی شیعه و حیات خلوت غرب
- ۱۴۰ ..... انقلاب اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه و جهان غرب
- ۱۴۱ ..... ارزیابی منافع جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در بحران اخیر کشور بحرین
- ۱۴۲ ..... تحلیل ژئوپلیتیکی منطقه بالکان و حضور اقلیت های شیعی
- ۱۴۳ ..... نقش کانونی ایران و انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیاء نقش سیاسی شیعیان جهان
- ۱۴۴ ..... ایران و آذربایجان؛ همگرایی یا واگرایی
- ۱۴۵ ..... انقلاب اسلامی، بیداری سلامی و چالش حقوق شهروندی شیعیان
- ۱۴۶ ..... انقلاب اسلامی ایران و فرآیند تسریع سیاسی شدن جهان تشیع
- ۱۴۷ ..... جایگاه انقلاب اسلامی در جهان پسا آمریکانیسم
- ۱۴۹ ..... واردات تسلیحات، فقر عمومی و بیداری اسلامی در خاورمیانه
- ۱۴۹ ..... نقش آفرینی شیعیان زیدی در آینده سیاسی یمن
- ۱۵۲ ..... سیزوار کانون عمده گسترش و استقرار سیاسی مذهب شیعه در شرق کشور
- ۱۵۳ ..... ویژگی های جغرافیایی مناطق شیعه نشین
- ۱۵۴ ..... نقش و جایگاه مذهبی مشهد در جذب مهاجران شیعه از قفقاز، آسیای میانه تا هندوستان در دوره قاجار

- ۱۵۵ ----- ژئوپلیتیک شیعه و تأثیر انقلاب اسلامی بر آن
- ۱۵۵ ----- تحلیلی بر اقدامات سیاسی آمریکا و ایران در قبال شیعیان بحرین
- ۱۵۸ ----- اهمیت ژئوپلیتیک بحرین در منطقه خاورمیانه
- ۱۵۹ ----- نقش شیعه هراسی در تقویت نهضت بیداری اسلامی
- ۱۶۰ ----- بررسی نقش شیعیان در نهضت بیداری اسلامی و حفظ هویت اسلامی با تأکید بر نهضت بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه
- ۱۶۱ ----- بررسی نقش ژئوپلیتیک شیعه در قدرت یابی شیعیان در ساختارهای سیاسی اجتماعی: بررسی مورد عراق و لبنان
- ۱۶۲ ----- الگویی روش شناختی برای تخمین وزن شیعیان در منطقه خاورمیانه کنونی
- ۱۶۵ ----- شیعیان گرجستان: مذهب، قومیت و ملیت
- ۱۶۶ ----- بررسی و تحلیل ساختار فضایی - جغرافیایی مذهب در ایران
- ۱۶۷ ----- بررسی نقش قانونی انقلاب اسلامی ایران در احیای بیداری اسلامی مردم مصر در دهه های اخیر
- ۱۶۸ ----- ژئوپولتیک شیعه و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه
- ۱۶۹ ----- بررسی نقش شیعه و انقلاب اسلامی در بیداری اسلامی
- ۱۷۰ ----- ژئوپولتیک شیعیان افغانستان
- ۱۷۱ ----- بررسی نقش اقتصادی جاذبه های گردشگری شیعی شهر اصفهان
- ۱۷۲ ----- کنگره های اسلامی، فرصتی برای دفاع از تشیع در جهان اسلام
- ۱۷۳ ----- ظرفیت های دیپلماسی عمومی ایران در میان طبقات و جمعیت های شیعی غیرایرانی
- ۱۷۵ ----- مبانی نظری سیاسی شدن و رفتار سیاسی شیعیان
- ۱۷۶ ----- پارادایم مقاومت و بیداری اسلام در پرتو تحولات شمال آفریقا و خاورمیانه
- ۱۷۷ ----- مطالعه و بررسی شیعه ستیزی عصر معاصر
- ۱۷۸ ----- انقلاب اسلامی و ژئوپلیتیک از منظر غرب و شرق
- ۱۷۹ ----- نقش امام موسی صدر در ارتقای موقعیت سیاسی و اجتماعی شیعیان لبنان
- ۱۸۰ ----- راه کارهای بهبود جایگاه شیعیان چین؛ زمینه ها و چالش ها
- ۱۸۲ ----- انقلاب اسلامی و ژئوپلیتیک شیعه
- ۱۸۳ ----- ژئوپلیتیک شیعه و سیاست خارجی ایران
- ۱۸۴ ----- جایگاه ایران اسلامی به عنوان ام القری جهان اسلام
- ۱۸۵ ----- فرهنگ سیاسی شیعه: الگوی تحولات نوین در ژئوپولیتیک خاورمیانه

- ۱۸۶----- ریملند شیعی، و نقش ایران به عنوان نماینده ی تمدن اسلامی در جنگ تمدن ها
- ۱۸۹----- هنرهای نمایشی در خدمت شهرهای مقدس شیعه و قابلیت های جذب گردشگری
- ۱۹۰----- شیعیان و بیداری اسلامی
- ۱۹۱----- تأثیر بیداری اسلامی بر شیعه هراسی در منطقه خاورمیانه
- ۱۹۲----- شیعیان و مناطق نفت خیز جهان، مطالعه موردی منطقه خلیج فارس
- ۱۹۳----- شیعه، بیداری اسلامی و آینده جهان
- ۱۹۳----- ژئوپلتیک شیعه، شکل گیری نظام منطقه ای نوین
- ۱۹۵----- گردشگری شیعی راه کاری در توسعه ی همگرایی دول شیعی مذهب
- ۱۹۷----- بررسی شرایط و عوامل بهبود در منزلت ژئوپلتیکی شیعیان در خاورمیانه
- ۱۹۸----- فرآیند ملت سازی و تأسیس حکومت در شیعه و نقش ایران
- ۱۹۹----- انرژی و منابع طبیعی و نقش آفرینی جوامع شیعی
- ۲۰۰----- سیره ی ائمه ی طاهربین مهم ترین مبین ماهیت سیاسی مذهب تشیع
- ۲۰۲----- جایگاه اقلیت شیعیان خوجه اثنی عشری در جهان تشیع
- ۲۰۴----- شهرهای مقدس شیعه و قابلیت های گردشگری
- ۲۰۵----- تبیین نقش ژئوپلتیک بحرین در استمرار حکومت پادشاهی این کشور
- ۲۰۶----- نقش ژئوپلتیک شیعه در تشکیل نظم نوین خاورمیانه
- ۲۰۷----- تشیع انقلابی با تأکید بر انقلاب ایران
- ۲۰۸----- بررسی شیعه هراسی: دلایل و اهداف
- ۲۰۹----- تحلیل جمعیتی اقلیت شیعه در جهان
- ۲۰۹----- نقش شیعیان در محور مقاومت
- ۲۱۱----- چالش های ایران در جهان اسلام با تأکید بر توهم ژئوپلتیکی هلال شیعی
- ۲۱۲----- ابعاد شیعی فلسفه ی سیاسی فارابی
- ۲۱۲----- بیداری اسلامی و نقش شیعیان بحرین در جنبش های خاورمیانه
- ۲۱۳----- فرایند سیاسی شدن و قدرت یابی شیعیان در منطقه - بررسی تطبیقی عراق و بحرین
- ۲۱۴----- ویژگی های جغرافیایی قلمروهای شیعه نشین - هلال شیعی
- ۲۱۵----- دین و دموکراسی اندیشه سیاسی تشیع

- ۲۱۵ ----- تمهیدات ایران در مقابله با نقش پدیده شیعه هراسی در جهان اسلام
- ۲۱۶ ----- شیعه و جهانی شدن
- ۲۱۷ ----- تبیین اثرگذاری انقلاب اسلامی بر وزن و قلمرو ژئوپلیتیکی شیعیان جهان
- ۲۱۹ ----- بررسی وضعیت اقلیت شیعیان عربستان سعودی از منظر حقوق بشر با نگاهی به بیداری اسلامی اخیر
- ۲۲۰ ----- بررسی پیامدهای جهانی شدن در کشورهای در حال توسعه با نگاه ویژه بر ژئوپلیتیک شیعه در کلان شهرها
- ۲۲۲ ----- معرفی علمای شیعه شمال پاکستان (بلتستان) با توجه به اهمیت ژئوپلیتیکی آن
- ۲۲۲ ----- تبیین ژئوپلیتیک پراکنش جغرافیایی شیعیان منطقه ی خلیج فارس
- ۲۲۳ ----- بررسی جایگاه ژئوپلیتیک تشیع در خاورمیانه
- ۲۲۴ ----- ژئوپلیتیک شیعه فرصت ها و چالش های پیش رو سیاست خارجی ایران
- ۲۲۶ ----- سناریو سازی برای توسعه قدرت شیعه در آینده
- ۲۲۶ ----- بررسی رویکردهای ایالات متحده آمریکا و عربستان سعودی نسبت به بحران بحرین
- ۲۲۷ ----- نقش انقلاب اسلامی ایران در احیای شیعیان عربستان
- ۲۲۸ ----- ژئوپلیتیک شیعه و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران
- ۲۲۸ ----- انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی در چارچوب نظریات ژئوپلیتیک
- ۲۳۰ ----- مسائل ژئوپلیتیکی شیعیان در بحرین
- ۲۳۲ ----- ژئوپلیتیک آمریکایی دشمن تازه و رقابت منفی مذاهب در جهان اسلام
- ۲۳۲ ----- چالش های ژئوپلیتیکی شیعیان آذربایجان با تاکید بر روند گسترش فعالیت های یهودی - صهیونیستی
- ۲۳۳ ----- دولت از منظر فقه سیاسی تشیع
- ۲۳۴ ----- نقد و بررسی دیدگاه های فرانسوا توال در مورد ژئوپلیتیک شیعه با تاکید بر ژئوپلیتیک فرهنگی انقلاب اسلامی
- ۲۳۵ ----- انقلاب اسلامی ایران و بیداری اسلامی در جهان اسلام
- ۲۳۶ ----- ژئوپلیتیک شیعه و فرصت های پیش رو
- ۲۳۷ ----- نقش شیعیان عربستان در پیشبرد منافع ملی ج.ا.ا در منطقه
- ۲۳۸ ----- کارکرد مکانی نجف اشرف در ژئوپلیتیک شیعه
- ۲۳۸ ----- واوکاوی نقش شیعیان در ایجاد جنبش های سیاسی - اجتماعی در عربستان
- ۲۳۹ ----- هویت شیعیان در بحرین؛ رویکردی سازه انگارانه به روابط ایران و بحرین و تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش های مردمی این کشور
- ۲۴۱ ----- ژئوپلیتیک نقش انقلاب اسلامی ایران: طرح فرضیه ای پیرامون سیاسی شدن شیعیان جهان

- ۲۴۲ ..... ژئوپلیتیک شیعه و تحول در معادلات جهانی
- ۲۴۳ ..... تحولات منطقه، بیداری اسلامی و ژئوپلیتیک شیعه
- ۲۴۴ ..... توسعه پایدار با جذب گردشگر مذهبی
- ۲۴۵ ..... آموزه های تشیع و نقش آن در دفاع مقدس و تثبیت مرزهای ایران بعد از بارها تغییر
- ۲۴۵ ..... منزلت ژئوپلیتیکی شیعه در منطقه و جهان
- ۲۴۷ ..... بررسی جریان های عمده فکری - سیاسی شیعه در منطقه شامات
- ۲۴۷ ..... چشم انداز اسلام بر حیات قدرت سیاسی شبه جزیره عربستان
- ۲۴۸ ..... شیعیان کویت و فرصت ها و چالش های فراروی آنان جهت دستیابی به رضایت مطلوب در ساختار سیاسی
- ۲۴۹ ..... شیعه هراسی در حوزه دیپلماسی امنیتی آمریکا
- ۲۵۰ ..... مطالعه و بررسی شیعه ستیزی در عصر معاصر
- ۲۵۱ ..... نقش شکاف شیعه - سنی در تحولات موسوم به بهار عربی
- ۲۵۱ ..... واکاوی انقلاب اسلامی ایران و جنبش های اسلامی
- ۲۵۲ ..... جایگاه شیعه در ژئوپلیتیک پست مدرن
- ۲۵۳ ..... پدیده شیعه هراسی در جهان معاصر
- ۲۵۵ ..... بیداری اسلامی: بررسی ریشه های جنبش دینی در شیعیان بحرین
- ۲۵۵ ..... ژئواکونومیک، عامل قدرت برتر در قرن بیست و یکم
- ۲۵۷ ..... نقش کانونی ایران و انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیای نقش سیاسی شیعیان جهان
- ۲۵۸ ..... بررسی تأثیرات ژئوپلیتیک شیعه بر جهت گیری های سیاسی وایدئولوژیکی در تحولات کنونی خاورمیانه
- ۲۵۹ ..... تحلیل نقش ژئوپلیتیک شیعی ایران در دست یابی به آرمان های جهان اسلام با بهره گیری از مدل استراتژیک SWOT
- ۲۶۰ ..... نقش حکومت های محلی آذربایجان در گسترش مذهب تشیع با تاکید بر دولت قره قویونلوها
- ۲۶۲ ..... آزادی و دموکراسی؛ دو گوهر گمشده در چاه نفت ژئوپلیتیک شیعه
- ۲۶۳ ..... شهرهای مقدس شیعه و قابلیت های گردشگری
- ۲۶۴ ..... تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر ژئوپلیتیک تشیع
- ۲۶۵ ..... بازتاب مفهومی و عملی انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان جهان
- ۲۶۵ ..... تأثیر ایدئولوژی شیعه در ایران بر ژئوپلیتیک دولت های منطقه خلیج فارس
- ۲۶۶ ..... بررسی ژئوپلیتیک شیعه پس از سقوط صدام و پیامدهای منطقه ای ناشی از آن

- ۲۶۷ ----- طرح هلال شیعی و ژئوپولیتیک شیعه: موانع و پیامدها
- ۲۶۹ ----- موقعیت ژئوپولیتیک شیعیان در خاورمیانه و تاثیر آن بر منافع غرب
- ۲۷۰ ----- ریشه های ضدیت طالبانیسم پاکستان با شیعیان و انقلاب اسلامی
- ۲۷۱ ----- بررسی نقش نیروهای منطقه ای و فرامنطقه ای در تشدید خشونت های ضد شیعی در پاکستان پس از انقلاب اسلامی ایران
- ۲۷۲ ----- نقش انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیاء نقش سیاسی شیعیان جهان
- ۲۷۳ ----- تحلیلی بر رویکردهای شیعی از منظر ژئوپولیتیک انتقادی
- ۲۷۴ ----- ژئوپولیتیک ایران در محاق ژئوپولیتیک شیعه
- ۲۷۵ ----- شیعه هراسی در جهان امروز
- ۲۷۷ ----- چرایی و چگونگی بازخیزش و نقش آفرینی شیعیان منطقه
- ۲۷۸ ----- تبیین ژئوپولیتیک اثر گذاری انقلاب اسلامی بر سیاسی شدن شیعیان عربستان
- ۲۷۹ ----- تشیع از منظر قدرت های جهانی و راه های جلوگیری از نفوذ آن در جهان
- ۲۸۰ ----- هجرت و ژئوپولیتیک شیعه
- ۲۸۱ ----- ریشه های تعارض شیعیان زیدیه و دولت در یمن
- ۲۸۱ ----- بررسی جایگاه خاندان الحوثی در نهضت شیعیان زیدیه یمن
- ۲۸۲ ----- بررسی تطبیقی رویکردهای ایالات متحده آمریکا، عربستان سعودی و ج.ا.ایران در قبال بحران بحرین
- ۲۸۳ ----- علویان ترکیه، حلقه مفقوده ژئوپولیتیک تشیع
- ۲۸۴ ----- نقش انقلاب اسلامی در فرایند سیاسی شدن و قدرت یابی شیعیان در منطقه و جهان
- ۲۸۵ ----- شرایط ژئوپولیتیک شیعیان افغانستان
- ۲۸۵ ----- تحلیلی بر ژئوپولیتیک مقاومت شیعیان بحرین
- ۲۸۶ ----- قدرت نرم ایران در ژئوپولیتیک شیعه و امنیت انرژی در سیاست خارجی خاورمیانه آمریکا
- ۲۸۷ ----- مبانی نظری سیاسی شدن و رفتار سیاسی شیعیان با تأکید بر اندیشه امام خمینی
- ۲۸۸ ----- بررسی نقش گردشگری در همگرایی مناطق شیعه نشین جهان
- ۲۹۰ ----- بررسی نقش کانونی جمهوری اسلامی ایران در صحنه ژئوپولیتیک شیعیان در جهان
- ۲۹۲ ----- عاشورا؛ آموزه، رسانه و الگویی جاودان برای ژئوپولیتیک مقاومت؛
- ۲۹۳ ----- بیداری اسلامی و دورنمای آن با تاکید بر شیعیان
- ۲۹۶ ----- بررسی استراتژی های کشورهای اسلامی در مقابله با پدیده شیعه هراسی در جهان

- ۲۹۶ ..... چالش های امنیتی ژئوپلتیک شیعه در آغاز دهه دوم قرن ۲۱
- ۳۰۰ ..... مبانی نظری رفتار سیاسی شیعیان دوازده امامی عراق
- ۳۰۱ ..... ایران و هراس زدایی از تغییر در خاورمیانه عربی
- ۳۰۲ ..... بازشناسی انقلاب اسلامی ایران در الگوی بیداری جهان اسلام با تأکید بر نقش احیاء ولایت فقیه و رهبری شیعی (امام خمینی و امام خامنه ای)
- ۳۰۳ ..... حکومت پاکستان، طالبان و اقلیت شیعه
- ۳۰۴ ..... هویت ملی ایرانی و مذهب شیعه؛ عوامل بقاء ملی
- ۳۰۵ ..... بررسی توانمندی شهرهای شیعه در توسعه گردشگری
- ۳۰۶ ..... اصلاحات سیاسی و دموکراسی در کویت و تأثیر آن بر شیعیان
- ۳۰۷ ..... اصل دعوت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و تأثیرات آن در ژئوپلتیک شیعیان خاورمیانه
- ۳۰۸ ..... ژئوپلتیک شیعه و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: بررسی موردی تأثیر دو جنگ اسرائیل با حزب الله و حماس بر روابط ایران و جمهوری آذربایجان
- ۳۰۹ ..... سنجش وزن ژئوپلتیکی شیعیان در ساختار قدرت کشورهای منطقه خاورمیانه
- ۳۱۰ ..... نقش و جایگاه انقلابی گری در تفکر شیعه
- ۳۱۱ ..... نقش زنان در ژئوپلتیک شیعه
- ۳۱۳ ..... درباره مرکز

چکیده مقالات همایش ژئوپلیتیک شیعه ۱۶ و ۱۷ آبان ماه ۱۳۹۱ ایران - تهران

مشخصات کتاب

سرشناسه : همایش ژئوپلیتیک شیعه (۱۳۹۱ : تهران)

عنوان و نام پدیدآور : چکیده مقالات همایش ژئوپلیتیک شیعه ۱۶ و ۱۷ آبان ماه ۱۳۹۱ ایران - تهران [کتاب] / برگزارکنندگان مجمع جهانی شیعه شناسی ... [و دیگران].

مشخصات نشر : قم: آشیانه مهر، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۲۹۶ ص.

شابک : ۷۰۰۰۰ ریال: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۶۴-۴۱-۰

وضعیت فهرست نویسی : فایا

یادداشت : برگزارکنندگان مجمع جهانی شیعه شناسی، انجمن ژئوپلیتیک ایران، دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران، مرکز مطالعات بین المللی دینی دانشگاه تهران، دانشگاه امام حسین (ع) ... .

موضوع : شیعه شناسی -- کنگره ها

موضوع : شیعه و سیاست -- کنگره ها

موضوع : شیعه شناسی -- ایران -- کنگره ها

شناسه افزوده : مجمع جهانی شیعه شناسی

شناسه افزوده : The World Center for Shite Studies

رده بندی کنگره : ۱۳۹۱ ۸۵۰/BP۲۳۹

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۵۳

شماره کتابشناسی ملی : ۲۹۶۹۴۵۵

ص : ۱

اشاره

نام کتاب: ..... چکیده مقالات همایش

ژئوپلیتیک شیعه

ناشر: .....

انتشارات آشیانه مهر (تحت اشراف مجمع جهانی شیعه شناسی)

امور فنی / تنظیم و طرح جلد: ..... علی اکبر

رشیدی گلروئی

ویراستاران: ..... سید علی محمد محمودیان _ محمد شفیعی

نسب - علیرضا فروزی

صفحه آرا: .....

ابراهیم ناظری

تعداد

صفحات: .....

۲۹۶

چاپخانه: .....

گلها

نوبت و تاریخ چاپ: .....

اول / ۱۳۹۱

تیراژ: .....

۳۰۰۰

قیمت: .....

۷.۰۰۰ تومان

شابک: ..... -۴۱-۰

۹۷۸-۶۰۰-۶۱۶۴

برگزار کنندگان:

انجمن ژئوپلیتیک ایران - دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران - مرکز مطالعات بین المللی دینی دانشگاه تهران - دانشگاه امام حسین علیه السلام - مجمع جهانی اهل بیت^ع - مجمع جهانی شیعه شناسی - جامعه المصطفی العالمیه قم - شهرداری تهران - استانداری خراسان رضوی.

حامیان:

دانشگاه اصفهان - دانشگاه تربیت مدرس - دانشگاه خوارزمی - دانشگاه شهید بهشتی - دانشگاه فردوسی مشهد - سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی - پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی - مؤسسه مطالعات اندیشه سازان نور - دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (نماینده گی تهران) - سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح - معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری - پژوهشکده گردشگری - معاونت فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (دانشگاه تمدن ساز) - خانه اندیشمندان علوم انسانی.

افراد همایش:

۱. رئیس همایش: دکتر محمدرضا حافظ نیا - عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس

۲. دبیر همایش: دکتر سید عباس احمدی - عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

۳. دبیر کمیته علمی: دکتر سید یحیی صفوی - عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین علیه السلام

۴. دبیر کمیته اجرایی: دکتر سید علی بدری - عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

۵. مسئول دبیرخانه و بخش اداری - مالی: حمیدرضا نصرتی

۶. نماینده دبیرخانه و امور اداری: عباس موسوی

۷. مسئول روابط عمومی و اطلاع رسانی: سید عباس رجایی

۸. نمایندگان دبیرخانه کمیته علمی: فواد علوی نیا و حسن جعفرآبادی سعادت

۹. مسئول و رابط صدا و سیما: محسن محمدی

۱۰. گروه نشریه و خبرگزاریها: زهره پرچکانی و شیما مفیدی راد

۱۱. نمایندگان شاخه دانشجویی: محمدمین نقیب زاده و عهدیه آتشی

اعضای کمیته علمی:

۱. دکتر محمدجعفر آجرلو - دانشگاه امام حسین علیه السلام
۲. دکتر سیدعباس احمدی - دانشگاه تهران
۳. حجه الاسلام و المسلمین علی انصاری بویراحمدی - مجمع جهانی شیعه شناسی
۴. دکتر هادی اعظمی - دانشگاه فردوسی مشهد
۵. دکتر سید علی بدری - دانشگاه تهران
۶. حجه الاسلام والمسلمین محمد سالار - مجمع جهانی اهل بیت
۷. دکتر علی صباغیان - دانشگاه تهران
۸. دکتر سید یحیی صفوی - دانشگاه امام حسین علیه السلام
۹. دکتر ناصر رضایی - پژوهشکده گردشگری
۱۰. دکتر مراد کاویانی راد - دانشگاه خوارزمی
۱۱. دکتر سید عبدالامیر نبوی - پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم
۱۲. دکتر یونس نوربخش - دانشگاه تهران
۱۳. دکتر محمود واثق - دانشگاه تهران

ص: ۶

۱. حجه الاسلام والمسلمین محمد سالار

۲. حجه الاسلام و المسلمین علی انصاری بویراحمدی

۳. دکتر رضا حسین پور پویان

۴. دکتر عیسی ابراهیم زاده

۵. دکتر سید عباس احمدی

۶. دکتر زهرا احمدی پور

۷. دکتر رضا التیامی نیا

۸. دکتر مریم امیدی آوج

۹. دکتر محمدجعفر آجرلو

۱۰. دکتر سید علی بدری

۱۱. دکتر نسرین خانی ها

۱۲. دکتر یاشار ذکی

۱۳. دکتر عمران راستی

۱۴. دکتر حسین ربیعی

۱۵. دکتر نبی الله رشنو

۱۶. دکتر ناصر رضایی

۱۷. دکتر ابراهیم رومینا

۱۸. دکتر سید هادی زرقانی

۱۹. دکتر محمدحسین سرایی

۲۰. دکتر علی صادقی

۲۱. دکتر علی صباغیان

۲۲. دکتر سید یحیی صفوی

۲۳. دکتر عطاالله عبدی
۲۴. دکتر عمران علیزاده
۲۵. دکتر عبدالرضا فرجی راد
۲۶. دکتر حبیب الله فصیحی
۲۷. دکتر مرتضی قورچی
۲۸. دکتر مراد کاویانی راد
۲۹. دکتر احسان لشکری
۳۰. دکتر علیرضا محرابی
۳۱. دکتر حسین مختاری هشی
۳۲. دکتر عبدالامیر نبوی
۳۳. دکتر یونس نوربخش
۳۴. دکتر محمود واثق
۳۵. دکتر هادی ویسی
۳۶. دکتر احمد کلاه مال همدانی
۳۷. دکتر بهادر زارعی
۳۸. دکتر کیومرث یزادن پناه
۳۹. دکتر داریوش یعقوبی

: به قلم استاد انصاری بویراحمدی (۱)

بسم الله الرحمن الرحيم

{ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَالْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا } (۲)

ژئوپلیتیک، دانش مطالعه ارتباط بین جغرافیا، قدرت و سیاست است. مفهوم ژئوپلیتیک به دلیل آن که دارای پهنه وسیع بوده و با رویکردها و تعابیر مختلف از آن یاد شده است، دارای تعریف واحدی نیست. (۳) برخی فراسوی مفهوم کلاسیک ژئوپلیتیک، آن را از دیدگاهی گسترده تر از عوامل جغرافیایی و سیاسی، مورد مطالعه قرار داده اند؛ تا آنجا که ژئوپلیتیک را، هنر و فرآیند رقابت جهانی دانسته اند و....

در یک نگرش کلی می توان گفت: برخی تعاریف از یک جامعیت نسبی برخوردارند (۴) که امید است با تکامل علم ژئوپلیتیک به تعریف واحدی از آن دست یابیم. انشاءالله.

دنیای ژئوپلیتیکی حضرت آدم و حوا به عمق، عظمت و بزرگی دنیای امروز نبود. اهلی شدن چهارپایان به انسان کمک کرد تا چند فرسخی بیشتر از مکان خود فاصله بگیرد. اختراع چرخ، زندگی انسان را متحول نمود، پیدایش نیروی بخار دگرگونی بیشتری در زندگی انسان ها پدید آورد، که ژئوپلیتیک طبیعت را در پی داشت. ابداع تلگراف، سرعت و مسافت را افزایش داد. اختراع رادیو امتداد گوش ها، تلویزیون امتداد چشم ها، قطار و ماشین و هواپیما، امتداد پاها و با اینترنت باز هم گوش ها و چشم ها و پاها درازتر شده اند؛ که این مهم ژئوپلیتیک تمدنی را به دنبال داشت. اما بحث از امتداد گوش و چشم و پا فراتر است و به حق وارد انگاره و دنیای تازه ای شده ایم. امروز بحث بر سر امتداد فرهنگ ها و وسایل فرهنگی است که از آن به عنوان ژئوپلیتیک ایدئولوژی و فرهنگ نام می بریم. همچنان که می توانیم از آن به عنوان ژئوپلیتیک مدرن نیز نام ببریم.

از دیدگاه تشیع نقش عوامل و آثار معنوی و انسانی پررنگ تر از عوامل مادی و جغرافیایی در ژئوپلیتیک است. از نقش دانش بنیادی و هم از نقش دانش کاربردی نباید غافل بود. لذا همانگونه که فضای جغرافیایی در مناسبات بین المللی و روابط دولت ها نقش ژئوپلیتیکی دارد، فرهنگ دین نیز چنین تأثیراتی دارد. همانگونه که اندیشه ها و کنش و واکنش های سیاسی در تمام سطوح (۵) تأثیر گذار است. ژئوپلیتیک فرهنگ دینی نیز در قلمرو خاص خود، یک نوع از محصولات سیستم ژئوپلیتیک جهانی است.

ص: ۲۱

۱- حجهالاسلام و المسلمین انصاری بویراحمدی استاد حوزه و دانشگاه.

۲- مائده / ۳.

۳- سیر نظور تعاریف مختلف تا آنجا پیش رفته که از طرف متخصصین و صاحبان نظر، بیش از ۳۰ (سی) تعریف برای ژئوپلیتیک ارائه شده است.

۴- در بین تعاریف ارائه شده از ژئوپلیتیک، تعریف استاد محمد رضا حافظ نیا، استاد دانشگاه تربیت مدرس در اثر ارزنده ایشان، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، ص ۳۷، از جامعیت بالایی برخوردار است.

۵- اعم از ملی، منطقه ای، قاره ای و بین المللی.

بنابراین مکتب تشیع با اعتقاد به ژئوپلیتیک تمدنی - آن هم تمدن اسلامی - خواستار ثبات ژئوپلیتیکی در سطح عالم است.

ژئوپلیتیک

شیعه به دنبال کشف و به روز رسانی توانمندی ها و عزت و عظمت جهان اسلام است. به دنبال احیای تمدن بزرگ اسلامی است. تمدنی که شالوده ی اصلی آن از نظر علمی در ابعاد فردی و اجتماعی و هم از نظر اقتصادی در ابعاد ملی و فراملی و هم از نظر سیاسی در روابط داخلی و خارجی بر مبنای اسلام اصیل پی ریزی و بنیان نهاده شده است. ژئوپلیتیک شیعه نه تنها خواهان برتری طلبی تشیع بر سایر فرقه ها و مذاهب در بین مسلمین نبوده و نخواهد بود؛ بلکه پیوسته به دنبال اتحاد و احترام متقابل و وحدت عمومی امت اسلامی در سراسر جهان اسلام است. اگر کسی در ژئوپلیتیک شیعه از عواملی چون استیلا و تسلط، اقتدار و قدرت عظمت خواهی و برتری طلبی سخن می راند، منظور رقابت و برتری در مقابل صهیونیزم و استکبار جهانی است {أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ} (۱) رقابت

و برتری در برابر هر نوع ظلم و ستم، هر نوع استعمار و استثمار، و به چالش شانیدن هر نوع تعدی و گردن کشی در مقابل اسلام اصیل است. البته با الهام از قرآن کریم که می فرماید: {وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ وَعِيدُوا اللَّهَ وَعِيدُواكُمْ...} (۲) «هر نیرویی در قدرت دارید، برای مقابله با آنها دشمنان، آماده سازید! و (همچنین) اسبهای ورزیده (برای میدان نبرد)، تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید». هدف اصلی ژئوپلیتیک شیعه، که مرز جغرافیایی آن جهان اسلام، منابع قدرت آن امت اسلام و سیاست آن سیاست اسلامی است، احیای هویت اسلامی، تقویت ارزش های الهی و گسترش بیداری اسلامی است. اگر دشمنان مسلمین به دلیل فقدان بنیادین تفاهم، نابسامانی های اعتقادی، بدبینی و افزون طلبی در تکاپو برای کنترل قدرت جهانی اسلام هستند، در مقابل ژئوپلیتیک شیعه به دنبال تفاهم بنیادین، گسترش فرهنگ و معنویت و ثبات در مناسبات ژئوپلیتیکی است. امید است با عنایت به تأثیر فوق العاده ی فرهنگ دینی بر عوامل جغرافیا، قدرت و سیاست، نقش فرهنگ اسلام بر ثبات در مناسبات ژئوپلیتیکی ایران، جدی تر و با اهتمام بیشتری مورد توجه قرار گرفته و همایش ژئوپلیتیکی شیعه سرآغازی باشد بر روند رو به رشد اسلام اصیل و تأمین سعادت دنیا و آخرت برای مسلمین انشاءالله.

در

خاتمه برخورد لازم می دانم از زحمات اساتید ارجمند جناب آقای دکتر محمدرضا حافظ نیا رئیس همایش، جناب آقای دکتر سرلشکر سید رحیم صفوی رئیس هیأت علمی، جناب آقای دکتر سید عباس احمدی دبیر همایش و همه اعضاء محترم علمی و اجرایی به خصوص استاد سالار و استاد بدری تشکر ویژه نمایم.

والسلام علیکم و علی جمیع ۃ اخواننا المؤمنین فی اقطار العالم و رحمه الله و برکاته

ص: ۲۲

۱- فتح / ۲۹.

۲- انفال / ۶۰.

به اعتقاد بیشتر صاحب نظران، در اثر پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و رخداد‌های متعدد بعدی که عمدتاً متأثر از آن بودند و نیز تحولات همزمان آن مثل جنگ‌های داخلی لبنان، تشیع به یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار دنیای ژئوپلیتیک تبدیل شد. با این دگرگونی کم نظیر در کانون جغرافیایی شیعه، تشیع در کشور بزرگی مثل ایران به قدرت سیاسی دست یافت. پس از آن، ایران با ماهیت انقلابی و شیعی، نقش آفرینی خود را در عرصه بین‌المللی و عمدتاً در تقابل با قدرت‌های بزرگ آغاز کرد. پشتوانه معارف غنی اسلام و تشیع که نظام اعتقادی عمیق رهبران و نیروهای انقلاب را شکل داده بود، قدرت مقاومت ایران را در مقابل ناملایمات بین‌المللی افزایش داد. علاوه بر آن، در کنار این رخداد سیاسی مهم، موهبت‌های خدادادی نظیر موقعیت منحصر به فرد جغرافیایی در منطقه سرشار از انرژی خلیج فارس و نیز وجود اقلیت‌های شیعی در پیرامون، ایران را به بازیگری مهم در عرصه منطقه‌ای و جهانی تبدیل کرد. در اثر این تحولات، موجی از خودآگاهی و بیداری اسلامی، کشورهای مسلمان، به خصوص جوامع شیعی را در بر گرفت. از آنجا که انقلاب اسلامی در کانون قلمروهای شیعی جهان رخ داده بود، به طور طبیعی تأثیرگذاری‌های شدیدی را در پیرامونی‌هایی که به نوعی مکمل‌های فضایی ایران محسوب می‌شوند، از خود به جا گذاشت. این تأثیرگذاری اگرچه حساسیت‌ها و واکنش‌هایی را در بین حاکمان و دولتمردان آن کشورها برانگیخت، اما از طرف دیگر منجر به هویت‌یابی و خودآگاهی مردم، گروه‌ها و جوامع شیعی در کشورهای منطقه شد. به تدریج شیعیان در کشورهای گوناگون از رخوت بیرون آمدند و در مسیر قدرت‌یابی و تجدید حیات قرار گرفتند. این فرایند در سال‌های اخیر، با اشغال عراق توسط ایالات متحده، جنگ سی و سه روزه اسرائیل - حزب الله و خیزش‌های مردمی اخیر در بسیاری از کشورهای منطقه، به گونه آشکارتری ادامه یافته است. به دنبال این فرایند، موضوع

شیعه و نقش آفرینی آن بیش از پیش مورد توجه اندیشمندان و تحلیل‌گران مختلف قرار گرفت و دیدگاه‌های گوناگونی درباره آن ارائه شد.

اکنون مسلم است که سیاسی شدن شیعه در جهان، ماهیتی ژئوپلیتیک پیدا کرده است. چرا که از نقطه نظر ژئوپلیتیک، مسائل ایران و تشیع به گونه‌ای با هم پیوند خورده است که ایران نمی‌تواند نسبت به سرنوشت شیعیان بی‌تفاوت باشد. بدین ترتیب درک و ویژگی‌ها و حساسیت‌های ژئوپلیتیک شیعه یک ضرورت غیرقابل انکار است. انجام این مهم در عمل با توجه به ظرافت‌ها و پیچیدگی‌های سیاسی خاورمیانه کار چندان ساده‌ای نیست که بتوان بدون کمک گرفتن از تحقیقات و پژوهش‌های علمی و دانشگاهی به آن دست یافت. بر این اساس بود که انجمن ژئوپلیتیک ایران تصمیم گرفت نخستین همایش «ژئوپلیتیک شیعه» را با همکاری سایر دانشگاه‌ها و نهادها و به منظور بهره‌گیری از تجربیات و آگاهی‌های اندیشمندان محترم، در آبان ۱۳۹۱ برگزار کند.

بدین ترتیب محورهای فراخوان مقاله که در چندین جلسه کمیته علمی همایش مورد بررسی و تصویب قرار گرفته بود، در زمستان ۱۳۹۰ منتشر شد و بلافاصله مورد توجه تعداد زیادی از اساتید، دانشجویان، صاحب‌نظران و پژوهشگران حوزه و دانشگاه قرار گرفت؛ به گونه‌ای که تا پایان زمان مقرر تعداد ۳۲۰ چکیده مقاله درباره موضوعات فراخوان به دبیرخانه همایش رسید. چکیده‌های دریافتی در جلسات کمیته علمی مورد بررسی و داوری قرار گرفت و در پایان تعداد ۲۴۶ چکیده مقاله به تأیید نهایی رسید، سپس با نویسندگان این چکیده‌ها مکاتبه و از آنان خواسته شد تا اصل مقاله خود را ارسال نمایند. از این میان خوشبختانه تعداد ۱۵۱ مقاله دریافت شد که عمده آن‌ها دارای ارزش علمی بوده و در روزهای همایش به شکل سخنرانی یا پوستر ارائه خواهند شد.

در پایان ضمن تشکر از انجمن ژئوپلیتیک ایران برای برگزاری این همایش، از تمامی نهادها و سازمان‌هایی که به اشکال مختلف از برگزاری این همایش استقبال نموده و از آن حمایت کردند قدردانی می‌کنم. به ویژه از جناب آقای دکتر حافظ‌نیا، رئیس محترم انجمن ژئوپلیتیک و رئیس همایش؛ جناب آقای دکتر رحیم صفوی، رئیس محترم کمیته علمی و دیگر

همکاران این کمیته؛ جناب آقای دکتر بدری، رئیس محترم کمیته اجرایی و دیگر همکاران این کمیته؛ جناب حجه

الاسلام والمسلمین انصاری بویراحمادی، رئیس محترم مجمع جهانی شیعه شناسی و تمامی عزیزان و دست اندرکاران همایش سپاس گزارم.

امید است برگزاری این همایش علمی زمینه همکاری و مشارکت بیشتر اندیشمندان و متخصصان امر را فراهم نموده و به تبیین و روشن شدن واقعیت های علمی در این زمینه و نیز دستیابی به راهکارهای اجرایی و عملیاتی میسر گردد. ان شاءالله

دکتر سید عباس احمدی

دبیر همایش

۷/۷/۱۳۹۱

ص: ۲۵

ایران و ژئوپولیتیک شیعه آیا «هلال شیعی» عامل اصلی تحولات ژئوپولیتیک خاورمیانه است؟

دکتر پیروز مجتهدزاده

در اولین برخورد با این پرسش که «آیا هلال شیعی عامل اصلی تحولات ژئوپولیتیک خاورمیانه است» به گمان می آید که پاسخ فرضیه پردازان سازنده این ایده که همان «ژئوپولیتیک شیعه» است، مثبت

باشد. اما باید دید که واقعیات مطالعه شده دانشگاهی هم این فرضیه را تأیید می کند یا اینکه ریشه های حقیقت در این رابطه در ژرفای ژئوپولیتیک رقابت قدرت های منطقه ای و فرمانطقه ای خاورمیانه نهفته است. زمزمه های مربوط به طرح این فرضیه ژئوپولیتیک، (چنان که نگارنده در یک برنامه بحث زنده در یکی از تلویزیون فارسی زبان اروپایی افشا کرد)، از سال ۲۰۰۴ توسط ملک عبدالله اردن شروع شده بود، در سال ۲۰۰۶ در دیدار ایهود اولمرت [Ehud Olmert]، نخست وزیر

وقت اسرائیل از اردن، به ابتکار مشترک آن دو و به کمک حسنی مبارک رئیس جمهور وقت مصر و ملک عبدالله پادشاه عربستان سعودی این ایده در سطح گسترده ای در جهان تبلیغ گردید. هدف از این طرح و تلاش برای واقعی جلوه دادن به آن ایجاد این شبهه بوده است که ایران در یک طرح ژئوپولیتیک در نواری هلالی شکل در خاورمیانه می خواهد با استفاده از جوامع شیعی مذهب (استان های حضا و قطیف در عربستان سعودی و شیعیان کشورهای بحرین، عراق، سوریه و لبنان) تشیع را بر تسنن در جهان اسلام چیره سازد و هلال شیعه را رو در روی ژئوپولیتیک وهابی گری از یک سو و ژئوپولیتیک اسرائیلی در خاورمیانه عربی از سوی دیگر قرار دهد.

اگرچه تشیع ریشه های ژرفی در ایرانیت و هویت ملی ایران دارد و نیروی نگاهدارنده اصلی ایران در ۱۴ قرن اخیر محسوب می شود و اگرچه، ژئوپولیتیک شیعه در حقیقت خمیر مایه اصلی بازپیدایی کشور ایران در اوایل قرن ۱۶ میلادی شمرده می شود، با این حال در کشمکش های ژئوپولیتیک دوران معاصر در خاورمیانه نشانه ای از تلاش جمهوری اسلامی ایران برای استفاده ژئوپولیتیک از هم کیشی شیعی میان ایران و کشورها و گروه های دینی یاد شده برای پیشبرد اهداف سیاسی مورد نظر در منطقه در دست نیست. جمهوری اسلامی ایران حاصل انقلاب اسلامی است که از سال ۱۹۷۹ بر اساس بازگشت به مکتب و مفاهیم اولیه و عمومی اسلام در ایران به قدرت رسید و

تاکنون اثری از گرایش به پی گیری رقابت های قدرتی در جهان اسلام بر اساس باور های ویژه عقیدتی - سیاسی شیعه و یا شعبه گرایی در اصول اجرایی سیاست های خارجی آن ایران دیده نشده است.

با همه این، عربستان سعودی که تا اوایل دهه ۲۰۰۰ از طرفی شاهد شکست خوردن ژئوپولیتیک وهابی گری در افغانستان، پاکستان، هندوستان، آسیای مرکزی و قفقاز بود و از طرفی دیگر شاهد همزمانی این شکست ها با به قدرت رسیدن دولت شیعی مذهب در عراق بود، نه تنها همه این تحولات را ناشی از موفقیت ژئوپولیتیک هلال شیعی مورد بحث سران اسرائیل و اردن و مصر دانست، بلکه به شدت از طرح آن استقبال کرد و به سرعت به محور طراحان این فرضیه پیوست. در همین راستا عربستان سعودی اقدامات گسترده ای را برای پایان دادن به نفوذ ایران در خلیج فارس، قدرت اکثریت شیعی در عراق و تغییر رژیم بعثی بشار اسد در سوریه آغاز کرد. به این ترتیب تحولات ژئوپولیتیکی میانه در سال های نخستین قرن ۲۱ سمت و سویی را هدف گرفته است که می رود تا به مقابله علنی بازیگران بازی ژئوپولیتیکی در منطقه بیانجامد.

واژگان کلیدی: هلال شیعی، تحولات، خاورمیانه، ژئوپولیتیک.

چشم انداز ژئوپولیتیک شیعه در سیاست خارجی عربستان سعودی

دکتر مرجان بدیعی ازندهای، استادیار دانشگاه تهران

امروزه جهان اسلام نه تنها در تقاطع بین ستیزه جویی، شورش، دموکراسی و تغییرات اقتصادی قرار دارد بلکه در برخی از موارد نیز دستخوش تحول بین جوامع مذهبی رقیب است. به نظر می رسد مجادله بیش از آن که درباره تفاوت های عقیدتی و تعلیماتی باشد بیشتر درباره تمایل به قدرت سیاسی و به رسمیت شناخته شدن است. بحث شیعه به عنوان یکی از دو مذهب اصلی در جهان اسلام، از یک سو در قالب ژئوپولیتیک اقلیت ها و از سوی دیگر در چهارچوب ژئوپولیتیک مذاهب قابل طرح است؛ زیرا از یک سو شیعیان در کشورهایمانند ایران، عراق و بحرین در اکثریت هستند در حالی که در بسیاری از کشورهای دیگر مانند عربستان به صورت اقلیت زندگی می کنند. عربستان سعودی از جمله کشورهایی است که با بهره گیری از ابزار دین و مذهب، یعنی

آئین وهابیت و تضعیف مذهب تشیع در پیشبرد سیاست های داخلی و خارجی خود، می کوشد تا جایگاه اش را در سطوح فضای ملی و فراملی تحکیم بخشد به طوری که حداقل از اواخر دهه ۱۹۵۰، متغیر «دین / مذهب» یکی از سه موضوع مسلط بر سیاست خارجی عربستان سعودی - شامل امنیت منطقه ای، ناسیونالیسم عربی و اسلام - بوده است. هرچند که با سقوط حکومت افغانستان و سپس رخداد انقلاب اسلامی ایران در ۱۳۵۷، بهره گیری از این متغیر در سیاست خارجی آن تشدید شد اما تحولات عراق و سپس در سال های اخیر، تحولات در کشورهای عربی به ویژه در بحرین و یمن باعث شده تا عربستان سعودی برای یافتن دست آویزی جهت موفقیت در داخل و خارج کشور به مداخله در کشورهای اسلامی و نیز سرکوب شیعیان در مناطق مختلف شبه جزیره عربستان و دیگر کشورهای منطقه پردازد. این نوشتار به شیوه توصیفی - تحلیلی به دنبال بررسی این نکته است که چگونه سیاست خارجی عربستان سعودی تحت تأثیر «ژئوپلیتیک شیعه» قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، سیاست خارجی، عربستان سعودی.

تبیین حضور شیعیان در قاره آفریقا با تأکید بر رهیافت ژئوپلیتیک انتقادی

دکتر احمد بخشی استادیار علوم سیاسی دانشگاه بیرجند

سوابق طولانی اسلام در آفریقا به حدی است که آن را به عنوان دین بومی و سنتی این قاره توصیف می کنند. مذهب شیعه نیز در این قاره پیروانی دارد. این قاره با ورود اسلام با مذهب تشیع آشنا شد و برخی از قبایل گرایش شیعه پیدا کردند. در این دوره دولت های شیعی در این قاره به ویژه در شمال آن ظهور و بروز کردند و منشأ اثراتی بودند. تشیع در برخی از کشورها مانند مصر، مغرب (شمال آفریقا) و زنگبار (شرق آفریقا) ریشه تاریخی داشته و در سایر کشورها متأخر می باشد. با گسترش اسلام به دیگر مناطق (از جمله غرب) حضور شیعیان نیز تقویت شده و این موضوع با حضور شیعیان خاورمیانه ای به ویژه لبنانی ها در غرب و رنگین پوست های مهاجر از شبه قاره هند در شرق تقویت گردید که با پدیده انقلاب اسلامی ایران و به دلیل ایدئولوژی منحصر به فرد آن، رشد شیعیان در سراسر قاره سرعت بیشتری به خود می گیرد.

این تحقیق درصدد است تا با نگاه تاریخی به مطالعه جایگاه شیعیان در قاره آفریقا

و بررسی نحوه حضور و تأثیرات آنان در عرصه های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی پردازد. در این راستا روش شناسی تحقیق بر رهیافت ژئوپلیتیک انتقادی استوار است تا با به کارگیری استراتژی قدرت مبتنی بر فضا و گفتمان های حاکم میان نخبگان، به بررسی نقش و جایگاه آن در دوره معاصر به ویژه پس از انقلاب اسلامی و فرصت ها و تهدیدهای فرا رو پردازد.

کلمات کلیدی: شیعیان، آفریقا، رهیافت انتقادی، انقلاب اسلامی، گفتمان.

ژئوپلیتیک شیعه یا شیعه هراسی؟

محمدباقر قالیباف، دانشیار دانشگاه تهران

سیدموسی پورموسوی، استادیار دانشگاه امام حسین علیه السلام

اسلام یاری، دانشجوی دکترای دانشگاه تهران

امیر قدسی، دانشجوی دکترای دانشگاه امام حسین علیه السلام

اگر

ژئوپلیتیک را ترکیبی از جغرافیا، سیاست و قدرت بدانیم، ژئوپلیتیک شیعه به عنوان یکی از مهم ترین موضوعات ژئوپلیتیکی، شایان توجه است. حدود ۱۵۰ میلیون شیعه که نزدیک به ۷۰ درصد آنان در خاورمیانه زندگی می کنند، یک هویت سیاسی منطقه ای مبتنی بر مذهب را نیز بازتاب می دهند. ژئوپلیتیک شیعه، به مفهوم امتداد جغرافیای سیاسی شیعیان در کشورهای مختلف، با هارتلند ایران، در حال بازتعریف است؛ زیرا در ژئوپلیتیک در حال گذار، تأکید بر متغیرهای (عموماً) ثابت ژئوپلیتیک و تکیه بر نظریه های سنتی آن، راه گشا نبوده و توجه به عوامل فرهنگی، مذهبی و ایدئولوژیک، عرصه های نوینی از همنشینی جغرافیا با سیاست و قدرت را به وجود آورده است.

انقلاب اسلامی با اتکا بر فرهنگ و گفتمان شیعه ثابت کرد که این تفکر از ظرفیت های بالقوه و بالفعلی برای ایجاد تحول در نظام های مسلط جهانی برخوردار است. بدون شک، از مهم ترین جنبه های ژئوپلیتیکی عصر حاضر، نزدیک شدن عوامل فرهنگی و ایدئولوژیک با دسترسی به منابع غنی انرژی و موقعیت حساس، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی است. به بیان توال، انفجار شیعه، تنها به مواضع ژئوپلیتیکی آن نیست، بلکه در محتوا و پیام فرهنگی و سیاسی آن نهفته است.

سؤال اصلی تحقیق آن است که به رغم برخورداری جوامع شیعی از وزن ژئوپلیتیکی قابل

توجه، آیا طرح تئوری‌هایی مانند هلال شیعی، واقعیتی ژئوپلیتیکی است یا اقدامی هوشمندانه برای انزوای ژئوپلیتیکی ایران و برقراری الگوی فضایی جدید مبتنی بر ژئوپلیتیک ایدئولوژیک؟

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، شیعه هراسی، غرب، فرهنگ، ایدئولوژی.

بازخوانی ژئوپلیتیک شیعه: نگرشی جدید به بحث

دکتر رسول افضلی دانشیار دانشگاه تهران

وحید کیانی، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

واژه «بازخوانی» را نخستین بار «لویی آلتوسر» اندیشمند ساختارگرای قرن بیستم در کتاب «بازخوانی سرمایه» با هدف مکشوف ساختن ساختارهای نامرئی حاکم بر اندیشه «کارل مارکس» در نگارش کتاب «سرمایه» به کار برد. این اصطلاح که از مفاهیم بنیادی اندیشه پست مدرن است از آن به بعد برای نقد رویکردهای پوزیتیویستی در علوم انسانی استفاده شده است. بازخوانی در واقع به تبارشناسی مورد نظر «میشل فوکو» اشاره دارد و مراد از آن آشکار ساختن ریشه‌های مفهومی و یا مصداقی یک اصطلاح که احتمالاً در پس ساختارهای نامرئی پنهان شده اند می باشد. قدرت مهم ترین عنصر تشکیل دهنده این ساختارها است که بدون کاربست روش‌های پست مدرن قابل کشف نیست. بازخوانی یا تبارشناسی، بخشی از این روش‌های مطالعاتی است که بیشتر درصدد کشف ساختارهای نامرئی و قدرت گفتمانی حاکم است. اصطلاح ژئوپلیتیک شیعه که در سال‌های اخیر وارد واژگان ژئوپلیتیکی زبان فارسی شده است نتیجه حاکمیت گفتمان سیاسی خاصی است که توسط اندیشمندان سیاسی آمریکا در دوره پس از جنگ سرد و همزمان با پایان یافتن دوره استعمار مستقیم در کشورهای خاورمیانه ابداع شد. این اصطلاح بخشی از گفتمان واژگانی گسترده تری است که در مقایسه با گفتمان‌های واژگانی قبل مبتنی بر ساختارها و لایه‌های نامرئی متمایزی از قدرت استدال محوری و یا مفهوم مرکزی گفتمان واژگانی جدید که مبدأ آن غرب و به ویژه آمریکا است، قدرت نرم است. بر این اساس هر واژه، اصطلاح و یا نظریه‌ای در پس ساختارهای خود این دال مرکزی را نهفته دارد. بازخوانی اصطلاح ژئوپلیتیک شیعه به عنوان یکی از عناصر مرکزی این گفتمان، نظامی از ساختار قدرت

را مکشوف می سازد که در آن می توان به انگیزه های ابداع این واژه پی برد. در یک مبحث جمع بندی شده، ابداع واژه ژئوپلیتیک توسط جامعه غرب با هدف خشونت گرا جلوه دادن مذهب شیعه و تحریک احساسات جهانی برای مقابله با این تهدید انجام شده است. ژئوپلیتیک شیعه که اساساً بر اساس جلوه های عینی ژئوپلیتیکی هیچ گونه نمود عینی نه در سطح نقشه نگاری و نه سرزمینی ندارد، تلاشی در جهت تقویت گفتمان واژگانی جدید است که پس از جنگ سرد با هدف تهدید جلوه دادن شیعیان خاورمیانه در صدد تولید قدرت نرم برای کشورهای غرب است. استدلال اصلی این مقاله این است که حاکمیت صرف روش های پوزیتیویستی در دانش ژئوپلیتیک نه تنها باعث انحراف محققین از کشف واقعیات می شود بلکه گاه پژوهشگر با قرار گرفتن در متن گفتمان و با مبنا قرار دادن مشاهده صرف، خود به تقویت گفتمان موجود کمک می کند. بازخوانی اصطلاح ژئوپلیتیک از طریق تبارشناسی مفهومی که در قالب روش گفتمانی انجام می گیرد با مکشوف ساختن ساختارهای نامرئی قدرت، فهم بهتری از این مفهوم به دست می دهد. این مقاله علاوه بر کشف این ساختارهای نامرئی برای اولین بار گفتمان های واژگانی مختلف دانش ژئوپلیتیک را از ابتدای ظهور آن شناسایی و تشریح می کند.

واژگان کلیدی: هلال شیعه، قدرت نرم، بازخوانی، روش گفتمانی، ژئوپلیتیک شیعه.

سیروس احمدی دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس تهران، ۱۳۹۱

تصور این که نجف یک جهان شهر باشد شگفت انگیز است. این شهر بیشتر در جهان اسلام شناخته شده است و هنوز نتوانسته وجهه بین المللی خود را باز یابد. همچنین نجف معیارهای اصلی جمعیتی، اقتصادی، مالی و... جهان شهرها را ندارد. اما تحول ژئوپلیتیک نجف، تأثیر آن بر تحولات منطقه و جهان اسلام، مهاجرت بین المللی به این شهر و طرح های اقتصادی گوناگون در آن، اندیشیدن به یک جهان شهر را ممکن می سازد.

درست است که نجف هرگز براساس تعریف «برودل» و یا دیگر متخصصان در خاورمیانه و یا حتی در شرق، جهان شهر نبود. اما از اواخر قرن بیستم، مطالعه پیرامون جهان شهرها افزایش یافت و طبقه بندی هایی مطرح شد و شهرهای گوناگونی براساس معیارهای گوناگون در آن ها طبقه بندی شدند. در یک طبقه بندی که توسط «شبکه مطالعه در مورد جهانی شدن و جهان شهرها»^(۱) در سال ۲۰۱۱ انجام شد چند گروه جهان شهر را مشخص گردید؛ ۴۷ جهان شهر آلفا، ۶۰ شهر بتا و به همان میزان شهر گاما. در این طبقه بندی هم شهر نجف حضور ندارد. با معیارهای غربی، نجف را نمی توان جهان شهر دانست، اما نجف دومین شهر اسلام است و برخلاف مکه، بر روی غیر مسلمانان بسته نیست. موقعیت جغرافیایی نجف در نزدیکی دو کانون مهم دینی (تشیع) و تاریخی (منطقه تاریخی بابل) می تواند نجف را تبدیل به جهان شهر نماید و لازم است در معیارهای طبقه بندی جهان شهرها، معیارهای جدیدتری را لحاظ نمود.

در این مقاله سعی شده با توصیف وضعیت نجف به عنوان یکی از مهم ترین شهرهای آموزش علوم دینی اسلام، جذب فراوان طلاب و دانش پژوهان از کشورهای گوناگون، توان افزایش قابلیت جذب گردشگر، حضور دانش آموختگان این شهر در اقصی نقاط دنیا و پخش اندیشه شیعی از آن، نجف را شهری تأثیرگذار در عرصه جهانی به حساب آوریم. از این رو پارامتر جدیدی برای بررسی شهرها به نام «نفوذ یا اثرگذاری فرهنگی» پیشنهاد داده ایم و برای رقومی کردن و محاسبه میزان اثرگذاری فرهنگی شهر، معیارهایی را نیز ارائه دادیم.

ص: ۳۳

درآمدی بر الگوی مفهومی ژئوپولیتیک شیعه و ژئواستراتژی شیعی

دکتر احمد کلاه مال همدانی، دانش آموخته دوره دکتری جغرافیای محیط زیست دانشگاه سوربن (پاریس ۴)

نوشتار حاضر به بررسی مفهومی ژئوپولیتیک شیعه و ژئواستراتژی شیعی پرداخته و ضمن پاسخ به چستی مفاهیم کلیدی این دو دانش به نقد و بررسی تعاریف ارائه شده پرداخته و سپس به تعاریفی تازه دست یافته که ریشه در اندیشه های شیعی و فلسفه علوم دوگانه فوق از منظر ولایی دارد. مفاهیمی که قبلاً ارائه شده بیشتر با اندیشه های دیالکتیکی غربی و شرقی و به نوعی به مکاتب جبری جغرافیایی مرتبط بوده است اما اندیشه و تعاریف ارائه شده در این تحقیق ریشه الهی ولایی داشته و بر مفاهیم مشارکت و تعامل ملت ها برای مدیریت بهینه سرزمین بنا شده است. پرسش اساسی این نوشتار آن است که ژئوپولیتیک شیعه و ژئواستراتژی شیعی چه ماهیتی دارند؟ آیا این مفاهیم ذهنی می توانند برای زیربنای یک مطالعه کاربردی آن هم در حوزه سیاست و استراتژی بکار گرفته شوند. برای پاسخ به این دو پرسش به لحاظ هدف از روش توصیفی و به لحاظ روش از شیوه تبیینی استفاده شده است که با بهره گیری از متون و منابع حول مفاهیم و الگوی ارائه شده دست به تبیین زده شده است. نتیجه آن که دو تعریف، ارائه و تبیین شده که ماحصل آن ها عبارتند از: الف) ژئوپولیتیک دانش مدیریت سرزمین ها، جوامع و سازمان ها با تأکید بر سیاست در سه سطح محلی (کشوری) منطقه ای و جهانی به منظور ساماندهی مناسبات و روابط سیاسی برای استفاده بهینه از توان ها و ظرفیت های فضایی و جغرافیایی است.

ب) ژئواستراتژی دانشی ماهیتاً جغرافیایی است که از سیاست و تکنیک های مدیریت استراتژیک برای اداره جامعه و سازمان ها در هنگام شکل گیری تهدیدات و ضعف یک سرزمین بهره می جوید از این منظر برای مدیریت سرزمین نیاز به ابزارهای روزآمد برای اعمال مدیریت بهینه بر سرزمین و تنظیم طرحی جامع و کلی دارد. این طرح آینده نگر است و وضعیت مطلوب را ترسیم می کند. در پایان، این مفاهیم، تبیین شده و به صورت یک الگوی

مفهومی با متغیرهایی چون اندیشه الهی، سیاست الهی محور و عدالت جو، و مدیریت استراتژیک و مدل های آن بهره گرفته شده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، ژئواستراتژی شیعی، اندیشه سیاسی الهی محور، اندیشه ولایی محور، ولایت فقیه.

جریان های فکری و سیاسی شیعه در جهان. مورد شیعیان اسماعیلی

ابراهیم رومینا، پژوهشگر فرادکترای جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس

تکثر جریان های فکری و سیاسی در فضای جغرافیایی، سازوکارهای تشکیلاتی و نهادی متفاوتی را در پی دارد که با تکیه بر ظرفیت ها و زیرساخت های رقابتی و اثرگذاری خود، بازنمایی متفاوت فضایی خواهند داشت. شیعه به عنوان یکی از مذاهب اسلامی مانند دیگر مذاهب الهی و غیرالهی دارای جریان های فکری و سیاسی متکثری است. این جریان ها و انشعابات مذهبی ریشه در تعابیر متفاوت آن ها نسبت به امام برحق دارد.

فرقه هفت امامی که خود دارای شاخه های مختلفی است که همه ی آن ها با عنوان «اسماعیلیه» شناخته می شوند، نتیجه ی اختلاف در امامت اسماعیل بن جعفر صادق با برادرش موسی بن جعفر می باشد. این شاخه از مذهب شیعه با قدرت گیری فاطمیان مصر، برای مدتی رو به گسترش نهاد. شاخه نزاری اسماعیلیه در پرتو قلاع استراتژیک پراکنده در جهان اسلام، توانست برای مدت بیشتری به حیات سیاسی - اجتماعی خود ادامه دهد. با تصرف قلاع اسماعیلیه در ایران و دیگر قلمروهای جهان اسلام، شیعیان اسماعیلی در فضاهای جغرافیایی خارج از جهان اسلام پراکنده شدند. بدین ترتیب حیات شیعیان اسماعیلی در قلمروهای پراکنده تداوم یافت. در دوره ای که این شاخه از شیعه بر مناطق استراتژیک خاورمیانه مسلط بود، با تکیه بر آموزه های مذهبی، سیاسی و روانشناختی، کارکردهای ژئوپلیتیکی داشت. پس از این دوره پیروان این جریان فکری با تکیه بر بنیان های اقتصادی، بازنمایی های ژئوپلیتیکی متفاوت دیگری را تولید نمودند.

این مقاله با مراجعه به اسناد کتابخانه ای و مدارک تاریخی، شکل گیری این جریان

فکری را تبیین خواهد کرد. همچنین با روش توصیفی - تحلیلی از نوع پیمایشی، صفات، ویژگیها، عقاید، نگرشها و رفتارهای شیعیان اسماعیلی را در ارتباط با بازنمایی های ژئوپلیتیکی آنان مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد داد.

واژگان کلیدی: شیعه، جریان های فکری و سیاسی، اسماعیلیان.

ژئوپلیتیک شیعه یا هلال شیعه (مبانی، اهداف و رویکردها)

برزین ضرغامی، عضو هیأت علمی جهاد دانشگاهی

سید محمدجواد شوشتری، عضو هیأت علمی جهاد دانشگاهی

سلمان انصاری زاده، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن ۱۳۵۷ نظام ژئوپلیتیکی خاورمیانه را برهم زد. با فروپاشی این سیستم تحلیل گران علوم اجتماعی و ژئوپلیتیک به تحلیل چرایی وقوع این رخداد و پیش بینی سیستم های جایگزین پرداختند. اما مؤلفه بارزتر از سایر مؤلفه ها، موضع گیری ها و بیانیه های رهبران انقلاب بود که به صراحت بر اسلامی بودن نظام جایگزین، طرفداری از جنبش های اسلامی و استعمارستیزی تأکید می کردند. موضع گیری ها و اقدامات عملی بعدی، از جمله ی تشکیل و اعلام رسمی یک حکومت شیعی باعث استقبال گروه ها و جنبش های شیعی در سایر کشورها از انقلاب اسلامی شد. تشکیل یک حکومت شیعی در منطقه ژئوپلیتیکی خاورمیانه باعث همگرایی شیعیان این منطقه و به دنبال آن افزایش وزن ژئوپلیتیکی آنان شد تا آنجا که تحلیل گرانی چون «فولر» و «توال» مفهوم ژئوپلیتیک شیعه را برای بیان اهمیت و نقش شیعیان مورد استفاده قرار دادند و این مفهوم به ترمینولوژی سیاسی وارد شد. تحولات بعدی خاورمیانه از جمله: حمله آمریکا به عراق، فروپاشی حزب بعث و قدرت یابی شیعیان در عراق باعث نگرانی سران کشورهای عربی از بهم خوردن سیستم نظم سنتی و موضع گیری در مقابل نظم جدید شد، تا آنجا که ملک عبدالله پادشاه اردن ضمن انتقاد از افزایش قدرت شیعیان اصطلاح «هلال شیعی» را مورد استفاده قرار داد و به دنبال او سران کشورهای مصر و عربستان سعودی نیز ترس و نگرانی خود را با حمایت از مفهوم هلال شیعی بیان کردند. این مقاله ضمن بحث و بررسی در خصوص چرایی طرح این مفاهیم، به

دنبال پاسخ به این پرسش است که چه تفاوت‌هایی در مبانی، اهداف و رویکردهای این دو مفهوم وجود دارد. فرضیه مقاله این است که طرح هلال شیعی نه تنها موجب کاهش وزن ژئوپلیتیک شیعه و همگرایی شیعیان نمی‌شود بلکه باعث همگرایی بیشتر شیعیان و افزایش وزن آن‌ها در نظام ژئوپلیتیک بین‌المللی می‌شود.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، هلال شیعی، وزن ژئوپلیتیک، نظام ژئوپلیتیک بین‌الملل

تبیین علل جغرافیایی ظهور مذهب تشیع در ایران

احسان لشگری، دانشجوی دکترای رشته جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس

در جغرافیای فرهنگی همواره یکی از موضوعات مورد مطالعه، بررسی رابطه‌ی متقابل بین محیط و فرهنگ و چگونگی تأثیرگذاری متقابل آن‌ها بر یکدیگر می‌باشد. در این راستا بخشی از علل ظهور عناصر فرهنگی از جمله دین و مذهب در سرزمین‌های مختلف علاوه بر ریشه‌های تاریخی، ناشی از ابعاد و ویژگی‌های طبیعی و انسانی فضای جغرافیایی می‌باشد که به شکل‌گیری آن چشم‌انداز فرهنگی خاص در آن فضا می‌انجامد. بدیهی است ظهور مذهب تشیع در ایران نیز از این مقوله مستثنا نیست و بخشی از علل بنیادین ظهور این مذهب در فلات ایران متأثر از بنیادهای طبیعی و انسانی این فضای جغرافیایی می‌باشد. در این مقاله این سؤال مطرح گردیده است که شاخص‌های جغرافیایی طبیعی و انسانی فلات ایران چگونه بعد از ظهور اسلام و به ویژه پس از ظهور سلسله صفویه به ظهور، قوام و اعتلای مذهب تشیع در این حوزه یاری رسانده است. در این مقاله کوشش گردیده که با رویکردی توصیفی - تحلیلی، بنیادها و علل جغرافیایی ظهور مذهب تشیع در ایران مورد بررسی قرار گیرد. یافته‌های تحقیق نمایانگر آن است که شرایط و ویژگی‌های طبیعی و انسانی فلات ایران در قالب پارادایم سیستمی، نقش بسیار مهمی در علل ظهور این مذهب در ایران داشته است. به عبارت بهتر چشم‌اندازهای فرهنگی موجود در ایران از جمله مذهب تشیع تحت تأثیر مستقیم عامل فضای جغرافیایی ایران قرار داشته است.

بررسی نقش و عملکرد احزاب، تشکل‌ها و شخصیت‌های شیعی در مسائل منطقه‌ای و جهانی

طیبه فرشته منش، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تشکیل نظام اسلامی با محوریت عقاید و افکار شیعه منجر به بروز تغییراتی شگرف در جایگاه و نقش شیعیان در جهان اسلام و مناطق ژئوپلیتیکی پیرامونی شد به نحوی که امروزه حضور و فعالیت احزاب، تشکل‌ها، شخصیت‌ها و نخبگان شیعی تأثیر به‌سزایی در حل مسائل منطقه‌ای به خصوص در جهان اسلام دارد. نگاهی به نظرات، عقاید و بیانات شخصیت‌هایی چون حضرت امام رحمه الله، آیت الله خامنه‌ای، سیدعباس موسوی، سید حسن نصرالله، علامه فضل الله و شهید چمران و همچنین تشکل‌های شیعی چون حزب الله گواه این مدعاست. این مقاله تلاش دارد با روش توصیفی - تحلیلی و به شیوه اسنادی به بررسی نقش و عملکرد احزاب، تشکل‌ها و شخصیت‌های شیعی در مسائل منطقه‌ای، به ویژه جهان اسلام بپردازد.

واژگان کلیدی: شیعه، شخصیت‌ها و نخبگان، احزاب، ایران، جهان اسلام، ژئوپلیتیک شیعه.

بررسی و تحلیل اهمیت استراتژیک قلمروهای شیعه نشین در جهان اسلام

دکتر سید هادی زرقانی، استادیار دانشگاه فردوسی مشهد

اسماعیل علمدار، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

شیعیان بخش عمده ای از جمعیت کشورهای اسلامی منطقه خاورمیانه را تشکیل می دهند. در برخی کشورها از جمله ایران، آذربایجان، عراق و بحرین اکثریت جمعیت و در کشورهایی مانند لبنان، سوریه، افغانستان، کویت، عربستان و... بیش از جمعیت را شیعیان تشکیل می دهند. این در حالی است که اساساً قلمرو شیعیان در کشورهای مزبور به دلیل وجود قابلیت ها و مزیت های استراتژیکی چون موقعیت، منابع و... از اهمیت ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئواستراتژیکی برخوردار است.

بدیهی است بررسی و شناخت این قابلیت ها و ارائه راهکار هایی به منظور بهره برداری از آن ها در افزایش نقش جایگاه کشورهای اسلامی در نظام ژئوپلیتیک جهانی تأثیر بسیار زیادی دارد. خودآگاهی و رشد سیاسی شیعیان به همراه این مؤلفه های مثبت جغرافیایی می تواند آینده ژئوپلیتیکی جدیدی در منطقه رقم بزند. این مقاله درصدد است با روش توصیفی - تحلیلی ضمن تبیین قلمروهای شیعه نشین در منطقه، اهمیت استراتژیکی آن ها را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهد.

واژگان کلیدی: قلمرو شیعه نشین، ژئوپلیتیک، خاورمیانه، قدرت، جهان اسلام.

شیعه و الگوهای دوگانه ی سیاست ورزی در خاورمیانه

(بررسی مقایسه ای آرا و اقدامات امام موسی صدر و سیدحسن نصرالله)

احسان شاکری خوئی، استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه آزاد تبریز

در منطقه حساس و مهم خاورمیانه، شیعه و ژئوپلیتیک آن، یکی از واقعیت های تأثیرگذار و انکارناپذیر می باشد. بر این اساس در تعاملات و مسائل مختلف منطقه، شیعه را می توان بازیگری فعال و مهم ارزیابی نمود. دولت ها، جریان ها و شخصیت های شیعه در خاورمیانه در سطوح مختلف سیاست (داخلی، منطقه ای و بین المللی) مدل ها و الگوهای دوگانه ای را با توجه به بسترها و شرایط از خود بروز داده اند. الگوی همکاری، ائتلاف و

تعامل از یک سو و الگوی رقابت، مقاومت و مبارزه از سوی دیگر مدل های دو گانه ی سیاست ورزی شیعه در منطقه ی خاورمیانه بوده است. فرضیه و مدعای اصلی نگارنده بر این مبنا استوار است که بسته به شرایط و ملاحظات سیاسی و با توجه به مقدمات و محظورات شیعه، هر دو الگو می تواند ظرفیتی مناسب و ایده آل برای افزایش تأثیر گذاری شیعه در خاورمیانه باشد. پذیرش این مدعا و تلاش جهت تئوری سازی و شناخت دقیق مختصات این دو الگو می تواند راهبردهای دو گانه و عملی را در پیشبرد منافع شیعه در خاورمیانه به دنبال داشته باشد. در این مقاله با توجه به آراء، دیدگاه ها و اقدامات دو شخصیت مهم و تأثیر گذار شیعه در لبنان (امام موسی صدر و سیدحسن نصرالله) به واکاوی و تبیین مدل های دو گانه ی یاد شده می پردازیم. این دو متفکر و مبارز یاد شده ی شیعه، بهترین نمونه های موردی در ارائه الگوهای دو گانه سیاست ورزی در مسائل لبنان و منطقه می باشند. بررسی عناصر، مختصات و ویژگی های الگوهای همکاری و رقابت در عملکرد این دو شخصیت، به بازسازی و ارائه الگوهای دو گانه راهبردی شیعه در خاورمیانه کمک خواهد نمود.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، همکاری، رقابت، موسی صدر، سید حسن نصرالله.

بیداری اسلامی و تأثیر آن بر ژئوپلیتیک شیعه

ابراهیم شفیع پور، دکترای علوم سیاسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

جواد جمالی، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

تحولات اخیر انقلابی در منطقه خاورمیانه که با تعبیر گوناگونی همچون بیداری اسلامی، بهار عربی و... از آن یاد می شود، ساختار ژئوپولیتیکی منطقه را دستخوش دگردیسی عظیمی نموده است. سرعت و نوع تحولات اخیر خاورمیانه به گونه ای رقم خورد که حتی نظریه های سنتی ژئوپولیتیک که بر عنصر مکان و مرز تأکید داشتند، قدرت تبیین آن را نداشتند. این تحولات حاوی مؤلفه ها و شاخص هایی است که سبب شده مقاومت و انقلاب به عنوان اصلی ترین مؤلفه گفتمانی در ژئوپولیتیک شیعه، در حرکت ها و جنبش های مسلمانان منطقه خاورمیانه دیده شود. به عبارت دقیق تر، ژئوپولیتیک شیعی با اشتراک و توسعه گفتمانی مواجه شد که بر اساس آن دیگر مکان و مرز رنگ می بازد و فضای مقاومتی جایگزین آن می گردد. حرکت ها و جنبش های مبتنی بر مقاومت به

عنوان هویت اصلی تشیع می تواند به هم افزایی و ارتقا قدرت شیعیان بیانجامد. این نوشتار، با بهره گیری از چارچوب نظری ژئوپولیتیک انتقادی، تأثیر تحولات بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه را بر وزن ژئوپولیتیکی شیعی مورد ارزیابی قرار می دهد.

واژگان کلیدی: مقاومت، گفتمان شیعی، ژئوپولیتیک، انقلاب های مردمی.

تأثیر تحولات سیاسی جدید منطقه خلیج فارس بر ژئوپولیتیک شیعه

ام البنی پولاب، دکترای جغرافیای سیاسی

منطقه خلیج فارس به علت دارا بودن یکی از اصلی ترین منابع انرژی جهان منطقه ای استراتژیک و سیاسی در دنیاست که نقش ژئوپولیتیکی و ژئواستراتژیکی حساسی در ایجاد امنیت جهانی ایفا کرده و در سه دهه گذشته با بسیاری از چالش های امنیتی، برخوردهای سیاسی و جنگ ها رو به رو بوده است. ظهور اسلام در منطقه خلیج فارس موجب شده که بنیاد فرهنگی و سیاسی کشورهای منطقه بر مبنای اسلام بنا شده و این منطقه به عنوان مرکز دنیای اسلام شناخته شود. جمعیت بیش از ۸۱ میلیون نفر شیعه در این منطقه ۵۸٪ ذخایر نفت دنیا را در اختیار دارند که نه تنها پتانسیل تأثیرگذاری بر منطقه، بلکه بر جهان را نیز داشته و در جستجوی خیزشی برای ایجاد ژئوپولیتیک شیعه هستند. پویایی سیاست های جدید در منطقه خلیج فارس حاصل منافع ملی و امنیتی قدرت های بزرگ، وابستگی کشورهای مصرف کننده نفت و علائق تجاری آنان و همچنین ترس از افزایش قدرت یابی برخی کشورهای منطقه نه تنها تقسیمات مذهبی و فرقه ای میان شیعه و سنی را افزایش داده بلکه منافع و امنیت ملی بسیاری از کشورهای منطقه و قدرت های جهانی را نیز تحت تأثیر قرار داده است. هدف از این مقاله افزایش درک ژئوپولیتیک جدید و در حال ظهور منطقه و تأثیر آن در ارتقای ژئوپولیتیک شیعه و ارتباط با امنیت منطقه و جهان است. به نظر می رسد برای توضیح چگونگی منطق خیزش شیعه در مقابل سنی تنها نیاز به تاریخ و هویت اسلام کافی نیست بلکه باید در جستجوی چگونگی و چرایی تأثیر ژئوپولیتیک منطقه و افزایش قدرت سیاسی برخی کشورهای منطقه بر تقویت شکاف مذهبی در منطقه بود.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، انرژی، ژئوپلیتیک شیعه، امنیت.

ایران و ژئوپلیتیک شیعه

مریم امیدی آوج، دانش آموخته دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

سید موسی پورموسوی، استادیار دانشگاه امام حسین علیه السلام

برزین ضرغامی، دانش آموخته دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران*

انقلاب اسلامی ایران بی ثباتی و بحران سال‌های اخیر در کشور عراق و دیگر کشورهای منطقه خلیج فارس و خاورمیانه، مطالعه درباره تشیع را در غرب گسترش داد. اکنون شیعه‌شناسی مرکز ثقل اسلام‌شناسی است که این موضوع بازگوکننده اهمیت ژئوپلیتیک شیعه از دید قدرت‌های فرامنطقه‌ای می‌باشد. از نظر تاریخی، اگرچه شیعه از کشورهای عربی به سوی ایران گسترش یافت اما نسبت به این کشورها در ایران شیوع فراوانی یافته است. این مقاله به بررسی این مسأله پرداخته است که: با توجه به این که مهد مذهب تشیع در خارج از مرزهای ایران بوده است، چرا این مذهب در ایران گسترش بیشتری یافته است؟ نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که: ژئوپلیتیک انرژی، فرهنگ غنی تشیع در ایران و همچنین قدرت گرفتن شیعیان در منطقه، به ویژه عراق به ژئوپلیتیک شیعه در ایران کمک کرده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، ایران، ژئوپلیتیک انرژی، شیعیان عراق، فرهنگ تشیع، شیعیان لبنان.

شیعیان آمریکا و جایگاه آنان در مناسبات اجتماعی – سیاسی جامعه آمریکا

دکتر ناصر سلطانی، استادیار دانشگاه ارومیه

نیم قرن پیش، جامعه‌شناسان و کارشناسان علوم سیاسی غرب، هرگز فکر نمی‌کردند که اسلام به یک قدرت بزرگ در سیستم بین‌المللی تبدیل شود. به همین جهت، مطالعه نفوذ مسلمانان در دنیا از جنبه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و منطقه‌ای تقریباً ناچیز بود. در آمریکای شمالی و ایالات متحده آمریکا نیز جمعیت مسلمانان و فعالیت آنان در حاشیه قرار داشت. در بیش از سه دهه اخیر و به ویژه با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، نه تنها این پیش‌فرض‌ها و معادلات به

هم خورده است؛ بلکه امروز برداشت و تحلیل جدیدی از جایگاه اسلام و مسلمانان در امور بین‌المللی به وجود آمده است.

در این راستا، شیعیان جامعه مسلمانان آمریکا با جمعیتی نزدیک به ۱۵ درصد مسلمانان این کشور، از گروه‌های اسلامی تأثیرگذار در شکل‌گیری مناسبات بین‌دیگر ادیان و مذاهب جامعه آمریکا می‌باشد. فراز و نشیب جایگاه و فعالیت‌های اجتماعی - سیاسی شیعیان در آمریکا، ریشه در ماهیت رفتاری دیگر گروه‌های اسلامی جامعه آمریکا از یک سو و سیاست‌های خاورمیانه‌ای ایالات متحده آمریکا از سوی دیگر دارد. با توجه به این رویکرد، در این مطالعه تلاش بر این خواهد شد تا با بررسی و تحلیل منابع و متون در دسترس، به این سؤال پاسخ داده شود که شکل‌گیری و تأثیرپذیری فعالیت‌های اجتماعی - سیاسی شیعیان آمریکا، تحت تأثیر چه عواملی بوده است. یافته‌های مقدماتی پژوهش نشان می‌دهد که به طور کلی، جایگاه شیعیان در مقایسه با دیگر گروه‌های اسلامی آمریکا، از وضعیت نسبی پایداری برخوردار می‌باشد. بخشی دیگر از یافته‌های مقدماتی پژوهش نشان می‌دهد که فعالیت‌های اجتماعی شیعیان آمریکا در مقایسه با فعالیت‌های سیاسی آنها، چشمگیرتر بوده، که این خود ناشی از ساخت سیاسی حاکم بر شیعیان این کشور و اقدامات سیاسی و امنیتی نظام سیاسی حاکم بر جامعه آمریکا می‌باشد که کارکردی بازدارنده در این رابطه داشته است.

واژگان کلیدی: شیعیان آمریکا، کارکرد اجتماعی، کارکرد سیاسی.

اهمیت ژئوپلیتیک شیعه و نقش آن در ارتباط با تأمین امنیت و ثبات منطقه ای و جهانی

دکتر بهادر صادقی، استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تاکستان

علی طاهرخانی، عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور مرکز ابهر

امروزه شیعیان یکی از مهم ترین فرق اسلامی را تشکیل می دهند که در کشورهای مختلف اسلامی پراکنده اند. از جمعیت تقریبی یک میلیارد و سیصد میلیون نفر مسلمان جهان، حدود ۲۷۰ میلیون نفر را شیعیان تشکیل می دهند و در این میان، جمهوری اسلامی ایران به عنوان قطب سیاسی، دینی و هویتی، شیعیان جهان را نمایندگی می کند. واقعیت امر این است که شیعیان در طول تاریخ به لحاظ سیاسی، فرهنگی و برخورداری از قدرت، دارای موقعیت و شرایط متفاوتی بوده اند. متأسفانه در گذشته این جایگاه چندان قوی نبود تا این که با پیروزی انقلاب اسلامی، موقعیت سیاسی شیعیان به طور چشم گیری ارتقا و افزایش یافت و این امر به وضوح در عراق، لبنان، یمن، بحرین، پاکستان، و شمال آفریقا ملموس گردید.

همچنین به لحاظ برخورداری از منابع انرژی و ذخایر نفت و گاز، ژئوپلیتیک شیعیان دارای اهمیت مضاعفی است که این ویژگی نیز به نوبه خود بر مباحث امنیتی و تنش ها به لحاظ کمی و کیفی تأثیر گذار است. ایران دارای دومین ذخایر نفت خاورمیانه و عراق با برخورداری از جایگاه سومین ذخایر انرژی، نقش مهمی را در منطقه ایفا می کنند و از طرف دیگر، بخش عمده نفت عربستان سعودی (بزرگ ترین صادر کننده نفت جهان) نیز در مناطق شیعه نشین این کشور قرار دارد. به قدرت رسیدن شیعیان در عراق، ارتقای جایگاه سیاسی - اقتصادی آن ها در لبنان و سایر مناطق، باعث واکنش های مختلفی در عرصه خاورمیانه و حتی در سطح بین الملل گردید به گونه ای که پادشاه اردن، ملک عبدالله، با ابراز نگرانی و هراس، از هلال شیعی و خطر ناشی از آن یاد کرد و متعاقباً و بارها این موضوع به نحوی دیگر، از زبان پادشاه عربستان، رهبران مصر و کشورهای اتحادیه عرب نیز شنیده شد.

شیعیان هم اکنون دارای بهترین شرایط ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک در قاره آسیا و آفریقا هستند و اگر بحران ناشی از پرونده اتمی ایران با غرب به نوعی حل و فصل شود و فضای سرد و سنگین ایران به عنوان قطب محبان جهان شیعه با دنیای غرب به رهبری آمریکا به وضعیت عادی برگردد، می توان انتظار داشت که معادلات قدرت و موقعیت اسلام به نفع

شیعیان رقم زده شود. نکته دیگر رقابت سنگین بر سر کسب رهبری جهان اسلام است که بین ایران، عربستان سعودی، مصر و عراق به صورت سنتی در هفتاد سال اخیر ملموس بوده و با بروز تحولات اخیر در عراق و روی کار آمدن اکثریت شیعه در این کشور و تشکیل دولت شیعه گرا، جایگاه ایران به طور آشکاری در حال ارتقا و فزونی است.

این مقاله بر آن است تا ضمن بررسی ابعاد و علل فراز و نشیب و توانمندی های فرق شیعی، به تصویر دقیق تری از کالبد شکافی شرایط موجود به ویژه مسائل امنیتی در سطح منطقه و جهان دست یابد.

واژگان کلیدی: شیعه، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، قدرت، امنیت، انرژی.

ژئوپلیتیک شیعه و رابطه آن با ژئوپلیتیک جهانی

سید عباس احمدی، استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

مهدی شیرازی، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

فرامرز پالیزبان، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

یکی از مهم ترین شاخص های مؤثر در مطالعه ی ویژگی های نظام بین المللی و واحدهای تشکیل دهنده آن، عوامل جغرافیایی است که معمولاً از آن به عنوان ژئوپلیتیک تعبیر می شود. ژئوپلیتیک

آموزه ای است که به وسیله آن پدیده ی قدرت در چارچوب تمایزات و ویژگی های سرزمینی یا جغرافیایی مورد مطالعه قرار می گیرد. در این راستا، مذهب به عنوان عاملی که مرزهای سرزمینی را در می نوردد، تاکنون در خارج از دامنه مطالعاتی ژئوپلیتیک قرار می گرفت. با این حال، با ظهور ژئوپلیتیک انتقادی، محققین این رشته سعی کردند تا تأثیر حرکت های مذهبی بر سایر موضوعات بنیادین از قبیل سرزمین و امنیت را مورد بررسی قرار دهند. مذهب تشیع به عنوان یکی از مذاهب اصلی دین اسلام، به دنبال وقوع انقلاب اسلامی در جمهوری اسلامی ایران و قدرت گیری شیعیان در عراق، به طور جدی خود را در عرصه سیاسی منطقه و جهان مطرح ساخت. پراکندگی جغرافیایی شیعیان در کشورهای گوناگون منطقه، به گونه ای است که موجبات نزدیکی آنان با منابع عظیم انرژی (نفت و گاز) و مسیرهای ترانزیتی جهان را فراهم ساخته است. این امر موجب شده است که دنیای

تشیع، پتانسیل تبدیل شدن به قدرت ژئوپلیتیکی جهانی را داشته باشد. با وجود این، نگاهی به آرمان های انقلاب اسلامی و سیاست خارجی برخاسته از آن به خوبی نشانگر این واقعیت است که جمهوری اسلامی ایران به دنبال تشکیل یک جبهه شیعی و دامن زدن به اختلافات فرقه ای نبوده، بلکه از همان ابتدا، به دنبال اتحاد جهان اسلام بوده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، شیعه، ژئوپلیتیک شیعه، ژئوپلیتیک جهانی.

هویت و جایگاه سیاسی علویان ترکیه

سید عباس هاشمی، عضو هیأت علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه بین المللی امام خمینی رحمه الله

جامعه علویان ترکیه پس از ظهور در صحنه سیاسی و اجتماعی ترکیه فراز و نشیب های فراوانی را پشت سر گذاشته است. این جماعت دینی، خواسته و ناخواسته، با جامعه شیعه پیوند خورده و این پیوند پیامدهای مرتبط با خود را از دوران حاکمیت دولت عثمانی تا به امروز به همراه داشته است. جایگاه سیاسی این جامعه دینی در بحبوحه تحولات جاری منطقه به ویژه پس از حوادث سوریه ی تحت حاکمیت دولت علوی توجه دولتمردان ترکیه و نیز ناظران سیاسی را به گونه ای مؤکد به خود معطوف نمود. این تأکید برای ایران به عنوان بزرگ ترین مرکز شیعی جهان و کشوری به غایت متأثر و تأثیر گذار در منطقه دوچندان است. بررسی روند در حال تحول نقش علویان در عرصه سیاسی ترکیه بخش های بنیادین این مقاله را تشکیل می دهد.

واژگان کلیدی: علویان، جامعه دینی، ترکیه، شیعه، ایران، جایگاه سیاسی.

(بررسی ژئوپلیتیک شیعه و سیاست خارجی ایران در تقابل دو راهبرد رقیب ایران و ایالات متحده آمریکا)

دکتر حشمت الله فلاحت پیشه، عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

موضوع ژئوپلیتیک شیعه و سیاست خارجی ایران را باید در قالب دو راهبرد رقیب امروز در منطقه خاورمیانه بررسی کرد. راهبرد «خاورمیانه بزرگ ایالات متحده آمریکا» و راهبرد «چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران». آمریکا در طرح خاورمیانه بزرگ، خطر عمده دنیای شیعه را تبدیل شدن آن به یک تهدید تروریستی می داند که کشور ایران با توسل به آن، نظم مورد نظر طراحان طرح خاورمیانه بزرگ را بر نمی تابد. این نظم از لحاظ راهبردی، یک نظم «اسرائیل محور» است. در طرف دیگر، چشم انداز بیست ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران قرار دارد که شاخصه تأثیر گذار آن بر تحولات منطقه ای، اول شدن ایران در منطقه خاورمیانه است. در این چشم انداز، دنیای شیعه به عنوان عمق استراتژیک ایران به حساب می آید.

شکل گیری برخی تحولات عملی، این تقابل را فعال تر ساخته است:

۱. ارتباط عملی الگوی مقاومت ضدصهیونیستی با تفکر سیاسی و ژئوپلیتیک سیاسی شیعه؛ ۲. تقابل الگوهای شیعه و سنی نظام سازی سیاسی بعد از انقلاب های موسوم به «بهار عربی» در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا؛ ۳. تقابل ایران و عربستان در حوزه های ژئوپلیتیک جنبش های مردمی با هدف دفاع از عمق استراتژیک خود؛ ۴. استقرار حکومت دارای اکثریت شیعه در عراق.

در این شرایط ارائه راهکارهایی جهت تعدیل اختلافات مذهبی - سیاسی در دنیای اسلام، جلوگیری از تضعیف راهبرد ایرانی با استفاده از خطوط گسل مذهبی منطقه توسط راهبرد آمریکایی و حفظ و تقویت ژئوپلیتیک شیعه با استفاده از سیاست های نرم و منعطف در قبال تحولات انقلابی تازه ضروری است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، سیاست خارجی ایران، راهبرد «خاورمیانه بزرگ ایالات متحده آمریکا»، راهبرد «چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران».

موقعیت جغرافیایی و تاریخ تحولات سیاسی کردهای فیلی (شیعه) عراق

بهرام نصراللهی زاده، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

بهادر غلامی، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

اکثریت

کردهای عراق را پیروان مذهب اهل سنت تشکیل می دهند. در عین حال گروهی از کردهای این کشور که به کردهای «فیلی» مشهورند، شیعه مذهب هستند. این گروه از کردها اغلب در جنوب مناطق کردنشین عراق و در استان «دیاله» و شهرهای مهمی مانند «خانقین» در همسایگی ایران و نیز در «بغداد» و چند شهر دیگر زندگی می کنند. کردهای فیلی که در زمان رژیم سابق عراق نقش مهمی در مبارزه علیه حکومت داشتند، هم به دلیل کرد بودن و هم به خاطر شیعه بودن و نیز مسأله تابعیت (که آنان را اصالتاً غیرعراقی و ایرانی تبار می دانستند) مورد ظلم و ستم مضاعف دولت عراق قرار داشتند. این گروه در زمان حکومت «حسن البکر» در سال های ۱۹۷۰ و ۱۹۷۵ و در زمان حکومت صدام در سال ۱۹۸۰ تحت مهاجرت اجباری و اخراج قرار گرفتند. اوج خشونت رژیم بعث نسبت به کردهای فیلی به ماجرای ترور نافرجام طارق عزیز (وزیر امور خارجه رژیم صدام) در سال ۱۹۸۰ توسط «سمیر نور علی» از فیلی های (عضو سازمان عمل اسلامی) مربوط می شود که به قتل عام گسترده، زندان و اجبار آنان به ترک خانه و کاشانه شان منجر شد. بعد از سقوط رژیم صدام، کردهای فیلی تلاش هایی را برای احیای جایگاه و اعاده حقوق سیاسی و اجتماعی خود به عمل آوردند. بر این اساس مسایل آنان مورد توجه مراجع حکومتی قرار گرفت. دادگاه عالی جنایی عراق جنایت های رژیم بعث در دهه ۸۰ میلادی نسبت به کردهای فیلی مانند کشتار جمعی و کوچ اجباری آنان را «ژنوساید» دانست. پارلمان این کشور نیز طی مصوبه ای اقدامات حکومت های «صدام» و «حسن البکر» علیه کردهای فیلی را نسل کشی اعلام کرد. هیأت دولت عراق نیز در تاریخ ۲۸/۱۲/۲۰۱۰ با توجه به رای دادگاه عالی کشور، تصمیماتی را برای اعاده حقوق فیلی ها تصویب کرد. با این حال فیلی ها هنوز هم با چالش های عمده ای برای احیای هویت گروهی خود و دستیابی به حقوق سیاسی و اجتماعی شان روبرو هستند. در این تحقیق با روش تحلیلی و توصیفی در پی آن هستیم تا به بررسی موقعیت جغرافیایی و تاریخ تحولات کردهای فیلی عراق بپردازیم.

واژگان کلیدی: فیلی، شیعه، کرد، عراق، نسل کشی.

ص: ۴۸

پیدایش علویان در منطقه خاورمیانه قدمتی طولانی دارد که برخی آن را به صدر اسلام نیز منتسب می‌کنند. این اقلیت دینی در طول سالیان دراز از نقطه ای به نقطه ای دیگر مهاجرت می‌کرده‌اند. تردیدی نیست که علویان اقلیتی پراکنده در خاورمیانه‌اند. بخش غالب این جابه‌جایی‌ها ناشی از فشارهای محیط سیاسی بر این مجموعه بوده‌است. عمده فشارها از سوی اکثریت اهل تسنن منطقه و نیز به دلایل مختلف از جمله آموزه‌های خاص غالیانه بوده‌است. تفکر غالیانه آنان نسبت به امام علی علیه السلام، نگرش و رفتار صوفیانه، اعمال غیر منطبق با فروع دین و مشی باطنی‌گری در مجموع سبب کناره‌گیری آنان از امت اسلام شده‌بود. سیر آرام و کند حرکت این مجموعه با استقرار در شامات و سپس تحت حمایت و حکومت امپراطوری عثمانی برای قرن‌های متمادی بر همان شیوه بود. با فروپاشی خلافت عثمانی و روی کار آمدن وابستگان غرب، برخی تلاش‌ها برای تجزیه سوریه و انتزاع علویان از این کشور صورت گرفت اما با درایت رهبران علوی به نتیجه نرسید. در پی کودتای «حافظ اسد» علیه «اتاسی» اوضاع این اقلیت به یک باره دگرگون شد و پس از قرن‌ها سکوت، انزوا و کناره‌گیری موقعیتی ممتاز در بالاترین سطوح رهبری کشور نصیب آنان شد. این مقاله می‌کوشد تأثیرات روی کار آمدن اقلیت علوی در سوریه بر علویان ترکیه و نیز نقش و ظرفیت‌های تولید امنیت و ناامنی این اقلیت با تکیه بر امکانات عظیمی که در اختیار گرفته‌است را مورد بررسی و کنکاش قرار دهد.

واژگان کلیدی: علویان، غالیان، امپراطوری عثمانی، حافظ اسد.

همگرایی و واگرایی جوامع شیعی ایران و جمهوری آذربایجان

حاکم قاسمی، استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی رحمه الله

علی نوازی، کارشناسی علوم سیاسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی رحمه الله

جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان، با برخورداری از ۶۷۰ کیلومتر مرز خاکی و همچنین مرز دریایی، در دو منطقه مهم و استراتژیک خاورمیانه و قفقاز و در همسایگی یکدیگر واقع شده‌اند. دو کشور به ترتیب دارای ۷۵ و ۱.۹ میلیون نفر جمعیت هستند. بر

اساس آمارها، ۹۰ درصد جمعیت ایران و ۸۰ درصد جمعیت جمهوری آذربایجان را شیعیان تشکیل می دهند. از این رو دو جامعه مهم شیعی جهان در این دو کشور واقع شده اند. برخورداری از مذهب مشترک در کنار برخی از اشتراکات دیگر، می تواند این دو جامعه شیعی را به سوی همگرایی با یکدیگر سوق دهد. اما فرایند همگرایی بین این دو جامعه شیعی نه تنها بسیار ضعیف بوده، بلکه در برخی از زمینه ها رقابت و تعارض بین دو کشور بر فرایند همگرایی آن ها غلبه کرده است. پرسشی که مطرح می شود این است که فرایند همگرایی دو جامعه بزرگ شیعی ایران و جمهوری آذربایجان با چه چالش هایی روبروست. و چه عواملی همگرایی میان آن ها را تقویت و چه عواملی آن را تضعیف می نماید و مانع از همگرایی می شود.

بررسی ها نشان می دهد که عوامل متعددی در همگرایی و واگرایی میان ایران و جمهوری آذربایجان مؤثرند. در کنار برخورداری از مذهب مشترک که پیوند دو کشور را تعمیق می بخشد، عوامل متعدد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی نیز می تواند نقش مؤثری در همگرایی و واگرایی دو کشور ایفا کنند. در این مقاله با اتکا به روش توصیفی - تحلیلی و با گردآوری اطلاعات درباره عوامل مؤثر در همگرایی دو کشور، تلاش می شود زمینه ها و عوامل مؤثر در همگرایی ایران و جمهوری آذربایجان تبیین گردد، و همچنین موانع موجود در این باره معرفی شوند.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، شیعیان، ایران، جمهوری آذربایجان، همگرایی ایران، جمهوری آذربایجان.

ژئوپلیتیک شیعه و ایران هراسی در کشورهای حوزه خلیج فارس

مرتضی نورمحمدی، استادیار روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبایی

حجت کاظمی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات خاورمیانه دانشگاه علامه طباطبایی

یکی از مهم ترین عناصر تفاوت و غیریت بین ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس، عنصر شیعه است. بنابراین فراز و فرود روابط ایران و چالش ها و فرصت های سیاست خارجی کشورهای منطقه، به شدت متأثر از تعارضات هویتی مذهب بنیان بوده است. بر همین اساس، کشورهای

معارض جمهوری اسلامی، درصدد تضعیف نفوذ و قدرت منطقه ای ایران با ارائه تصویری متفاوت، غیرواقعی و ترسناک از ایران در عرصه بین المللی و به خصوص منطقه ای هستند. پرسش پژوهش حاضر این است که ایران چگونه باید با این تصویرسازی و غیریت سازی که ناشی از عنصر شیعی به عنوان یکی از عناصر شکل گیری پدیده ایران هراسی می باشد، مقابله نماید. تبدیل تهدیدهای بالقوه به فرصت و تقلیل تنش های موجود ایجاب می کند که با توصیف، تفسیر و تبیین متن هایی که در این زمینه از جانب کشورهای منطقه تولید و مصرف می گردند، به رهنمونی دست یابیم تا الگوی مطلوبی برای تصمیم گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران باشد.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، ژئوپلتیک شیعه، ایران هراسی، غیریت سازی، تصویرسازی.

ارزیابی فرصت ها و چالش های ژئوپلیتیکی جوامع شیعی در جهان اسلام با تأکید بر ایران

دکتر حسن ایزدی، استادیار گروه جغرافیای دانشگاه شیراز

علی اکبر دبیری، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

شیعیان که حدود ۱۰ درصد از کل جمعیت مسلمانان جهان را به خود اختصاص داده اند دارای توزیع جغرافیایی نسبتاً پیوسته ای از لبنان تا افغانستان و از جمهوری آذربایجان تا بحرین می باشند. این ویژگی جمعیتی و جغرافیایی در کنار مسائل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی فرصت ها و چالش هایی را از منظر ژئوپلیتیک برای جوامع و کشورهای شیعی فراهم آورده است. در میان فرصت ها می توان به موقعیت جغرافیایی مناسب و قرارگیری در قلب جهان اسلام، در اختیار داشتن ذخایر عظیم فسیلی و ویژگی های اعتقادی و فرهنگی اشاره کرد. از جمله مهم ترین چالش ها نیز می توان شکل گیری اندیشه های ضد شیعی در جهان اسلام (وهابیت، مکتب دیوبندی)، قرارگیری در موقعیت فرودستی کمیته در جهان اسلام و برخی کشورهای اسلامی، وجود رژیم های سکولار و وابسته و دخالت قدرت های فرامنطقه ای را نام برد. در این مقاله با استفاده از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی ضمن بررسی جایگاه مذهب تشیع در شکل گیری اندیشه های ژئوپلیتیکی، فرصت ها و چالش های ژئوپلیتیکی جوامع و کشورهای شیعی را با تأکید بر موقعیت جمهوری اسلامی ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد.

واژگان کلیدی: تشیع، فرصت ژئوپلیتیکی، چالش ژئوپلیتیکی، جهان اسلام، جمهوری اسلامی ایران.

انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آن بر کشورهای منطقه

دکتر عبدالرضا فرجی راد، استادیار گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

زهرا ساعی، کارشناس ارشد جغرافیا سیاسی واحد علوم و تحقیقات

پیروزی انقلاب اسلامی ایران در آغاز سده بیست و یکم و به دنبال آن تغییر و تحول عمده در ساختار نظام بین الملل، تغییر رویکرد سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا و به وجود آمدن سیاست یک جانبه گرایی، شکل جدیدی از ترتیبات منطقه ای و بین المللی را به وجود آورد که متأثر از نگاه قدرت های جهانی و منطقه ای بود. این امر باعث شد توجه ویژه ای به مسلمانان صورت گیرد و شیعیان به عنوان اقلیتی از مسلمانان از لحاظ ساختار جغرافیای سیاسی و ترکیبات جمعیتی در منطقه خاورمیانه در چشم انداز سیاست خارجی آمریکا و قدرت های منطقه ای از جایگاه ویژه ای برخوردار شوند. این موضوع از آن جهت که به پراکندگی جغرافیایی جمعیت شیعه در منطقه خاورمیانه به عنوان نقطه اتصال سه قاره مهم آسیا، اروپا و آفریقا و نیز به عنوان هارتلند سیاسی و استراتژیک جهان می باشد. حائز اهمیت بوده و همچنین به دلیل دارا بودن بیشترین حجم ذخایر انرژی فسیلی و بازار مصرف کالاهای صنعتی تولیدی مورد توجه قدرت های بزرگ جهانی می باشد. لذا در راستای سیاست خارجی این کشورها، تعامل یا تقابل با این قابلیت بزرگ دارای اهمیت می باشد.

همچنین وجود بزرگ ترین کشور شیعه نشین (جمهوری اسلامی ایران) در منطقه منشأ تحولات مهمی شد و انقلاب اسلامی ایران با تبلور اندیشه سیاسی رهبری این نهضت و با توجه به خصلت دینی و مکتبی، خود را در محدوده ی جغرافیای خاصی محصور ننموده و اهداف و آرمان های سیاسی - اجتماعی فرا مرزی و جهان وطنی را پی ریزی کرده و به همین دلیل سر منشأ تحولات عظیمی در سراسر جهان گشته است.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ایران، شیعه، ژئوپلیتیک.

علویان ترکیه در جستجوی جایگاه مطلوب: فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو

دکتر محمدجعفر آجورلو، عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

رشید ناصرخیل، دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت امور دفاعی (گرایش ویرا) دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

حسن سعادت‌ی جعفرآبادی، محقق و پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، گروه جغرافیا

جامعه سیاسی ترکیه از منظر اجتماعی یک جامعه متکثر بوده و دارای اقلیت‌های قومی و مذهبی می‌باشد که از آن میان می‌توان به علویان ترکیه اشاره نمود. این گروه از یک پراکنش اکولوژیک در فضای جغرافیایی ترکیه برخوردارند ولی در ساختار سیاسی

ترکیه از هیچ‌گونه نقش و جایگاه متناسب با منزلت خود برخوردار نیستند. تحقیق حاضر با استفاده از روش توصیفی و مطالعه تاریخی و با رویکردی تحلیلی، ضمن بررسی و واکاوی فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی علویان ترکیه در جهت رسیدن به جایگاه و نقطه مطلوب در ساختار سیاسی

ترکیه می‌باشد. با مشخص شدن عوامل فرصت‌ساز و چالش‌زایی که علویان ترکیه با آن روبه‌رو هستند، انتظار می‌رود ایشان با تقویت عوامل مثبت و بهره‌برداری از فرصت‌های موجود در ارتقای جایگاه ژئوپلیتیکی خود و با تضعیف عناصر منفی، بتوانند با توجه به وزن جمعیتی و پراکنش اکولوژیک خود، وزنه‌ای تأثیرگذار در صحنه سیاسی ترکیه بوده و به جایگاه بایسته خود دست یابند.

واژگان کلیدی: علویان، ژئوپلیتیک شیعه، اقلیت، ایران، ترکیه.

تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی شیعه بر توسعه نفوذ انقلاب اسلامی

محمدحسین افشردی، دانشیار دانشگاه عالی دفاع ملی

حسین اکبری، دانشجوی دکتری مطالعات بین‌الملل

انقلاب اسلامی ایران با پشتوانه اندیشه شیعی و نفی سلطه شرق و غرب، ایدئولوژی‌های موجود را به چالش کشیده و با طرح نظام سیاسی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی و ظلم‌ستیزی، منافع کشورهای بزرگ جهان را به خطر انداخت و به همین دلیل تأثیرات و پیامدهای بسیاری بر معادلات قدرت در منطقه استرژیک خاورمیانه بر جای گذاشت. عوامل بسیاری در توسعه و نفوذ انقلاب اسلامی ایران نقش داشته‌اند. این مقاله با مفروض انگاشتن تأثیر

مهم عوامل ژئوپلیتیکی شیعه بر توسعه و نفوذ انقلاب اسلامی به طور مشخص به بررسی نقش این عوامل در گسترش و نفوذ انقلاب اسلامی می پردازد. قرار گرفتن ایران در یک موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژی، گستره جغرافیایی شیعه در خلیج فارس و وجود منابع عظیم انرژی جهان در این منطقه، توجه و حساسیت قدرت های بزرگ را نسبت به ژئوپلیتیک شیعه در منطقه افزایش داده و موجب نگرانی قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای شد. علاوه بر این، شعار ضد اسرائیلی انقلاب اسلامی مبتنی بر گفتمان ظلم ستیزی شیعه و حضور جغرافیایی شیعه در مرزهای رژیم صهیونیستی چالش دیگری بود که بر این نگرانی ها افزود. وجود اکثریت جمعیتی شیعه در کشورهای ایران، عراق، بحرین و آذربایجان و همچنین اقلیت تأثیر گذار در کشورهای افغانستان، پاکستان و لبنان و حضور فرق شیعه در برخی کشورهای دیگر از جمله یمن، ترکیه، سوریه و کشورهای بالکان و شمال آفریقا سبب شد تا عوامل ژئوپلیتیکی شیعه به عنوان مهم ترین عوامل در توسعه و گسترش نفوذ اندیشه های انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گیرد. ظرفیت های ژئوپلیتیک شیعه در ابعاد مختلف سبب شکل گیری جبهه مقاومت در رویارویی با استکبار جهانی شده و همین عوامل نیز بسترهای مناسب برای توسعه و نفوذ شعارهای انقلاب اسلامی در ابعادی وسیع تر را پدید آوردند. در این مقاله، برخی از مهم ترین ظرفیت های ژئوپلیتیک شیعه در سه دسته سیاسی، معنوی و جغرافیایی مورد بررسی قرار می گیرند. برخی از این موارد عبارتند از؛ عقل گرایی، حکومت مردم سالاری دینی، عدالت محوری، ظلم ستیزی، دفاع از مقاومت و بیداری اسلامی، بهره گیری از میراث اسطوره ای عاشورا، انتظار ظهور موعود، مرجعیت دینی، امید و اعتماد به خداوند متعال، منابع و ذخایر انرژی، موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان، جمعیت قابل توجه شیعیان در کشورهای منطقه و پراکندگی آنان در سطح جهان و همچنین سکونت آنان در مناطق حساس از جمله همسایگی با رژیم صهیونیستی.

این مقاله بر این باور است که انقلاب اسلامی در بستر ژئوپلیتیک شیعه تاکنون توانسته است علی رغم چالش ها و فشارهای بین المللی، در حوزه های مختلف پیشرفت های قابل توجهی داشته باشد و همچنان چالش های بسیاری را برای قدرت های بین المللی و منطقه ای پدید آورد. پدیده جدید بیداری اسلامی که در درون خود شعارهای ضد استکباری و

اسلام خواهی را دارد در روند طبیعی استقلال طلبی و آزادی خواهی مردم عملاً چالشی در حوزه منافع غرب و حرکتی در راستای ائتلاف با شعارهای اولیه انقلاب اسلامی است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی.

فراملی گرایی نهاد مرجعیت شیعه در پرتو تحول مفهوم حاکمیت؛ چالش ها و فرصت ها

دکتر شهروز ابراهیمی، عضو هیأت علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان

مختار شیخ حسینی

در زمان حضور معصومین^ع به دلیل سلطه حکومت های غیر شیعی، ارتباط با شیعیان باعث تقابل با حاکمیت های مسلطی می شد که سعی در دور نگه داشتن جامعه شیعی از تفکرات رهبران آن داشتند، به همین دلیل در تاریخ سیاسی شیعه، شیوه تأثیر گذاری ائمه و راهنمایی شیعیان به طریق مخفیانه و با گذر از مرزهای حاکمیتی انجام می گرفت و مرز برای سامان دادن شیعیان، مرز عقیدتی تعریف می شد به طوری که هر جا شیعیانی وجود داشتند، نمایندگان و وکلای امام برای تأثیر گذاری حضور می یافتند.

پس از غیبت کبری، در نتیجه اقتدار یافتن تدریجی نهاد مرجعیت در رهبری شیعه، نگاه فراملی برجسته شد به گونه ای که تثبیت مرجعیت یک فرد، شاهد نفوذ رأی او در بین تمام شیعیان هستیم. تأثیرات فراملی مرجعیت همواره با تعارضاتی با حاکمیت ها مواجه بوده است که در دوران پهلوی در ایران و صدام حسین در عراق تلاش هایی برای مقابله با این ظرفیت نهاد مرجعیت شکل گرفت. امروزه با تحول مفهوم حاکمیت در پرتو جهانی شدن، مرزهای جغرافیایی به مراتب فرسایش یافته و از حالت وستفالیالگرایی فاصله گرفته اند. گزاره های شیعه نهاد مرجعیت را یک نهاد فراملی تعریف می کند و تحول مفهوم حاکمیت، فرصت ها و چالش هایی برای این نهاد فراهم می کند که در این مقاله به آن ها پرداخته خواهد شد.

واژگان کلیدی: نهاد مرجعیت، جهانی شدن، حاکمیت، شیعه، فراوستفالیالگرایی.

نوشتار حاضر به بررسی مفهومی ژئوپولیتیک شیعه و ژئواستراتژی شیعی پرداخته و ضمن پاسخ به چستی مفاهیم کلیدی این دو دانش به نقد و بررسی تعاریف ارائه شده پرداخته و سپس به تعاریفی تازه دست یافته که ریشه در اندیشه های شیعی و فلسفه علوم دو گانه فوق از منظر ولایی دارد. این مفاهیم قبلاً با اندیشه های دیالکتیکی غربی و شرقی ارائه شده و به نوعی به مکاتب جبری جغرافیایی مرتبط بوده است اما اندیشه و تعاریف ارائه شده در این تحقیق ریشه الهی ولایی داشته و بر مفاهیم مشارکت و تعامل ملت ها برای مدیریت بهینه سرزمین بنا شده است.

پرسش اساسی این نوشتار آن است که ژئوپولیتیک شیعه و ژئواستراتژی شیعی چه ماهیتی دارند. آیا این مفاهیم ذهنی می توانند برای زیربنای یک مطالعه کاربردی آن هم در حوزه سیاست و استراتژی به کار گرفته شوند. برای پاسخ به این دو پرسش به لحاظ هدف از روش توصیفی و به لحاظ شیوه از روش تبیینی استفاده شده است که با بهره گیری از متون و منابع حول مفاهیم و الگوی ارائه شده دست به تبیین زده شده است.

نتیجه آن که دو تعریف ارائه و تبیین شده که ماحصل آن ها عبارتند از: الف) ژئوپولیتیک دانش مدیریت سرزمین ها، جوامع و سازمان ها با تأکید بر سیاست در سه سطح محلی (کشوری) منطقه ای و جهانی به منظور ساماندهی مناسبات و روابط سیاسی برای استفاده بهینه از توان ها و ظرفیت های فضایی و جغرافیایی است.

ب) ژئواستراتژی دانشی ماهیتاً جغرافیایی است که از سیاست و تکنیک های مدیریت استراتژیک برای اداره جامعه و سازمان ها در هنگام شکل گیری تهدیدات و ضعف یک سرزمین بهره می جوید؛ از این منظر برای مدیریت سرزمین نیاز به ابزارهای روزآمد برای اعمال مدیریت بهینه بر سرزمین و تنظیم طرحی جامع و کلی دارد. این طرح آینده نگر است و وضعیت مطلوب را ترسیم می کند در انتها این مفاهیم تبیین شده و به صورت یک الگوی مفهومی با متغیرهایی چون اندیشه الهی، سیاست الهی محور و عدالت جو و مدیریت

استراتژیک و مدل های آن بهره گرفته شده است.

واژگان کلیدی: ژئوپولیتیک شیعه، ژئواستراتژی شیعی، اندیشه سیاسی الهی محور، اندیشه ولایی محور، ولایت فقیه.

شیعیان و بیداری اسلامی

دکتر حسین خاکپور، استادیار دانشکده الهیات دانشگاه سیستان و بلوچستان

علیرضا احمدی زاده، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی

بیداری نوین مسلمین که پرتو افشانی های آن در جهان اسلام آغاز شده است، بزرگ ترین حادثه اسلامی نیمه دوم قرن بیستم می باشد. اندیشه پر توان و متعالی اسلام با نگاه شیعی، اولین نمود فکری نوینی است که ریشه در سرچشمه نور و هدایت دارد و بدون تردید همه بر این باورند که راه تعیین شده توسط اسلام، راهی است روشن و هدفمند. شیعه با دو بال «ولایت» و «شهادت» روشی جدید را به عنوان الگوی مبارزه و پیگیری خواسته های جمعی طرح ریزی و برداشتی نوین از اسلام سیاسی با محوریت قرآن و عترت، عرضه نمود. این نگاه باعث شد که حتی موازنه قدرت در میان جنبش های اسلام گرا به نفع جنبش های شیعی با پشتوانه فرهنگ انقلاب اسلامی، تغییر کند. بر این اساس مقاله حاضر به روش توصیفی - اسنادی، ضمن تأمل در بیانات رهبر کبیر انقلاب و مقام معظم رهبری با رویکرد تحلیلی - پس از تأثیر اندیشه های شیعه بر بیداری کشورهای مسلمان، بیان می دارد که: انقلاب اسلامی ایران به عنوان نهضتی الهی، شیعی، فراگیر و مبتنی بر مدار فطرت پاک بشری، توانست اهمیت قدرت دین و مذهب را به منصفه ظهور رساند و به عنوان انقلابی در ارزش ها و هنجار ها به فرهنگ سازی در عرصه داخلی، منطقه ای و بین المللی مبادرت نماید. این نهضت فرهنگی توانست ایجاد کننده یک فضای گفتمانی باشد که خورده گفتمان ها را درون خود حل سازد، در ضمن مفهوم سازی و بازسازی فکری و اندیشه ای فرهنگ نوینی را رقم زد که تأثیر آن را می توان در عناوین مختلف بررسی نمود. ترویج فرهنگ مردم سالاری دینی، احیای هویت اسلامی، ترویج استقلال خواهی و استکبار ستیزی، تقویت فرهنگ اصلاح طلبی در جنبش های اجتماعی، تقویت فعالیت فکری فرهنگی و اندیشه ای، افزایش تعامل و تبادل فرهنگی، بازخیزی اسلام در عرصه های حیات اجتماعی،

اعتلای فرهنگ سازی درباره وحدت تمدنی جهان اسلام و طرح اندیشه حکومت اسلامی عناوینی هستند که نوشته حاضر به آن ها می پردازد.

واژگان کلیدی: شیعه، بیداری اسلامی، مسلمانان، هویت دینی.

بررسی عوامل همگرایی و واگرایی ژئوپلیتیک شیعه در کشورهای ساحلی حوزه خلیج فارس

دکتر جواد اطاعت، استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین

مسلم نامدارزاده، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

شیعیان بین ۱۰ تا ۱۲ درصد از جمعیت مسلمانان جهان را تشکیل می دهند. در خاورمیانه کشورهای ایران، آذربایجان، بحرین و عراق به ترتیب ۷۵،۷۵،۹۰ و ۶۰ درصد دارای اکثریت پیروان شیعه می باشند. کویت با ۳۰ درصد، پاکستان با ۲۰ درصد، قطر با ۱۲ درصد و افغانستان با ۱۷ درصد در مراتب بعدی، جمعیت قابل توجهی از شیعیان را در خود جای داده اند. مهم تر آنکه به طور میانگین بیش از هفتاد درصد از جمعیت سواحل خلیج فارس را شیعیان تشکیل می دهند. حوزه استقرار شیعیان در یکی از مناطق با اهمیت خاورمیانه منابع قدرت عظیمی را از حیث ژئوپلیتیکی در اختیار شیعیان قرار داده به گونه ای که نزدیک به هفتاد درصد از منابع انرژی (نفت و گاز) جهان در همین نوار ساحلی خلیج فارس قرار دارد، منابعی که به طور طبیعی در محدوده جغرافیایی شیعیان قرار دارد. همچنین نقش محوری ایران در جهان تشیع و میزان اثر گذاری شیعیان در معادلات بین المللی و آثار و پیامدهای انقلاب اسلامی در ارتقای موقعیت و میزان اثر گذاری شیعیان در معادلات منطقه ای، اهمیت ژئوپلیتیکی شیعیان را به طور عام، و ایران را به طور خاص مضاعف کرده است. از

طرفی قرابت فکر و اعتقادی شیعیان باعث هم گرایی و از طرف دیگر تفاوت های فکری و اعتقادی بین شیعیان به عنوان اقلیت و اهل سنت به عنوان اکثریت، واگرایی هایی را موجب شده است. همگرایی عبارت است از متحد شدن اجزا برای تشکیل یک کل که این اتحاد در جهت رسیدن به هدف سازماندهی می شود و واگرایی به عدم ترغیب واحد های سیاسی به همکاری و اشتراک مساعی در عرصه سیاست های بین المللی گفته می شود. در عین حال از نظر اجتماعی همگرایی مذهبی می تواند زمینه ساز همگرایی سیاسی باشد. گرایش شیعیان جنوب

عراق و شیعیان بحرین به حکومت شیعی در ایران می تواند به عنوان عامل همگرا در پیوندهای سیاسی ایفای نقش کند. در ابعاد منفی ترس از نفوذ انقلاب اسلامی و افزایش فشارهای سیاسی و امنیتی و... می تواند به عنوان عامل واگرای ایفای نقش کند. هدف این مقاله بررسی عوامل همگرایی و واگرایی ژئوپلیتیک شیعه در کشورهای ساحلی خلیج فارس می باشد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، همگرایی، واگرایی، شیعیان، کشورهای ساحلی خلیج فارس.

آمریکا و دکترین شیعه هراسی در خاورمیانه: اهداف و پیامدها

دکتر حسین مسعودنیا، استادیار دانشگاه اصفهان

الهه امامی، کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان

شیعیان همواره با دارا بودن ویژگی هایی هم چون عقلانیت مبتنی بر وحی، داشتن روحیه مقاومت و عدالت جو و غیره در طول تاریخ اسلام، در عرصه های مختلف، حضوری فعال و تأثیرگذار داشته اند. این تأثیرگذاری به خصوص با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تأسیس حکومت اسلامی، ابعاد گسترده تری یافت به گونه ای که به عنوان الگوی عملی برای جنبش های اسلامی منطقه خاورمیانه به خصوص جمعیت های شیعه نشین آن و هم چنین جهان مطرح شد. در این میان، برخی قدرت های فرامنطقه ای هم چون آمریکا و برخی دولت های محافظه کار عرب منطقه که همواره نگران افزایش قدرت و نفوذ شیعیان در خاورمیانه هستند، تلاش می کنند به طرق مختلف و در سال های اخیر از طریق پروژه شیعه هراسی و طرح موضوع هلال شیعی، حضور فعال شیعیان را در عرصه های سیاسی و اجتماعی جهان اسلام، هراس آمیز نشان داده و باعث انزوای شیعیان در منطقه و جهان شوند. با توجه به تحولات اخیر منطقه در جریان بیداری اسلامی، به خصوص خیزش ها و اعتراضات شیعیان در کشورهای عربی و هم چنین اهمیتی که این تحولات در آینده کشورهای اسلامی برجای می گذارد، در این مقاله سعی شده به بررسی علت رویکرد آمریکا به سیاست شیعه هراسی و تأثیر آن بر تحولات و امنیت خاورمیانه بپردازیم. یافته های تحقیق حاکی از آن است که هدف اصلی شیعه هراسی، ایجاد اختلاف میان شیعیان و اهل سنت منطقه است که این کار ابتدا مانع از قدرت یابی شیعیان و حضور آنان

در حوزه سیاسی و معادلات منطقه ای می شود و در سطح گسترده تر مانع از وحدت میان مسلمانان جهان اسلام و هم چنین ایجاد امنیت پایدار و بومی مبتنی بر اعتماد متقابل در منطقه خاورمیانه می گردد.

واژگان کلیدی: شیعه، شیعه هراسی، بیداری اسلامی، خاورمیانه.

تعامل میان ایران و شیعیان عراق بعد از صدام و واکنش کشورهای عربی نسبت به آن

دکتر زاهد غفاری هاشجین، استادیار علوم سیاسی دانشگاه شاهد

هابیل حیدرخانی، دانشجوی دکتری جامعه شناسی بررسی مسائل اجتماعی ایران

با اشغال عراق در سال ۲۰۰۳ و سقوط صدام، شیعیان این کشور که تا قبل از این همواره در حاشیه قرار داشتند و از قدرت محروم بودند با یک فرصت بی نظیر تاریخی و نقطه عطفی در حیات سیاسی خود مواجه شدند. آنان با توجه به موقعیت اکثری در پرتو انتخابات آزاد، به عنوان قدرت برتر در عرصه سیاست عراق ظاهر شدند. مسلماً به قدرت رسیدن یک دولت شیعی در میان کشورهای عربی و همجواری آن با ایران اسلامی تأثیر چشم گیری در وضعیت ژئوپلیتیک شیعیان و مواضع دیگران در قبال آنان به دنبال داشته است. این مقاله با بهره گیری از روش مطالعات تاریخی و اسنادی در پی پاسخ به این سؤالات است که رابطه ایران با دولت و احزاب شیعی عراق بعد از سقوط صدام چگونه بوده است. این رابطه چه واکنشی را از جانب کشورهای عربی به همراه داشته است. در پاسخ به این سؤالات ملاحظه می شود که ارتباط ایران با دولت و احزاب شیعی عراق بعد از صدام به طور کلی مناسب و دوستانه و در جهت تحکیم و توسعه بوده است. گسترش این ارتباط و تعامل و افزایش نفوذ منطقه ای ایران به حدی بوده که موجب نگرانی کشورهای عربی از جمله کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس شده است. مطرح شدن بحث «هلال شیعی» از جانب «ملک عبدالله دوم» پادشاه اردن و اظهار عبارات و بیان ادعاهایی نظیر «تحویل عراق به ایران» و «وفاداری شیعیان عراق به ایران» از جانب رهبران برخی کشورهای عربی در این رابطه بوده است. همچنین در ادامه چنین مواضعی است که کشورهای عربی و رسانه های وابسته به پدیده شیعه هراسی و ایران هراسی به انحاء مختلف دامن می زنند. در ادامه

چنین امری است که بسیاری از مقامات سیاسی غیرشیعی عراق و تحلیل گران مخالف با ایران نیز نگرانی خود را از گسترش ارتباط ایران و عراق اعلام می کنند. این گونه واکنش ها و موضع گیری های تهدید آمیز در قبال ایران و لزوم مقابله با این گونه مواضع، نیازمند بررسی و مطالعات عمیق منطقه ای و توجه به جایگاه خاص شیعیان و به دنبال آن سیاست گذاری و اتخاذ تصمیم های مناسب و خردمندانه از جانب ایران است. این تحقیق ابتدا به تعامل ایران با شیعیان عراق و سپس واکنش کشور های عربی نسبت به آن و ارائه راهکارهایی به منظور استفاده از فرصت ها و رفع تهدیدها درباره تقویت روابط ایران با عراق و تحکیم موقعیت شیعیان در منطقه می پردازد.

واژگان کلیدی: عراق، ایران، شیعیان، کشورهای عربی، سقوط صدام، ژئوپلیتیک، شیعه هراسی.

نقش کانونی ایران و انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیای نقش سیاسی شیعیان جهان

دکتر زاهد غفاری هنجین، استادیار علوم سیاسی دانشگاه شاهد

ابوالفضل اقبالی، کارشناس ارشد جامعه شناسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد

انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی رحمه الله در بعد داخلی منجر به تغییر بنیادی ساختار های مختلف از جمله سرنگونی رژیم وابسته پهلوی و استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران شد. این انقلاب در بعد بین المللی سرمنشاء تحولات بزرگی در مناسبات سیاسی منطقه خاورمیانه و جهان از جمله تحکیم موقعیت ژئوپلیتیک شیعیان گردید. با توجه به بعد جهان شمولی انقلاب اسلامی و رسالت جهانی آن، شعارها، ارزش ها، آرمان های انقلاب اسلامی و اندیشه های حضرت امام خمینی رحمه الله مرزهای جغرافیایی را درنوردید و تأثیر به سزایی در احیا و تقویت نقش سیاسی مسلمانان و به خصوص شیعیان جهان در بعد بین المللی به جای گذاشت. بر این پرسش هدف اصلی این مقاله، پاسخ به این سوال اساسی است که «نقش کانونی ایران و انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیای نقش سیاسی شیعیان جهان چه بوده است». روش انجام این پژوهش کیفی و از نوع تحلیل اسنادی و در چارچوب نظری دیپلماسی فرهنگی است. برای گردآوری داده ها از کتاب ها، مقاله ها، اسناد تاریخی و وب سایت های مرتبط با این موضوع از ابزار فیش برداری بهره گرفته شده است. در

پاسخ به پرسش اصلی مقاله ابتدا به بررسی اهداف و آرمان های انقلاب اسلامی ایران در بعد بین المللی و جهانی از قبیل اقامه عدل و قسط، رفع ظلم و تبعیض از ملل جهان به ویژه امت اسلامی، ایجاد حکومت واحد جهانی و زمینه سازی برقراری حکومت مهدوی و... پرداخته شده و سپس عملکرد این انقلاب در بعد بین المللی به منظور احیا و تقویت نقش سیاسی شیعیان جهان از جمله نقش ایران در الهام بخشی به مبارزات شیعیان و تقویت مقاومت اسلامی در لبنان و سایر کشورها مورد بررسی و مطالعه قرار می گیرد. در پایان به پی آمدها و واکنش های مختلف در این باره اشاره می شود.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ایران، شیعیان، مقاومت اسلامی، لبنان، شیعه هراسی، بیداری اسلامی.

مفهوم شناسی ژئوپلیتیک در اندیشه سیاسی تشیع

دکتر محمود واثق، استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

واژه مرکب ژئوپلیتیک بیانگر نسبت و رابطه ای عمومی میان دو مفهوم محیط جغرافیایی و سیاست یا رفتار سیاسی حکومت ها است. به عبارت روشن تر، ژئوپلیتیک به مجموعه اهداف، طرح ها و عملکردهای سیاسی مبتنی بر وضعیت محیط جغرافیایی اشاره می نماید. مفهوم ژئوپلیتیک در طول زمان دچار قبض و بسط های معنایی فراوانی بوده و تحت تأثیر نگرش های متفاوت جغرافی دانان، صاحب نظران و سیاست مداران به ویژه در چارچوب نگرش های رئالیستی و ایده آلیستی، معانی و کارکردهای مختلفی یافته است. به همین جهت، تعبیری همچون دانش عینی، دانش قدرت، ایدئولوژی قدرت، چارچوب رقابت یا همکاری، گفتمان و نظایر اینها را در مورد این واژه می توان در آثار جغرافی دانان به وفور ملاحظه کرد. بر همین اساس، طی مقاله حاضر تلاش به عمل آمده تا به واکاوی و مفهوم شناسی ژئوپلیتیک در نگرش شیعی پرداخته شود. پرسش اصلی مقاله آن است که مفهوم، مؤلفه ها و کارکرد ژئوپلیتیک بر اساس فلسفه و نظریه ی سیاسی شیعه چیست. نگارنده در پاسخ به پرسش فوق، ضمن طرح مبانی نظری تفکر شیعی در خصوص موضوعاتی چون قدرت و حکومت، این فرضیه را مطرح نموده است که «ژئوپلیتیک از نظر آموزه های شیعی معنایی منطبق بر مفهوم ولایت دینی و قدرت بی قدرتی

به شمار می آید». ولایت دینی نوعی اقتدار مشروع به شمار می رود که تا حدودی با رویکرد ژئوپلیتیک انتقادی همخوانی داشته و در چارچوب ژئوپلیتیک قدرت نرم قابل طرح است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، نظریه ی سیاسی شیعه، ولایت دینی، ژئوپلیتیک قدرت نرم.

تبیین منازعات ژئوپلیتیکی شیعه و سنی بعد از حمله آمریکا به عراق (از سال ۲۰۰۳ میلادی)

مراد کاویانی راد، استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی تهران

روح الله نیکزاد، دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی تهران

طهمورث حیدری موصولو، دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس تهران

تحولات ژئوپلیتیکی اخیر در خاورمیانه، همچون اشغال عراق توسط ایالات متحده و هم پیمانان غربی اش از سال ۲۰۰۳ و به ویژه جنگ ۳۳ روزه جنوب لبنان، موضوع و موقعیت شیعیان منطقه را در کانون توجهات منطقه ای و جهانی قرار داده است. این تحولات موجب شده تا بسیاری بیم آن داشته باشند، با تشکیل «هلال شیعی» خیالی توسط شیعیان منطقه خلیج فارس، عملاً عرصه بر حکومت های عمدتاً سنی مذهب تنگ تر و منافع آن ها نیز در آینده به خطر افتد. واقعیت های موجود بیانگر آن است که شیعیان به دلایلی از جمله حضور در مراکز مهم استراتژیک منطقه، مانند میدان های نفتی و مراکز تجاری بالقوه، جایگاه ویژه ای در معادلات منطقه ای بدست آورده اند. بنابراین مؤلفه های مثبت جغرافیایی، ظرفیت های فراوانی جهت ایفای نقش گسترده برای آن ها فراهم می آورد. بدین جهت آگاهی از این واقعیت ها، توجه قدرت های بزرگ صنعتی را به این مذهب جلب نموده است. لذا تقابل اندیشه های شیعی با غرب گرایی به عنوان تعارضی چالش انگیز برای دنیای غرب مطرح می باشد. از طرفی آگاهی از موقعیت ژئوپلیتیک و آموزه های انقلابی شیعیان باعث شده تا ایالات متحده تمام توان خود را جهت عدم موفقیت ایران به عنوان الگوی حکومت شیعی کارآمد در منطقه به کار بندد؛ که این امر در راستای یک استراتژی سیاسی - فرهنگی به کار گرفته می شود. بنابراین، طرح سناریوهای پیش ساخته در قالب هلال شیعی، بیشتر به جنگ و منازعه میان شیعه و سنی در عراق، بحرین، لبنان و دیگر کشورهای منطقه منجر و به تدریج دولت های عربی را به همکاری های پنهان و همسو با سیاست های دلخواه آمریکا و اسرائیل در منطقه علیه شیعیان

منطقه سوق داده است. در این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه ای و روش توصیفی - تحلیلی به تبیین منازعات ژئوپلیتیکی شیعه و سنی در پس حمله آمریکا به عراق پرداخته شده است. منازعات مزبور در قالب مولفه هایی از قبیل؛ تقابل های ژئوایدئولوژیکی، ژئواکونومیک، ژئوپلیتیک هلال شیعی و... تبیین و متناسب با واقعیت های ژئوپلیتیک به آرمان وحدت شیعه و سنی اشاره شد.

واژگان کلیدی: ایالات متحده آمریکا، شیعه، سنی، عراق و منازعات ژئوپلیتیک.

بررسی نقش ژئوپلیتیک مذهبی بر واگرایی کشورهای خلیج فارس

هادی ویسی، استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه پیام نور

به نظر می رسد در ادبیات سیاسی کنونی ایران استفاده از اصطلاح «ژئوپلیتیک شیعه» به این معنا است که قلمرو جغرافیایی شیعه دارای امتیاز، برتری، مزیت و فرصت های زیادی است که شیعیان باید از آن استفاده کنند. این استفاده می تواند در برابر قدرت های رقیب و به نفع شیعیان به کار گرفته شود. این ادبیات بیش از آن که شیعیان بتوانند از این فرصت ها استفاده کنند، رقیبان و دشمنان را تحریک کرده و بر علیه شیعیان موضع می گیرند. طبیعی است که وزن ژئوپلیتیکی بیشتر قدرت های رقیب (سنی، وهابی و قدرت های فرامنطقه ای) می تواند شیعیان را به چالش بکشد. رویکرد ایدئولوژیکی بر مبنای مذهب و تفسیر سیاسی از آن یکی از چالش های اصلی در منطقه خاورمیانه و به ویژه در منطقه خلیج فارس است. به عبارت دیگر مهم ترین تعارض ژئوپلیتیکی منطقه خلیج فارس، نگاه ایدئولوژی گرا بر پایه تفسیر از مذهب است. امروزه بیش از هر زمانی این تعارض و شکاف منطقه ای در میان کشورهای پیرامون خلیج فارس مشاهده می شود. رقابت های ژئوپلیتیک مذهبی دو قدرت منطقه ای یعنی ایران (برای گسترش حوزه نفوذ شیعه) و عربستان (برای گسترش حوزه نفوذ اهل سنت با قرائت وهابیت)، زمینه حس بی اعتمادی در منطقه و دخالت قدرت های فرامنطقه ای را فراهم کرده است. وجود اقلیت های مذهبی در هر دو کشور (سنی در ایران و شیعه در عربستان) زمینه دخالت مذهبی یکی بر دیگری را فراهم کرده است. قطر

با نگاه ایدئولوژی وهابی به عنوان متحد استراتژیک عربستان و عراق با رویکرد نیمه - شیعی متحد دست به عصای ایران در منطقه است. بحرین حوزه نفوذ هر دو قدرت منطقه ای است که می کوشند رویکرد مذهبی خود را به قدرت پایدار در این کشور برسانند. قرائت متفاوت مذهبی عمان (اباضیه)، امارات و کویت ژئوپلیتیک مذهبی منطقه خلیج فارس را پیچیده تر کرده است. این در حالی است که خلیج فارس به عنوان یک ارزش جغرافیایی مشترک برای همه کشورهای پیرامون این عارضه طبیعی، با نگاه اقتصاد محور قابل اتحاد و همگرایی است و می تواند قوی ترین و تأثیرگذارترین اتحادیه منطقه ای به ویژه در حوزه انرژی را ایجاد کنند.

بنابراین مسئله تحقیق این است که رقابت های ژئوپلیتیکی مذهبی قدرت های خلیج فارس چه تأثیری بر واگرایی کشورهای پیرامون خلیج فارس داشته است. این تحقیق به روش توصیفی - تحلیلی رابطه بین ژئوپلیتیک مذهبی به عنوان متغیر مستقل و واگرایی کشورها به عنوان متغیر وابسته را مورد بررسی قرار می دهد. نتایج تحقیق نشان می دهد که نگاه ژئوپلیتیک مذهبی قدرت های خلیج فارس تأثیر مستقیمی بر واگرایی کشورهای پیرامون خلیج فارس داشته است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک مذهبی، ژئوپلیتیک شیعه، ژئوپلیتیک سنی، خلیج فارس، ایران، عربستان.

نسرین خانی‌ها، دکترای جغرافیای سیاسی و استاد مدعو گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

مسلم نامدارزاده، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی

هر چند که سطح فعلی جهانی شدن در حال از میان برداشتن مرزهای مستحکم میان ساختارهای ملی و ساختارهای بین‌المللی است و وابستگی متقابل جهانی رو به افزایش است، ولی هنوز حکومت‌ها از قدرت بسیار زیادی بهره می‌برند و عمده‌ترین نهاد سیاسی رسمی سازمان یافته در سطح کلان بشمار می‌آیند. شرایط کنونی جهان، که با پیشرفت‌های عظیم در فناوری اطلاعات و گسترش ارتباطات با انگیزه‌های خاص بوجود آمده، این زمینه را فراهم ساخته که استفاده از این امکانات و وارد شدن در بازی عمومی آن برای ارائه هویت ملی برای کشورها نیز فراهم شود. در حقیقت می‌توان گفت جهانی شدن جریانی دوسویه (هر چند نابرابر) از اطلاعات و تأثیرات است. در شرایط پیش رو، ما به طور همزمان با جریانی دوگانه رو به رو هستیم؛ روند همانندسازی فرهنگی و هویتی و روند بومی‌سازی فرهنگی و هویتی. در واقع این دو روند دو روی یک سکه‌اند و نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر جدا کرد. حال در چنین شرایطی جمهوری اسلامی ایران، به عنوان تنها نظام سیاسی که بر اساس مذهب شیعه ساختار بندی شده است، در عین حال که با خطرات تهاجم فرهنگی و انحلال هویت دینی مواجه است ولی می‌تواند در چنین شرایط پیچیده با اتخاذ موضعی فعال‌تر و برون‌نگرتر هویت دینی و فرهنگی خود را به جهان عرضه کند.

بر این اساس این تحقیق که متکی بر منابع کتابخانه‌ای است، به روش تحلیلی - توصیفی در پی بررسی فرصت‌ها و چالش‌هایی است که جهانی شدن پیش روی ایران شیعه قرار

واژگان کلیدی: جمهوری اسلامی ایران، جهانی شدن، هویت دینی، مذهب شیعه.

جایگاه متغیر «زائر - توریست» در سیاست و روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران با دولت های شیعی عراق پس از صدام

نقیسه واعظ، استادیار گروه روابط بین الملل و مطالعات منطقه ای دانشگاه شهرضا

از مؤلفه های انقلاب ایران که به عنوان صفت بزرگ آن شمرده می شود، ویژگی اسلامی بودن با هرمنوتیک های شیعی است و همین مؤلفه خط مشی جمهوری اسلامی ایران در قبال صنعت گردشگری را تعریف و تبیین نموده است. با بازتعریف هایی که با رویکرد معنویت گرای سیاسی و شیعه گرایانه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران صورت گرفت، نوعی از توریسم که به «گردشگری دینی» شهرت دارد، مورد اهتمام خط مشی گذاران پس از انقلاب قرار گرفت و توسعه و ترمیم اماکن مقدس شیعی در ایران و تدارک سفرهای زیارتی به اماکن مقدس اسلامی و شیعی چون عربستان، سوریه و عراق در دستور کار قرار گرفت. سایر اشکال گردشگری با وجود اهمیت گردشگری به عنوان سومین صنعت درآمدزای جهان مورد بی مهری واقع شد. سفر زیارتی به عتبات عالیات یکی از دیرینه ترین آرزوهای هر شیعی ایرانی در گستره تاریخی ایران بوده است که پس از انقلاب این سفر معنوی و آرمانی با فراز و فرودهایی تقریباً بدون انقطاع کامل همراه بوده است. با فروپاشی قدرت خودکامه و شیعه ستیزانه «صدام حسین» و به قدرت رسیدن دولت شیعی در عراق با ضریب جمعیتی بالای ۶۰٪ زمینه های مساعدی برای ساماندهی جریان «زائر - توریست» های شیعی ایرانی به عراق مهیا شد. این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی درصدد طرح این پرسش است که: «زائر - توریست» های ایرانی چه تأثیری بر سیاست و روابط خارجی ایران با عراق پس از صدام داشته اند. فرضیه تحقیق این است که: گردشگران ایرانی که پس از سقوط صدام حسین به زیارت عتبات و عالیات در عراق می روند فرصت کم نظیری را برای پیشبرد قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق و عملی سازی سیاست شیعه نوازانه فراهم نموده اند.

یافته های این پژوهش نمایانگر آن است که، بسترهای مناسبی که زائر - توریست ها

برای سیاست شیعه گرایانه ایران به وجود آورده اند عبارتند از:

۱. تعدیل تنش های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با دولت شیعی عراق؛

۲. بهره مندی ج.ا.ا. از قدرت نرم خود از رهگذر همکاری های تسهیل سفر زائر - توریست ها در عراق؛

۳. برقراری رابطه با زائران شیعی غیرعراقی در عراق که به جدا نبودن دین از سیاست باور دارند و همسوسازی جهان تشیع با سیاست های ایران؛

۴. همکاری سه سطحی با دولت، مردم و نهادهای شیعی در عراق و اثرگذاری بر جریان سیاست و حکومت در این کشور شیعی و همسایه؛

اما زائر - توریست ها در عین حال بر سیاست و روابط خارجی ایران در عراق نوین محدودیت های زیر را ایجاد نموده اند: متهم شدن به تعمیق واگری های سنی و شیعی در عراق و در مظان اتهام به اقدام های تروریستی و بمب گذاری در مکان های سنی عراق قرار گرفتن، عدم برخورداری زائر - توریست ها از امکانات مناسب رفاهی و به شهادت رسیدن زائران به علت بی ثباتی و ناامنی در عراق و بروز رخدادهای فی مابین آن ها و اشغالگران آمریکایی در عراق.

واژگان کلیدی: اسلام، شیعه، زائر، گردشگر، ایران، عراق.

بررسی موقعیت شیعه در پاکستان، مطالعه موردی: آژانس کروم

دکتر نوذر شفیع، استادیار روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان

فاطمه رضایی، کارشناس ارشد روابط بین الملل، محقق و پژوهشگر

یکی از این مناطق دارای اهمیت و شیعه نشین در پاکستان را می توان «آژانس کروم»^[۱]

با مساحت تقریبی ۱۲۷۸ مایل مربع با مرکزیت «پاراچنار» دانست. آژانس کروم یکی از آژانس های منطقه قبایلی پاکستان می باشد که به دلیل سکونت اکثریت شیعیان دارای اهمیت ویژه ای است. این آژانس میزبان قبایل مختلفی است که در یک تقسیم بندی کلی و اولیه به فرقه های شیعه و سنی تقسیم می شود. خصوصیات ژئوپلیتیکی این منطقه مهم در حوزه ی ژئوپلیتیک شیعه، ساختار طبیعی و انسانی ژئوپلیتیک منطقه، قرار گرفتن آن در بین مناطق

سنی نشین، گرایش فکری و مذهبی ساکنان منطقه به رهبران و انقلاب اسلامی ایران، بر حساسیت این منطقه افزوده است. هر چند محدودیت‌ها و فشارهای اقتصادی، سیاسی که حکومت مرکزی بر شیعیان این منطقه اعمال کرده اند، موجب شده تا تأثیرات ژئوپلیتیکی آن‌ها کاهش یابد، اما با این حال با توجه به این که والاترین دست‌آورد تفکر شیعی، تربیت انسان جدیدی است که قادر به ایستادگی و مقاومت در مقابل ظلم می‌باشد، می‌توان گفت این مسئله با ایجاد یک مبارزه جویی جدید، بزرگ‌ترین تهدید برای موضع موجود و ثبات تحمیلی فرقه‌های دیگر بر منطقه بوده است و نیز برای قدرت‌های فرامنطقه‌ای مانند ایالات متحده و نیروهای ناتو در افغانستان که بر دستیابی بر موقعیت‌های استراتژیک تکیه دارند، محسوب می‌شود.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، مناطق قبایلی، آژانس کروم، پاراچنار، خشونت فرقه‌ای، اکثریت شیعه.

تحولات جمعیتی و پراکنش هسته‌های شیعی جهان در یکصد سال اخیر

وحید ریاحی، استادیار دانشکده علوم جغرافیایی دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم تهران)

جمعیت مسلمانان جهان در یکصد سال اخیر با تحولات گوناگون کمی روبه‌رو بوده است. این جمعیت براساس آمار سازمان‌های رسمی جمعیت‌شناسی در کشورهای اروپایی از جمله بنیاد آلمانی جمعیت‌شناسی جهان در سال ۲۰۰۷ به بیش از یک میلیارد و سیصد میلیون نفر رسیده است. از این رقم بیش از ۹۱ درصد را اهل تسنن و حدود ۹ درصد را شیعیان تشکیل می‌دهند. بر اساس برآورد‌ها اگرچه نسبت جمعیت شیعی در جهان رو به کاهش است اما تعداد جمعیت شیعی جهان دارای افزایش است. همچنین در پی تحولات جمعیتی، نسبت جمعیت شیعه در برخی کشورها رو به رشد بوده و در حال تبدیل به اکثریت نسبی است. تحولات جمعیت شیعی در جهان در مقایسه با جمعیت مسلمانان جهان از یک سو و چگونگی توزیع و پراکنندگی شیعیان جهان در دوره معاصر دو محور اصلی تحقیق حاضر است. این تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است و داده‌های مورد نیاز با مراجعه به معتبرترین و غنی‌ترین مستندات رسمی تهیه شده

است. نتایج تحقیق نشان می دهد که توزیع هسته ها و کانون های شیعی در مناطق مختلف خاورمیانه تا حدود زیادی به صورت پیوسته و در خارج از خاورمیانه به صورت مجزا است. تعداد کشور های با اکثریت شیعه نیز در حال افزایش است.

واژگان کلیدی: تحولات جمعیتی، هسته های شیعی، جمعیت شیعه، کانون های شیعی.

تشیع و شکل گیری هویت ایرانی

دکتر ساسان طهماسبی، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه پیام نور

سمیه فرخی، کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه مازندران

دولت صفویه، نقش مهمی در تاریخ ایران داشته است. این دولت را اولین دولت ملی ایرانی پس از ورود اسلام به ایران می دانند؛ زیرا بعد از نه قرن حکومت عناصر بیگانه و تجزیه سیاسی، این صفویه بودند که دوباره توانستند هویت ملی ایرانی را در داخل قلمرو خود که مرکز ثقل آن ایران کنونی بود احیا کنند. آنچه این دولت را در دست یابی به این هدف یاری داد استفاده از مذهب تشیع بود. در این دوره، تشیع نه تنها به عنوان مذهب رسمی ایران، موقعیتی مستحکم به دست آورد و در سرتاسر ایران گسترش یافت، بلکه مهم ترین عامل شکل گیری هویت جدید ایرانی بود. با توجه به اهمیت این موضوع، این پژوهش بر آن است با جمع آوری اطلاعات از منابع موجود به تجزیه و تحلیل این مسأله بپردازد که نقش تشیع در بازیابی و تحکیم دوباره هویت ایرانی چگونه ارزیابی می شود و این که روند انجام این تحول مهم چگونه بوده است. البته پرسش ها و مسائل مهم دیگری نیز مورد بررسی قرار می گیرند از قبیل این که آیا دولت صفویه آگاهانه از مذهب تشیع برای ایجاد یک هویت جدید برای ایرانی ها استفاده کرد یا فقط در پی گسترش تشیع بود و ناخواسته در مسیر شکل گیری این هویت جدید کمک کرد و این که مهم ترین مؤلفه های هویتی ایرانیان در دوره مورد بحث در قیاس با ملل هم جوار کدام بودند.

واژگان کلیدی: ایران، صفویه، تشیع، هویت ایرانی.

منطقه خاورمیانه مکان اصلی سکونت مسلمانان و کانون جمعیت شیعیان محسوب می شود. تاکنون در بیشتر کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نظام های سیاسی مستبدی استقرار داشته اند و از این رو ملت های مسلمان و به خصوص شیعیان نقش چندانی در حکومت نداشته اند. با وقوع تحولات چند سال گذشته در منطقه خاورمیانه همچون سقوط رژیم صدام در عراق و سقوط طالبان در افغانستان؛ همچنین تحولات ژئوپلیتیکی اخیر در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا و سقوط نظام های استبدادی در مصر، لیبی، تونس و یمن شاهد نقش آفرینی ملت های مسلمان منطقه در ساختار قدرت و حکومت هستیم. با توجه به این که بخش هایی از جمعیت کشورهای عراق، افغانستان، لبنان، مصر، یمن، بحرین، عربستان و... را شیعیان تشکیل می دهند؛ سقوط حکومت های استبدادی و برقراری نظام های دموکراتیک مردمی می تواند منجر به نقش آفرینی بیشتر شیعیان در ساختار قدرت و حکومت گردیده و در نتیجه باعث تغییر در وزن و منزلت ژئوپلیتیکی شیعیان در کشورهای مورد بحث و کل منطقه گردد. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و به شیوه اسنادی تلاش دارد تا ضمن تبیین تحولات ژئوپلیتیکی کشورهای خاورمیانه، به بررسی تأثیر این تحولات بر نقش و جایگاه شیعیان در کشورهای مزبور و همچنین در سطح منطقه بپردازد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، شیعه، خاورمیانه، تحولات.

تبیین نقش کانونی ژئوایدئولوژی انقلاب اسلامی ایران در جهانی شدن تشیع؛ فرصت ها و چالش ها

طهمورث حیدری موصولو، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس

حمیدرضا نصرتی، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

در حال حاضر، توجه به عناصر ژئوپلیتیکی فرهنگی و دینی در قالب مذهب تشیع، حیطه های دیگری از همنشینی جغرافیایی را برای ج.ا.ا. مطرح نموده است. تا پیش از انقلاب اسلامی، دین اسلام یک دین فاقد کارکردهای سیاسی به شمار می رفت؛ اما انقلاب ایران جنبه های بالقوه سیاسی آن را بالفعل ساخت و تفکر اسلام سیاسی در قالب تفکر شیعی با انسجام ساختاری در ایران نشان داد که توانایی به ظهور رساندن یکی از بزرگ ترین انقلاب های تاریخ را دارد. این ظرفیت باعث شد که بسیاری از نهضت های رهایی بخش و جنبش ها توجه خود را به ایران و اسلام معطوف نمایند. به این ترتیب، نقش حساس مذهب تشیع در صحنه سیاسی بین المللی سبب گردید تا رهبران سیاسی حکومت هایی که تمام یا اکثریت جمعیت آن ها مسلمان بودند، در نگرشی مجدد ارزیابی شود. همچنین، تحلیل انقلاب اسلامی ایران در سطح کلان نشان می دهد که انقلاب ایران اساساً در تعارض با نظام بین الملل رخ داد و ارزش ها و هنجارهایی را مطرح نمود که با منافع قدرت های حامی حفظ وضع موجود تعارض داشت. از طرفی، تحقق حاکمیت تشیع در ایران، افق های تازه ای به روی شیعیان منطقه و جهان گشود و شیعیان به عنصری تأثیرگذار در تحولات منطقه ای و جهانی تبدیل شدند. به عنوان نمونه، نهضت حزب الله لبنان، تجلی عینی اندیشه های سیاسی امام خمینی رحمه الله بود که نخستین پیروزی مسلمانان و اعراب را در برابر اسرائیل محقق ساخت و بدین ترتیب راه پیروزی را به همه مسلمانان نمایاند. از طرف دیگر، از نگاه جغرافیای سیاسی، ظهور ژئوایدئولوژی اسلامی به منزله یکی از عوامل متغیر ژئوپلیتیک موجب افزایش حساسیت ها در مورد دیگر عوامل ثابت آن شده است. از این نگاه با توجه به ظرفیت های ژئوپلیتیک و ایدئولوژی خاص جنبش های اسلامی، دستیابی به منابع نفتی، قدرت های سیاسی مناطق جغرافیایی و ترانزیتی آن ها، اهمیت ژئوپلیتیک آن ها را چند برابر می کند. و به همین دلیل هم حکومت های سکولار غربی تلاش می کنند تا مانع نفوذ و گسترش چنین رویدادی شوند که از نظر آن ها تهدیدی جدی نسبت به بقای خود محسوب می شود. عوامل ژئوایدئولوژی (عوامل)

اعتقادی و فرهنگی)، دستیابی به منابع عظیم انرژی و موقعیت است که با توجه به حساسیت غرب نسبت به این منطقه، همواره به صورت چالشی امنیتی برای ج.ا.ا. عمل نموده است. از طرفی، نگاه حذفی غربی ها نسبت به آموزه های انقلابی تشیع که نمود آن را در انقلاب اسلامی ایران مشاهده کردند؛ موجب شد بسیاری از سیاستمداران غرب، رویکردهای انقلابی مکتب شیعه را آغاز جنگ ایدئولوژیکی علیه خود قلمداد کنند و سیاست های خاصی را در قبال شیعیان منطقه اتخاذ کنند؛ به طوری که برای در انزوا قرار دادن شیعیان سعی کردند با اطلاق عناوینی مانند تروریسم و بنیادگرا به نهضت های اسلامی، به ویژه جنبش های شیعی منطقه، افکار عمومی را علیه آنان تحریک کنند. در این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه ای و اینترنتی و به روش توصیفی - تحلیلی از یک جهت به بررسی نقش کانونی ژنوایدئولوژی انقلاب اسلامی ایران در جهانی شدن تشیع پرداخته و از جهت دیگر فرصت ها و چالش های ژئوپلیتیک تشیع را تبیین می نمایم.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، ژئوپلیتیک تشیع، فرصت ها و تهدیدها.

بررسی نقش و جایگاه سیاسی آیت الله سیستانی در مسائل عراق

دکتر محمد علی بصیری، عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان

الهه سالدورگر، کارشناس ارشد روابط بین الملل

در زمان غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه زعامت شیعه به عهده مراجع می باشد و حکم ایشان برای شیعیان مانند حکم امام واجب اطاعه می باشد. از دید شیعه هر حکومت غیر دینی، نامشروع است و مبارزه با آن واجب می باشد. با توجه به این که ۶۰ درصد جمعیت عراق را شیعیان تشکیل می دهند، شیعیان عراق به حکم مراجع پیوسته در حال مبارزه با استعمار و استبداد حاکم در عراق بودند. در جنگ جهانی اول با فروپاشی دولت عثمانی، عراق توسط بریتانیا اشغال شد. در آن زمان «آیت الله میرزا محمد تقی شیرازی» مرجع بزرگ شیعیان، علیه اشغالگران حکم جهاد صادر کرد و از مردم عراق اعم از شیعه، سنی، یهودی و مسیحی خواست تا علیه انگلیسی ها قیام کنند. گرچه قیام ۱۹۲۰ عراق شکست خورد اما زمینه ساز واگذاری حکومت به عراقی ها و استقلال عراق شد. در دهه ۱۹۷۰ با روی کار آمدن بعثی ها و اقدامات ضد

دینی آنان و هم چنین افزایش فعالیت کمونیست ها در عراق، مراجع بزرگ عراق مانند «آیت الله حکیم» و «آیت الله شیرازی» احزاب و گروه های شیعی ایجاد کرده و همکاری با کمونیست ها را حرام اعلام کردند. با قدرت یابی شیعیان ایران تحت رهبری «آیت الله خمینی»، «آیت الله محمدباقر صدر» در عراق نیز خواهان ایجاد حکومتی شیعی مانند ایران شد. رژیم بعث برای جلوگیری از وقوع انقلابی همانند ایران، آیت الله صدر و خواهرش را در سال ۱۹۸۰ به شهادت رساند و برای سرکوب قیام شیعیان، دیگر مراجع و رهبران شیعه را تبعید و جو سیاسی امنیتی شدیدی را علیه شیعیان برقرار نمود. قیام سال ۱۹۹۰ نیز شکست خورد و شیعیان ظاهراً ساکت شدند و تا زمان رسیدن فرصت مناسب صبر کردند که با فروپاشی رژیم بعث در سال ۲۰۰۳ این فرصت فراهم شد. این مقاله درصدد پاسخ به این پرسش است که نقش و جایگاه سیاسی «آیت الله سیستانی» در مسائل عراق چیست. فرض اصلی مقاله این است اقدامات متعدد سیاسی آیت الله سیستانی در جهت تحقق استقلال عراق و دستیابی به دولتی مردمی بوده است. آیت الله سیستانی مرجع بزرگ شیعیان با این که از نابودی دیکتاتور عراق ابراز خرسندی نمود اما با سپردن مقدرات کشور به دست آمریکایی ها مخالف بود و به نشانه اعتراض از آن زمان تاکنون پا از منزل خویش به بیرون نگذاشته است. از نمونه های اقدامات سیاسی ایشان در مبارزه با اشغالگران می توان به این موارد اشاره کرد: حل بحران نجف، پافشاری برای برگزاری انتخابات مستقیم و تدوین قانون اساسی برطبق اسلام. این اقدامات موجب واگذاری قدرت به شیعیان و خروج اشغالگران از عراق شد. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی با استفاده از ابزار کتابخانه می باشد.

واژگان کلیدی: آیت الله سیستانی، اشغال عراق، آمریکا، مرجعیت شیعه.

نقش گردشگری دینی و زیارتی در افزایش همگرایی و تعامل فرهنگی در جهان اسلام

دکتر محمد علی بصیری، استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان

مینا احسانی فرید، کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه اصفهان

صدرالله حسنی بلیانی، دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه اصفهان

صنعت گردشگری عامل مؤثری در توسعه فرهنگی در سطح ملی، منطقه ای و بین المللی به شمار رفته و در ایجاد صلح و ثبات منطقه ای و بین المللی و افزایش تعاملات علمی، رشد تولیدات اقتصادی و اجتماعی، وحدت جوامع و تحول و تکامل ارزش ها، آداب و سنن مؤثر است؛ بنابراین می توان مفهوم جهانگردی یا صنعت گردشگری را مبتنی بر مجموعه ای از عناصر و پدیده های طبیعی و انسانی و فعالیت های مرتبط به آن ها و ساختار فضایی آن ها که شرایط جابه جایی و گردشگری انسان ها را فراهم می آورد، توصیف نمود. از آنجایی که گردشگری می تواند فضایی پدید آورد که صلح میان ملت ها و حفظ و تکریم هویت های فرهنگی هرچه بیشتر صورت پذیرد، این مقاله در راستای توسعه گردشگری در میان کشورهای اسلامی، و به طبع آن ایجاد و تقویت صلح و دوستی و همگرایی فرهنگی از یک طرف و ارتقای همکاری دولت ها در ایجاد و توسعه امنیت، توسعه زیرساخت ها، اعطای خدمات مناسب جهانگردی، اطلاع رسانی و... گام برمی دارد. در این مقاله نویسنده در پی پاسخ به این پرسش است که «نقش گردشگری دینی در افزایش همگرایی و تعامل فرهنگی در جهان اسلام چیست. محقق در این مقاله فرض را بر این خواهد گذاشت که گردشگری دینی می تواند نقش مؤثری در افزایش همگرایی و تعامل فرهنگی در جهان اسلام داشته باشد. در این مقاله روش تحقیق بر اساس روش توصیفی - تحلیلی و با ابزار کتابخانه ای خواهد بود.

واژگان کلیدی: گردشگری دینی، همگرایی، تعامل فرهنگی، جهان اسلام، دیپلماسی فرهنگی.

سی و سه سال از پیروزی انقلاب اسلامی ایران می گذرد و انقلاب اسلامی در چارچوب جمهوری اسلامی ایران و گفتمان انقلاب اسلامی همچنان استمرار می یابد. مهم ترین تأثیر انقلاب اسلامی بر احیای ارزش ها و آگاهی های اسلامی، القای تفکر اسلام سیاسی بود. این انقلاب بر مسلمانانی که پیرو مکتب اهل بیت علیهم السلام

بودند یعنی بر شیعیان جهان تأثیر شگفتی داشت و می توان ادعا کرد که جایگاه شیعیان جهان را از حاشیه و پیرامون به مرکز ثقل تحولات جهان اسلام منتقل نمود.

بعضی از این شیعیان خواستار مشارکت حداکثری در مسائل حکومتی - سیاسی خود شده و به دنبال تغییر ساختار حکومتی هستند (مانند شیعیان عراق و بحرین)، اما برخی از آنان تنها به دنبال تقسیم قدرت هستند (مانند شیعیان لبنان)، بعضی دیگر نیز خواهان مشارکت حداقلی در قدرت سیاسی کشور خود می باشند مانند (عربستان و کویت). پرسش اصلی این مقاله این است که انقلاب اسلامی ایران چه تأثیری بر شیعیان جهان داشته است. فرض اصلی مقاله بر این است که انقلاب اسلامی ایران بر اساس جمعیت شیعیان در کشورها تأثیر حداقلی و حداکثری بر آن ها داشته است. روش تحقیق در این مقاله توصیفی - تحلیلی با استفاده از ابزار کتابخانه خواهد بود.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی - مشارکت سیاسی - شیعیان - خاورمیانه.

جوامع شیعی در خاورمیانه و تلاش برای خروج از انزوا

سید محمدعلی تقوی، استادیار دانشگاه فردوسی مشهد

تحولات یک دهه اخیر در خاورمیانه، تشیع را به یکی از مهم ترین کانون های توجه در مطالعات سیاسی و بین المللی تبدیل کرده است. این امر با نقشی که جوامع شیعی در سرنگونی طالبان (سال ۲۰۰۱) در افغانستان و سقوط صدام حسین (سال ۲۰۰۳) در عراق و دولت سازی پس از آن ایفا کردند آغاز شد و با مبارزه جویی شیعیان در عربستان، یمن و بحرین ادامه یافت که در

خلال آنچه طی یک سال گذشته به بهار عربی موسوم شده است به اوج خود رسید. این مبارزات البته با الهام جویی از انقلاب اسلامی در ایران به رهبری روحانیت شیعه (۱۹۷۹) و پس از جنبش شیعیان در لبنان (از ۱۹۸۲ به این سو) که به ارتقای موقعیت جامعه شیعی در این کشور انجامید، صورت گرفت. در همین دوره زمانی، تلاش برخی دیگر از جوامع شیعی در کشورهایمانند پاکستان برای یافتن و تثبیت جایگاهی برای خود در نظام سیاسی کشورشان جریان داشت. در تمامی این جوامع به استثنای ایران، شیعیان حتی اگر اکثریت را در کشورهای متبوع شان دارا بودند با تضيیقات و محدودیت های جدی برای ابراز هویت خود روبه رو بودند. در برخی کشورها، شیعیان به خشونت بارترین شیوه ها سرکوب می شدند و در برخی دیگر، عامل بیگانگان یا حتی «رافضی» نام می گرفتند که تبعات فقهی، حقوقی و سیاسی شدیدی را برای ایشان در پی داشت. دست کم آن بود که شیعیان شهروندان درجه دو به شمار آمده و مورد تبعیض واقع می شدند. تلاش شیعیان برای احقاق حقوق خود و یافتن جایگاه اجتماعی و سیاسی مناسب، در برخی از این کشورها با واکنش گروه هایی از اهل سنت مواجه شده است. در این مقاله ضمن بررسی علل خیزش های جوامع شیعی در دهه اخیر، که عمدتاً ریشه در محرومیت های تاریخی آن ها دارد، چگونگی تعامل مناسب آن ها با اهل سنت به گونه ای که این خیزش ها ضد سنی تلقی نگردند مطرح می شود.

واژگان کلیدی: جهان اسلام، شیعه، سنی، اکثریت، اقلیت.

آینده گفتمان سیاسی - فرهنگی شیعی در جغرافیای سیاسی - فرهنگی، محلی - جهانی

محمدعلی توانا، دکترای اندیشه سیاسی (استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه یزد)

گفتمان سیاسی - فرهنگی شیعی (که با پیروزی انقلاب اسلامی ایران (۱۹۷۹م) به نیروی سیاسی و فرهنگی تأثیرگذاری در مناسبات منطقه ای و جهانی بدل شده است) چه سرنوشتی را تجربه خواهد نمود؟ آیا این گفتمان در آینده قدرتی بیش از این خواهد یافت یا این که توسط سایر گفتمان ها به حاشیه رانده خواهد شد و به محاق فراموشی خواهد رفت؟ این ها پرسش هایی است که مقاله حاضر تلاش می کند بدان ها پاسخ گوید. برای این منظور ابتدا به

روش گفتمانی هندسه سیاسی - فرهنگی این گفتمان را ترسیم خواهد نمود و سپس بر مبنای چنین هندسه ای به ترسیم تصویر آینده این گفتمان در جغرافیای سیاسی - فرهنگی، محلی - جهانی مبادرت می کند. طبعاً چنین تصویری برآمده از واقعیت ها و آرمان ها شیعی در عصر حاضر خواهد بود. بدین معنا مقاله (برخلاف فضایی پارادایمی پوزیتیویستی که علم فارغ از ارزش داوری را جستجو می کند) رویکرد توصیفی - تجویزی خواهد داشت یا به تعبیری دیگر بر اساس آمیزه ای از امر واقع و ارزش های شیعی موقعیت گفتمان سیاسی - فرهنگی شیعی را به تصویر خواهد کشید. فرضیه مقاله حاضر این است که گفتمان سیاسی - فرهنگی شیعی می تواند (با رعایت شرایطی از جمله انکشاف جوهره عقل گرایانه خود و در پیش گرفتن سیاست مدارا گرایانه شیعی) ابتدا مبانی نظری خود را تقویت نماید، آن گاه مرزهای گفتمانی خود را روشن کند، سپس شناسایی سایر گفتمان ها را به همراه داشته باشد و در پایان در عرصه جغرافیای محلی - جهانی در کنار سایر گفتمان ها به گفتمانی بومی - جهانی بدل گردد.

واژگان کلیدی: آینده پژوهی، ژئوپلیتیک شیعه، گفتمان، جغرافیای فرهنگی - سیاسی محلی - جهانی.

نقش آفرینی سیاسی شهرهای مقدس شیعی (با تأکید بر شهر مشهد)

دکتر هادی اعظمی، استادیار دانشگاه فردوسی مشهد

مهدی شفیعی نیا، دانشجوی کارشناسی ارشد

جایگاه شهرهای مقدس شیعی، جایگاهی بنیادی برای جهان اسلام می باشد. این شهرها بعنوان مراکز ارتباط با دیگر نقاط شیعی دنیا، می توانند در قالب یک مرکز فرهنگی و دینی نقش والایی را در ایجاد ارتباط بین شیعیان به طور اخص و بین مسلمانان بطور اعم ایفا کنند. جنبه های مختلف ارتباطی می تواند شامل انتقال مسائل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... شیعه در بین مسلمانان جهان باشد. در میان این شهرها می توان از شهر مشهد به عنوان یکی از شهرهای مقدس شیعی یاد کرد که قابلیت های فراوانی برای ارتباطات جهان اسلام دارا می باشد؛ زیرا وقتی صحبت از تمدن اسلامی می شود، می گویند که

بنیانگذاری تمدن اسلامی از خراسان شروع شده و سپس در تمام خاورمیانه گسترش یافت. مشهد سالانه در حدود بیست و پنج میلیون زائر را از نقاط مختلف دنیای اسلام و حتی غرب و اروپا به طرف خود جذب می کند که باعث تعامل ادیان گوناگون در این مرکز شیعی می شود که خود نشان دهنده اهمیت این شهر و میزان تأثیرگذاری فرهنگی و سیاسی بر مسافران و بازدید کنندگان می باشد؛ چرا که مشهد مقدس بعد از مکه مکرمه دومین شهر زیارتی مسلمانان می باشد و به عنوان یکی از بزرگ ترین و با اهمیت ترین کانون شیعی دنیا دارای اهمیت خاصی در بین مسلمانان دنیا می باشد. به علاوه این که این شهر در زمینه سیاسی نقش و جایگاهی بسیار با ارزش را بین شیعیان و مسلمانان جهان دارد که ما در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی در پی آنیم تا تأثیرات و اهمیت این شهر مقدس شیعی را بررسی و تحلیل نمائیم.

واژگان کلیدی: شهرهای مقدس شیعی، مشهد، جغرافیای سیاسی، تشیع.

عوامل همگرایی و واگرایی میان ملت ها و کشورهای شیعی

دکتر هادی اعظمی، عضو هیأت علمی، دانشگاه فردوسی مشهد

مهدی محمدزاده، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

معصومه ورزدار، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

معصومه نادی، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

یکی از موضوعات و مباحث مهم در جغرافیای سیاسی، بحث همگرایی و واگرایی گروه های قومی و مذهبی می باشد. جهان اسلام به عنوان منطقه حساس ژئوپلیتیکی، دارای گروه های مذهبی متعددی است که همواره زمینه را برای دخالت قدرت های منطقه ای و جهانی فراهم می آورد. شیعیان، از جمله مهم ترین گروه های مذهبی می باشند که مرکز ثقل جغرافیایی آنان در کشورهای خاورمیانه و خلیج فارس می باشد. این کشورها مهم ترین منابع انرژی جهان را در اختیار داشته و از منظر ژئوپلیتیک، ژئواستراتژی، ژئواکونومی و ژئوکالچر از اهمیت فوق العاده ای برخوردارند. با این حال شیعیان به جز در ایران و عراق و تا حدودی لبنان نتوانسته اند در عرصه ی فعالیت های سیاسی و ایفای نقش مؤثر در سیاست و حکومت کشورها، حضور فعالی داشته باشند. با وجود تأثیرگذاری این منطقه حساس در روابط قدرت، همواره

زمینه ها و عواملی چند از جمله رهبران و نخبگان مؤثر سیاسی همچون امام خمینی رحمه الله ، انگاره ها و آموزه های قدرتمند مذهب تشیع به ویژه فرهنگ عاشورا، آرمان ها و انگیزه های مشترک و نظایر آن در همگرایی بین جوامع مختلف شیعی مؤثر بوده و زمینه ها و عواملی نظیر، گسیختگی جغرافیایی، در اقلیت بودن در اکثر کشورها، وابستگی بسیاری از حکام کشورهای منطقه به قدرت های فرامنطقه ای، تقابل دیدگاه های مذهبی و ایدئولوژیک تشیع با بسیاری از منافع حکام، دخالت بیگانگان و قدرت های فرامنطقه ای و نظایر آن در واگرایی ملت های شیعی نقش مؤثری دارند. در مقاله حاضر با روش توصیفی - تحلیلی بر آنیم تا با شناخت بیشتر این عوامل، همگرایی و واگرایی ملت های شیعه را مورد بررسی و تحلیل قرار دهیم.

واژگان کلیدی: همگرایی، واگرایی، تشیع، جهان اسلام.

ژئوپلیتیک شیعه فرصت یا تهدید

دکتر زهرا پیشگاهی فرد، دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

هادی اعظمی، استادیار گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

حجت مهکویی، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

فاطمه رسولی پور، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

نقش

حساس اسلام در صحنه سیاست بین المللی باعث شده که موقعیت ژئوپلیتیک کشورهای که تمام یا اکثریت جمعیت آن ها مسلمان هستند، در نگرشی مجدد ارزیابی شوند. این امر در جایی اهمیت خاص می یابد که پیوستگی جغرافیایی و جایگاه خاص و ویژه ی این

حیطه از جهان به لحاظ دسترسی به عظیم ترین منابع نفتی خود نمایی می کند و مقوله ای به نام جهان اسلام را مطرح می سازد؛ در این چهارچوب، موقعیت حساس ژئوپلیتیک جهان اسلام و جمعیت بیش از یک میلیارد نفری مسلمانان در جهان، صاحب نظران و سیاست مداران غرب را وادار ساخته تا در حوزه ی ژئوپلیتیک، به اسلام، خصوصاً عنصر تشیع بپردازند. صرف نظر از تعارض آموزه های شیعه با مدرنیته ی غرب، موقعیت جغرافیایی آنان نیز در یک الگوی رقابتی با منافع جهان صنعتی می باشد. بنابراین بیش از پیش، حساسیت این کشورها را برانگیخته

ص: ۸۰

است. در این راستا منافع آن‌ها در منطقه به مهار نیروی شیعه و اهمیت ژئوپلیتیکی آن بستگی دارد. از طرفی جمعیت شیعه به لحاظ استراتژیکی در قلب بزرگ‌ترین منطقه نفت خیز خاورمیانه و در عرض شاهراه‌های نفتی خلیج فارس قرار دارند. شاید آگاهی از این مسئله باعث شده حساسیت غرب نسبت به ژئوپلیتیک شیعه قابل تحلیل باشد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، فرصت، تهدید، مذهب.

تأثیرات اجتماعی – فرهنگی نهاد وقف در حفظ و تحکیم پایگاه تشیع در خاور ایران

(نمونه موردی موقوفات استان خراسان جنوبی)

دکتر مفید شاطری

دکتر عمران راستی، استادیار گروه جغرافیای دانشگاه بیرجند

نهاد وقف در فرهنگ تشیع از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. اهمیت نهاد وقف از جنبه‌های مختلف جامعه‌شناختی، اقتصادی و فرهنگی می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد. در این پژوهش که به کمک شیوه اسنادی و با رویکرد تاریخی تهیه شده، سعی بر این بوده تا تأثیرات اجتماعی و فرهنگی وقف در دو بخش؛ اثرات مستقیم و غیرمستقیم مورد کنکاش قرار گیرد. نتایج بازخوانی اولیه اسناد مربوطه بیانگر آن است که بر خلاف سایر مذاهب، در فرهنگ تشیع تنوع کارکردی بسیاری در مصارف موقوفات دیده می‌شود که به پشتوانه مالی همین موقوفات ضمن داشتن تأثیرات مستقیم در حوزه‌های متعدد از جمله در حوزه بیان و نشر معارف دینی، به انسجام اجتماعی و همگرایی بیشتر در بین مردم به خصوص در جامعه تشیع منطقه خاوری ایران، کمک مؤثری نموده است. نهاد وقف همچنین با تحکیم، تثبیت و تقویت پایگاه‌های تشیع از جمله مساجد، حسینیه‌ها، مراسم مذهبی از قبیل عزاداری و مدارس علوم دینی در خاور ایران به افزایش قلمرو مؤثر ملی در دوره حکومت‌های شیعی و حفظ و تقویت قلمروهای ژئوپلیتیکی و ایدئوپلیتیکی تشیع انجامیده است.

واژگان کلیدی: نهاد وقف، پایگاه‌های تشیع، ژئوپلیتیک شیعه، خاور ایران.

دکتر احمد دوست محمدی، مدیر گروه مطالعات منطقه ای دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

میثم ابوالقاسمی، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقا دانشگاه تهران

امیر جعفری، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقا دانشگاه تهران

منطقه مسلمان نشین خاورمیانه و شمال آفریقا، یا به تعبیر امروزی خاورمیانه اسلامی، از منظر ژئوپولیتیک و استراتژیک در طول تاریخ، همواره از اهمیت و جایگاه منحصر به فردی نزد قدرت های برتر جهان برخوردار بوده است. این منطقه حساس و تعیین کننده، در طول حدود یکصد سال اخیر، یعنی از پایان جنگ جهانی اول و شکست و تجزیه امپراطوری عظیم عثمانی، تا قبل از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی در ایران، تقریباً به طور کامل تحت انقیاد و سلطه مجموعه تمدنی غرب به رهبری آمریکا و کنترل و نظارت شبکه جهانی و جهنمی صهیونیسم قرار داشت. پیروزی انقلاب اسلامی ایران به رهبری مرجعیت شیعه و آموزه های ظلم ستیز و حیات بخش شیعه، این سلطه ظالمانه و غارتگرانه غرب را بر منطقه برای اولین بار به چالش کشید، و ایران با پیروزی و موفقیت های شگفت انگیز و سرنوشت ساز در همه عرصه های رویارویی با جبهه استکباری غرب، به الگوی مقاومت، سربلندی و بالندگی در میان مردم مسلمان منطقه، اعم از شیعه و سنی، تبدیل گردید. ثمره این مقاومت و موفقیت ابتدا در پیدایش و پیروزی خیره کننده مقاومت در لبنان و سپس سرزمین های اشغالی فلسطین، به بار نشست و امروز، با پیرایش و پویایی بیداری اسلامی در منطقه، موج قدرتمند مقاومت، با مرکزیت جمهوری اسلامی ایران، جبهه ای به گستردگی از مصر، تونس، سوریه، عراق تا عربستان، بحرین، یمن و دیگر کشورهای منطقه را تحت تأثیر قرار داده و جبهه استکباری غرب را به عقب نشینی وادار کرده است.

در این مقاله برآن هستیم تا نقش تشیع و شیعیان را در شکل گیری ژئوپولیتیک مقاومت در منطقه خاورمیانه اسلامی مورد بررسی و کنکاش قرار دهیم. فرضیه اصلی، این است که آموزه های شیعی، با مرکزیت و محوریت جمهوری اسلامی، نقش تعیین کننده و اصلی را در پیدایش و برپایی ژئوپولیتیک مقاومت در منطقه ایفا کرده است.

واژگان کلیدی: خاورمیانه اسلامی، تشیع، ژئوپولیتیک، جبهه مقاومت، بیداری اسلامی.

پیدایش مزارها در ری و کارکردهای سیاسی آن‌ها

دکتر حبیب‌الله فصیحی، دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

ایجاد آرامگاه بر روی مدفن پیشوایان و بزرگان از زمان پیش از اسلام و در میان ملل مختلف رایج بوده است. جنبه‌ای از مهرورزی به بستگان و خویشاوندان پیامبر اسلام | که در قرآن به آن اشاره شده ایجاد و بزرگداشت مرقد‌های آنان است. در این میان عشق و محبت شیعیان نسبت به خاندان عصمت و طهارت علیهم‌السلام موجب گردیده که در پرتو دستورات شریعت، در بلاد شیعه بر ایجاد مقابر و حرم‌ها و زیارت آن‌ها اهتمام وافر مبدول گردد. از این رو ری به عنوان یکی از نخستین پایگاه‌های تشیع در ایران، واجد زیارتگاه‌های زیادی از این مقوله گردیده است. این اماکن مقدس گذشته از تأثیرات مذهبی، فرهنگی، عمرانی، اقتصادی و روانی و اجتماعی از جنبه سیاسی نیز کارساز و نقش‌آفرین بوده‌اند. در این میان استفاده از سنت بست نشینی در امامزاده‌ها برای حق‌خواهی در برابر حاکمان جور که نمونه‌های فراوانی از آن در دوره حکومت قاجار اتفاق افتاده، قابل ذکر است. آمیختگی سیاست با مذهب موجب گردیده که آستانه حضرت عبدالعظیم علیه‌السلام به صورت گرانگاه مبارزات سیاسی بر ضد رژیم گذشته نیز عملکرد داشته باشد.

واژگان کلیدی: ری، تشیع، بارگاه، کارکرد سیاسی، بست نشینی، گرانگاه مبارزه.

تعامل بین مکتب تشیع و «جهانی شدن» رویکرد دینی

دکتر ژولین پلیسیه، دانشگاه تهران، دانشکده مطالعات جهان، گروه فرانسه

در حالی که جهان امروز شاهد تحولات ژئوپلیتیک اساسی و سریع به لحاظ سیاسی، اقتصادی، دینی و غیره، می‌باشد و با این ویژگی ظاهراً متناقضی که همزمان با کم شدن فاصله‌های ژئوگرافی و ارتباطی بین حوزه‌های تمدنی، ملت‌ها و حتی افراد تحت سرپرستی یک نظام سیاسی واحد، وجود دارد، سوء تفاهم‌ها و احیاناً تنش‌ها بین نمایندگان مکاتب فکری گوناگون بیشتر و عمیق‌تر به نظر می‌آیند.

البته منشأ این تناقض ظاهری، بیشتر متعلق به فرایند «جهانی سازی» می باشد و در واقع به تباین موجود بین مقوله حق و مقوله باطل بر می گردد و طبعاً مکتب تشیع می تواند به عنوان یک مدعی حقانیت جهان شمول، روی روند «جهانی شدن» تأثیر چشمگیر بگذارد و نیز از آن به عنوان یک ساختار انسانی و اجتماعی خاص تأثیر بپذیرد.

از این حیث محور اصلی این مقاله چنین خواهد بود که: «به چه نحوی و تا چه اندازه ای می توان براساس تعالیم قرآنی و تراش روایی معصومین^۸، پدیده «جهانی شدن» را لازمه جدایی ناپذیر تحقق پیام جهانی دین اسلام تلقی نمود؟» بدون شک پاسخی که به این سؤال داده می شود، جهان بینی کسانی که خود را به شیعه منتسب می کنند و نیز برخورد آن ها را با جلوه ها و تبلورهای متنوع حاصل شده از فرایند «جهانی شدن» روشن تر خواهد ساخت و نهایتاً تعامل فکری و عملی آن ها با فرایند «جهانی شدن» را به عنوان یک واقعیت اجتناب ناپذیر تسهیل خواهد نمود. با این فرضیه، هدف این مقاله تبیین و تفهیم تعامل و رابطه متقابلی است که جهان شیعه به عنوان یک مکتب فکری و نیز یک تجمع انسانی و اجتماعی با پدیده «جهانی شدن» برقرار می کند. مقاله در گام دوم حتی المقدور سعی دارد به رهنمودها و توصیه های مناسبی پردازد تا سرانجام ضمن قبول کردن پدیده «جهانی شدن» به عنوان فرمول پیشرفت جامعه بشری، دیدگاهی سازنده و مستدل نسبت به این تحول بزرگ ارائه نماید. در صورت موفقیت این تلاش علمی و فرهنگی، موضع گیری انفعالی و مغلوب نسبت به آنچه تهدید به حساب می آمد، تبدیل به یک موضع گیری فعال و غالب خواهد گردید و با صرف نظر از اعمال رویکردهای سنتی و بعضاً اشتباه، جهان شیعه به یک عنصر پیشرو و مؤثر در جهان امروز تبدیل خواهد شد. البته این مهم جز با تکیه کردن بر تعالیم قرآن و معصومین^۸ امکان پذیر نمی باشد.

واژگان کلیدی: مکتب تشیع، جهانی شدن، مهدویت، قرآن و احادیث.

نقش سلسله زندیه در ترویج فرهنگ شیعی و توسعه کالبدی شهر شیراز

دکتر علی اکبر نجفی کانی، استادیار گروه جغرافیای دانشگاه گلستان

رضا بارگاهی، کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه گلستان

محیط زندگی هر انسان بر آیندی از نوع اندیشه و جهان بینی اوست؛ به طور مثال ما نمی توانیم بدون فهم ظرایف اندیشه هندو به راز معماری پربینچ و خم معابدشان پی ببریم. فرهنگ شیعه که به قول «هنری کربن» جلوه گاه اسلام ایران است بر تمامی جلوه های زندگی ایرانی از جمله معماری و شهرسازی به ویژه بعد از دوران صفویه تأثیرگذار بوده است. شهر شیراز به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی از دیرباز یکی از مهم ترین شهرها در عالم اسلام بوده و بیشترین میزان رشد و توسعه را در دوره «زندیه» به دست می آورد. فرهنگ شیعی که گفتمان مسلط دوره زندیه است بر توسعه شهری و ساخت شهر شیراز بیشترین تأثیرات را به جای گذاشته است، به نوعی که این دوره را از دیگر دوران متمایز می سازد.

تحقیق

حاضر به صورت توصیفی - تحلیلی، تأثیر سلسله زندیه بر ترویج فرهنگ شیعی را در کشور ایران به ویژه شهر شیراز که به عنوان پایتخت زندیان محسوب می شد از یک سو و تأثیر سلسله مذکور بر توسعه فضایی و کالبدی اسلامی - شیعی شهر را از سوی دیگر مورد بحث و بررسی قرار می دهد. با توجه به این که در عصر اشاره شده نمادهای اسلامی و شیعی زیادی از قبیل دروازه قرآن، مساجد و تکایای مختلف، بازار و حمام و کیل، قلعه کریم خانی و... با معماری اسلامی بنا گردید، به نظر می رسد زندیان بر توسعه تفکر اسلامی و شیعی و متعاقب آن توسعه فضایی شهر شیراز بسیار تأثیرگذار بوده اند.

واژگان کلیدی: جغرافیا، شیعه، فرهنگ، توسعه کالبدی، زندیه، شیراز، برنامه ریزی شهری.

دکتر علیرضا سمیعی اصفهانی، استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج

علی طهماسبی، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه یاسوج

از جمله پدیده های مهمی که از دیرباز در دستور کار کانون های معارض با اسلام قرار داشته است، می توان به تولید تصویری منفی از اسلام اشاره داشت که امروزه با عنوان خاص «شیعه هراسی» از آن یاد شده و کانون آن در ایران است. شیعه هراسی مسئله جدیدی نیست؛ زیرا آغاز شیعه هراسی را می توان از همان شروع اسلام مشاهده کرد. در صدر اسلام و در همان مکه و مدینه نیز مخالفان اسلام تهمت هایی را به شیعیان می زدند و فضایی را ایجاد می کردند که مسلمانان و چهره و اهداف ایشان را مخدوش کنند. در دوران معاصر، جریان جدید شیعه هراسی با حضور صهیونیست ها در فلسطین بسیار قوت گرفت، چرا که هم پیش از تشکیل رژیم اسرائیل و هم پس از آن، صهیونیست ها متوجه بودند که زمینی را اشغال کرده اند که متعلق به خودشان نیست و متعلق به مسلمانان است. با پیروزی انقلاب اسلامی که مبتنی بر افکار شیعی بود، خون جدیدی در رگ های فلسطینی ها و گروه های مقاومت جریان یافت. با این حال در دهه گذشته و پس از ۱۱ سپتامبر، سیاست های فزون خواهانه غرب به ویژه آمریکا در جهت شکل دادن به خاورمیانه بزرگ و پیشبرد ارزش های لیبرال دموکراسی در منطقه، تولید و تقویت این مفهوم از اولویت و اهمیتی دو چندان برای اردوگاه غربی برخوردار شده است. بر این اساس هدف اصلی نوشتار حاضر عبارتست از پاسخ دادن به این پرسش که چرا پدیده شیعه هراسی در جهان بروز کرد و در سال های اخیر شدت گرفت. جهت بررسی این موضوع، ابتدا مفهوم و دلالت های «شیعه هراسی» و سپس وضعیت شیعیان در ایران و منطقه و در نهایت دلایل این شیعه هراسی در جهان و منطقه مورد کنکاش قرار می گیرد یافته های این پژوهش حاکی از این است که عادی سازی شیعه هراسی با هدف هژمونیک سازی الگوی سیاسی لیبرال، در اولویت دستور کار سیاسی - راهبردی جامعه غرب قرار گرفته است. روش این نوشتار توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه ای، اسنادی و اینترنتی است.

سنجش وزن ژئوپلیتیکی شیعیان در ساختار سیاسی و اجتماعی عربستان سعودی

دکتر مجید عباسی اشلقی، استادیار روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبائی رحمه الله

شیعیان عربستان، در استان های شرقی یعنی در حیاتی ترین منطقه پادشاهی «عربستان» سکونت دارند. منطقه ای که بیشترین میدان های نفتی کشور از جمله «غوار» و «قطیف» و به عبارت بهتر بزرگ ترین حوزه های نفتی جهان را در خود جای داده است. لذا از منظر امنیت و تجارت جهانی، شیعیان استان های شرقی نقش مؤثری را در ثبات اقتصادی و سیاسی عربستان به لحاظ منطقه ای و بین المللی ایفا می کنند. جمعیت شیعیان در مناطق «الأحساء» و «قطیف» بزرگ ترین جامعه شیعیان خلیج فارس (به جز عراق) را تشکیل می دهد. به علاوه، جامعه شیعه عربستان بزرگ ترین جامعه مربوط در میان جهان عرب به جز لبنان و عراق است.

شیعیان به عنوان جمعیتی متمایز، به دلیل ویژگی ها، دیدگاه ها و نگرش مذهبی و استعداد سیاسی شان، همواره بزرگ ترین رکن مخالف در پادشاهی سعودی را تشکیل داده اند. عوامل و متغیرهای داخلی از جمله ساختار حکومت و مشروعیت نظام سیاسی عربستان سعودی و ارتباط آن با سلفی گری و ایدئولوژی وهابیت در نوع رویکرد و سیاست سعودی ها در قبال شیعیان بسیار تعیین کننده و تأثیر گذار بوده است. اتکای دولت سعودی به درآمدهای نفتی و ایدئولوژی وهابیت به منظور کسب مشروعیت و امنیت برای تداوم بقای رژیم سیاسی خود، به احساس بی نیازی مقامات سعودی از مشارکت سیاسی شهروندان منجر شده است. هر چند مشارکت و حقوق سیاسی و اجتماعی برای تمام شهروندان سعودی تقریباً بی معنا بوده است. در این میان، شیعیان و زنان در معرض محرومیت و تبعیض بیشتری قرار داشته اند. این گروه از شهروندان سعودی در طول دهه های گذشته به صورت رسمی مورد تبعیض واقع شده و از انجام مناسک مذهبی خود در منظر عموم به طور کامل محروم بوده اند. این در حالی است که بنا بر آمارها اگر این منطقه شیعه نشین، تحت حاکمیت سعودی ها نبود، خود به تنهایی غنی ترین کشور حوزه خلیج فارس گردیده و از همه کشورهای منطقه ثروتمند تر می شد. هدف اصلی نگارنده در این پژوهش مطالعه موقعیت ژئوپلیتیک، وزن و میزان تأثیر گذاری جامعه

شیعیان عربستان در ساختار قدرت این کشور است.

واژگان کلیدی: ژئوپلتیک، ساختار اجتماعی، جامعه شیعیان، نظام سیاسی، مشروعیت.

همگرایی و واگرایی در میان ملت ها و کشورهای شیعی با تأکید بر ایران و عراق

دکتر محمدرضا علم، دانشیار گروه تاریخ دانشگاه شهید چمران اهواز

دکتر سعید ملکی، استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز

اقدس حاتمی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز

در دنیایی که روند جهانی شدن در آن سرعت چشم گیری دارد، روند منطقه گرایی بسیار با اهمیت است؛ زیرا روابط درون منطقه ای می تواند تسهیل کننده روند جهانی شدن باشد. عراق به عنوان یک واقعیت پایدار با مجموعه ویژگی های ژئوپلتیکی سرزمینی، قومی، مذهبی، فرهنگی و اقتصادی تعریف مشخصی در منافع ملی ایران داشته و جایگاه خاصی در سیاست خارجی ایران دارا می باشد. سرنگونی صدام زمینه حضور شیعیان و خروج آن ها از انزوا را فراهم ساخت، از آن زمان شیعیان در عرصه سیاسی - اجتماعی به شدت فعال شده اند. این مقاله در پی پاسخ گویی به این پرسش است که آیا تغییر در ساختار سیاسی عراق از متمرکز به فدرالیسم برای امنیت ملی ایران یک فرصت است یا تهدید. به نظر می رسد که ایران با در نظر گرفتن منافع ملی و با اتخاذ استراتژی کارآمد خواهد توانست تهدیدات را به فرصت ها تبدیل نماید.

واژگان کلیدی: همگرایی، واگرایی، شیعیان، ایران و عراق، امنیت ملی، استراتژی.

تحلیلی بر اقدامات سیاسی آمریکا و ایران در قبال شیعیان بحرین

دکتر محمد اخباری، دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

غزاله ساعی همدانی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

لیلا حسینی ها، دانشجوی کارشناسی ارشد، جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

بحرین کشور کوچکی است که در منطقه ای بسیار حساس و استراتژیک قرار دارد. موقعیت جغرافیایی این کشور بر اهمیت استراتژیکی آن افزوده است. اکثریت جمعیت جزیره بحرین را شیعیان تشکیل می دهند که توسط اقلیت سنی اداره می شوند.

بحرین در واقع از دو پاره فرهنگی و مذهبی کاملاً متمایز تشکیل شده است. شهرنشینان را اهل سنت تشکیل می دهند در حالی که، مردمان حاشیه نشین و روستایی این جزیره شیعه هستند و تعداد آن ها در حدود بیش از نیمی از جمعیت ناهمگون بحرین تخمین زده می شوند. کشور بحرین با داشتن اکثریت شیعه، زمینه همگرایی با ایران را دارد و به نوعی می تواند سبب افزایش قدرت ایران در منطقه شود. از آن جایی که سیاست های تبعیض آمیز گروه حاکم باعث ایجاد تنش و آغاز اعتراضات مردمی شد، زمینه را برای به خطر انداختن موقعیت نظام سیاسی در این کشور و به تبع آن پایگاه های نظامی آمریکا در منطقه خلیج فارس فراهم ساخت. ترس از نفوذ ایران در منطقه و گسترش هلال شیعی، ایالات متحده آمریکا را بر آن داشته به منظور عدم شکل گیری نظام امنیت منطقه ای پایدار، فراگیر و بومی در جهت منزوی ساختن ایران در معادلات منطقه ای اقدام نماید و به گونه ای ایران هراسی را در منطقه قوت بخشد. از این رو، با توجه به پتانسیل شیعه در دگرگون کنندگی منطقه، منافع جمهوری اسلامی ایران به عنوان قلب تشیع در شرایط کنونی در این است که در جهت همگرایی و وحدت با شیعیان منطقه خصوصاً بحرین از یک سو و تلاش در به حداقل رساندن واگرایی فرقه ای میان شیعه و سنی از سویی دیگر، در این زمینه گام های مؤثری بردارد و این مهم جز با داشتن اهدافی راهبردی و اجرای آن ها محقق نخواهد شد. لذا، با عنایت به این که میان سیاست گذاری منطقه ای ایران با روند گسترش هلال شیعی رابطه ای مستقیم وجود دارد، از این طریق ایران می تواند میزان تأثیر و نفوذ خود را در منطقه خاورمیانه افزایش دهد. در این مقاله سعی بر آن است تا با رویکردی تحلیلی به تأثیر اقدامات سیاسی آمریکا و ایران در قبال شیعیان بحرین پرداخته شود و همچنین با ارائه راهکارهایی زمینه را برای همگرایی ایران با شیعیان منطقه به منظور افزایش سطح قدرت منطقه ای آن فراهم آورد.

واژگان کلیدی: شیعیان بحرین، همگرایی، هلال شیعی، ژئوپلیتیک شیعه، ایران، قدرت منطقه ای، ایالات متحده آمریکا.

چالش های ژئوپلیتیکی گروه ها و احزاب شیعی در عراق (با تأکید بر دوران پس از صدام)

ریباز قربانی نژاد، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس

اسماعیل پارسایی، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس

شیعیان عراق که از زمان تأسیس این کشور بعد از فروپاشی امپراتوری عثمانی در دوران جنگ جهانی اول تا سال ۲۰۰۳ میلادی همواره به عنوان شهروندان درجه دوم از سوی حاکمان سنی مذهب عراق نگریده می شدند، بعد از فروپاشی رژیم بعث در سال ۲۰۰۳ در اثر حمله نیروهای آمریکا و متحدانش، توانستند به عنوان گروهی که اکثریت نسبی جمعیت این کشور را تشکیل می دهند، در روند بازسازی ساختار حکومتی و تدوین قانون اساسی جدید این کشور مشارکت نموده و اداره این کشور (ناهمگون به لحاظ قومی - مذهبی) را با مشارکت سایر گروه های عرب سنی و کرد در دست داشته باشند. با این حال، تنش های داخلی و مناقشات بین گروه ها و احزاب سیاسی که به وفور در این چند سال اخیر در صحنه سیاست داخلی عراق مشاهده شده است، نشان می دهد که علی رغم تدوین قانون اساسی جدید و تصویب آن از سوی اکثریت مردم و تشکیل یک حکومت نامتمرکز بر پایه آن، هنوز اختلافات و چالش های ژئوپلیتیکی عدیده ای میان گروه ها و احزاب قومی - مذهبی عراق وجود دارد. به گونه ای که حکومت مرکزی را با چالش های عمده ای مواجه ساخته است.

این مقاله با رویکردی توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه ای و بهره گیری از متون علمی به دنبال بررسی و تحلیل چالش های ژئوپلیتیکی میان گروه ها و احزاب شیعی عراق با همدیگر و با سایر گروه های قومی و مذهبی این کشور می باشد. در این راستا به دنبال آن است که علاوه بر مطالعه چالش ها و اختلافات درون گروهی شیعیان عراق، به تبیین منازعات و کشمکش های گروه های شیعی با گروه های کرد و عرب سنی نیز بپردازد.

واژگان کلیدی: عراق، شیعه، ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک شیعه.

تحلیل ژئوپلیتیکی روابط دو کشور صدر جهان تشیع: بازنمایی تقابل ژئوپلیتیک شیعه با هژمونی آمریکا در منطقه استراتژیک قفقاز جنوبی

زهره پیشگاهی فرد، دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه تهران

سید محمد عیسی نژاد، دانشجوی کارشناسی ارشد

فاطمه بشیریان، دانشیار دانشگاه تهران و مشاور ریاست دانشگاه آزاد در امور زنان

سید عباس حسینی داورانی، دانشجوی کارشناسی ارشد

از میان ۵۷ کشور عضو سازمان همکاری اسلامی، تنها چند کشور دارای اکثریت نسبی شیعه می باشند. از این بین تنها در دو کشور ج.ا. ایران و ج. آذربایجان هم اکثریت و هم حکومت در دست شیعیان است. متأسفانه علی رغم پیشینه تاریخی و اشتراکات فراوان، روابط دو کشور، به طور شایسته ای توسعه نیافته است. هرچند که موقعیت ژئوپلیتیکی و جاذبه های ایدئولوژیکی آذربایجان در قفقاز، توجه به این کشور را برای تهران اجتناب ناپذیر کرده است. بعد از فروپاشی شوروی، آمریکا که خود را در عرصه جهان یکه تاز می دید؛ خواهان ایفای نقشی فعال در اعمار شوروی سابق بود و البته تمایل این کشورها به غرب و بالأخص آمریکا این نفوذ را تسهیل می نمود. در بین این کشورها حضور آمریکا در ج. آذربایجان بر روابط ایران با این جمهوری تأثیرات منفی داشته است به همین سبب رقابت و قلمروخواهی دو طرف در جمهوری آذربایجان اصطکاک شدیدی ایجاد کرده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، ج.ا. ایران، ج. آذربایجان، قفقاز جنوبی، آمریکا.

نگاهی به ژئوپلیتیک رسانه های شیعه و نقش آن در تحولات آینده جهان تشیع

زهره پرچکانی، فارغ التحصیل جغرافیای سیاسی

قرن بیست و یکم از سویی قرن حاکمیت انرژی و گفتمان ژئواکونومیک و از سویی دیگر عصر ارتباطات خوانده می شود. این دو مقوله با وجود متفاوت بودن دنیای آن ها کاملاً بهم وابسته به نظر می رسند؛ چه آن که حاکمیت مؤثرترین رسانه ها و بنگاه های خبری جهان که به ساختن افکار عمومی می پردازند از آن قدرت هایی است که برای دستیابی به منابع انرژی و تحکیم و اعمال قدرت از هیچ جنگی فروگذار نمی کنند. اعمال قدرت به شکل یک

بردار خطی رو به پایین اجرا نمی شود بلکه در یک ظرف گفتمانی، شکل و معنی می یابد. امروزه ملموس شدن

توسعه ارتباطات جمعی، شبکه های اجتماعی و نفوذ رسانه ها تا پستوی خانه ها، اهمیت و نقش آن ها را در اعمال قدرت نرم کشورها بیشتر نمایان کرده است و نبردهای جهانی پیش از آغاز جنگ های نظامی با شرکت سربازان، به جنگ نرم قدرت ها با حضور رسانه ها تبدیل شده و به همان نسبت توجه قدرت های جهانی، دولت ها و ملت ها به رسانه ها برای حفظ یا دستیابی قدرت در صحنه جهانی بیش از پیش افزایش یافته است.

از سوی دیگر منابع انرژی به عنوان یکی از مهم ترین متغیرهای ژئوپلیتیکی در نظام سیاسی کنونی جهان در تعاملات میان کشورها، سیاست های کنترل منابع تولید و مسیرهای انتقال انرژی نقش آفرینی می کند. طبق برآورد اوپک، تقاضای جهانی نفت تا سال ۲۰۲۵ سالانه به طور متوسط از رشد ۱/۵ درصدی برخوردار خواهد بود و تقاضای گاز اندکی بیش از این است. در چنین شرایطی اهمیت راهبردی مناطقی که بیشترین ذخایر انرژی را در تملک دارند، دو چندان می شود و توجه قدرت های بزرگ به این مناطق افزایش می یابد. خلیج فارس و کشورهای پیرامون آن، بزرگ ترین منبع غنی نفت و گاز جهان است که ۴۰ درصد ذخایر گاز طبیعی و ۵/۶۱ درصد از ذخایر نفت جهان را در خود جای داده است. این در حالی است که منابع نفتی و گازی خاورمیانه رابطه نزدیکی با مناطق سکونت شیعیان دارند؛ به طوری که ۸۰ درصد جمعیت بومی خلیج فارس را شیعیان تشکیل می دهند که این، تشیع را به عنوان موضوع ژئوپلیتیکی عصر حاضر، مطرح و با توجه به ایدئولوژی این مذهب، به چالش پیش روی قدرت های جهان تبدیل می کند. قدرت های جهان با احساس خطر نسبت به اهمیت ژئوپلیتیکی مناطق شیعه نشین، تدابیر مختلفی را برای به کنترل درآوردن این مناطق اندیشیده اند تا بتوانند تغییرات بنیادین در منطقه به وجود آورند و نفوذ دین در حوزه سیاسی و عمومی را کاهش دهند؛ بخشی از مهم ترین تلاش ها در این زمینه با به کارگیری رسانه های استراتژیک و قدرت آن ها در جهت دهی افکار عمومی و ترویج گرایش های سکولار در منطقه انجام می شود. در این رویارویی نرم، رسانه ها و ابزار شیعیان برای تجهیز افکار عمومی به آگاهی و کنترل همجمله های وارده از اهمیت بالایی برخوردارند.

این مقاله، تلاش دارد تا با نگرش ژئوپلیتیکی و بررسی نتایج مطالعات موردی، به بررسی وضعیت رسانه های شیعه و چگونگی همراه سازی افکار عمومی از طریق مدیریت رسانه ها و تأثیر گذاری در آینده جهان تشیع بپردازد.

واژگان کلیدی: جهان تشیع، قدرت رسانه ها، رسانه های شیعه، ژئوپلیتیک.

ژئوپلیتیک جهان تشیع فرصت ها و چالش ها

حجت ا... جهانی

امروزه ژئوپلیتیک هر منطقه جغرافیایی به عنوان یکی از مؤلفه های مهم و تأثیر گذار در ارزش گذاری امنیتی و بین المللی آن منطقه مد نظر بوده و اهمیت این مؤلفه (موقعیت ژئوپلیتیک) تا آنجاست که نوع نگرش ها و دیدگاه های تصمیم گیرندگان جهانی را به مقدار زیادی تحت تأثیر خود قرار داده و در واقع همین مؤلفه است که در یک منطقه موجب فرصت آفرینی، در یک مکان عامل بروز چالش و یا در محلی دیگر عامل ایجاد توامان این دو وضعیت می گردد. یکی از این مناطق حساس، منطقه ژئوپلیتیکی خاورمیانه است که بخش نسبتاً وسیعی از این منطقه حساس به سبب باورهای خاص ساکنان آن به اعتقادات مذهبی شیعی از اهمیت مضاعف ژئوپلیتیکی برخوردار شده است. مناطق شیعی جهان که عمده آن ها در جنوب غرب آسیا و در حد فاصل دریای مدیترانه تا مرزهای شرقی فلات ایران گسترش یافته از گذشته های دور تاکنون همیشه کانون بحران و آبرستن چالش ها و فرصت های مختلف بوده که این وضعیت در یک قرن اخیر به سبب نمایان تر شدن اعتقادات مذهبی شیعیان حالت ویژه ای به خود گرفته است، به طوری که بررسی ژئوپلیتیک منطقه بدون مد نظر داشتن مؤلفه تشیع عملاً نتیجه محاسبات را با اشتباه همراه خواهد ساخت.

لذا در این مقاله تلاش داریم تا با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و به استناد اطلاعات مبتنی بر روش کتابخانه ای به تشریح وضعیت ژئوپلیتیکی مناطق شیعه نشین خاورمیانه پرداخته و با تبیین و تشریح فرصت ها و چالش های این منطقه که بسیاری از آن ها ریشه در اعتقادات شیعی دارد، در پایان این فرضیه که بسیاری از چالش ها و فرصت های مناطق شیعه نشین ناشی از موقعیت ژئوپلیتیکی آمیخته با اعتقادات مذهبی است را به صورت مستند

نقش و تأثیر حزب الله لبنان در تحولات اخیر منطقه و گسترش بیداری اسلامی

ستار آهین جان، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران

حزب الله لبنان به عنوان یک جریان شیعی معارض با غرب و با اهداف روشنی که برگرفته از نگاه جمهوری اسلامی ایران و اندیشه سیاسی بنیانگذار آن حضرت امام خمینی رحمه الله می باشد پایه گذاری شده است. مقاومت حزب الله در منطقه نزدیک به سه دهه است که شکل گرفته و این مقاومت تأثیرات زیادی را هم در عرصه داخلی لبنان و هم در سطح منطقه ای و جهانی برای امت اسلامی و عربی به وجود آورده است، که از جمله آن ها می توان به تحولات اخیر منطقه و موج گسترش بیداری اسلامی ایفا نموده است سخت افزاری نیست بلکه متأثر از فکر، اندیشه و عمل است که حزب الله لبنان در صحنه نشان داده است. مهم ترین تأثیراتی که حزب الله لبنان در تحولات اخیر خاورمیانه و گسترش بیداری اسلامی ایفا نموده است و این پژوهش سعی در تبیین و واکاوی آن ها دارد عبارتند از: ۱. تأثیر روانی حزب الله لبنان در شکل گیری این خیزش ها ۲. دومین تحول ناشی از تأثیر حزب الله، نگاه کثرت گرا و جهان شمولی است که حزب الله لبنان و مقاومت اسلامی برای ایده مقاومت و مبارزه ارائه می دهد. ۳. نوع اعتراض و سازماندهی که به صورت مسالمت آمیز حزب الله لبنان بارها آن را در صحنه های مختلف به نمایش گذاشته است، که در واقع برگرفته از انقلاب اسلامی ایران بوده است. ۴. قاطعیت و عدم تسلیم در مقابل دشمن ۵. عملیات روانی تحت عنوان جنگ روانی و اهمیت تبلیغات و اطلاع رسانی ۶. درس عزت و کرامت که حزب الله از آزادی جنوب لبنان به کل منطقه آموخت.

واژگان کلیدی: حزب الله لبنان، بیداری اسلامی، جریان شیعی، تحولات منطقه.

محمدهادی پوینده، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

حسین محمدیان، دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه خوارزمی

ژئوپلیتیک عبارت است از اندرکنش‌های جغرافیا، سیاست و قدرت. به عبارت دیگر ژئوپلیتیک به مطالعه الگوهای رقابتی، فرصت‌ها و ابزارهای رقابت آمیز، انگیزه‌های رقابت، کارکردهای مکان و فضا در شکل‌دهی به فرایندهای رقابت و تأثیر آن بر فراز و فرود قدرت می‌پردازد. ژئوپلیتیک شیعه را نیز می‌توان به مفهوم امتداد جغرافیای سیاسی حوزه نفوذ ایدئولوژی شیعه و نقش آفرینی آن در کشورهای مختلف در نظر گرفت. به عبارت دیگر شکل‌گیری یک ایدئولوژی خاص معمولاً از مکان‌ها و نقاط خاصی شروع شده و به سایر مکان‌ها امتداد می‌یابد. بر این اساس در طول تاریخ مکان‌ها و فضاهای شهری خاصی وجود داشته‌اند که نقش مهمی در انتشار و توزیع یک ایدئولوژی خاص ایفا نموده‌اند. شهر قم نیز به عنوان یک شهر اسلامی - شیعی از زمان شکل‌گیری خود نقش مهمی در این زمینه ایفا نموده است.

در این مقاله با روش تحقیق توصیفی - تحلیلی به بررسی نقش شهر قم در شکل‌گیری و تقویت ژئوپلیتیک شیعه در سطح جهانی خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: شهرهای اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه، ایدئولوژی، قم.

نگرانی های غرب از جایگاه ایران در ژئوپلیتیک شیعه

سجاد مرادی نیا، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

حمیده مومنی، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

ایرج حاتمی، عضو هیأت علمی دانشگاه امام علی علیه السلام

با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی کشور شیعه نشین ایران در خاورمیانه، نگرانی های زیادی در غرب راجع به اندیشه ی شیعه به وجود آمده است که می توان براساس رابطه متقابل ساختار (موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان) و کارگزار (ایدئولوژی انقلابی تشیع) و تأثیر آن بر منافع غرب در منطقه تحلیل و بررسی کرد. در واقع غرب از سویی از موقعیت ژئوپلیتیکی کشور شیعه ایران، به عنوان یک ساختار که قسمت اعظم منابع نفتی خاورمیانه را در اختیار دارد نگران است، و هم از ایدئولوژی انقلابی تشیع، به عنوان یک کارگزار، که همواره بر عدالت تأکید داشته است. همین امر ضرورت انجام این تحقیق را به خوبی نشان می دهد؛ چون با توجه به همین مسائل، برخی از جریان های منطقه ای و بین المللی با طرح موضوع شکل گیری هلال شیعی و خطرهای ناشی از آن، سعی دارند یک نزاع فرقه ای و سیاسی را در خاورمیانه به وجود آورند تا از این طریق بتوانند تغییرات بنیادینی در منطقه به وجود آورده و نفوذ ایران را در حوزه سیاسی و عمومی کاهش دهند. این تحقیق با روشی توصیفی - تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه ای و اینترنتی نگاشته شده است و به این نتیجه رسیده که ایران در مرکز دنیای شیعه می تواند با رفتار سنجیده، بر سازماندهی مناسبات منطقه ای به نحوی اثر گذارد که تعامل مؤثر و سازنده با قدرت های فرامنطقه ای و همزمان فاصله گرفتن از افراطی گری تسنن، ژئوپلیتیک شیعه را کاربردی تر نموده و آن را محور صلح و ثبات منطقه ای قرار دهد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، هلال شیعی، ایران، غرب.

سعید جمال، دانشجوی کارشناس ارشد علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

عبدالعظیم شهرکی، دانشجوی کارشناس ارشد حقوق عمومی دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان

معصومه دهمرده، کارشناس ارشد علوم سیاسی

رقابت گروه های مختلف با مذاهب گوناگون در یک کشور همواره می تواند یکی از کانون های چالش برانگیز در یک کشور و یا بین کشور با کشور دیگر باشد. مذهب در افغانستان نیز یکی از عوامل ناامنی در این کشور بوده است. تنش های مذهبی به ویژه بین شیعه و سنی یا شیعه با دیگر مذاهب در افغانستان، پیامدهایی را برای ایران در برداشته است. عامل مذهب، همواره در مناسبات ایران و افغانستان ایفای نقش کرده است. هزاره های شیعه مذهب، همواره زیر فشار حکومت های پشتون سنی مذهب، متوجه ایران بوده اند. دست کم در دو مقطع عامل مذهب پر رنگ تر از سایر عوامل بوده است؛ یکی سیاست مذهبی دوران «امیر عبدالرحمان خان» که شیعیان افغانستان به شدت تحت فشار قرار گرفته، دیگری دوره طالبان که باز هم عامل مذهب، برای مردم افغانستان مشکل ساز شد. در این دو دوره، ایران درگیر مشکل افغانستان بود. هزاره ها و خاوری های سیستان و خراسان را می توان بقایای مهاجران هزاره ای دانست که هر وقت تحت فشار قرار داشتند راه ایران را در پیش می گرفته اند. ایران به اقلیت شیعه هزاره و در حد گسترده تر به جبهه متحد شمال و جمعیت اسلامی «برهان الدین ربانی» و «اسماعیل خان» در هرات نظر مثبت داشت. بنابراین، ایران خواسته یا ناخواسته درگیر بحران افغانستان شده است. انتظار شیعیان از ایران برای حمایت مادی و معنوی در مناسبات ایران و افغانستان از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. افغانستان و ایران نسبت به سرنوشت گروه ها و جمعیت های سنی و شیعه در کشورهای یکدیگر حساسند. حساسیت ایران به عنوان تنها دولت شیعی جهان از بین ۶۱ کشور اسلامی در قبال مسلمانان شیعه به ویژه در کشورهای همجوار قابل درک است. در مقاله حاضر، در صدد آن هستیم که با روش توصیفی - تحلیلی به شناسایی، بررسی و تحلیل جایگاه شیعیان در دو کشور ایران و افغانستان بپردازیم.

واژگان کلیدی: ایران، افغانستان، مذهب، تشیع، طالبان.

الهه نوری، کارشناسی ارشد مطالعات اسپانیا، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، پژوهشگر مرکز مطالعات بین المللی دینی

اسلام

به عنوان دینی برخاسته از سرزمین حجاز، با گذشت زمان در اقصی نقاط جهان گسترش یافته و پیام الهی خویش را به گوش ساکنان این مناطق رسانده است. بررسی وضعیت اسلام و مسلمانان در کشور ایتالیا با رویکرد توصیفی نشان می دهد که اسلام پس از مسیحیت دومین جایگاه را در میان مذاهب موجود در این کشور به خود اختصاص می دهد. تاریخ حضور اسلام در ایتالیا به قلمرو گستره مسلمانان قدرتمند آفریقای شمالی در اروپا در قرن هفتم باز می گردد و تا قرن شانزدهم ادامه می یابد. سپس بعد از چندین قرن توقف در سال های ۱۹۶۰ اسلام سنی مدرن به صحنه فعالیت در ایتالیا بازمی گردد. در حال حاضر و پس از تفکیک جنجال برانگیز سال ۱۹۷۰ اسلام در دو نوع

«اسلام مسجدی» و «اسلام حکومتی»، سازمان ها و مساجد متعددی را در ایتالیا دربرمی گیرد آمارهای منتشر شده از سوی وزارت کشور ایتالیا، در آوریل ۲۰۰۷ نیز نشان می دهد که ۱۵۶ مسجد (شیعه، سنی و وهابی) تحت کنترل حکومت در ایتالیا وجود دارد که هزاران امام، همکار و تابع را گرد خویش آورده اند. تعداد مهاجران سنی به کشور ایتالیا از تعداد مهاجران شیعی بیشتر است و غالب آن ها را مهاجران مراکشی تشکیل می دهند. مسلمانان ایتالیا در زمینه هایی چون حق استفاده از حجاب، ساخت مساجد و امور آموزشی با چالش های اجتماعی و سیاسی متعددی مواجه هستند که خشونت های صورت گرفته علیه روحانیون و اماکن مذهبی این کشور نمونه های بارز آن هستند.

واژگان کلیدی: اسلام، شیعیان، ایتالیا، مسلمانان ایتالیا، نهادهای اسلامی، چالش های اجتماعی، سیاسی.

اطلس اقلیت های مسلمان در جهان

وضعیت اقلیت مسلمان در بلغارستان

ضحی ربانی، دانشجوی دکترای روابط بین الملل، پژوهشگر مرکز مطالعات بین المللی دینی

بیش از ۱۰ تا ۱۲ درصد از جمعیت ۸ میلیون نفری بلغارستان را مسلمانان تشکیل می دهند که این درصد نسبت به سایر کشورهای اروپای شرقی و غربی بالاترین درصد اقلیت مسلمان

ص: ۹۸

می باشد. نکته قابل توجه در رابطه با مسلمانان بلغاری آن است که مسلمانان این کشور مانند سایر کشورهای اروپایی، جمعیت مهاجری نیستند که در سال های اخیر به این کشور مهاجرت نموده باشند. بلکه دارای قدمتی طولانی در بلغارستان بوده و سابقه اقامت آنان به چندین قرن قبل و قرون سیزده و چهارده میلادی و اوایل دوره امپراطوری عثمانی می رسد و به گونه ای می توان آنان را بومی این سرزمین دانست، البته در صدی از مسلمانان این کشور نیز جزو بلغاریانی هستند که به اسلام گرویده اند. ورود اسلام به بلغارستان به اواسط قرن ۱۴ میلادی باز می گردد. فتوحات عثمانی ها در بلغارستان با تصرف ادرنه در ۱۳۶۳ شروع گردیده و با سقوط ترونووا پایتخت قرون میانه ای بلغارستان در ۱۳۹۳، این کشور به طور کامل به تصرف عثمانی ها درآمد. در پی آن عده ای از اهالی اناتولی و همچنین سربازان ترک و سران و امرای حکومتی بنا بر مصالح حکومتی در قسمت های مختلف این کشور مستقر گردیده و شهرها و اماکنی جدید با معماری و اسلوب اسلامی در کنار شهرهای قرون میانه ای بلغارستان ایجاد گردید. همچنین عده ای از ساکنان بومی بلغاری نیز در اثر اجبار و یا ازدواج و یا به شکلی ارادی و برای برخورداری از پاره ای از مزایای اقتصادی، اجتماعی و حکومتی به اسلام گرویدند. به این ترتیب پس از مدتی جمعیت مسلمانان رو به فزونی گذارد و در پاره ای مناطق به نصف جمعیت آن منطقه رسید. مسلمانان و مسیحیان ساکن بلغارستان از آن پس، تحت حکومت عثمانی ها به مدت چندین قرن با یکدیگر همزیستی داشته و با یکدیگر با صلح زندگی نمودند، تا این که امواج ناسیونالیسم اروپایی و سیاست های پان اسلاویست روسها در قرن ۱۹ به بلغارستان نیز رسید بلغارها خواستار استقلال از عثمانی گردیده و گروه های اولیه قیام ضد عثمانی شکل گرفت که توسط عثمانی ها به شدت سرکوب گردید. دخالت روسها منجر به جنگ ۱۸۷۸ روسیه و عثمانی گردیده و با شکست عثمانی، دولت پادشاهی بلغارستان در ۱۹۰۸ اعلام موجودیت و استقلال نمود. پس از استقلال بلغارستان مسلمانان و ترکان مورد آزار و فشار قرار گرفتند. تسلط شوروی در پایان جنگ جهانی دوم بر منطقه اروپای شرقی و بالکان باعث روی کار آمدن دولتی کمونیستی در بالکان طی کودتایی در ۱۹۴۴ گردید. اگرچه سیاست کمونیست ها در ابتدا

بر اعطای پاره ای از آزادیها به ترکان و مسلمانان به عنوان اقلیتی به رسمیت شناخته شده بود تا از آن طریق به عنوان الگویی برای انقلاب در سایر کشورهای همجوار مانند ترکیه مطرح گردد، اما این سیاست نیز دوام چندانی نداشته و به زودی ترکان نیز به سیاست تقابل با مسلمانان روی آورده و جهت گیری علیه مذهب به عنوان افیون توده ها و ابزار سرمایه داری با شدتی بیشتر پیگیری شد. سقوط شوروی و فروپاشی بلوک شرق نویدی بود بر پایان وضعیت نابسامان مسلمانان و ایجاد تغییراتی بنیادین در ساختارهای اجتماعی و سیاسی این کشور. در پی تغییرات ایجاد شده نظام سیاسی بلغارستان از توتالیتار کمونیستی به دموکراتیک تبدیل شده و اقتصاد این کشور از اقتصاد سوسیالیستی دولتی به اقتصاد بازار آزاد تغییر یافت. این تغییرات بر وضعیت اقلیت مسلمان این کشور موثر افتاد؛ در این تحقیق تلاش گردیده پس از ارائه تاریخچه ای از مسلمانان در بلغارستان به بررسی وضعیت آنان از لحاظ اقتصادی، موقعیت اجتماعی، مشارکت سیاسی، وضعیت حقوقی و میزان برخورداری از آزادی های مذهبی در دوره های مختلف، به ویژه پس از ۱۹۸۹ پرداخته شده و همچنین وضعیت فرهنگی، هویتی و اعتقادات مذهبی آنان به ویژه در سال های اخیر با ارائه آمارهایی مورد بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: بلغارستان، مسلمانان، شیعیان، ترکان، شوروی، کمونیستی، عثمانی، مراکز اسلامی، روس ها.

موقعیت اقتصادی و ژئواکونومیک شیعیان در بریتانیا

محمد جواد بختیاری، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات بریتانیا دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران

انگلستان به عنوان کشوری منفعل در مسائل جهانی و با جمعیت قابل توجهی از گروه های مختلف دینی و مذهبی همواره از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده است.

مسلمانان حدود ۳/۳ درصد از جمعیت شصت میلیونی بریتانیا را تشکیل می دهند و با توجه به این که اسلام دومین دین بزرگ در انگلستان به شمار می رود و شیعیان دومین گروه بزرگ مسلمان آن کشور را تشکیل می دهند، بنابراین موقعیت قابل تاملی در این کشور دارا

می باشند. آنان پس از انفجارهای لندن و شیوع تفکرات اسلام هراسی در انزوا به سر برده و جایگاه متزلزلی پیدا کرده اند.

اسلام با اعلامیه سوم ۱۸۱۲ پارلمان

انگلستان قانونی شد. در عین حال، دولت انگلستان اسلام را به عنوان یک دین به رسمیت نمی شناسد و تنها دین به رسمیت شناخته شده، مسیحیت پروتستانی است.

جمعیت مسلمانان انگلیسی را بیشتر مهاجرانی که در دهه های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ میلادی به انگلستان آمده اند، تشکیل می دهند. آمار دقیق از جمعیت مسلمانان در بریتانیا وجود ندارد، ولی با توجه به ارقام و آمار موجود، حداقل جمعیت مسلمانان آن ۱ میلیون و حداکثر آن نیز ۱۲۵ میلیون نفر می باشد که اکثریت آن ها را اهل تسنن و گروه اندکی از آن ها را شیعیان تشکیل می دهند. با توجه به مشکلات اقتصادی اخیر که گریبان گیر کشورهای اروپایی شده و کشور انگلستان نیز از آن مستثنی نمی باشد این مقاله بر آن شده به بررسی موقعیت اقتصادی و ژئو اکونومیک شیعیان در بریتانیا پردازد.

واژگان کلیدی: موقعیت اجتماعی شیعیان، اسلام هراسی، بریتانیا.

انقلاب اسلامی ایران، ژئوپولیتیک شیعه و بیداری اسلامی

(با تأکید بر نگاه علمی - رسانه ای کشورهای آلمانی زبان)

محمد زارعی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات کشورهای آلمانی زبان دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران

مقاومت و ایستادگی ایران اسلامی و حرکت رو به پیش اندیشه مردم سالاری دینی و مکمل بودن جمهوریت و اسلامیت که در اندیشه شیعه از آن به عنوان امتزاج دین و سیاست نام برده می شود، افزون بر اثبات نظریه «نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی»، سبب شد این اندیشه در بین ملت های زیر ظلم مانند افغانستان، لبنان و فلسطین، عراق و در سال های اخیر به طور عموم بیداری اسلامی و بهار عربی به گفتمان غالبی تحت عنوان مقاومت و آزادی تبدیل شود.

بیداری اسلامی به عنوان یک پدیده متأثر از نهضت فکری جمهوری اسلامی در عصر امروز در قالب یک جنبش اجتماعی و سازمانی رخ نموده است. این جریان در عرضه منازعات سیاسی

ص: ۱۰۱

و امنیتی علاوه بر این که موجودیت و نفوذ خود را به اثبات رسانیده است می رود تا به قدرت نقش آفرین در سطح جهانی تبدیل شود.

جمهوری اسلامی در جهت دادن به بیداری و احیای تفکر اسلامی نقش هدایت کننده را ایفا نموده و ضمن مقابله با حرکت های انحرافی در جهت وحدت اسلامی و حمایت از نهضت های اصیل اسلامی گام های موثری را برداشته است.

در واقع شعار انقلاب ایران از یک تفکر شیعی اسلامی است و امروزه به شکل نظریه ای فراملی کاربرد عملی دارد. علاوه بر آن ایران اسلامی تنها کشوری است که از امت اسلامی و یا وحدت اسلامی حرف می زند و همیشه نگاهی بر همگرایی اسلامی دارد.

با بررسی آثار تحقیقی و گزارش شده در باب شیعه و ژئوپولیتیک شیعه مشخص می شود که پس از انقلاب اسلامی ایران نگاه علمی - رسانه ای غرب و نیز کشورهای آلمانی زبان به اسلام تغییر یافته و موضوع شیعه بیشتر از قبل مورد بررسی قرار گرفته است.

این پژوهش ضمن طرح این موضوع، سعی در بررسی موضوعات رسانه ای - علمی کشورهای آلمانی زبان از منظر شیعه و ژئوپولیتیک شیعه دارد.

واژگان کلیدی: ژئوپولیتیک شیعه، انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی، رسانه ها، کشورهای آلمانی زبان.

(اطلس اقلیت های مسلمان در جهان) بازخوانی وضعیت مسلمانان در قلب اروپا؛ بوشنیاک ها از گذشته تا حال

میثم میرهادی، پژوهشگر مسایل بالکان، مدیر رادیو بوسنی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، پژوهشگر مرکز مطالعات بین المللی دینی

کشور بوسنی و هرزگوین یکی از کشورهای شبه جزیره بالکان در اروپاست که جمعیت قابل توجهی از مسلمانان را در خود جای داده است. این کشور به دلیل موقعیت ژئوپولیتیکی خود از یک سو و حضور مسلمانان در آن - که بوشنیاک ها نامیده می شوند - از سوی دیگر یکی از کشورهایی است که همواره در سطر اول اخبار جهان قرار داشته است هرچند به دلیل اعمال سیاست های خاص جامعه جهانی چند صباحی است حساسیت های پیشین در

خصوص آن از بین رفته است و این کشور و مسلمانان آن عملاً به حاشیه رانده شده است.

در این پژوهش وضعیت مسلمانان بوسنی از ابتدای ورود اسلام به شبه جزیره بالکان، و نیز در سال های قبل و حین جنگ مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین پژوهش تلاش دارد تا با ترسیم وضعیت کنونی مسلمانان و موقعیت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی آن ها در قالب آمار و ارقام، تصویر واضحی از حضور مسلمانان در بوسنی و هرزگوین ارائه دهد. متأسفانه با توجه به جمعیت بسیار اندک شیعیان در بوسنی و هرزگوین - علیرغم این که این جمعیت رو به افزایش است - اطلاعات دقیقی از وضعیت این گروه موجود نمی باشد، از این رو در تحقیق ارائه شده وضعیت مسلمانان به طور عام مورد بررسی قرار گرفته است.

با عنایت به نظری بودن بحث راجع به بررسی وضعیت و موقعیت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی مسلمانان کشور بوسنی و هرزگوین از ابتدای ورود اسلام به شبه جزیره بالکان تا امروز روش توصیفی - میدانی برای این پژوهش برگزیده و در آن از منابع میدانی، کتابخانه ای و اینترنتی استفاده شده است.

واژگان کلیدی: مسلمانان اروپا، شبه جزیره بالکان، بوسنی و هرزگوین، مسلمانان بوسنی، بوشنیاک ها.

اطلس اقلیت های مسلمان در جهان

(اقلیت مسلمان در سوئیس)

خاتون مهربخش - دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی پردیس قم دانشگاه تهران، پژوهشگر مرکز مطالعات بین المللی دینی

«سوئیس» کشوری در اروپای غربی است که در بین کشورهای آلمان، فرانسه، اتریش و لیختن اشتاین محصور شده و از ۲۶ ایالت تشکیل شده است که «کانتون» خوانده می شوند. این کشور تاکنون به اتحادیه اروپا نپیوسته است، بنابراین بسیاری از مهاجران مسلمان و غیرمسلمان به راحتی نمی توانند به این کشور وارد شوند. حضور مسلمانان در دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ اغلب به صورت حضور دیپلمات های بین المللی و جهانگردان ثروتمند عربستان سعودی در ژنو بود. مهاجرت مسلمانان در دهه ۱۹۷۰ آغاز شد و در دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ افزایش یافت. اسلام، طی سه دهه گذشته، پیوسته به عنوان قدرتمندترین اجتماع مذهبی غیر مسیحی در سوئیس

ص: ۱۰۳

پیشرفت کرده است. تعداد مسلمانان در سوئیس به بیش از سیصد هزار نفر می رسد که ۵ درصد از کل جمعیت این کشور را تشکیل می دهد که عمدتاً از ترکیه و کشورهای بالکان آمده اند. بسیاری از این مسلمانان هم چنان سنت ها، فرهنگ و ساختارهای اجتماعی خود را حفظ کرده اند. در سوئیس به جز زوریخ که یک مرکز اسلامی دارد، اغلب مساجد بزرگ در ژنو و شهرهای فرانسوی زبان که جمعیت مسلمان بیشتری هم دارند، واقع هستند. بیشتر مسلمانان سوئیس، سنی مذهب هستند و شیعیان در اقلیت می باشند. شیعیان به جز مساجد، انجمن های مذهبی نیز دارند که از این طریق به تبلیغ و فعالیت های فرهنگی می پردازند.

در این راستا نوشتار حاضر پس از معرفی سوئیس به بیان ساختار حکومت و پراکندگی جمعیت در این کشور می پردازد، سپس ادیان مختلف آن را بر شمرده و توضیحاتی ارائه می دهد. در ادامه به بررسی چگونگی ورود اسلام به این کشور، اماکن، مساجد و مراکز اسلامی آن پرداخته و به وضعیت اجتماعی و اقتصادی مسلمانان اشاره می کند. اسلام هراسی، آموزش وضعیت زنان مسلمان و تعامل مسلمانان از دیگر مباحث این نوشتار است.

واژگان کلیدی: ادیان، اسلام، شیعیان، اسلام هراسی، زنان مسلمان، انتگراسیون، مساجد.

اقلیت مسلمان در یونان

خاتون مهربخش، دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی پردیس قم دانشگاه تهران

پژوهشگر مرکز مطالعات بین المللی دینی

یونان در جنوب شرقی اروپا و جنوب شبه جزیره بالکان قرار گرفته است که تمدنی طولانی دارد و به عنوان مهد تمدن مغرب زمین و خاستگاه دموکراسی، فلسفه غرب، بازی های المپیک، علوم سیاسی و نمایشنامه نویسی شناخته می شود. این کشور از شمال با آلبانی، مقدونیه و بلغارستان و از شرق با ترکیه دارای مرز مشترک زمینی است.

یونان کشوری توسعه یافته و یکی از اعضای اتحادیه اروپا است که در سال ۱۹۸۱ میلادی به عضویت آن درآمد. حکومت آن دموکرات و بر پایه مجلس است. رئیس حکومت رئیس جمهور است که با رأی اعضای مجلس برای دوره ای پنج ساله انتخاب می شود. رئیس دولت نخست

وزیر است که بر کابینه نظارت دارد.

هفت درصد از جمعیت این کشور را خارجی ها تشکیل می دهند که برای کار یا زندگی به آن جا رفته اند. ۱۰ میلیون و ۷۰۶ هزار و ۲۹۰ نفر در یونان زندگی می کنند که ۹۸ درصد از آن ها مسیحی ارتودوکس و ۳/۱ درصد از آن ها مسلمان هستند. بر اساس آمار غیر رسمی شیعیان مقیم یونان حدود هفت هزار نفر برآورد می شوند که بیش از ۹۰ درصد آنان در شهر آتن پایتخت یونان و بقیه در شهرهای بزرگ و کوچک اطراف آتن یا دیگر شهرهای این کشور حضور و به کار و زندگی اشتغال دارند. یونان و مسئله اقلیت مسلمان آن، از سوی سازمان کنفرانس اسلامی مورد توجه قرار گرفته و سعی همگان بر این است که بر استرداد حقوق آنان تلاش شود و مؤسسات و مساجدی برای آنان ایجاد شود تا بتوانند شعائر دینی خود را با آزادی کامل و به شکل علنی به جای آورند. امروز تعداد زیادی از سازمان های اجتهاد اسلامی در این کشور وجود دارند که وظیفه ارشاد دینی و نشر بیداری را در میان مسلمانان بر عهده دارند. فتاوی صادر شده از سوی این سازمان ها در اوقاف و احکام شرعی کاربرد فراوانی دارند.

نوشتار حاضر پس از معرفی یونان به بیان ساختار حکومت و پراکندگی جمعیت در این کشور می پردازد. سپس ادیان مختلف آن را بر شمرده و توضیحاتی ارائه می دهد. در ادامه به بررسی چگونگی ورود اسلام به این کشور، اماکن، مساجد و مراکز اسلامی آن پرداخته و به وضعیت اجتماعی و اقتصادی مسلمانان اشاره می کند. اسلام هراسی، آموزش وضعیت زنان مسلمان و تعامل مسلمانان از دیگر مباحث این نوشتار است.

واژگان کلیدی: یونان، مسلمانان، ادیان، شیعیان، اسلام هراسی، زنان مسلمان، همگرایی.

ص: ۱۰۵

کشور آلمان با ۳۴۹.۲۲۳ کیلومتر مربع، هفتمین کشور بزرگ اروپا از نظر مساحت است که با داشتن حدود ۸۲ میلیون نفر جمعیت و ۱۶ ایالت دومین کشور پر جمعیت اروپا بعد از روسیه و هم چنین قدرت اول اقتصادی این قاره محسوب می شود.

نظام سیاسی و اجتماعی این کشور بر سکولاریزم مبتنی است و سالیان زیادی دین تنها در کلیساها ظهور آشکار داشت و در بخش شرقی آلمان در دوره جدایی دو آلمان دین در شکل حداقلی نیز دچار مشکل شده بود. دین رسمی مردم آلمان مسیحیت است اما در طول چند دهه گذشته تحولات زیادی در تنوع و تفکر دینی در آن پیدا شده است. ظهور ادیان دیگر ابراهیمی و ادیان شرق دور و تغییرات جمعیتی در مسیحیت و رشد و گسترش مراکز دینی و گرایش به اسلام از تغییرات مهم اجتماعی و فرهنگی در آلمان است. مسلمانان امروزه به عنوان یک اقلیت فعال در زمینه های اجتماعی بیش از گذشته دنبال کسب حقوق اجتماعی خود و مشارکت در آینده بهتر در جامعه آلمان هستند. این تغییرات موجب شده است دولت آلمان در حوزه آموزش و سیاست های فرهنگی خود تجدیدنظر نموده و مدل های مختلف همزیستی فرهنگ ها و ادیان مهاجرین را مورد بررسی قرار دهد. مدل های ادغام فرهنگی، تکثر فرهنگی و یکپارچگی فرهنگی از جمله سیاست های فرهنگی مورد بحث می باشد.

واکنش جامعه آلمان در برابر این تغییرات یکسان نبوده است و گاه همراه با حوادث تلخ که منجر به درگیری و عملیات تروریستی شده، بوده است. مسلمانان برای معرفی خود و ایجاد ارتباط با جامعه آلمان و رسمیت یافتن دین اسلام فعالیت های تشکیلاتی و حقوقی را آغاز کرده اند. در این میان شیعیان نیز اقدام به گسترش فعالیت های خود نموده و با توجه به ارتباط عمیق آن ها با مراجع تقلید و انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک اقلیت دینی از اهمیت زیادی برخوردار هستند.

در این مقاله ضمن بررسی جایگاه دین در آلمان به بررسی وضعیت مسلمانان و شیعیان

در این کشور پرداخته و تحولات جمعیتی و فرهنگی و سیاسی آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

واژگان کلیدی: اسلام، شیعیان، دین، مسیحیت، مراکز اسلامی، سکولاریزم، آلمان، سیاست.

شیعیان روسیه

علی افضلی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات روسیه

فتح الله سالمی، لیسانس مترجمی زبان روسی

کشور روسیه به عنوان وسیع‌ترین کشور جهان جمعیتی بالغ بر ۲۰ میلیون مسلمان را در خود جای داده و دین اسلام بعد از مسیحیت ارتودکس دومین دین رایج در این کشور می‌باشد. از این تعداد مسلمان حدود ۳ میلیون آن مذهب شیعه دارند که به صورت پراکنده در روسیه ساکن می‌باشند. در این تحقیق سعی می‌کنیم به این سوالات پاسخ دهیم که شیعیان روسیه در چه مناطقی ساکن هستند؟ ریشه تاریخی آن‌ها از کجاست؟ برخورد حکومت و دیگر مذاهب با آن‌ها چگونه است؟ و چه ارتباطی بین آن‌ها و دیگر شیعیان جهان به ویژه شیعیان ایران وجود دارد؟ نوع تحقیق توصیفی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی (ترجیحا منابع روسی) خواهد بود.

واژگان کلیدی: مذهب شیعه، شیعیان روسیه.

اطلس اقلیت‌های مسلمان در جهان

(اسلام و مسلمانان در ایالات متحده آمریکا)

علی جعفری، پژوهشگر و دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، پژوهشگر مرکز مطالعات بین‌المللی

بهرز شیرخانی، دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه اصفهان

اسلام در آمریکا ترکیبی از گروه‌های قومی، نژادی، مذهبی، فرقه‌ای و ملی‌ناهمگون است. در واقع ترکیب جامعه مسلمانان آمریکا، به هیچ وجه یک دست نیست. پژوهشگرانی که مسلمانان آمریکا را به عنوان جمعیتی متحد و همگن در نظر می‌گیرند، اغلب نگاهی عمیق به تفاوت‌های

ص: ۱۰۷

بسیاری که در میان طیف های متنوع مسلمانان آمریکا وجود دارد ندارند. افزایش روزافزون جمعیت مسلمانان آمریکا، منجر به افزایش تعامل میان مسلمانان داخل و خارج آمریکا شده است. علاوه بر این، جهانی شدن و تأثیرات متنوع آن موجب تسهیل ارتباط میان مسلمانان داخل و خارج ایالات متحده شده است. در سال های اخیر حادثه ی یازده سپتامبر، سبب برجسته شدن مسائل اقلیت مسلمان شده است.

اسلام در آمریکا، سریع ترین رشد را در مقایسه با سایر ادیان داشته است. نرخ رشد جمعیت مسلمانان در ایالات متحده ۶٪ برآورد می شود. افزایش تعداد مسلمانان در آمریکا در حالی صورت می گیرد که ادیان دیگر روز به روز، تعدادی از طرفداران خود را از دست می دهند. با این که تعداد مسلمانان در آمریکا بیشتر از یهودیان است، برخلاف آنان هیچ نماینده برجسته ی سیاسی یا فرهنگی، در مراکز بزرگ قدرت و تصمیم گیری ایالات متحده آمریکا ندارند. مسلمانان آمریکا و سازمان های وابسته به آنان، همگی بر این اعتقادند که رسانه های جمعی آمریکا به دلیل گزارشات یک جانبه و تحریف واقعیات بیش از همه در ترویج بدبینی نسبت به اسلام مقصرند؛ رسانه ها، با تحلیل یک بعدی رویدادها و بزرگ جلوه دادن برخی ابعاد آن، در ایجاد نگرشی ضد اسلامی در آمریکا نقش تعیین کننده ای دارند. نفوذ سرمایه داران صهیونیست در وسایل ارتباط جمعی نیز چیزی نیست که نیاز به اثبات داشته باشد مسلمانان مهاجر آمریکا برای حفظ معتقدات دینی و همبستگی های مذهبی خود نه تنها در ساختن مساجد و مراکز مذهبی می کوشند بلکه به تشکیل انجمن ها و مجموعه های سازمان یافته متعددی که بازتابی از علائق قومی و نژادی در کنار باورهای مذهبی آنان باشد روی می آورند. از طرفی جامعه مسلمانان آمریکا به دلیل تنوع قومی، فرهنگی، مذهبی و حرفه ای، درباره مسائل مختلف، دیدگاه های مختلفی داشته که به طور طبیعی این امر، منجر به ایجاد و شکل گیری سازمان ها و مؤسسات متنوع گردیده است.

واژگان کلیدی: آمریکا، مسلمانان، شیعه، مراکز اسلامی، جمعیت، اسلام هراسی.

علی جعفری، پژوهشگر و دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران، پژوهشگر مرکز مطالعات بین المللی دینی

نرگس سادات اصفاء، دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه اصفهان

کانادا کشوری است که بسیاری از ملیت های موجود در جهان در آن دیده می شود. این کشور برای هزاران سال، محل اسکان گروه های متنوع قومی و فرهنگی متفاوت بوده است که این روند تا به امروز ادامه دارد. تقریباً یک پنجم جمعیت کانادا در خارج از آن متولد شده اند. پایین بودن تراکم جمعیتی و زمینه های اقتصادی فراوان و متنوع در این کشور، موجب تشویق دولت مردان برای افزایش تعداد مهاجران شده است. از طرف دیگر، شرایط مناسب شغلی، رفاهی و تحصیلی کانادا، افراد را به مهاجرت به این کشور راغب کرده است. حداقل سه موج مهاجرت عمده پیرامون اقلیت مسلمانان کانادا وجود دارد که هر کدام از دلایل مهاجرت و تنوع ملیتی متفاوتی برخوردار هستند. از این روی هر کدام از این موج های مهاجرتی، مسائل، موضوعات و دغدغه های مربوط به خود را دارند. در نتیجه گروه ها و نسل های مختلف کانادایی، ممکن است نظرات متفاوتی درباره وظایف و اعمال دینی داشته باشند. به طور کلی مهاجران که اکثریت نیز هستند، در فهم و درک خویش از اسلام نسبت مسلمانانی که متولد کانادا می باشند، کمتر سازگاری و انعطاف نشان می دهند. مسلمانان کانادا ناگزیرند برای ادامه ی حیات فرهنگی، اعتقادی و اجتماعی خود در جامعه ی سکولار کانادا، خود را با نظام حقوقی آن تطبیق دهند. از آنجا که نظام حقوقی کانادا ماهیتی سکولار و غیر مذهبی دارد مسلمانان بنا به درجه ی اعتقاد خود به آموزه های اسلامی با چالش های متنوعی روبرو شده اند. چالشی

که با محیط جدید دارند، نه تنها توسط اشخاص و خانواده ها بلکه به طور کلی، به وسیله اجتماع مسلمانان نیز درک می شود.

بر اساس پیش بینی ها، جامعه کانادا در سال های آتی، شاهد افزایش تعداد مسلمانان خواهد بود که تبعات این موضوع، سیاست مداران این کشور را حساس کرده است. بعد از حادثه یازده سپتامبر، نحوه ی تعامل جامعه و دولت کانادا با اقلیت مسلمان، ابعاد تازه تر و گسترده تری یافته است. با وجود این، بسیاری از مسلمانان کانادایی بر این

عقیده اند که تعداد کمی از مسلمانان کانادایی از جریان های افراط گرا مانند طالبان حمایت می کنند. درباره ی سازمان های فعال مسلمانان نکته ی حائز اهمیت این است؛ در عین حال که تعداد آن ها رو به ازدیاد است، این سازمان ها از لحاظ منابع مالی، حجم فعالیت، تعداد اعضا و نظم تشکیلاتی با مشکلات زیادی روبه رو هستند. سازمان های مذکور، نه تنها بدون ارتباط و همکاری با یکدیگر عمل می کنند، بلکه در بسیاری از موارد علیه یکدیگر صف آرایی می نمایند. گرچه در سال های اخیر مسلمانان با موجی از جوسازی و خبرسازی رسانه ای علیه خود مواجه شده اند، نتایج پژوهش ها درباره ی میزان رضایتمندی آنان نشان می دهد، مسلمانان خود را درگیر چالش عمده با جامعه و دولت کانادا نمی دانند.

واژگان کلیدی: مسلمان، شیعه، کانادا، مهاجرت، مساجد، مراکز اسلامی، اسلام گرایی.

تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر جایگاه شیعیان منطقه خاورمیانه

(عربستان، عراق، بحرین، ترکیه، پاکستان و افغانستان)

غلامرضا ابراهیم آبادی، پژوهشگر مسائل سیاسی - اجتماعی، فارغ التحصیل مقطع کارشناسی ارشد علوم سیاسی از دانشگاه تربیت مدرس

انقلاب اسلامی ایران یکی از بزرگ ترین حوادث نیمه دوم قرن بیستم می باشد که نه تنها سرنوشت ایران را تغییر داد، بلکه تشیع را از حالت یک مذهب صرف خارج کرده و به یک پدیده دارای بار سیاسی و ژئوپلیتیک مبدل ساخت.

انقلاب ایران نقطه ی عطفی در احیای هویت دینی شیعیان و حتی در نگاهی کلی تر، هویت دینی مسلمانان پدید آورد و تشیع و اسلام را در قلب حوادث و اخبار جهانی قرار داد. این انقلاب، با ارائه ی الگویی عملی برای کلیه ی جنبش های اسلامی در سرتاسر جهان، خیزش های متعدد اسلامی را در اقصی نقاط جهان در پی داشت به طوری که جزو عوامل مهم و تأثیرگذار در پیش برد روند بیداری و آگاهی مسلمانان و افزایش فعالیت های مؤثر اسلامی در جوامع مسلمانان در عصر حاضر محسوب می گردد، اما به نظر می رسد به دلیل ایفای نقش اسلام شیعی به عنوان ایدئولوژی و اصلی ترین عامل پیروزی، این انقلاب ضمن انگیزش و ایمان آوردن مجدد جهان اسلام به آیین تشیع، بیشترین تأثیر را بر جمعیت های شیعی کشورهای همسایه ی منطقه که از نظر مذهبی احساس سنخیت و قرابت بیشتری با تشیع در

ایران دارند، بر جای گذاشته است. در واقع با توجه به ماهیت شیعی انقلاب اسلامی، طبیعی بود که بیشترین تأثیر گذاری انقلاب در میان جوامع شیعی اتفاق بیفتد. لذا بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران شاهدیم که جایگاه شیعیان در کشورهای منطقه (به ویژه کشورهای عربستان، پاکستان، افغانستان، عراق، بحرین و ترکیه) کم کم از حاشیه به مرکز ثقل تحولات و سپهر سیاسی مربوط به این کشورها نقل مکان پیدا می کند و احزاب، تشکل ها و سازمان های اسلامی یکی پس از دیگری متولد گردیده و به تحركات سیاسی می پردازند. بر این اساس، این مقاله در صدد است تا در چارچوب نگاهی جامعه شناسانه و با روش توصیفی - تحلیلی و بر اساس اطلاعات گردآوری شده از اسناد و مدارك مکتوب (کتب، مجلات تخصصی، مقالات و...) و نیز اطلاعات شبکه جهانی (اینترنت)، ضمن بررسی وضعیت کلی ساختار سیاسی - مذهبی حاکم بر کشورهای عربستان، ترکیه، عراق، پاکستان و افغانستان و تشریح وضعیت شیعیان در این کشورها قبل و بعد از دهه ۱۹۷۰، به این سؤال اساسی پاسخ دهد که: «انقلاب اسلامی ایران چه تأثیری بر وضعیت شیعیان در منطقه خاورمیانه (با تأکید بر شش کشور عربستان، بحرین، ترکیه، عراق، افغانستان و پاکستان) گذاشته است؟»

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، شیعیان، عربستان، ترکیه، عراق، افغانستان، پاکستان.

فرناز علی جانی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات روسیه دانشگاه تهران

این مقاله با هدف بررسی وضعیت عمومی اقلیت های مسلمان روسیه و با تأکید بر اقلیت شیعه نگاشته شده است. در این مقاله، پس از آن که کلیاتی درباره کشوری فدراسیون روسیه، جمعیت، حکومت، فرهنگ و ادیان آن کشور آورده شده است به مباحث کلی چون وضعیت آماری و جمعیت مسلمانان به ویژه شیعیان، وضعیت اجتماعی و آموزشی، وضعیت فرهنگی و مراکز اسلامی روسیه پرداخته شده است. در ذیل مبحث وضعیت مسلمانان روسیه به لحاظ وضعیت آماری و جمعیت مسلمانان به ویژه شیعیان، مباحثی چون تاریخ ورود اسلام به روسیه، جمعیت مسلمانان و تغییرات آن، توزیع پراکندگی مسلمانان در استان ها، ترکیب جمعیتی به تفکیک ملیت، و فرقی و مذاهب اسلامی در روسیه مورد بررسی قرار گرفته است. هم چنین مباحثی چون وضعیت آموزشی و میزان تحصیلات مسلمانان، وضعیت بهداشتی زندگی آنان، نرخ بیکاری و مشاغل که عمدتاً مسلمان به آن ها اشتغال دارند، مسلمانان و دولت و چالش های مربوط به آن مانند اسلام هراسی، حضور مسلمانان در فعالیت های اجتماعی و سیاسی و احزاب، آزادی های دینی مسلمانان در آموزش اسلام در مدارس و در فعالیت رسانه ای و چاپ نشریات اسلامی در ذیل مبحث کلی وضعیت اجتماعی و آموزشی مورد بررسی قرار گرفته است. برای بررسی وضعیت فرهنگی مسلمانان روسیه، مباحثی مانند رواج آداب و رسوم اسلامی، توجه به تهیه و مصرف غذاهای حلال، حجاب بانوان مسلمان و فعالیت های اجتماعی آنان، وضعیت دینی و اجتماعی جوانان مسلمان، همگرایی مسلمانان و ایجاد اتحادیه های مشترک فرهنگی برای کار مشترک و برنامه ریزی مشترک در حوزه های سیاسی و فرهنگی، حضور مسلمانان در مساجد، بحث اختلافات مذهبی و قومی مسلمان با یک دیگر، همگرایی مسلمانان با جامعه، تغییرات در مذهب مسلمانان، رابطه با نهادهای مسیحی و ادیان دیگر تحت بررسی قرار گرفته است. هم چنین برای بررسی مراکز اسلامی روسیه، مساجد، مؤسسات و سازمان های اسلامی این کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

روش به کار گرفته شده در این تحقیق توصیفی و از منابع کتابخانه ای و اینترنتی که به زبان روسی نوشته شده، استفاده شده است.

واژگان کلیدی: اسلام، مسلمان، روسیه، اقلیت، شیعه.

ژئوپلیتیک شیعه و بیداری اسلامی: بررسی تغییرات سامانه نظم منطقه ای

سعید ساسانیان، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای گرایش خاورمیانه

پیروان مکتب فرانکفورت اگرچه مستقیماً در حوزه ژئوپلیتیک ورود پیدا نکردند اما مباحث نظری آنان توانست دست مایه ای برای طرح ریزی ژئوپلیتیک انتقادی یا مقاومت شود. در این شکل نوین از مفهوم ژئوپلیتیک، تقابل با گفتمان رسمی و غالب مبنا قرار می گیرد. بر این اساس می توان تلقی ای از ژئوپلیتیک ارائه داد که برخلاف نظریات مکان محور کلاسیک، فضا محور باشند. بر اساس این قرائت، تز هلال شیعی که مبتنی بر مکان ارائه شده است، توسعه مفهومی می یابد و با محوریت «مقاومت»، قابلیت معنایی بیشتری در خاورمیانه خواهد داشت. بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از آن جا که مبتنی بر عامل «مقاومت» در مقابل هژمون ملی و منطقه ای در ابعاد مختلف شکل گرفته است، باعث رشد کمی و کیفی این عامل در میان شیعیان شده است. این مسأله در کنار قرابت های گفتمانی مقاومت محور میان شیعیان و اهل تسنن، منجر به تغییر نظم منطقه ای گردیده است. این مقاله مبتنی بر فهم انتقادی از ژئوپلیتیک شیعه، در پی پاسخ به این سؤال است که بیداری اسلامی چه اثری بر ژئوپلیتیک انتقادی شیعه گذارده و این اثر، چه تغییراتی را در نظم منطقه ای حاصل نموده است. فرضیه ی مقاله بر این اساس استوار است که بیداری اسلامی موجب رشد کمی و کیفی گفتمان مقاومت شده و نظم سیستمی منطقه خاورمیانه اعم از چارچوب کارکردی، الگوهای رفتاری و ساماندهی الگوهای رفتاری در این منطقه را برهم زده است. چارچوب مفهومی در نظر گرفته شده برای اثبات فرضیه، مبتنی بر نگرش سیستمی به مطالعات منطقه ای و هم چنین ژئوپلیتیک انتقادی می باشد.

واژگان کلیدی: بیداری اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه، ژئوپلیتیک انتقادی، نظم منطقه ای.

محسن عسکریان، کارشناسی ارشد دیپلماسی و سازمان های بین المللی - دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه

سعید صالحیان، کارشناسی ارشد جغرافیا - دانشگاه شهید بهشتی

اساس همه نظریات ژئوپلیتیک قدرت است. مکیندر به عنوان واضع نظریه ی انگلیسی ژئوپلیتیک، در رقابت با قدرت های دیگر و در مسیر زمینه سازی برای موازنه قوا، هارتلند را مطرح ساخت. هاسوفر و راتزل، چارچوب نظری ژئوپلیتیک آلمانی را بر فضای حیاتی و کارکردی استوار ساختند تا خوی قدرت طلبانه ی آلمان را ارضا نمایند و کوهن در نظریه آمریکایی ژئوپلیتیک، بر حوزه های استراتژیک بازیگران تأکید کرد که باعث نقش دهی به مناطق ژئوپلیتیک می گشتند. همه این نظریات سنتی، بر عنصر مکان و مرزهای جغرافیایی به عنوان عوامل کلیدی در فهم مناطق ژئوپلیتیک اصرار داشتند؛ چرا که مبنای آنان را رئالیسم تشکیل می داد. اما از زمانی که هویت به عنوان عاملی کلیدی در تعیین معادلات امنیتی و همگرایی و واگرایی بازیگران روابط بین الملل مطرح گشت، نظریات سنتی کمتر توان توجهی برخی مسائل را یافتند. ژئوپلیتیک انتقادی به عنوان نظریه ای نسبتاً جدید که توانسته است خود را براساس مؤلفه های حاکم میان بازیگران روابط بین الملل، نظام مند سازد، چارچوبی مناسب برای فهم ژئوپلیتیکی جدید، به دور از عناصر سختی هم چون مرز و مکان ایجاد کرده است. بر این اساس فهم برخی از موضوعات، بدون توجه به بعضی مسائلی که طبق نظریات سنتی غیرمرتبط می نمودند، امری ناقص خواهد بود. در ژئوپلیتیک انتقادی بیشتر از آن که بر عنصر مرز و مکان و بازیگران رسمی تأکید شود، بر گفتمان های نزدیک به یکدیگر نه در یک مکان خاص که در فضایی عام (که دیگر مرز در آن معنای قبلی را ندارد) تبیین می شود. از منظر ژئوپلیتیک انتقادی، استراتژی قدرت همیشه نیازمند به کارگیری فضا و به همین سبب گفتمان می باشد. از سوی دیگر برخلاف ژئوپلیتیک سنتی، مناطق از نگاه ژئوپلیتیک انتقادی یک فرض محسوب نمی شوند؛ بلکه مبتنی بر گفتمان های حاکم میان نخبگان شکل می گیرند. به نظر می رسد ژئوپلیتیک شیعه اگرچه قابلیت تبیین با نظریات سنتی را دارد اما ژئوپلیتیک انتقادی چارچوبی دقیق تر و مبتنی بر نزدیکی های فرهنگی و اجتماعی را مهیا می سازد که می توان براساس آن به تغییرات جدید ناشی از

تحولات خاورمیانه و شمال آفریقا، نگاهی نظری داشت. از این رو، مقاله حاضر در نظر دارد ضمن نقد رویکردهای سنتی ژئوپلیتیکی به شیعیان که موجد طرح مفهوم «هلال شیعی» گردیده است، به طرح نظری مفهوم «ژئوپلیتیک انتقادی شیعه» و «گفتمان مبتنی بر فضای مقاومتی» بپردازد.

در همین زمینه لازم به ذکر است که بر اساس ژئوپلیتیک انتقادی، اساساً کشورهای در حال تحول در منطقه، در یک چارچوب کلی تحت عنوان «فضای واحد» قرار دارند و حرکت هر کارگزاری در این فضا از آنجا که از قرابت گفتمانی با دیگران بهره مند است، بر رفتار دیگری اثرگذار خواهد بود. بر این اساس قیدهای مذهبی تشیع در تشخیص ژئوپلیتیک جدید، دیگر اهمیت گذشته که در نظریات سنتی ژئوپلیتیک داشت را ندارد، چرا که گفتمان های نخبگان در مسیرهای مشابه جاری شده است. «مقاومت» به عنوان اصلی ترین مؤلفه ی گفتمانی است که در حرکت انقلابیون همه کشورها موج می زند. اگر در گذشته در تبیین هلال شیعی (که عینی شده ژئوپلیتیک شیعه بر مبنای نظریات سنت گرا بوده است)، از سوی ملک عبدالله اردنی، سعود الفیصل سعودی، حسنی مبارک مصری و... ایران و سوریه و عراق و تا حدی لبنان مطرح بودند، در ژئوپلیتیک جدید شیعه حماس سنی مذهب، عنصری مهم خواهد بود؛ چرا که بر مبنای ژئوپلیتیک انتقادی، دیگر «مکان مقاومتی» وجود ندارد و «فضای مقاومتی» جایگزین آن شده است و هر حرکت مبتنی بر مقاومت در منطقه به قدرت افزایی شیعیان کمک خواهد کرد. به عبارتی دیگر ژئوپلیتیک جدید شیعه با اشتراک و توسعه گفتمانی مواجه شده است که موجب از میان رفتن ایده های هلال شیعی گردیده است.

واژگان کلیدی: تشیع، ژئوپلیتیک، روابط بین الملل، رویکردهای نظری، ژئوپلیتیک انتقادی، گفتمان، مقاومت.

سه ویژگی خاص کشور بحرین با مساحت ۷۱۲ کیلومتر مربعی و جمعیت بیش از یک و نیم میلیونی را از دیگر کشورهای شورای همکاری خلیج فارس متمایز می نماید و به آن اهمیت دوچندان ژئوپلیتیکی می بخشد:

اولین ویژگی ترکیب مذهبی - طایفه ای است که برخلاف دیگر کشورها، شیعیان در بحرین از اکثریت قابل توجهی برخوردار می باشند در حالی که در سایر کشورها، شیعیان اقلیت بزرگ آن را به خود اختصاص داده اند.

ویژگی دوم فعالیت های سیاسی و حضور مخالفان در بحرین است که یکی از قدیمی ترین تاریخچه ی مبارزاتی را در میان تمامی کشورهای این منطقه به خود اختصاص داده است. و ویژگی سوم حضور بحرین در میان دو کشور بزرگ جهان اسلام به این کشور جایگاهی ژئواستراتژیک و مهم بخشیده، به نحوی که از یک سو با عربستان به عنوان کشور بزرگ اهل تسنن در جهان اسلام و از سوی دیگر با ایران به عنوان کشور بزرگ جهان تشیع در این جهان همسایه است و گرایش این کشور به سوی هر یک از این دو می تواند دامنه ی فعالیت گسترده ای را برای آن کشور در منطقه فراهم کند. همین جایگاه باعث شده است تا ایالات متحده به عنوان طرفی ثالث و یک قدرت فرامنطقه ای در بحرین مستقر شده تا به درخواست دولت بحرین نوعی توازن بین این دو قدرت به وجود آید.

در تحقیق پیش رو تلاش گردیده تا این سه ویژگی منحصر به فرد بحرین مورد واکاوی قرار گیرد و تأثیر آن بر روند بحران سیاسی فعلی آن بررسی گردد.

این مقاله به صورت اسنادی و با شیوه توصیفی - تحلیلی، ویژگی های ژئوپلیتیکی بحرین مورد بررسی قرار داده است. در تدوین اطلاعات مربوط به یافته های تحقیق علاوه بر منابع

مکتوب از منابع معتبر و جدید اینترنتی نیز استفاده شده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلتیک، ژئواستراتژیک، بحرین، شیعیان، بحران مشروعیت.

نقش کانونی انقلاب اسلامی ایران بر جریان های سیاسی شیعی با تأکید بر افغانستان

سید آصف کاظمی، کارشناسی ارشد تاریخ معاصر جهان اسلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی رحمه الله

انقلاب اسلامی ایران را آخرین انقلاب قرن بیستم دانسته اند، بی گمان رویدادی شگرف و واقعه ای تاریخی در سلسله رخدادها و تحولات سیاسی و اجتماعی دوران معاصر محسوب می شود؛ رویدادی که نه تنها به سرنوشتی نظام سلطنتی چنددهه‌ساله در ایران انجامید، بلکه آغازگر خیزش بیداری اسلامی - سیاسی در دوران معاصر و شروع دوره ی جدیدی از ظهور جنبش های اسلامی و شیعی گردیده است. انقلاب اسلامی ایران، به رهبری امام خمینی رحمه الله ، توانست دور جدید از ظهور اسلام با رویکرد سیاسی را برای جهان اسلام به ارمغان آورد، و الگوی عملی تام در اختیار جریان اسلامی به خصوص شیعیان قرار دهد.

نوشتار «نقش کانونی انقلاب اسلامی ایران بر جریان های سیاسی شیعی با تأکید بر افغانستان» در پی اثبات این نکته است که انقلاب اسلامی ایران رخداد متمایز در عرصه ی بیداری سیاسی اسلامی شیعی، و حادثه ای مهم در تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی دنیای معاصر محسوب می شود که سبب تغییرات بسیاری در عرصه بین المللی، جهان اسلام و افغانستان شد. انقلاب اسلامی نقش کانونی و بی بدیل در جریان های شیعی داشته و آبشخور اصلی این جریانات از رویش تا جوانه زدن و به ثمر رسیدن آنان بوده است. این انقلاب اسلامی، توانست با تکیه بر تفکر ناب اسلامی، به رغم مخالفت دولت های اقتدارگرا، ایده اسلام سیاسی، طرح ارزش های جدید در عرصه بین الملل، دمیدن روح و امید تازه و شتاب بخشیدن به جریان های شیعی، خیزش عمومی بر ضد استبداد و استکبار، طرح و بسط معنویت و انتقال راه حل مقاومت و ایستادگی به جنبش های اسلامی، رساندن اسلام شیعی به یک قدرت بین المللی بازیافت هویت اسلامی را برای مسلمانان و جنبش های سیاسی اسلامی به ارمغان آورد. بنا براین می توان گفت حرکت های رو به رشد جریان های شیعی، نوید بخش آینده ای روشن و سرشار از استقلال و پیشرفت برای ملت ها می باشد، که بر تارک آن می توان حکومت جهانی موعود را

نظاره گر بود، حکومتی که وقوع آن حتمی و وعده داده شده ی از سوی خداوند متعال است، آن جا که می فرماید: {أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ}.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، جریان های سیاسی شیعی، بازیابی هویت، تجدید حیات جنبش ها، بازیابی هویت شیعیان.

تأثیرات متقابل ژئوپلیتیک شیعه و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

سیدحمید سیدجعفری کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

پنج قرن پس از استفاده سیاسی شاه اسماعیل صفوی از مذهب شیعه و اعلام آن به عنوان مذهب رسمی ایران و جلوگیری از گسترش امپراطوری عثمانی به شرق جهان اسلام از این طریق، ژئوپلیتیک شیعه بار دیگر با ارائه ی طرح هلال شیعی از سوی کشورهایمانند اردن موضوعیت پیدا کرد. به استناد این نظریه کشورهای لبنان، سوریه، عراق، بحرین، ایران، افغانستان، پاکستان و هندوستان کمربندی را تشکیل می دهند که مهم ترین فضای فعالیت شیعی در جهان بوده و تقویت آن خطری برای غرب و حکومت های سنی مذهب منطقه تلقی می گردد. بیداری اسلامی، تحولات بحرین و اعتراضات شیعیان در برخی کشورهای عرب این تصور را شکل داده که افق های ارائه شده توسط انقلاب اسلامی ایران در حال الگو شدن برای شیعیان منطقه است و چنان چه سیاست خارجی ایران به نحو ماهرانه ای تنظیم گردد می تواند علاوه بر ارتقای موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان منطقه با استفاده از پتانسیل موجود میان آن ها، گام های بلندی را نیز در جهت نیل به آرمان های سیاسی خود بردارد. البته نباید فراموش کرد که این احتمال هم وجود دارد که طرح مسئله ی ژئوپلیتیک شیعه حربه ای برای پیش برد منافع غرب و کشورهای عربی منطقه باشد که هر از چند گاهی با دامن زدن به آن سعی در بزرگ نمایی خطر شیعه در منطقه و به تبع آن ایران هراسی دارد.

در این مقاله با استفاده از روش توصیفی تحلیلی و با رویکردی واقعی سعی شده تا به بررسی تأثیر و تأثر موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان منطقه و سیاست خارجی ج.ا.ا پرداخته شود. در پایان مشخص گردید با توجه به نقش مهم و تأثیر گذار ایران در تجمیع و

متمرکز نمودن ایدئولوژی اسلامی و تأثیری که ثبات و امنیت حوزه ژئوپلیتیکی شیعه بر امنیت ملی این کشور دارد، ج.ا.ا می تواند با تأکید بر عنصر ایدئولوژی و به ویژه مؤلفه ی شیعه، ضمن تقویت منطقه گرایی، اهداف سیاست خارجی خود را به پیش برده و با تکیه بر قدرت نرم تشیع در منطقه، خلا ناشی از توان سخت افزاری آن را تا حدودی جبران نموده و در نهایت وزن ژئوپلیتیکی خود را در جهان اسلام ارتقا بخشد.

واژگان کلیدی: سیاست خارجی، ژئوپلیتیک، تشیع، ج.ا.ا ایران.

تلاقی ژئوپلیتیک شیعه، ژئواکونومی انرژی و نگرانی غرب

سید محمد موسوی، روزان، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی

زهرآ بخش، دکترای دانشگاه پیام نور تهران

جایگاه اسلام و در روندی تکمیل کننده ی جایگاه شیعیان در ژئوپلیتیک در حال بازتعریف است. اگر ژئوپلیتیک را مطالعه ی اثرگذاری عوامل جغرافیایی در تصمیم گیری صاحبان قدرت بدانیم، این هویت دینی است که نقش تعیین کننده ای در پدیده های ژئوپلیتیک دارد. انقلاب اسلامی ایران نقش ایدئولوژی تشیع را در نظام بین الملل به عنوان الگویی قابل تقلید برای مسلمانان مطرح کرد و غرب را به چالش کشید، اما نگرش صرف به چالش های ایدئولوژیک به مثابه عامل جدید قدرت گمراه کننده خواهد بود؛ چرا که بخش وسیعی از شیعیان در کانون ژئواکونومی انرژی قرار دارند و این موضوع باعث دوچندان شدن نگرانی غرب است. گرایش های کاملاً متفاوتی در نگرش به ژئوپلیتیک وجود دارد که این مقاله ارزیابی این رابطه را مورد هدف قرار داده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، انقلاب اسلامی، ژئواکونومی انرژی، کشورهای غربی.

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر ژئوپلیتیک شیعه در منطقه خاورمیانه

سید احمد موسوی، دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

پیش از پیروزی انقلاب اسلامی اگرچه ایران به عنوان کشوری شیعی شناخته می شد، اما همچون کشورهای منطقه دارای حکومتی سکیولار بود و اسلام و مذهب تشیع، علی رغم تأکید بر آن در قانون اساسی مشروطه، جایگاهی در ساختار و عملکرد سیاسی کشور نداشت. سیاست خارجی کشور نیز در دوران نظام بین المللی دوقطبی، در بلوک غرب به رهبری امریکا قرار داشت و حکومت پهلوی متحد استراتژیک امریکا در منطقه محسوب می شد. به علاوه رژیم پهلوی اگرچه به صورت «دوژور» رژیم صهیونیستی را به رسمیت نشناخته بود، اما روابط سیاسی و اقتصادی گسترده ای با این رژیم داشت و آن را به صورت «دوفاکتو» پذیرفته بود.

با پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت اسلامی و قانون اساسی بر مبنای قرآن، سنت و اصول مذهب تشیع، سیاست خارجی کشور نیز دچار تغییرات اساسی و استراتژیک شد. جمهوری اسلامی با تأکید بر شعار «نه شرقی نه غربی»، به مخالفت با دو ابرقدرت پرداخت و سیاست خارجی مستقل و مبتنی بر عدم تعهد را در پیش گرفت. در قانون اساسی نیز بر تشکیل امت واحده اسلامی، نفی وابستگی و سلطه گری و سلطه پذیری و حمایت از همه ی مظلومان و مستضعفان جهان، به ویژه مسلمانان تأکید شد. سیاست خارجی کشور نیز در راستای حمایت از مظلومان جهان، به ویژه مسلمانان و شیعیان و جنبش های اسلامی و شیعی قرار گرفت.

پیروزی انقلاب اسلامی و استراتژی سیاست خارجی آن، با توجه به موقعیت ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک ایران در منطقه، تأثیرات زیادی را بر تحولات منطقه، به ویژه کشورهای دارای جمعیت شیعه گذاشت و جنبش های مختلفی در منطقه شکل گرفت که از انقلاب اسلامی تأثیر پذیرفته و خواهان تغییر وضع موجود در کشورهايشان و مبارزه با رژیم صهیونیستی بودند. اگرچه کشورهای منطقه و قدرت های جهانی با همه ی توان سعی کردند از تأثیرات آن جلوگیری کنند.

در این مقاله سعی خواهد شد تأثیر سیاست خارجی ایران بر منطقه خاورمیانه، به خصوص کشورهای دارای جمعیت شیعه و جنبش های شیعی بررسی شود.

واژگان کلیدی: تشیع، انقلاب اسلامی، سیاست خارجی، ژئوپلتیک، منطقه خاورمیانه، جنبش های شیعی.

چالش های قلمروی شیعیان در مرزهای شرقی ایران

سید سلمان حسینی، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

وجود تنوع قومی و مذهبی در کشورهای مختلف جهان اغلب به عنوان عاملی در جهت کاهش همبستگی ملی کشورها یاد می شود، کشور ایران هم دارای اقوام و مذاهب مختلف می باشد که این امر خود باعث کاهش وحدت ملی شده است با توجه به اهمیت فوق العاده ی موضوع مورد بررسی و لزوم واکاوی دقیق مسئله که اهمیت آن از مسائل منطقه ای و فرامنطقه ای شیعه برای جمهوری اسلامی ایران حیاتی تر می باشد؛ پژوهش حاضر در پاسخ به این سؤال بنا شده است که چالش های قلمروی شیعیان در مرزهای شرقی ایران در رابطه با چه مسائلی می باشد؟ که با توجه به بررسی اسنادی - میدانی در این خصوص راهکارهایی چند ارائه گردیده است. واکاوی تحقیق با استفاده از نظرات کارشناسان محلی و ملی، پرسش نامه، مصاحبه و در تحلیل آماری؛ از نرم افزار spss استفاده شده است که نتایج تحقیق به صورت کلی ما را به این یقین رسانده که قلمرو شیعیان در مرزهای شرقی ایران حالت انقباضی پیدا کرده و ما با کاهش حوزه ی قلمروی شیعیان در شرق روبرو هستیم که با توجه به استقرار دولت شیعی در ایران با انجام سیاست های خاص به خصوص به صورت نرم و برخی راهکارهای دیگر مانع این امر شود. نتایج این مقاله تحقیقی می تواند برای محققین، کارشناسان و مسئولین به خصوص در حوزه امنیتی مفید باشد. قسمت اعظم این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد نویسنده می باشد.

واژگان کلیدی: شیعه، شیعیان، قلمرو، اهل سنت، مرزهای شرقی ایران، مذهب.

ص: ۱۲۱

سید محمدرضا موسوی، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

حسنعلی توتی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه تهران

خضر خدیری، دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبایی

از سال ۱۳۵۷ با پیروزی انقلاب اسلامی، قدرت منطقه ای ایران سیاست ویژه و جدیدی را پیش گرفت. ایران داعیه ی رهبری جهانی انقلاب اسلامی در مبارزه با استکبار جهانی داشت و می خواست این مبارزه را در هیأت یک «اتحادیه ی شیعی» علم کند. هر چند جمهوری اسلامی ایران خواستار وحدت همه ی مسلمانان جهان برای حمایت مستضعفان و مبارزه با مستکبران بود، اما در عمل، به علت برخوردهای شدیدی که بین سیاست خارجی ایران با کشورهای عرب، که غالباً انقلاب اسلامی را یک تهدید ایدئولوژیکی تلقی می کنند، ایجاد شد و جهت گیری آرمان های انقلاب اسلامی به سمت ایجاد یک اتحادیه ی شیعی مسجل گردید. هدف این اتحادیه نه تنها ایجاد هماهنگی میان جوامع شیعی، بلکه استقرار اسلام شیعی در جهان اسلام و قصد اسلامی شدن عمومی جهان بود. در واقع، ایمان آوردن مجدد جهان اسلام به تشیع و خیزش شیعیان در قالب جنبش های اسلامی به معنای اعاده ی اسلام واقعی همراه با پویایی، اخلاص و قدرت انقلابی و متعرض نسبت به تمام نظام های اجتماعی و سیاسی و به منظور اسلامی شدن عمومی جهان است.

به عبارت دیگر، با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، در سایه ی ایدئولوژی انقلاب تشیع، ایران پایگاه مهمی برای جهان تشیع به شمار می آید و از جنبه های گوناگون، می تواند راهی برای تغذیه ی شیعیان نقاط دیگر جهان باشد.

واژگان کلیدی: ایران، انقلاب اسلامی، ام القرا، جهان تشیع، قدرت منطقه ای.

(چالش ها و فرصت ها)

سیدمحمدرضا موسوی، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

محمد شمس الدین عبدالهی نژاد، کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه تهران

سجاد احمدیان، کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران

جهان اسلام به لحاظ جغرافیایی، وسعت قابل ملاحظه ای از کره ی خاکی را در بر می گیرد. گستره ی آن حدود یازده هزار کیلومتر طول جغرافیایی، از غربی ترین نقطه در شمال آفریقا تا جزایر جاوه اندونزی و حدود ۶ هزار کیلومتر عرض جغرافیایی، از شمال قزاقستان تا جنوب سودان را در بر می گیرد. جمعیت جهان اسلام براساس برآوردهای خوش بینانه، بیش از یک میلیارد و دویست میلیون نفر می باشد که عمده ی آن ها در گستره پیش گفته در قالب ملیت های مختلف، پیرو دین اسلام هستند. این گستره، دربرگیرنده منطقه اسلام مرکزی و اسلام پیرامونی است. اسلام مرکزی شامل کشورهایی است که در سال های آغازین گسترش اسلام به این دین گرویدند و اسلام پیرامونی، قسمت هایی از جهان اسلام است که در سده های بعدی، اسلام را به عنوان یک آیین آسمانی برای خود انتخاب کردند. علاوه بر این گستره، امروزه مسلمانان در همه ی کشورهای دنیا حضور دارند. جمعیت مسلمانان در برخی کشورهای اروپایی، اگر چه در اقلیت هستند، ولی اقلیتی را تشکیل می دهند که به مثابه ی اکثریت قابل ملاحظه ای می باشند. جهان اسلام، در حال حاضر، دارای مجموعه ای از ویژگی های ژئوپولیتیکی ناهمگون است. از یک سو امکانات فوق العاده مهمی برای هم گرایی منطقه ای و تشکیل نظام منطقه ای با تکیه بر عناصر و آمیزه های بومی دارد و از سوی دیگر با تداوم حضور عوامل واگرا و تقویت آن ها، در دام تقابل درونی و بیرونی افتاده و با وضعیت نامطلوبی رو به رو شده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، جهان اسلام، فرصت ها، چالش ها.

ایدئولوژی شیعه و حیات خلوت غرب

سید محمدرضا موسوی، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

خضر خدیری، کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبایی

سید قوام الدین فامیل زوارجلالی، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

با وقوع انقلاب اسلامی در ایران و توفیق اسلام در ایفای نقش ایدئولوژیک برای آن، مذهب و دین به منزله ی عامل جدید قدرت در نظام بین الملل مطرح شد. انقلاب اسلامی با این ایدئولوژی فراملی، ادعای غرب مبنی بر قیادت جوامع بشری را به چالش کشیده است. با این حال، بررسی علل نگرانی غرب از انقلاب اسلامی با رجوع صرف به چالش های ایدئولوژیک، و نقش مذهب به مثابه ی عامل جدید قدرت، گمراه کننده خواهد بود. به عبارت دیگر، انقلاب اسلامی ایران غرب را با پدیده ای مذهبی مواجه کرد که اگرچه - فی نفسه - جدید نبود و سابقه ی تاریخی بیش از ۱۴۰۰ ساله داشت، اما با شناخت غرب از مسائل بین المللی و برداشت نادرست غربی ها از حرکت های مذهبی به خصوص اسلامی، مطلقاً برای آن ها قابل توجیه نبود و به همین دلیل آن ها را مبهوت و غافل گیر کرد. این پدیده ی جدید، که به نام های گوناگون از جمله «بنیادگرایی اسلامی»، «اصول گرایی اسلام»، «بیداری اسلامی» و «رستاخیز اسلامی» معروف شد، حرکتی مبتنی بر بازگشت به خویشتن خویش و تأکید بر هویت فراموش شده ی اسلامی در جهت برخورد با جوانب متفاوت حیات بشری و در جهت خلاف منافع و اهداف غرب بود. در این نوشتار سعی شده است تا علل نگرانی غرب از انقلاب اسلامی در منطقه در دو سطح تحلیل ایدئولوژیک و ژئوپلیتیک مورد توجه قرار گیرد.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک شیعه، تشیع، غرب.

انقلاب اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه و جهان غرب

سید محمدرضا موسوی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

سید ابراهیم حسینی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

ابوذر نظریان، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

وقوع انقلاب اسلامی ایران در یکی از مناطق حساس ژئوپلیتیک جهان، سران غرب را با

پدیده ای نوین در صحنه جهانی رو به رو ساخته است. پدیده ای که بنا به ماهیت و سرنوشت خود که همانا جوهره ی اصیل و والای اسلام می باشد، در هیچ یک از قالب ها و معیارهای متعارف سیاسی جهان نمی گنجد؛ از همین رو آگاهی و شناخت عمیق و گسترده ای را در زمینه ها و ابعاد ایدئولوژیک و ژئوپلیتیک و... طلب می کند. لذا در این پژوهش، سعی نویسنده بر این است تا به انقلاب اسلامی ایران و پی آمدهای آن برای غرب از زاویه تازه ای نگریسته شود و در بررسی علل نگرانی غرب از انقلاب اسلامی، جای پای مسائل ژئوپلیتیکی و ایدئولوژیکی را در چهارچوب نظریات جدید ژئوپلیتیک بیابد و به ارزیابی نقش هر یک پردازد. در این راستا سؤال اصلی پژوهش این است: علل نگرانی غرب از انقلاب اسلامی در حوزه ژئوپلیتیک شیعه چیست؟ در پاسخ باید گفت به نظر می رسد اهمیت ژئوپلیتیکی مناطق جغرافیایی شیعیان به علاوه ایدئولوژی انقلاب تشیع به صورت بالقوه و بالفعل، منافع غرب را در منطقه تهدید می کند و همین امر، نگرانی غرب را برانگیخته است.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی. ژئوپلیتیک شیعه. غرب. ایدئولوژی. منطقه جغرافیایی.

ارزیابی منافع جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در بحران اخیر کشور بحرین

سید محمود حسینی عقدا، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه تهران

امروزه خاورمیانه دست خوش تحولاتی شده است که شاهد دگرگونی کلی در منطقه، در قالب خیزش های مردمی و اسلامی هستیم. این رویداد ها زمینه ساز به هم خوردن توازن قوا و ایجاد خلاقدرتی گشته است که هر یک از قدرت های منطقه ای و جهانی در پی حفظ و افزایش منافع و امنیت در قالب نظریه واقع گرایی هستند. در این میان دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در نقطه ی بحرانی و شکننده ی بحرین در تقابل با یکدیگر قرار گرفته اند و هر کدام از این کشور ها تفسیر جداگانه ای، از مدیریت بحران در کشور بحرین را بازگو می کنند؛ از یک طرف عربستان سعودی نماینده ی اسلام سلفی، محافظه کار و خواهان حفظ وضع موجود است و حمایت آمریکا را به همراه دارد و از طرف دیگر جمهوری اسلامی ایران نماینده ی اسلام شیعی و خواهان تجدیدنظرطلبی در توازن قوای منطقه ای به نفع خود است.

در چارچوب نظریه ی واقع گرایی، که افزایش امنیت و منافع یک کشور در یک منطقه باعث کاهش امنیت و تهدید علیه طرف مقابل می شود؛ براین اساس دو کشور در تقابل منافع با یکدیگر قرار می گیرند و در پی بهره برداری از تحولات بحرین به سود خود هستند. به هر حال سؤال اصلی که در این پژوهش پیش می آید این است که بحران بحرین چه تأثیری روی جایگاه منطقه ای و منافع این دو کشور می گذارد؟

در ادامه نویسنده به این نتیجه می رسد که؛ عربستان سعودی از ایجاد مثلث شیعی (جمهوری اسلامی ایران، جمهوری عراق و بحرین) در منطقه و پیامدهای آن هراس دارد و این کشور با آمریکا که خواهان حفظ ثبات در منطقه و در انزوا قرار دادن ایران است منافع مشترک دارند. در ضمن روش استفاده شده در این مقاله توصیفی تحلیلی است.

واژگان کلیدی: بحرین، مدیریت بحران، واقع گرایی، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، مثلث شیعی، آمریکا.

تحلیل ژئوپلیتیکی منطقه بالکان و حضور اقلیت های شیعی

شهر روز فلاح پیشه، کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی

سعید رضا خلیجالی، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

شبه جزیره ی بالکان به علت موقعیت استراتژیک، ژئوپلیتیک و همین طور جایگاه ویژه در تحولات بین المللی، دارای وزن بالای ژئوپلیتیکی می باشد. این منطقه با دارا بودن تاریخ پر اهمیت و پر فراز و نشیب خود قسمتی از تحولات جهان امروز را مورد توجه قرار داده است. مشابهت های فرهنگی موجود در این منطقه به خصوص در حوزه ی ادیان (مسیحیت و اسلام)، ریشه دار بودن علقه های عمیق دینی، زبانی، فرهنگی، علی رغم تفاوت های نژادی خود از ویژگی های بارز منطقه بالکان می باشد. در بین کشورهای این منطقه، کشور آلبانی به دلیل دارا بودن اکثریت جمعیت مسلمان و عضویت در سازمان کنفرانس اسلامی، دارای جایگاه ویژه ای می باشد. اگر در گذشته تاریخی آلبانی نگاهی گذرا داشته باشیم خارج از تغییرات وسیعی که در مرزهای جغرافیایی آن طی قرون متمادی، اوایل قرن ۲۰ و چند دهه ی اخیر رخ داده است، این سرزمین مرکز ثقل تجمع گروهی از شیعیان علوی موسوم به بکتاشی می باشد که خارج از

هرآنچه که به آن منتسب می نمایند در حال حاضر تنها پرچم دار معرفی اهل بیت علیهم السلام

در این سرزمین است. علاقه به پیامبر اسلام |

و خاندان ایشان در نوشتار و گفتار بکتاشیه نمایان است. بکتاشیه در زمان قدرت عثمانی با نفوذ و گسترش در میان سربازان ینی چری که خط شکنان دولت عثمانی در اروپا بودند نقش بسزایی در گسترش اسلام در بالکان بر عهده داشتند. از آن جایی که در اوایل قرن ۲۰ با روی کار آمدن دولت لائیک آتاتورک مقر بکتاشیه به دلیل آلبانیایی بودن رهبر وقت آن رسماً از استانبول به تیرانا پایتخت آلبانی منتقل شد، آلبانی تبدیل به مکان اصلی تفکر بکتاشیه و علویون در بالکان گردید. شناخت ویژگی های فرهنگی و انسانی منطقه بالکان و بررسی پراکندگی های نژادی، فرهنگی و دینی به خصوص شیعیان در این منطقه، می تواند اهمیت و وزن ژئوپلیتیکی آن را نمایان سازد.

واژگان کلیدی: بالکان، ژئوپلیتیک، آلبانی، شیعه، بکتاشیه.

نقش کانونی ایران و انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیاء نقش سیاسی شیعیان جهان

شیدا دیناری، دانشجوی کارشناسی ارشد

دکتر ابوالفتحی، استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه رازی کرمانشاه

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ هجری شمسی که با مشارکت روحانیون، بازاریان، احزاب سیاسی مخالف، روشنفکران، دانشجویان و مردم عادی انجام پذیرفت، نظام پادشاهی این کشور را سرنگون و زمینه ی روی کار آمدن نظام جمهوری اسلامی به رهبری روحانیون شیعه را فراهم کرد.

متفکران و شخصیت های اسلامی در این انقلاب ضد سلطنتی حضور چشمگیری داشتند و امام خمینی آن را «انقلاب اسلامی» نامیدند. انقلاب اسلامی ایران افزون بر این که تحولی بنیادین در عرصه های فرهنگی سیاسی - اجتماعی انقلابی است (دینی) بر پایه تفکر شیعه بنا شده است که آن را از سایر انقلاب ها متمایز می سازد. لذا به عنوان یک سؤال اساسی می توان پرسید آیا انقلاب ایران که یک انقلاب دینی بر پایه ی تفکر شیعه است تأثیری بر نقش سیاسی شیعیان جهان داشته است؟ انقلاب اسلامی ایران به عنوان پدیده ی مهم قرن بیستم دارای پیامدهای زیادی در سطح داخلی، منطقه ای، بین المللی است که از جمله می توان به

ص: ۱۲۷

تأثیر گذاری بر جنبش های معاصر، احیای مجدد اسلام گرایی، بیداری اسلامی، محدودیت های الهام بخشی و احیای نقش سیاسی شیعیان جهان اشاره کرد. در جهان کنونی ما شاهد اوج گیری حرکت اسلامی و به ویژه شیعی هستیم که تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران به مبارزه با استکبار جهانی امپریالیسم و استبداد پرداختند. در این زمینه می توان به حزب الله لبنان اشاره کرد که در راستای تأثیر پذیری از انقلاب اسلامی ایران همواره بر تحولات جهان کنونی به ویژه خاورمیانه مؤثر عمل کرده است.

فرضیه اصلی این مقاله این است که به نظر می رسد که انقلاب اسلامی در بعد احیای نقش سیاسی شیعیان جهان مؤثر عمل کرده است.

واژگان کلیدی: انقلاب، انقلاب اسلامی، شیعه، نظام سلطنتی، روشنفکران، احزاب، روحانیون.

ایران و آذربایجان؛ همگرایی یا واگرایی

طاهره دلیران چاپشلو، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

ایران و آذربایجان دو کشوری که بیشترین جمعیت آن ها را شیعیان تشکیل می دهند اما با دو الگوی متفاوت حکومتی یکی بر اساس دین و مذهب و دیگری سکولار است. اما هر دوی این کشورها در پیمان مشترک اکو سعی دارند که بتوانند به یکدیگر نزدیک شوند. اما این پیمان نتوانسته است موجب همگرایی دو کشور شیعی شود پس رو به واگرایی نهاده است. در این مقاله سعی شده است با کمک از روش توصیفی - تحلیلی به این واقعیت پرداخت که این دو کشور چرا نتوانسته اند موجبات همگرایی بیشتری را در خود ایجاد کنند.

واژگان کلیدی: ذهب، سکولار، همگرایی، واگرایی.

انقلاب اسلامی از جمله حوادثی بود که تأثیرات عمیق و ماندگاری در میان شیعیان جهان داشت. در این میان بیداری جوامع شیعه و تلاش آن‌ها برای برخورداری از حق شهروندی به عنوان یکی از ابتدایی‌ترین حقوق بشری جایگاه ویژه‌ای دارد. با توجه به وضعیت ژئوپلیتیکی جوامع شیعه این کشورها در اکثر موارد تحت حاکمیت نظام‌های سیاسی قرار دارند که به جهت دارا بودن منابع عظیم معدنی وابستگی عمیقی به کشور های غربی دارند. علاوه بر وابستگی بسیار شدید، نظام‌های مزبور از لحاظ سیاسی بسیار اقتدارگرا بوده و حق هرگونه اعلام نظر و زندگی آزادانه تحت قواعد شیعی را در حوزه‌های مختلف از شیعیان سلب می‌کنند. در شرایط فعلی با گسترش روند بیداری اسلامی و رسیدن دامنه آن به کشورهای نظیر عربستان، بحرین و یمن که در آن‌ها جمعیت قابل توجه شیعه وجود دارد، شاهد سرکوب شدید شیعیان با حمایت کشور های غربی و مخصوصاً آمریکا می‌باشیم که از موارد واضح حق شهروندی شیعیان در این کشورها می‌باشد. با توجه به توضیحاتی که در مورد تأثیر انقلاب اسلامی در مورد احیای حقوق شهروندی و تشدید آن در بیداری اسلامی داده ایم، این سؤال پیش می‌آید که آیا موقعیت ژئوپلیتیکی جوامع شیعه نشین می‌تواند به عنوان مانعی برای دست‌یابی به حق تعیین سرنوشت در نظر گرفته شود؟ در پاسخ به این سؤال نیز این فرض مطرح می‌گردد که موقعیت جوامع شیعه به دلیل دارا بودن ارزش ژئوپلیتیکی بسیار بالا عاملی برای سلب حق شهروندی از شیعیان می‌گردد. در این پژوهش با بررسی اسناد بین‌المللی و بررسی جایگاه حق شهروندی در آن‌ها به ریشه‌یابی نقض این حق در کشور های خاورمیانه و رابطه آن با ژئوپلیتیک شیعه می‌پردازیم.

واژگان کلیدی: حق شهروندی، ژئوپلیتیک شیعه، بیداری اسلامی، انقلاب اسلامی ایران.

عباس علی بخشی، کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی

شیعه در طول تاریخ همواره به عنوان اقلیتی منتقد از وضع موجود در تنگنا و فشار حکومت های وقت بوده است و جز در معدود مواردی تا روی کار آمدن صفویان در ایران حکومت چندان با دوام تشکیل نداده است. اعتقاد شیعه مبنی بر این که حکومت غیر معصوم علیه السلام غصب و نامشروع است به عنوان مانعی بر سر راه قدرت یابی آن بوده است، اما با روی کار آمدن سلسله ی صفویه در ایران تغییراتی در نظریات علما شیعه مبنی بر همکاری با سلطان عادل روی داد ولی هم چنان حکومت غیر معصوم را قبول نداشت. در جریان انقلاب مشروطه با این که علما نقش مهمی در آن داشتند اما نتوانستند الگوی مورد نظر خود را اجرایی کنند تا این که با زعامت شیعیان به رهبری امام خمینی رحمه الله و طرح نظریه ی ولایت فقیه تحول تازه و مهمی در تاریخ سیاسی تشیع به وقوع پیوست و با پیروزی انقلاب اسلامی به مرحله ی اجرا درآمد. انقلاب اسلامی ایران به عنوان نقطه ی عطفی در تاریخ معاصر جهان تشیع شناخته می شود که توانست الگوی جدیدی در پیوند بین الگوهای مطرح شده تشیع برای حکومت از یک سو و تطبیق با شرایط جدید و همگام با تحولات دموکراسی خواهانه و مردم محوری از سوی دیگر به عنوان نمونه ای برای جوامع شیعه نشین و تکیه گاهی برای آنان گردد. این رویداد مهم باعث شد که در نظریات علما و متفکران سیاسی شیعه در جوامع دیگر تحولی رخ داده و دست به ایده پردازی در چارچوب تفکر شیعه با الگوبرداری از انقلاب اسلامی ایران و نظریه ولایت فقیه بزنند. پژوهش حاضر در پی بررسی تحولات رخ داده در سطح جوامع شیعه نشین و تحركات سیاسی آن به دنبال وقوع انقلاب اسلامی ایران در بین مردم به طور عام و نخبگان و متفکران آن ها به صورت خاص می باشد. هم چنین می توان جوامع عراق، لبنان، بحرین که اکثریت شیعه هستند و تحولاتی که در عربستان که دارای اقلیت شیعه هستند را مورد بررسی قرار داد.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ولایت فقیه، جوامع شیعه نشین.

پس

از جنگ جهانی دوم روابط کشورهای اروپایی با مستعمرات خود دچار دگرگونی شده و به دلایل متعدد، استعمارگران بر آن شدند تا سیاست خود را در برخورد با مستعمرات تغییر دهند و از طریق عوامل و دست نشاندهگان خود و با اطمینان از وابستگی کامل حاکمان و پادشاهان، اهداف استعماری خود را دنبال نمایند. وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ مهم ترین موج بیداری اسلامی در قرن بیستم در جهت مبارزه با ظلم و استبداد داخلی و مخالفت با استعمار خارجی بود که از نگاه صاحب نظران در این باره به عنوان مدل بی بدیلی برای جهان اسلام و سایر کشورهای تحت سلطه تلقی گردید. یکی از دغدغه های مهم و اصیل بنیان گذار انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی رحمه الله

همانا معرفی و صدور گفتمان انقلاب اسلامی به سراسر جهان بود که با مطالعه علمی می توان امروزه به آثار کوتاه مدت و درازمدت انقلاب اسلامی در جهان پی برد. امروز پس از گذشت بیش از سی سال از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، حرکت های مردمی در قالب و ماهیت بیداری اسلامی در میان کشورهای عربی منطقه خاورمیانه اسلامی قابل مشاهده است. هدف از این تحقیق آن است تا جایگاه انقلاب اسلامی در این جهانی که به زعم بسیاری از اندیشمندان و صاحب نظران، جهان پسا آمریکائیسیم است مورد شناسایی و تبیین قرار گیرد. روش انجام این پژوهش کیفی و از نوع تحلیل تطبیقی تاریخی است. برای گردآوری داده ها از کتاب ها، مقاله ها، اسناد تاریخی و وب سایت های مرتبط با موضوع بهره گرفته شده است.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی، جهان پسا آمریکائیسیم، خاورمیانه، تمدن اسلامی.

بررسی نقش اماکن مذهبی در توسعه مناسبات ایران و عراق پس از صدام

علی باقری دولت آبادی استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه دولتی یاسوج

علی طهماسبی، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه دولتی یاسوج

از زمان فروپاشی عثمانی و شکل گیری دولت عراق در غرب ایران، سیاست های متخذه از سوی دولت مردان آن کشور همواره به عنوان منبع تهدید علیه امنیت ملی ایران به شمار آمده و این

کشور به ندرت روابطی دوستانه با ایران داشته است. اختلافات ارضی و مرزی به همراه مسائل مذهبی هم چون تبعیض علیه شیعیان در عراق، مسائل قومی - نژادی همانند مناقشه عرب و عجم، حضور اکراد در دو سوی مرزهای ایران و عراق و خوی توسعه طلبی حاکمان بغداد از جمله عوامل اصلی تنش یا منازعه میان دو کشور در نیم قرن اخیر محسوب می گردند. با این حال روابط دو کشور همیشه در سطحی نامطلوب قرار نداشته

و در تاریخ روابط ایران و عراق نقاط قابل اتکایی نیز یافت می شود. یکی از این نقاط برخی اشتراکات مذهبی و فرهنگی است.

مذهب و دین بخشی از فرهنگ و جامعه را شرح می دهد پس شعائر مذهبی، عبادات، مراسم مذهبی به عنوان بخشی از اعمال مذهبی می تواند زمینه ی قرابت دو ملت که دارای مذهب و دین مشترک هستند را فراهم کند. در این مقاله با استفاده از روش تحلیلی سعی شده است که نقش آفرینی اماکن مقدس شیعی در توسعه مناسبات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران و عراق بعد از صدام بررسی شود.

واژگان کلیدی: مذهب، شیعیان، ایران، عراق، اماکن مقدس.

واردات تسلیحات، فقر عمومی و بیداری اسلامی در خاورمیانه

دکتر علی باقری دولت آبادی استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج

علی کرمی دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه یاسوج

منطقه ی خاورمیانه به تنهایی ۲۱ درصد از واردات تسلیحات جهان را در دوره ی زمانی ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۸ به خود اختصاص داده است. واردات این حجم عظیم از تسلیحات تحت تأثیر جنگ های مسلحانه فراوان، تنش های متنوع منطقه ای، درآمدهای بالای نفتی، اشغال عراق و افغانستان توسط آمریکا و هراس آفرینی غرب از برنامه ی هسته ای صلح آمیز ایران می باشد. سؤالی که در این پژوهش مطرح می شود این است که واردات تسلیحاتی چه تأثیری بر توسعه نیافتگی و فقر عمومی و در نتیجه بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه داشته است؟ فرضیه ی این پژوهش حاوی دو نکته ی اساسی است؛ اولاً رژیم های منطقه درک درستی از تغییرات مفهوم امنیت در عصر کنونی نظام بین الملل ندارند و نگاه آن ها به امنیت در چارچوب سخت افزاری قرار دارد و ثانیاً این کشورها در برنامه ی امنیتی خود، صرفاً به امنیت خارجی توجه داشته و از امنیت داخلی و اجرای برنامه های توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی غفلت نموده اند. وجود این مسایل با توجه به حضور دین مبین اسلام در میان مردم این کشورها به عنوان الهام بخش مبارزه و قیام در مقاطع گوناگون و نگاه به تجربه موفق این الهام بخشی در ایران روندی را به وجود آورده است که ملت های منطقه با الهام از اسلام مبادرت به حرکات انقلابی از جمله در تونس، مصر، لیبی، بحرین، یمن و اردن نموده اند. این پژوهش با تکیه بر اسناد و منابع کتابخانه ای و اینترنتی و استفاده از روش تحلیلی - تبیینی می کوشد تا تأثیر واردات تسلیحاتی در منطقه خاورمیانه را بر توسعه نیافتگی و فقر عمومی و آغاز بیداری اسلامی در این منطقه تحلیل نماید.

واژگان کلیدی: امنیت، خاورمیانه، واردات تسلیحات، بیداری اسلامی، رژیم های سیاسی.

نقش آفرینی شیعیان زیدی در آینده سیاسی یمن

علی جانباز کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

حکومت امامان زیدی اگرچه در سال ۱۹۶۲ م پس از ۱۱ قرن، جای خود را به حکومت جمهوری

ص: ۱۳۳

خواهان داد اما این حادثه هرگز به معنای نابودی مذهب شیعه زیدیه و حذف آنان از تحولات سیاسی و اجتماعی این منطقه ژئوپلیتیک جهان نبوده و نیست. جمهوری خواهان که با مساعدت نظامیان مصری به پیروزی رسیده بودند بسیار تلاش کردند تا زمینه های به قدرت رسیدن دوباره زیدیان را از بین ببرند. این روند حذفی از سال ۱۹۷۸ با ریاست جمهوری علی عبدالله صالح تشدید شد. در نتیجه سادات و شیعیان زیدی، بسیاری از نهادها و مؤسسات فرهنگی و اجتماعی خود را در صنعا و دیگر مناطق شمالی یمن از دست دادند؛ اما عقبه ی استراتژیک آنان در حوزه های علمی صعه و اندکی هم در صنعا حفظ شد که با روی آوردن به فعالیت علمی، ادامه حیات اجتماعی برای آنان ممکن شد. به بیان دیگر زیدیان که ۱۱ قرن شمشیر و قلم را هر دو در دست داشتند مجبور به وانهادن شمشیر شده بودند. این دوران سخت تا سال ۱۹۹۰م سال وحدت یمن سپری شد. این در حالی بود که با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در ۱۹۷۹م آنان برای بازگشت به عظمت گذشته امیدوار شده بودند. در واقع روند بیداری شیعیان زیدی با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران آغاز شده است. از طرفی مقاومت گروه الحوثی در طول شش جنگ از سال ۲۰۰۴م تا ۲۰۰۹م در

مقابل ارتش یمن و در سال ۲۰۰۹م در مقابل ارتش عربستان، از آنان یک گروه شبه نظامی قدرتمند ساخته است؛ اما سقوط حکومت زیدیان در سال ۱۹۶۲م پندها و عبرت های بی شماری برای آنان به همراه داشته است تا جایی که اکنون دیگر به دنبال برپایی حکومت به شکل امامت زیدی نیستند. حتی در جریان تحولات سال گذشته، برای نام گذاری یکی از جمعه های اعتراض، اخوانی ها و سلفی ها عبارت حکومت اسلامی را پیشنهاد کرده بودند اما شیعیان زیدی و جوانان مستقل، شعار دولت مدنی بر اساس آنچه در عهد پیامبر خدا | در مدینه برپا شده بود را برگزیده و بر آن اصرار ورزیدند. این حادثه نشانه ای از رویکرد شیعیان زیدی در آینده سیاسی یمن خواهد بود. در همین رابطه دو سناریوی محتمل برای آینده شیعیان زیدی مورد بررسی قرار می گیرد. نحوه ی تعامل با دولت موقت فعلی و مشارکت در فرایند سیاسی که بر اساس طرح شورای همکاری خلیج فارس شکل گرفته، انتخابی سرنوشت ساز برای شیعیان زیدی به ویژه گروه الحوثی خواهد بود. این انتخاب دو گزینه ای، دو سناریوی متفاوت را محتمل خواهد ساخت: ۱. تعامل با دولت مستقر در صنعا، ۲. تقابل و آغاز جنگ

واژگان کلیدی: یمن، صعده، شیعه، زیدیه، الحوثی. آینده سیاسی.

نقش ژئوپلیتیک شیعه و انقلاب اسلامی ایران در بیداری اسلامی کشورهای خاورمیانه

دکتر علی ربانی، دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

معصومه حیدری، دانشجوی کارشناسی ارشد شیعه‌شناسی (گرایش جامعه‌شناسی) دانشگاه اصفهان

امنیت کشورهای منطقه‌ی خاورمیانه به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی و هم‌چنین حساس بودن از لحاظ محل سکونت اکثریت شیعیان جهان در معرض تهدید بوده و هست. بحث اسلام سیاسی و اسلام انقلابی که از حوزه‌ی انقلاب اسلامی نشأت گرفت و به جهان تراوش کرد، بنیان تمدنی غرب را با چالش مواجه ساخت. غرب می‌داند که اسلام، عامل همبستگی مسلمانان در سراسر جهان است و اتحاد مسلمانان برای آن‌ها خوشایند نیست، بنابراین پروژه‌ی اسلام‌هراسی را دنبال می‌کند. روابط ما با گروه‌های شیعی و کشورهای شیعیان در آن زندگی می‌کنند حساسیت بالایی برای ایران دارد. پس ایران نمی‌تواند نسبت به سرنوشت شیعیان جهان بی‌تفاوت باشد. اقلیت‌های شیعی در سایر کشورها تحت تأثیر تحولات داخلی ایران قرار می‌گیرند. این که شرایط در مرکز تحولات شیعیان جهان یعنی ایران، چگونه رقم بخورد برای شیعیان سایر مناطق تعیین‌کننده است.

از این گذشته ایران در مرکز اقتصادی منطقه قرار دارد و ارتباط جهان با منطقه خلیج فارس ناخودآگاه با بحث شیعیان در این منطقه ارتباط پیدا می‌کند. چون شیعیان عموماً در اطراف خلیج فارس ساکن هستند. بنابراین بحث خلیج فارس که از لحاظ ژئوپلیتیک برای جهان تعیین‌کننده است، به طور طبیعی با بحث شیعیان گره خورده است. ایران هم می‌خواهد با همین نظام بین‌الملل و با کشورهایی که به نوعی وابسته به خلیج فارس هستند، ارتباط برقرار کند.

بنابراین در این پژوهش ابتدا به بررسی مفاهیم و شناخت ویژگی‌های ژئوپلیتیکی منطقه می‌پردازیم. سپس تأثیر انقلاب اسلامی ایران را در این ویژگی‌ها بیان نموده و بازتاب آن را به عنوان نتیجه‌ی کار بیان می‌کنیم. پس از پیروزی انقلاب اسلامی غرب با جلوه‌ی تازه‌ای از دین اسلام مواجه شد. از آنجا که نبود دشمن خارجی برای غرب، وحدت و

یکپارچگی آن را به مخاطره می انداخت؛ بنابراین با انتخاب دین اسلام و نسبت دادن مفاهیمی هم چون تروریسم، تحجر، خشونت، تبعیض و ستم به زنان در این دین، جهان اسلام به عنوان دشمن جدید انتخاب شد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، شیعه، ژئوپلیتیک شیعه، انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی، میانه.

سبزوار کانون عمده گسترش و استقرار سیاسی مذهب شیعه در شرق کشور

علی رضا حمیدیان، استادیار دانشگاه حکیم سبزواری

به نظر بسیاری از مورخین و محققین، سبزوار یکی از مراکز عمده ی تشیع در کشور بوه است. برخی این شهر را به همراه قم و کاشان و ری و همدان از نخستین شهرهای شیعه نشین کشور شناخته اند.

این شهر علاوه بر این که به عنوان یک مرکز شیعه نشین از قرون اولیه اسلام قلمداد می شده است، با ایجاد نهضت ملی و شیعی سربداران نقش به سزایی در تحکیم و گسترش جغرافیای سیاسی شیعه در شرق کشور داشته است. نهضت مذکور ضمن آن که بر پشتوانه ی تئوریک فقه و فلسفه و عرفان تشیع متکی بوده، خود به نوعی از جمله جنبش های بیداری ایرانیان علیه تهاجم و استیلای بیگانگان نیز به شمار می رود. هرچند حکومت سربداران حدود نیم قرن بیشتر دوام نیاورد و توسط تیمور ازبک به لحاظ سیاسی از میان رفت، لیکن زمینه های این قیام از طریق نهضت های دیگر شیعی نظیر مرعشیان مازندران و آل کیان استمرار یافته، به گونه ای که در شکل گیری حکومت شیعی صفوی نیز مؤثر واقع گردیده است. در این مقاله سعی بر این است که این کانون سیاسی مورد بازشناسی قرار گرفته و به نقش کلیدی آن در جغرافیای سیاسی کشور پرداخته شود.

واژگان کلیدی: سبزوار، کانون، شیعه.

علی سرکارگر اردکانی، استادیار دانشگاه امام حسین علیه السلام

محمدحامد یزدانی، دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق علیه السلام

عمده ی شیعیان جهان در بین عرض های جغرافیایی ۲۵ درجه ی شمالی الی ۴۵ درجه ی شمالی از خط استوا زندگی می کنند. بخش عمده ای از این منطقه جغرافیایی دارای لحاظ آب و هوایی خشک و نیمه خشک است؛ اما بنا به دلایل مختلف از جمله منابع انرژی عظیم و بازار مصرف، وجود آبراهه و تنگه های آبی مهم جهان، موقعیت های استراتژیکی و ژئواستراتژیکی را در خود جای داده است. هم چنین شیعیان از نظر جغرافیایی در جاهایی قرار دارند که اهمیت آن ها فوق العاده استراتژیکی است و از نظر ژئوپلیتیکی، این منطقه به خوبی می تواند موازنه قدرت را به نفع یا ضرر قدرت های بزرگ برهم زند. نحوه ی توزیع و پراکندگی جمعیت های شیعی در کشورها، به عنوان پتانسیل از جنبه های مختلف اهمیت دارد. از یک سو زندگی در کنار یکدیگر، به حس مشترک محرومیت زدایی دامن زده و زندگی جمعی، جسارت و شهامت مبارزه را تقویت نموده و نیز در برخی از قلمروهای شیعه نشین و تجمع آنان در مناطق استراتژیکی و به ویژه مراکز نفتی، سبب شده نفوذ قابل توجهی در اقتصاد کشورها داشته باشند و این مسأله، از جنبه های مختلف برای شیعه یک پتانسیل و برای دولت ها بحران زاست. ویژگی های جغرافیایی قلمروهای شیعه نشین را می توان از ابعاد مختلفی نظیر قرار گرفتن در مناطق نفتی و استراتژیکی، واقع شدن در مراکز تجاری و پتانسیل های تجاری، نسبت فاصله به پایتخت سیاسی کشور و به لحاظ دوری و نزدیکی به دریا و رودخانه های مهم، که از لحاظ سیاسی اهمیت قابل توجهی دارد، مورد بررسی قرار داد. به لحاظ جغرافیایی، مهم ترین بخش های خلیج فارس در انحصار شیعیان است. این بخش ها هم شامل سواحل شمالی (سواحل ایران) و هم بخش جنوبی است. در بخش جنوب، سواحل عراق، کویت، استان های شرقی عربستان سعودی، سواحل بحرین و قسمت هایی از سواحل قطر و بندر دویی را در امارات متحده در بر می گیرد و حتی تا سواحل باطنه دریای عمان نیز امتداد می یابد. شیعیان در منطقه ی بسیار حساسی از نظر جغرافیای سیاسی قرار دارند که تمام این پتانسیل های مثبت و منفی تحت تأثیر ویژگی های جغرافیایی به وجود می آید. روش انجام این

تحقیق، توصیفی - تحلیلی بوده و اطلاعات آن نیز از طریق مطالعه اسنادی و با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. پژوهش حاضر در صدد است تا ابتدا به بررسی پتانسیل ها و چالش های جغرافیایی مناطق شیعه نشین پرداخته و راه حل های استفاده بیشتر از پتانسیل های جغرافیایی این مناطق را بیان نماید.

واژگان کلیدی: قلمروهای شیعه نشین، مناطق استراتژیکی، ژئوپلیتیک، جغرافیای سیاسی.

نقش و جایگاه مذهبی مشهد در جذب مهاجران شیعه از قفقاز، آسیای میانه تا هندوستان در دوره قاجار

علی نجف زاده، مدرس گروه تاریخ دانشگاه بیرجند

سیاست های مذهبی صفویان باعث توجه ویژه به مشهد شد و آن را به یکی از مهم ترین اماکن مذهبی شیعیان تبدیل کرد. گرایش به زیارت، مجاورت و اقامت در مشهد از دوره ی صفوی افزایش یافت و به تدریج آن را به یکی از مهم ترین شهرهای مذهبی جهان اسلام تبدیل کرد. پراکندگی جغرافیایی و حوزه سکونت شیعیان در دوره ی صفویه تا قفقاز، آسیای میانه و هندوستان گسترش یافته بود و تحولات سیاسی مرزهای شمالی و شرقی ایران در دوره ی قاجار باعث محدودتر و کوچکتر شدن حوزه ی نفوذ سیاسی حکومت شیعی حاکم بر ایران و به تبع آن عقب نشینی از مرزهای سنتی شد. با این عقب نشینی جوامع شیعی خارج از مرزهای ایران در دوره ی قاجار به صورت جزایری در میان ساکنین اهل تسنن درآمدند که روز به روز در تنگنا قرار می گرفتند. شرایط سخت حاکم بر این مناطق و اعمال سیاست های ضد شیعی در قفقاز، آسیای میانه و افغانستان بسیاری از شیعیان را مجبور به مهاجرت و متوجه ایران کرد. جذابیت معنوی و موقعیت مذهبی مشهد باعث شد بسیاری از این مهاجران رهسپار مشهد شوند و پس از مجاورت به ساکنین مقیم تبدیل شوند. در این پژوهش به بررسی مراکز شیعی نشین قفقاز، آسیای میانه، افغانستان تا هندوستان پرداخته می شود. سیاست های مذهبی حکام غیرشیعی و کشمکش ها و تنش های در مناطق شیعه نشین بر مهاجرت شیعیان، علل توجه مهاجران شیعی به مشهد و قابلیت ها و جذابیت های مشهد و سیاست های حکام مشهد و متولیان

آستان قدس در برخورد با مهاجران شیعی و تأثیرات این مهاجرت‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: شیعه، مهاجرت، مشهد، قفقاز، هندوستان، آسیای میانه.

ژئوپلیتیک شیعه و تأثیر انقلاب اسلامی بر آن

علیرضا خرم روز، کارشناسی علوم سیاسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی رحمه الله

پس از به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی ایران و استحکام هرچه بیشتر مبانی اعتقادی با گرایش شیعه اثنی عشری در آن و هم‌چنین اهمیت ژئوپلیتیک کشور ایران از لحاظ قرار گرفتن در یک منطقه‌ی حساس به نام خاورمیانه این برآیند را به دست می‌آورد که قطعاً با توجه به نفوذ ژئوپلیتیکی ایران در مناطق اطراف خود و تأثیرپذیری آن‌ها از این کشور، این مبانی و اصول اعتقادی به طور اجتناب‌ناپذیری در منطقه‌ی خاورمیانه و خلیج فارس تأثیرگذار خواهد بود. آن‌چه در این مقاله با اتخاذ روش توصیفی - تحلیلی مد نظر است، نگاهی است بر گسترش و عمق ژئوپلیتیک شیعه پس از به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی ایران و نتایجی که در تحولات منطقه در راستای بسط و گسترش تشیع بر جای گذاشته است.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، ژئوپلیتیک ایران، ژئوپلیتیک شیعه.

تحلیلی بر اقدامات سیاسی آمریکا و ایران در قبال شیعیان بحرین

دکتر محمد اخباری، دانشیار آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

غزاله ساعی همدانی، کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

لیلا حسینی‌ها، کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

بحرین کشوری کوچک در منطقه‌ای بسیار حساس و استراتژیک قرار دارد که موقعیت جغرافیایی این کشور بر اهمیت استراتژیک آن افزوده است. اکثریت جمعیت جزیره بحرین را شیعیان تشکیل می‌دهند که توسط اقلیت سنی اداره می‌شوند. بحرین در واقع از دو پاره‌ی فرهنگی و مذهبی کاملاً متمایز تشکیل شده است. اغلب شهرنشینان بحرین از اهل سنت هستند. در حالی که، مردمان حاشیه‌نشین و روستایی این جزیره شیعه هستند و تعداد آنان در حدود

بیش از نیمی از جمعیت ناهمگون بحرین تخمین زده می شوند. کشور بحرین با داشتن اکثریت شیعه، زمینه ی همگرایی با ایران را دارد و به نوعی می تواند سبب افزایش قدرت ایران در منطقه شود. از آن جایی که سیاست های تبعیض آمیز گروه حاکم باعث ایجاد تنش و آغاز اعتراضات مردمی شد زمینه را برای به خطر انداختن موقعیت نظام سیاسی در این کشور و به تبع آن پایگاه های نظامی آمریکا در منطقه ی خلیج فارس فراهم ساخت. ترس از نفوذ ایران در منطقه و گسترش هلال شیعی، ایالات متحده آمریکا را بر آن داشته به منظور عدم شکل گیری نظام امنیت منطقه ای پایدار، فراگیر و بومی در جهت منزوی ساختن ایران در معادلات منطقه ای اقدام نماید و به گونه ای ایران هراسی را در منطقه قوت بخشد. از این رو، با توجه به پتانسیل شیعه در دگرگونی منطقه، منافع جمهوری اسلامی ایران به عنوان قلب تشیع در شرایط کنونی در این است که در جهت همگرایی و وحدت با شیعیان منطقه خصوصاً بحرین از یک سو و تلاش در به حداقل رساندن واگرایی فرقه ای میان شیعه و سنی از سویی دیگر، در این زمینه گام های مؤثری بردارد. این مهم جز با داشتن اهداف راهبردی و اجرای آن ها محقق نخواهد شد. با عنایت به این که میان سیاست گذاری منطقه ای ایران و روند گسترش هلال شیعی رابطه ای مستقیم وجود دارد، ایران می تواند میزان تأثیر و نفوذ خود را در منطقه ی خاورمیانه افزایش دهد. در این مقاله سعی بر آن است تا با رویکردی تحلیلی به تأثیر اقدامات سیاسی آمریکا و ایران در قبال شیعیان بحرین پرداخته شود و هم چنین با ارائه ی راهکارهایی زمینه را برای همگرایی ایران با شیعیان منطقه به منظور افزایش سطح قدرت منطقه ای آن فراهم آورد.

واژگان کلیدی: شیعیان بحرین، همگرایی، هلال شیعی، ژئوپلیتیک شیعه، ایران، قدرت منطقه ای، ایالات متحده آمریکا.

عضنفر بیرانوند دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

امیرعلی عابدینی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

محمدرضا سلطانی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

تحلیل اوج‌گیری قدرت جوامع شیعی در جهان، مستلزم شناخت دور و نزدیک است. تشیعی که با نه‌آغاز شد، در برابر تقاضای شورای خلافت. اگر ایران را کنار بگذاریم، تشیع از قرن شانزدهم میلادی (دهم هـ. ق) تاکنون، همواره مذهب اقلیت‌ها و محرومان و ستم‌دیدگان تاریخ بوده است. در عین حال این مذهب به موازات تکوین و تحول خود نگرش فلسفی پیامبرانه‌ای از تاریخ و جهان تدوین کرده است. رخدادهای سی و چند ساله اخیر، همانند انقلاب اسلامی، قدرت گرفتن حزب الله در لبنان و ظهور مقاومت فلسطین (حماس) و تحریک و بازیگری شیعیان در عراق و اعتراضات مردمی گسترده در بحرین، تشیع را به مانند یک عامل ژئوپلیتیک مطرح کرده است. تجربه‌ی انقلاب اسلامی از حوادث بی‌مانند تاریخ معاصر است که جهان را شگفت‌زده کرد و نگاه پژوهشگران عرصه‌ی فرهنگ، تمدن و سیاست را به جهان تشیع معطوف ساخت، که خود می‌توانند همراه فرصت‌ها و یا چالش‌هایی باشد. بعضی از فرصت‌های به وجود آمده ناشی از پیروزی انقلاب اسلامی را می‌توان، هویت بخشی و آگاه‌سازی ملت‌های شیعی از نقش و جایگاه خود در جهان و کشورهای محل زندگی شان قلمداد نمود. ایجاد روحیه‌ی خودباوری و اعتماد به نفس، استقلال فرهنگی و خارج شدن از وضعیت انزوا و حاشیه‌ای از چنین امتیازاتی است. اما در این میان مسائل و چالش‌هایی نیز پیش روی است: الف) وجود برخی اختلافات میان شیعیان و سنی‌ها در کشورهای مختلف که از جانب قدرت‌های جهانی دامن زده می‌شود؛ ب) یکسان دانستن و برابری انگاری تشیع و فرهنگ ایرانی که تعصبات میان عرب‌ها و سایر ملت‌ها را تشدید می‌نماید؛ ج) ضعف و ناتوانی سیاسی، اقتصادی کشورهای مسلمان و وجود بحران نفوذ و مشارکت در بعضی از آن‌ها؛ د) نفوذ کشورهای قدرتمند جهانی در آن‌ها. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به سؤالات زیر می‌باشد: ۱. تجربه و الگوی انقلاب اسلامی تا چه میزان توانسته و می‌تواند در تغییر و بهبود شرایط وضعیت

مسلمانان به طور اعم و شیعیان به طور اخص مورد استفاده قرار گیرد؟ ۲. مهم ترین چالش های پیش روی جهان تشیع کدام است؟ پژوهش حاضر سعی بر آن دارد تا با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به شناخت، تحلیل و تبیین نقش و جایگاه شیعیان در جهان امروز با تأکید بر تجربه انقلاب اسلامی ایران بپردازد. فرضیه ی پژوهش بر این است که تجربه ی جمهوری اسلامی توانسته است با وجود مشکلات و بحران های فراوان که از ابتدای انقلاب اسلامی تاکنون با آن ها دست به گریبان بوده، که تا حد زیادی از خارج کشور و توسط همسایگان و قدرت های جهانی بر آن تحمیل شده، موفق عمل نماید و شاید ضدیت با آن در منطقه ی حساس خلیج فارس و ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک خاورمیانه ناشی از همین امر باشد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک تشیع، فرصت ها، چالش ها، ایران.

اهمیت ژئوپلیتیک بحرین در منطقه خاورمیانه

فاطمه رضایی، کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان

سه ویژگی خاص کشور بحرین با مساحت ۷۱۲ کیلومتر مربعی و جمعیت بیش از یک و نیم میلیونی را از دیگر کشورهای شورای همکاری خلیج فارس متمایز می نماید و به آن اهمیت دوچندان ژئوپلیتیکی می بخشد: اولین ویژگی ترکیب مذهبی - طایفه ای است که بر خلاف دیگر کشورها، شیعیان در بحرین از اکثریت قابل توجهی برخوردار می باشند در حالی که در بقیه کشورها، شیعیان اقلیت بزرگ آن را به خود اختصاص داده اند. ویژگی دوم فعالیت های سیاسی و حضور مخالفان در بحرین است که یکی از قدیمی ترین تاریخچه مبارزاتی را در میان تمامی کشورهای این منطقه به خود اختصاص داده است. ویژگی سوم حضور بحرین در میان دو کشور بزرگ جهان اسلام به این کشور جایگاهی ژئواستراتژیک و مهم بخشیده، به نحوی که از یک سو با عربستان به عنوان کشور بزرگ اهل تسنن در جهان اسلام و از سوی دیگر با ایران به عنوان کشور بزرگ جهان تشیع در این جهان همسایه است. گرایش این کشور به سوی هر یک از این دو می تواند دامنه ی فعالیت گسترده ای را برای آن کشور در منطقه فراهم کند. همین

جایگاه باعث شده است تا ایالات متحده به عنوان طرفی ثالث و یک قدرت فرامنطقه‌ای در بحرین مستقر شده تا به درخواست دولت بحرین نوعی توازن بین این دو قدرت به وجود آید.

در تحقیق پیش رو تلاش گردیده تا این سه ویژگی منحصر به فرد بحرین مورد واکاوی قرار گیرد و تأثیر آن بر روند بحران سیاسی فعلی آن بررسی گردد. این مقاله به صورت اسنادی و با شیوه‌ی توصیفی - تحلیلی، ویژگی‌های ژئوپلیتیکی بحرین مورد بررسی قرار داده است. در تدوین اطلاعات مربوط به یافته‌های تحقیق علاوه بر منابع مکتوب از منابع معتبر و جدید اینترنتی نیز استفاده شده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک، بحرین، شیعیان، بحران مشروعیت.

نقش شیعه هراسی در تقویت نهضت بیداری اسلامی

فاطمه زهرا قلندری، دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شاهد تهران

شیعه هراسی که مدت زمانی از ظهور آن نمی‌گذرد در نتیجه‌ی دو دنیای اسلامی و غیر اسلامی به وجود آمده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که مسأله شیعه هراسی بخشی از برنامه‌های دیپلماسی آمریکاست و این نشان دهنده‌ی اهمیت موضوع برای آن‌ها می‌باشد. از اهداف غرب در به کارگیری پدیده‌ی شیعه هراسی می‌توان به: الف) جلوگیری از شکل‌گیری ترتیبات امنیتی بومی با توجه به وجود اقلیت‌های شیعی در برخی کشورها، ب) انعکاس تصاویر مجازی از جنبش‌های مقاومت شیعی و گزارش‌های انحرافی، ج) تحریک و تشویق گروه‌های افراطی سلفی به انجام اقدام‌های تروریستی علیه شیعیان و د) پیوند زدن تفکرات اهل سنت با وهابیت به منظور ایجاد جنگ فرقه‌ای میان شیعه و سنی اشاره کرد. این عوامل منجر شده تا خیزش‌های مردمی خاورمیانه به دنبال رهایی از محدودیت‌های ماتریالیست غربی باشند و این اعتراضات به خاطر رهایی از دست حاکمان دیکتاتور مآب و وابسته به غرب برپا شده است. نظام سلطه در کنار پروژه‌ی «اسلام هراسی» در سطح بین‌المللی، پروژه «شیعه هراسی» را در سطح فرامنطقه‌ای با هدف تضعیف موج بیداری اسلامی اجرا می‌کند.

از نتایج تحقیقات چنین به دست آمده که پدیده شیعه هراسی زمینه را برای تقویت

نهضت بیداری اسلامی فراهم خواهد آورد. نهضت بیداری اسلامی که به دنبال حذف تهاجم فرهنگی غرب، از بین بردن محدودیت ها و ممنوعیت های سیاسی، رفع حساسیت های موجود در زمینه قومی و مذهبی، اعتلای فرهنگی مسلمانان و... است، در نتیجه گسترش پدیده شیعه هراسی شکل گرفته و با پیگیری راه هایی همچون وحدت میان شیعیان و اهل سنت سعی در تضعیف آن دارد. این مقاله با هدف بررسی نقش شیعه هراسی در تقویت نهضت بیداری اسلامی به رشته تحریر آمده است. مطالب این نوشته با استفاده از منابع مکتوب و الکترونیک اسلامی به بررسی و تحلیل وضعیت موجود شیعه هراسی در جهان با توجه به تحولات کنونی منطقه خاورمیانه و رخداد نهضت بیداری اسلامی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: شیعه هراسی، نهضت بیداری اسلامی، منطقه خاورمیانه.

بررسی نقش شیعیان در نهضت بیداری اسلامی و حفظ هویت اسلامی با تاکید بر نهضت بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه

فاطمه زهرا قلندری، دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شاهد تهران

تحولات اخیر منطقه ی خاورمیانه و خیزش های مردمی علیه نظام های دست نشانده ی استکبار به زعم بسیاری از تحلیل گران نشأت گرفته از نهضت بیداری اسلامی در میان جوامع مسلمان است. این نهضت که بدون رهبری قدرت های غربی هم چون آمریکا صورت گرفته تحولی کاملا مردمی و با رویکردی دینی است. مردمان منطقه خاورمیانه که از نزدیک شاهد این نهضت می باشند به دنبال دموکراسی، مردم سالاری دینی و احیای ارزش هایی اند که در دوران حکومت های گذشته به فراموشی سپرده شده بودند. به رغم وجود تهدیداتی هم چون وهابیت و سلفی گری، تهاجم فرهنگی غرب، محدودیت ها و ممنوعیت های سیاسی، نفوذ نظام سلطه و سکولاریسم، ملاحظات و حساسیت های قومی و مذهبی، فقر فرهنگی مسلمانان، نفوذ صهیونیسم و... نسبت به شیعیان، حضور آنان در این اعتراضات به عنوان طرفداران مذهب شیعه در دین مبین اسلام نشان می دهد که آن ها خواهان رهایی از محدودیت های ماتریالیست غربی بوده و این اعتراضات به خاطر رهایی از دست حاکمان دیکتاتور مآب و وابسته به غرب بر گزار شده است. با توجه به حضور شیعیان در این بهار عربی و بیداری اسلامی، باید بیان داشت

که زنان و مردان مسلمان شیعه‌ی عرب و غیر عرب، نقش تاریخی مهم و تأثیرگذاری را ایفا کرده‌اند.

این مقاله به دنبال پاسخ گویی به این سؤال است که شیعیان در نهضت بیداری اسلامی و حفظ هویت اسلامی منطقه خاورمیانه تا چه حد نقش داشته‌اند و این تأثیر چگونه و از چه طریقی صورت گرفته است؟. روش مورد استفاده در پاسخ به این سؤال، روش کیفی بوده و اسناد تاریخی و شواهد مربوط به وضعیت کنونی نهضت بیداری اسلامی در منطقه‌ی خاورمیانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی: شیعیان، منطقه خاورمیانه، هویت اسلامی، نهضت بیداری اسلامی.

بررسی نقش ژئوپلیتیک شیعه در قدرت یابی شیعیان در ساختارهای سیاسی اجتماعی: بررسی مورد عراق و لبنان

فاطمه قربانی، کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران

ناهید قمریان، کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران

منطقه خاورمیانه متشکل از کشورهای اسلامی می‌باشد که در اکثر این کشورها قدرت در دست جمعیت اهل تسنن می‌باشد؛ چنان‌که در بعضی کشورها در اکثریت و در بعضی در اقلیت هستند، اما قدرت سیاسی را در اختیار دارند و جمعیت اهل تشیع در انزوای سیاسی و اجتماعی بوده‌اند. این روند مدت‌هاست که در منطقه حاکم بوده اما طی چند سال اخیر تحولاتی صورت گرفته که در راستای آن جمعیت شیعه نیز خواستار حضور در قدرت و تغییر وضع موجود بوده‌اند. این خواست در کشورهای مختلف، صورت‌های گوناگونی به خود گرفته و در بعضی از کشورها مانند شیعیان توانستند به صورت رسمی قدرت را به دست آورده و تشکیل دولت دهند. و در برخی از کشورها مانند لبنان نیز شیعیان توانستند به صورت وزنه‌ای تأثیرگذار در آیند؛ بطوری که تصمیم‌سازی بدون توجه به خواست و اراده‌ی آنان موفقیت‌آمیز نخواهد بود. رویکرد این نوشتار بر این خواهد بود که نقش شیعیان را در روند قدرت و ساختارهای سیاسی - اجتماعی دو کشور عراق و لبنان بررسی کند که در کشور عراق طی سال‌ها، اقلیت سنی بر اکثریت شیعه حکومت می‌کردند و شیعیان در انزوا بودند و در لبنان نیز اقلیت شیعه با شکل‌گیری حزب الله وارد فرایند قدرت شده بطوری که اینک در سطح بین‌المللی، بسیاری از دولت -

ملت ها اقدامات سیاسی و نظامی آن را مشروع قلمداد می کنند.

واژگان کلیدی: عراق، لبنان، شیعیان، قدرت، ژئوپلیتیک.

الگوی روش شناختی برای تخمین وزن شیعیان در منطقه خاورمیانه کنونی

قدیر نصری

نشر شیعه هراسی و نیز حذف سازمان یافته ی شیعیان در مقاطع و مناطق متعدد، برآورد دقیق وزن استراتژیک آنان را ضروری ساخته است. پژوهش حاضر ضمن نقد امنیتی کردن (Securitization) تحولات و تحرکات جاری در مناطق شیعه نشین و نیز با اجتناب از عادی دیدن (Routinization) ترویج ادبیات شیعه هراسی در جهان، بر آن است با طرح الگویی آکادمیک به تخمین قابل قبولی از وزن سیاسی - اجتماعی شیعیان مبادرت ورزد.

طبق الگوی پیشنهادی این پژوهش، بلوک تقریباً ۲۰۰ میلیون نفری شیعه در آسیا را می توان مطابق یازده شاخص سخت و نرم افزاری زیر، مورد سنجش قرار داد:

بخش اول: شاخص های سخت افزاری:

شاخص های سخت افزاری یا ملموس و عینی، نماگرهایی هستند که به راحتی قابل بررسی بوده، کاهش یا افزایش آن ها به تصمیم کارگزاران بستگی دارد. این شاخص ها را می توان به ترتیب زیر برشمرد:

۱. تعداد و تراکم جمعیت (جمعیت به عنوان سرباز، شهروند و کارگر)؛

۲. عمق استراتژیک و وسعت مناطق شیعه نشین؛

۳. منابع طبیعی حیاتی (نفت، گاز، آب و اورانیوم) در مناطق شیعه نشین؛

۴. همجوار جغرافیایی و پیوستگی سرزمینی با شیعیان درون و برون مرزی؛

۵. برخورداری از حمایت یک یا چند کشور نافذ بین المللی؛

۶. فاصله جغرافیایی با اکثریت / مرکز؛

بخش دوم: شاخص های نرم افزاری

این شاخص ها مجموعه ای از قابلیت های تاریخی، فرهنگی و هویتی هستند که ساختارهای

فوق را معنا می بخشند و استعدادی بسیج کننده دارند. شاخص های نرم افزاری را می توان به ترتیب زیر طبقه بندی نمود:

۱. رهبری و کادر رهبری خردمند (بین الملل گرا، اصیل و زمان شناس)؛

۲. آگاهی سیاسی و سازمان پذیری؛

۳. پیشینه مبارزه و تجربه سیاسی (مداومت)؛

۴. همسویی با گفتمان سیاسی غالب در جهان؛

۵. مشروعیت داخلی و بین المللی اکثریت / مرکز.

به نظر می رسد با ترجمه عددی و تحلیل کیفی شاخص های فوق می توان ژئوپولیتیک نوین شیعه در قرن ۲۱ را درک و نقاط آسیب پذیر و قوت شیعیان را استخراج نمود. نگارنده طی دو دهه اخیر با تمرکز بر متون اندیشه ای و نیز اسناد و داده های راهبردی، الگویی بومی و قابل تأییدی طراحی نموده است که ضمن پرهیز از امنیتی کردن و عادی دیدن، به شیوه ای آکادمیک، وزن واقعی شیعیان را روایت می کند.

واژگان کلیدی: شیعه هراسی، امنیتی دیدن، عادی کردن، دیگری، هویت جویی، عمق استراتژیک، حقوق اقلیت.

ص: ۱۴۷

شیعیان عربستان سعودی پس از شیعیان عراق، بزرگ ترین جامعه شیعی عرب را در خلیج فارس تشکیل می دهند. جمعیت شیعیان در عربستان را منابع مختلف بین ۱۰ تا ۱۵ درصد جمعیت کل کشور، یعنی رقمی حدود دو میلیون نفر تخمین می زنند. این درصد جمعیت، شیعه دوازده امامی هستند و بیشتر آن ها در منطقه شرقیه که از نظر اقتصادی بزرگ ترین منطقه ی نفتی با گسترده ترین تأسیسات پالایش نفت در عربستان است، زندگی می کنند. با تأسیس پادشاهی سعودی در سال ۱۹۳۲، سرکوب و به حاشیه راندن شیعیان، رنگ دولتی به خود گرفت و به سیاست رسمی دولت تبدیل گردید. آغاز بنیانگذاری عربستان سعودی مدرن و تسریع ساخت دولت، تضعیف جدی نهادهای شیعی را به دنبال آورد.

وقایعی چون انقلاب اسلامی ایران و تحولات اخیر عراق که به افزایش قدرت شیعیان و به حاشیه رفتن سنی هایی که از سلطه ی تاریخی برخوردار بودند، نگرانی نسبت به سلطه ی شیعیان در عراق و متعاقب آن تأثیرپذیری شیعیان عربستان از این وضعیت را دو چندان ساخته است. در سطح منطقه ای، عربستان نسبت به افزایش نقش ایران در افغانستان، لبنان، فلسطین و به ویژه عراق نگران است. تحولات چند سال گذشته در منطقه که موجب افزایش

شیعیان در عراق شد، اسباب نگرانی پادشاهی سعودی در مورد کاهش نفوذ در منطقه و هم چنین تأثیرگذاری این فاکتور بر وضعیت داخلی را فراهم آورده است. نتیجه ناگزیر اینکه، دولت به طور همزمان، ابزارهای مختلفی را برای آرام کردن و به حاشیه راندن اقلیت شیعه به کار گرفته است. از اینرو تبعیض های مختلف در طول زمان گویای این واقعیت بوده که شیعیان همواره در فشار بوده و نمی توانند بسان شهروندان عربستان از حقوق اولیه خود بهره مند گردند و فراتر از آن به منصب های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دست یابند. از سوی دیگر فعالان سیاسی شیعه، همچنان در مورد مسائل جاری در کشور اختلاف نظر دارند. امروزه راه های پیش روی شیعیان عربستان را می توان در چهار مورد زیر تحلیل نمود: کناره گیری و انزوا، مخالفت فعال، استمرار مبارزه از طریق روش های مسالمت آمیز و همکاری و همزیستی با رژیم. از این رو در این مقاله، با توجه به برخورد تبعیض آمیز حکومت عربستان سعودی با اقلیت شیعی، وضعیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شیعیان مورد بررسی قرار می گیرد. هم چنین چالش های پیش رو و راه برون رفت این گروه از این چالش ها مورد بررسی قرار می گیرد. استدلال این مقاله این است که از یک سو به دلیل پیوند ساختار قدرت در عربستان با ایدئولوژی وهابیت، تبعیض بر علیه شیعیان تداوم داشته و از سوی دیگر به دلیل اختلاف در نگاه و نبود استراتژی روشن در بین نخبگان و رهبران شیعه، آینده ی سیاسی این اقلیت و تلاش برای برون رفت از این وضعیت و کسب وضعیت مطلوب چندان ثمربخش نخواهد بود.

واژگان کلیدی: شیعیان، عربستان سعودی، وضعیت شیعیان، تبعیض ضد شیعی، آینده ی شیعیان.

شیعیان گرجستان: مذهب، قومیت و ملیت

مجتبی دمیچی لو، کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبایی

گرجستان در طول تاریخ در معرض برخورد و تعامل فرهنگ ها، تمدن ها و اقوام مختلفی بوده که بخشی از آثار این امر امروزه در تنوع قومی و مذهبی خود را نمایان می سازد. شیعیان گرجستان

که بزرگ ترین اقلیت مذهبی این کشور محسوب می شوند، با چالش های هویتی

چشمگیری مواجه هستند. مسائل قومیتی، زبانی، فرهنگی، مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی آن‌ها در تبیین نقش و جایگاه شیعیان در ساختار اجتماعی، اقتصادی و سیاسی گرجستان و هم‌چنین در روابط خارجی این کشور تأثیرگذار است. شیعیان گرجستان تحت تأثیر ساختارها و روابط سنتی برجای مانده از دوران شوروی و همچنین تضییقات ناشی از ناسیونالیسم گرجی افراطی در سال‌های اولیه پس از استقلال این کشور، در تعریف جایگاه خود در جامعه گرجستان با چالش‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری مواجه هستند. در سال‌های اخیر سیاست‌ها و برنامه‌های دولت گرجستان بر کمک به همگرایی اقلیت‌های قومی و مذهبی که طبعاً شیعیان را نیز در بر می‌گیرد، متمرکز بوده ولی این نقیصه به دلایلی هم چون نگرش و تعاملات درون‌گرایی شیعیان گرجستان و هم‌چنین برخی عوامل خارجی هم‌چنان ادامه دارد. خروج از این وضعیت در درجه اول در گرو حل تعارضات نظری و فکری و خروج از بحران هویتی به منظور برقراری رابطه‌ای معقول بین مذهب، قومیت و ملیت و سپس برداشتن گام‌های عملی برای ایفای نقشی فعال از سوی شیعیان گرجستان می‌باشد. امری که موجب می‌شود تا شیعیان گرجستان به عنوان شهروندان برابر در این کشور به ایفای نقش پردازند.

واژگان کلیدی: شیعیان گرجستان، هویت، قومیت، ژئوپلتیک.

بررسی و تحلیل ساختار فضایی - جغرافیایی مذهب در ایران

معصومه دهمرده، دانش‌آموخته ارشد علوم سیاسی

دکتر محسن خلیلی، استادیار گروه علوم سیاسی. دانشگاه فردوسی مشهد

منصوره السادات فاطمی، دانش‌آموخته ارشد علوم سیاسی

سعید جمال، دانشجوی کارشناس ارشد علوم سیاسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

ساختار فضایی - جغرافیایی ملت ایران از دو بخش به هم پیوسته‌ی مرکزی و حاشیه‌ای پدید آمده است. بخش مرکزی، که نسبت به حاشیه و پیرامون خود، فضای گسترده‌تری از جغرافیای ایران را اشغال می‌کند و میان اجزای آن پیوند و تجانس نسبی برقرار است، بر کاسه‌ی فلات ایران و ارتفاعات حاشیه‌ای آن، یعنی زاگرس و البرز، منطبق است. مردم این بخش از حیث ویژگی‌ها و خصلت‌های قومی، زبانی، فرهنگی، مذهبی و فضایی منسجم و همسان‌اند و در پیکره‌ی

ملت بدنه‌ی اصلی و عمده به شمار می‌روند؛ به این معنا که با وجود خرده فرهنگ‌های محلی در این بخش، افراد آن همگی از نظر دینی مسلمان، از نظر مذهبی شیعه اثناعشری، از نظر زبانی فارس، و از نظر فرهنگ عمومی ایرانی‌اند و در عین حال در فضایی به هم پیوسته در داخل فلات و ارتفاعات مجاور آن ساکن هستند. برخلاف بخش متراکم و متجانس مرکزی، بخش حاشیه‌ای که مردمان آن در دشت‌ها و نواحی مرتفع حاشیه‌ی جغرافیای ایران ساکن هستند، به گسیختگی و غیرمتجانس بودن دچار است و مجموعه‌ای متنوع از گروه‌های مذهبی و قومی را در بر می‌گیرد. اقلیت مذهبی اهل سنت، با دو شاخه‌ی حنفی و شافعی، در فضاهای حاشیه‌ای کشور پراکنده‌اند. منطقه‌ی حنفی‌نشین، از نوار باریکی از شرق خراسان آغاز می‌شود و همراه انقباض و انبساط جغرافیایی در کنار مرز شرقی، به سمت جنوب تا بلوچستان امتداد دارند. ناهمگونی‌های محیطی، مذهبی، زبانی و اجتماعی این مناطق با بدنه‌ی اصلی کشور، این مناطق را در انزوای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود باقی گذاشته و روابط بسته و کمابیش ایستای آن با دیگر مناطق کشور به طور چشمگیری نمایان است.

در مقاله‌ی حاضر، در صدد آن هستیم که با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی و تحلیل گسیختگی فضایی - جغرافیایی مذهب در کشور ایران بپردازیم.

واژگان کلیدی: ایران، ساختارفضایی، گروه‌های مذهب.

بررسی نقش کانونی انقلاب اسلامی ایران در احیای بیداری اسلامی مردم مصر در دهه‌های اخیر

محسن شفیعی سیف آبادی، کارشناس ارشد دانشگاه یزد، پژوهشگر و مدرس دانشگاه

فاطمه فلاح فراغه، کارشناس ارشد دانشگاه یزد، پژوهشگر و مدرس دانشگاه

در این مقاله سعی بر آن شده است تا نقش کانونی انقلاب اسلامی ایران در احیای بیداری اسلامی مردم مصر به خصوص در سه دهه‌ی اخیر بررسی گردد. در این راستا، سؤال اصلی این پژوهش این است که «انقلاب اسلامی ایران و ماهیت اسلامی آن چه تأثیری بر خیزش‌های اخیر مصر داشته است؟» جهت پاسخ به سؤال مذکور این فرضیه به آزمون گذاشته می‌شود که «بیداری اسلامی مصر متأثر از دو عامل خارجی یعنی تأثیرپذیری از ماهیت اسلامی انقلاب اسلامی ایران و داخلی یعنی تحولات درونی خود این کشور بوده است». از این رو، هدف اصلی این تحقیق این است که با

روشی توصیفی - تحلیلی، با توجه به دو عامل خارجی و داخلی به بررسی تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر تحولات داخلی مصر پرداخته شود. نتایج حاصله نشان می‌دهد که جنبش اخوان المسلمین، جوانان مصری و سایر فعالان بیداری اسلامی مردمان مصر، تحت لوای اسلام و متأثر از فنون به کار رفته در انقلاب اسلامی از قبیل شعارهای اسلامی و پرچم‌های مذهبی، بستر ساز مناسبی برای بیداری اسلامی در این منطقه بوده‌اند. البته در میان عوامل داخلی یعنی معضلات داخلی حکومت مصر و تحركات جنبش اخوان المسلمین در قامت حرکتی اصلاحی، از آن جهت که درصدد نفی و انکار و درهم کوبیدن استبداد و استعمارند و خواهان بازگشت به اسلام راستین و واقعی می‌باشند نیز تأثیر گذار بوده است.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، اخوان المسلمین، بیداری اسلامی، بازخوانی هویت دینی.

ژئوپولیتیک شیعه و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه

دکتر محمد ابوالفتحی، استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه رازی

مجید اسدی، ورمزانی کارشناس ارشد علوم سیاسی

بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر و بحران عراق در سال ۲۰۰۳ و ورود عنصر شیعی در ساخت قدرت و سیاست در خاورمیانه، موضوع به کارگیری این عنصر در سیاست خارجی ایران به طور جدی تری مطرح و پیگیری شد. این اقدام منجر به افزایش نقش و نفوذ ایران در سطح منطقه از جمله حضور مؤثر در عراق و لبنان شد. مؤلفه شیعه در صورت پیگیری مستمر و تأکید بر آن، می‌تواند ایران را به بازیگری فعال در سطح منطقه و جهان تبدیل کند.

کمر بند شیعی که از جنوب لبنان، سوریه، عراق، بحرین، ایران به افغانستان و پاکستان می‌رسد و مهم ترین فضای فعالیت شیعی در جهان است. موقعیت ویژه ای را در اختیار ایران که به عنوان مرکز جهان تشیع مطرح است. قرار می‌دهد. ایران با به کارگیری این عنصر در سیاست خارجی خود می‌تواند به عنوان بازیگری فعال در منطقه بدل شود.

واژگان کلیدی: مبانی ژئوپولیتیک شیعه، کمر بند شیعی، تعاملات منطقه‌ای، موقعیت استراتژیک شیعیان، فرصت‌ها، چالش‌ها.

صحبت از بیداری اسلامی است، پدیده‌ای که در عرصه‌ی اندیشه و عمل، بخش عظیمی از پوشش اندیشه‌ی اسلامی را به خود اختصاص داده است. سلسله‌ی حوادثی که با خودسوزی یک جوان تونسی آغاز شد بعد از گذشت حدود یک سال اکنون در مقیاس وسیعی چون فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و از میان رفتن بلوک شرق در عرصه‌ی بین‌المللی قرار گرفته است. به همین ترتیب سیاست‌مداران و دانش‌پژوهان حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی اتفاق نظر دارند که در کنار رخدادهایی چون فروپاشی امپراطوری عثمانی، تأسیس رژیم صهیونیستی، پیروزی انقلاب اسلامی ایران و نهایتاً حادثه ۱۱ سپتامبر، حوادث یک سال گذشته باید به عنوان نقطه‌ی عطفی در تاریخ پرفراز و نشیب خاورمیانه معاصر تلقی شود، رویدادهایی که به واسطه‌ی نتایج و پیامدهای سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی خود، می‌تواند منشأ تحولات عظیمی در خاورمیانه قرن بیست و یکم باشد. وقوع انقلاب اسلامی ایران در منطقه‌ی پیامدهایی را به دنبال داشت: از جمله این که عوامل مؤثر بر ژئوپلیتیک منطقه را متحول ساخت؛ به طوری که ایدئولوژی اسلام ناب و مفاهیم و آموزه‌های انقلابی آن، علاوه بر این که رقیبی جدی برای لیبرالیسم غرب محسوب گردید. به عنوان عاملی ژئوپلیتیک، نظر بسیاری از صاحب‌نظران غربی را به خود جلب نمود. لذا شاید بتوان گفت عنصر تشیع در انقلاب اسلامی ایران و سایر جنبش‌های شیعی منطقه، سایر عوامل ثابت و متغیر ژئوپلیتیک منطقه را حساس تر و مهم تر کرد. در این مقاله سعی شده است تا به اهمیت ایدئولوژی تشیع، به عنوان یک عنصر مؤثر بر ژئوپلیتیک شیعه، پرداخته شود؛ امری که مبنای خودآگاهی و بیداری در انقلاب ایران و سایر جنبش‌های اسلامی منطقه می‌باشد، هم‌چنین رویکرد این مقاله از نوع تحقیقی و تحلیلی است.

واژگان کلیدی: بیداری اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه، ایدئولوژی، انقلاب اسلامی.

کنکاشی بر مبانی نظری رفتار سیاسی جنبش های شیعی خاورمیانه: تعامل یا تقابل

محمدحسن الهی زاده، استادیار گروه تاریخ دانشگاه بیرجند

پیمان زنگنه، مربی گروه علوم سیاسی دانشگاه بیرجند

تشیع به عنوان یکی از جریان های فکری و اصیل اسلامی، همواره دیدگاه خاصی نسبت به محیط پیرامون خویش اتخاذ کرده است. به طوری که مسائلی مانند عدالت خواهی، عقل گرایی، ابتدای بر نص، محوریت امام معصوم و ظلم ستیزی از بارزترین مبانی نظری و شاکله های فکری این مکتب محسوب می شوند. از این رو کنش سیاسی شیعیان بعد از غیبت امام دوازدهم، عمدتاً با در نظر گرفتن این مبانی صورت گرفته است و آن ها مواضع خود را نسبت به شرایط موجود بر همین مبنا تعریف کرده اند. از آنجایی که اندیشه ی شیعه در جستجوی کمال مطلوب بود؛ لذا هر یک از جنبش های شیعی در طول تاریخ در جهت رسیدن به کمال مطلوب و تحقق اهداف و آرمان های مکتبی شان تلاش کرده اند. سؤال نوشتار حاضر آن است که کنش و واکنش های حرکت های اخیر شیعی در خاورمیانه از چه مبانی نظری بهره برده است؟ فرضیه آن این است که هر یک از جنبش های شیعی خاورمیانه به دلیل داشتن مبانی نظری منسجم و مدون، در شرایط رعایت این مبانی نظری، نسبت به شرایط موجود رویکردی تعاملی داشته اند و در غیر این صورت رفتار سیاسی آنان تقابلی بوده است. در این راستا چالش گری هر یک از جنبش های شیعی موجود در خاورمیانه مانند حزب الله، ایران، بحرین و عراق نسبت به واقعیت های پیرامونشان در دو بعد نظری و مصداقی آن هم به شیوه ی توصیفی و تحلیلی مورد بررسی و کنکاش قرار می گیرد.

واژگان کلیدی: جنبش های شیعی، مبانی نظری، شرایط موجود، تعامل، تقابل.

ژئوپولتیک شیعیان افغانستان

محمد حسین خلوصی، کارشناسی ارشد علوم سیاسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

شیعیان افغانستان در نواحی مرکزی این کشور قرار دارند. جغرافیایی سیاسی شیعیان افغانستان متأثر از چهار متغیر است:

۱. موقعیت جغرافیایی؛

ص: ۱۵۴

۱. هویت باستانی این منطقه؛

۲. رودهای بزرگ افغانستان؛

۳. منابع طبیعی فراوانی که در این منطقه قرار دارد.

این متغیرها سبب می‌شود که سکونت گاه شیعیان در آینده به مثابه هارتلند طبیعی افغانستان، هارتلند سیاسی این کشور نیز باشد.

واژگان کلیدی: ژئوپولیتیک، افغانستان، شیعه، هزاره جات، بامیان.

بررسی نقش اقتصادی جاذبه های گردشگری شیعی شهر اصفهان

محمدحسین سرایی، دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه یزد

شیرین مهره کش، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری

فربیا بهرامی

مسافرت کردن همواره در بین مردم به خصوص مردم ایران مرسوم بوده است. این مسافرت‌ها از دیرباز در ایران گاه به قصد داد و ستد و تجارت و گاه برای سیاحت و گردشگری ولی اکثر مردم به قصد زیارت مسافرت می‌کردند. وجود عناصر مذهبی در کشورهایی هم چون ایران با مذهب شیعه و اماکن مقدس و متبرکه از جمله مسجد جامع که هسته اولیه شهرها بوده موجب این گونه سفرها می‌شوند. از میان جاذبه های تاریخی ثبت شده شهر اصفهان ۳۴ به جاذبه های مذهبی و مابقی به جاذبه هایی من جمله پل ها، بازارها، حمام ها، خانه ها، کاروانسراها و غیره اختصاص یافته است که حاکی از حائز اهمیت بودن عناصر مذهبی به عنوان جاذبه های گردشگری می باشد. در این پژوهش مهم ترین جاذبه های مذهبی شهر اصفهان از نظر پنج معیار اقتصادی: افزایش درآمد، ایجاد اشتغال، ارزش افزوده قیمت زمین، میزان جذب سرمایه گذاری و میزان سود آوری با همدیگر مقایسه شدند؛ چرا که وجود این عناصر دو نتیجه را در بافت به همراه دارد: یکی این که این عناصر حس تعلق ساکنین به آن عنصر را بالا برده و برای ساکنین محله و هم چنین شهر هویت ساز می گردد و ضریب ماندگاری در محله را افزایش می دهد؛ به علاوه این عناصر موجب رونق صنعت گردشگری در آن شهر می شود. از آنجا که امروزه صنعت گردشگری به عنوان یکی از مؤلفه های توسعه مطرح می شود و در این بین جاذبه های مذهبی به

ص: ۱۵۵

دلیل نشان دادن هویت و فرهنگ هر جامعه از اهمیت والایی برخوردار است؛ پس برای شهرهایی که دارای این عناصر هستند فرصتی پدید می آید که به موجب آن رونق اقتصادی در بافت پیرامون آن عنصر مذهبی صورت می گیرد. لذا در این پژوهش جاذبه های مذهبی شهر اصفهان از نظر معیارهای ذکر شده با استفاده از مدل تحلیل سلسله مراتبی و با استفاده از نرم افزار «Choice Expert» مورد مقایسه قرار گرفتند و نرخ ناسازگاری در قضاوت های انجام شده کمتر از ۱/۰ برآورد شده است که بیانگر مطلوب بودن میزان سازگاری در قضاوت ها می باشد. در نهایت مسجد جامع و مقبره علامه مجلسی به دلیل ویژگی های منحصر بفرد معماری و علاقه و اعتقادات مذهبی که از دیرباز تاکنون همراه شیعیان بوده اهمیت این دو عنصر مذهبی را دو چندان کرده است. این اماکن به سبب آن چه ذکر شد در رتبه بالاتری قرار گرفتند چرا که بازدیدکنندگان این جاذبه ها علاوه بر مردم محله، ساکنین سایر مناطق شهر اصفهان و حتی شهرهای استان می باشند. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن است که با بررسی الگوهای رفتاری شیعیان اماکن مذهبی در رده بالاتری نسبت به سایر جاذبه ها قرار می گیرند و اثرات مثبتی از جمله رونق اقتصادی برای شهر به همراه دارد و اهمیت برنامه ریزی برای جذب گردشگر به این اماکن را عنوان می کند.

واژگان کلیدی: اماکن مذهبی، گردشگری، شیعه، تحلیل سلسله مراتبی.

کنگره های اسلامی، فرصتی برای دفاع از تشیع در جهان اسلام

محمدعلی همتی، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

دکتر سید محمدعلی تقوی، استادیار علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

در دوران قبل از انقلاب، زمانی که حکومت، تلاش بسیاری برای زدودن دین از عرصه اجتماع داشت، روحانیون ایرانی برای دفاع از تشیع و وفاق با اهل سنت از ابزارهای مختلفی بهره می جستند. آیت الله کاشف الغطاء در سال ۱۳۱۰ شمسی در کنگره ی اسلامی قدس شرکت کرد. آیت الله طالقانی در سال ۱۳۳۱، در کنگره اسلامی در کراچی، در سال ۱۳۳۸ در کنگره اسلامی در قدس و در سال ۱۳۴۰ در کنگره اسلامی قاهره حضور یافت. سید مجتبی نواب صفوی نیز از دیگر روحانیونی است که با سازمان اخوان المسلمین ارتباط برقرار کرد و در کنگره اسلامی در سال

۱۳۳۳ در اردن شرکت جست. چه عواملی منجر به استقبال روحانیون ایرانی از این گنگره ها شده است؟ باید گفت که شرکت در گنگره های اسلامی یکی از روش هایی بوده که در کنار همراهی با اهداف کلی گنگره های اسلامی، در جهت گسترش اندیشه های تشیع در جهان اسلام و ایجاد وفاق با اهل سنت ثمربخش بوده است. روحانیون ایرانی در آن گنگره ها کوشیدند تا ارزش اندیشه های شیعی را در برابر انظار شخصیت های جهان اسلام به نمایش بگذارند. آن ها با شرکت خود در این گنگره ها ضمن دیدار با شخصیت های جهان تسنن تلاش می کردند تا نشان دهند در جهانی که مذاهب اسلامی از یکدیگر فاصله گرفته اند، می توان شعار وحدت سر داد، وحدتی که با قرآن و سنت سازگار است.

واژگان کلیدی: گنگره اسلامی، روحانیون ایرانی، مذهب تشیع، حکومت پهلوی، جهان تسنن.

ظرفیت های دیپلماسی عمومی ایران در میان طبقات و جمعیت های شیعی غیر ایرانی

محمد علیزاده، دکترای روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبایی

از آن جا که انقلاب اسلامی ایران با ماهیت فرهنگی و مبتنی بر اندیشه دینی و سیاسی شیعه شکل گرفته و دارای رویکرد تبلیغی نسبت به سایر جوامع است، قطعاً دیپلماسی عمومی در جمهوری اسلامی ایران یکی از مهم ترین ابزارهای تحقق اهداف انقلاب این کشور است. در این میان جوامع شیعی دارای بیشترین ظرفیت تأثیرپذیری از دیپلماسی عمومی ایران هستند. این مقاله در صدد است با دسته بندی طبقات و جمعیت های مختلف فکری و اجتماعی شیعیان در جهان، ظرفیت های دیپلماسی عمومی ج.ا. ایران در این جوامع را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، اندیشه دینی و سیاسی، شیعیان جهان.

همگرایی و واگرایی در جوامع شیعی منطقه خاورمیانه

محمد قادری، کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی

جمال محمدی، کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی

مهدی جعفری، کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی

یکی از مهم ترین مسائلی که همواره در جوامع اسلامی منطقه خاورمیانه به صورت جدی مطرح بوده است، مسأله ی سیاسی - اجتماعی شیعیان می باشد. اهمیت این مسأله بدین خاطر است که اولاً اکثریت جمعیت شیعیان تحت حاکمیت حکومت های سنی مذهب می باشند. و با وجود مزیت نسبی جمعیت، به دلایل گوناگون از مشارکت آن ها در ساخت سیاسی ممانعت به عمل آمده است. ثانیاً با وجود هویت دینی مشترک، شیعیان نتوانستند جایگاه واقعی خود را در بین سایر گروه های اسلامی باز یابند.

بنابراین پژوهش حاضر در نظر دارد تا ضمن واکاوی این موضوع، به این سؤال پاسخ دهد که چه عواملی می تواند از واگرایی موجود در جوامع شیعی کاسته و به همگرایی و هم بستگی بیشتر منجر شود؟ به عبارتی دیگر چگونه می توان چالش های پیش روی جوامع شیعی را مرتفع کرده و آن ها را به فرصت هایی در جهت تقویت همگرایی این جوامع تبدیل کرد؟ از نظر نگارندگان پژوهش عوامل مختلفی در تقویت همبستگی جوامع شیعی منطقه نقش دارد؛ اما آن چه می تواند در این زمینه مؤثر باشد، کاستن از تعصبات قومی، نژادی، زبانی، محلی و برجسته سازی هویت اسلامی مخصوصاً آموزه های تشیع است. ما ابتدا مطالعه خود را بر شرایط سیاسی - اجتماعی شیعیان در منطقه متمرکز کرده و پتانسیل های این جوامع برای همبستگی بیشتر با یکدیگر مورد مطالعه قرار می دهیم و در نهایت به ارائه ی راهکارهایی جهت تقویت هر چه بیشتر این همگرایی می پردازیم.

واژگان کلیدی: همگرایی، جوامع شیعی، هویت اسلامی - شیعی، تعصبات قومی - زبانی، مشارکت شیعیان.

محمد ناصحی، کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی

جلیل حبیب پاشا همدانی، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

امروزه بحث اسلام سیاسی به یکی از دامنه دارترین مباحث در حوزه ی علوم سیاسی و روابط بین الملل تبدیل شده است که هر روزه ادبیات زیادی در این رابطه تولید می شود. اگر بخواهیم به تاریخچه ی شکل گیری این بحث در عرصه نظریه پردازی بپردازیم باید به اواخر دهه ۱۹۷۰ برگردیم زمانی که آخرین انقلاب قرن بیستم در خاورمیانه رخ داد و جهانیان را در شوک فرو برد. این انقلاب زمانی روی داد که سیستم دو قطبی بر نظام بین الملل حاکم شده بود و جهان را به دو اردوگاه متخاصم غرب لیبرال و شرق کمونیست تقسیم کرده بود به نحوی که هر رویدادی در عرصه سیاست کشورها رخ می داد یا متأثر از ایدئولوژی لیبرال غربی بود و یا متأثر از ایدئولوژی کمونیست شرقی، اما انقلابی که در سال ۱۹۷۹ در ایران اتفاق افتاد به هیچ کدام از این دو مشرب فکری متمایل نبود بلکه از آبخشور فکری دیگری سیراب می شد که مدت ها پیش از آن اکثر قریب به اتفاق نظریه پردازان شرقی و غربی به ناتوانی آن در بازی قدرت گواهی داده بودند. در انقلاب ایران آن چه که به تحریک و بسیج عمومی علیه نظم مستقر منجر شد مذهب بود. همان عاملی که گمان می رفت در دنیای جدید دیگر هیچ جایگاهی در عرصه ی عمومی نداشته باشد. از اینجا بود که اسلام سیاسی و مذهب شیعه به کانون تحلیل های سیاسی تبدیل شد و از زوایای مختلف مورد واکاوی قرار گرفت. در این راستا سؤالی که در این مقاله قصد داریم به آن پاسخ دهیم این است که چه رابطه ای بین اصول عقاید اسلامی - شیعی و امر سیاسی - اجتماعی وجود دارد که منجر به رفتارهای سیاسی این چنین اثرگذار در جوامع شیعی شده است؟

به نظر نگارندگان این مقاله آنچه که باعث می شود اسلام و بالاخص تشیع بتواند در عرصه قدرت و سیاست اثرگذار ظاهر شود ناشی از اصول و عقاید این مذهب است به این صورت که در تشیع بارها به مسائلی از قبیل: عدالت، حکومت، قدرت و تکلیف سیاسی مومن اشاره شده است. اساساً اسلام به ویژه تشیع دینی است که تنها به آخرت نظر ندارد بلکه در تلاش برای پاسخ گویی به نیازهای اجتماعی - سیاسی مؤمنانش نیز برخاسته است. امر سیاسی در

اسلام و تشیع همان تکلیف شرعی است که انجام آن بر مؤمن واجب است. به این ترتیب ما تلاش می کنیم با نگاه به اصول اعتقادی اسلام و تشیع به تحلیل رفتار سیاسی شیعیان بپردازیم.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، رفتار سیاسی شیعیان، فقه سیاسی شیعه، امر سیاسی، ژئوپلیتیک شیعه.

پارادایم مقاومت و بیداری اسلام در پرتو تحولات شمال آفریقا و خاورمیانه

محمدتقی قرلسفلی، عضو هیات علمی دانشگاه مازندران

سوفی فرخی، کارشناسی ارشد علوم سیاسی

به اعتقاد بسیاری از تحلیل گران و نظریه پردازان انقلاب اسلامی یک نقطه ی عطف در گسست از مبانی تئوریک و عملی توضیح دهنده ی انقلاب ها و جنبش های اجتماعی است. در عین حال رخداد مذکور سرآغاز ورود به یک پارادایم در چالش با نظام بین المللی هم به شمار می رود. هم زمان با وقوع انقلاب اسلامی در عرصه ی عمل، در حوالی سال ۱۹۷۹ دو رویداد سرنوشت ساز در عرصه ی نظریه پردازی نیز رخ داده است. یکی از این دو انتشار کتاب اثرگذار و سرنوشت ساز متفکر فلسطینی الاصل یعنی ادوارد سعید به نام «شرق شناسی» بود که چند ماهی قبل از به فرجام رسیدن انقلاب بهمن ۱۳۵۷ ایران مورد توجه بسیاری قرار گرفت. سعید با این کتاب که البته برخی را نیز عصبانی کرد نه تنها پارادایم مسلط نظریه ی غربی خوانش شرق (از جمله جهان اسلام) را به چالش می کشید بلکه مهم تر با این اثر زمینه ساز جدی مقوله ی مطالعات فرهنگی در عرصه ی علوم اجتماعی شد که مدت ها در حصار نظریه های یک جانبه ی پوزیتیویستی یا مارکسیستی بود. در همان حال در عرصه ی نظریه ی انتقادی کتاب دوران ساز «موقعیت پست مدرن» از فیلسوف معروف فرانسوی ژان فرانسوا لئوتار هم منتشر شد. لئوتار در اثر حاضر به وجهی بنیادین و مستدل ضمن توضیح پست مدرنیته به مثابه نفی و نقد فرارایت ها، دوران آن چه هژمونی مدرنیته خوانده می شد را پایان یافته تلقی کرد. بدیهی است پست مدرنیته نیز از یک موقعیت متکثر دفاع می کند که در آن توالی اشکال فرهنگی در مواجهه ی با یکدیگر از ارزش ها و مبانی خود دفاع می کنند.

نویسندگان در مقاله‌ی پیش رو که برانند به توضیح و چستی پارادایم مقاومت و ارتباط آن با متغیر بیداری اسلامی پردازند، این مفروضه را به بحث می‌گذارند که چگونه پارادایم مقاومت یک سازه‌ی سه بعدی شناختی - اخلاقی است که ژئو کالچر جدیدی را در برابر همزونی لیبرال دموکراسی جهان غربی ایجاد و اجتناب ناپذیری پارادایم مقاومت را اثبات می‌کند.

از این رو نویسندگان در این مقاله تلاش خواهند داشت تا شاخصه‌ی هر یک از این ابعاد را بررسی و نشان دهند هر یک چه سهمی در بیداری اسلامی دارند. به نظر می‌رسد در خوانش و پی‌گیری هر یک از جنبش‌های اجتماعی در جهان اسلام بتوان نشانه‌ها و نمادهای شناختی - اخلاقی این مثلث سه گانه را پیدا کرد. مقاله‌ی حاضر از روش توصیفی - تحلیلی استفاده کرده و از رهیافت پارادایم‌های کوهن در کتاب «ساختار انقلاب‌های علمی» بهره می‌برد.

واژگان کلیدی: پارادایم، انقلاب اسلامی، شرق شناسی، پست مدرنیسم، مقاومت اسلامی، مدرنیته، ژئو کالچر.

مطالعه و بررسی شیعه ستیزی عصر معاصر

(مورد: شمال رودخانه ارس)

محمد جنگجو حاجی خواجه لو، فوق لیسانس جغرافیای سیاسی - نظامی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

دکتر سید ابراهیم قلی زاده، عضو هیات علمی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

وقتی صحبت از وضعیت سیاسی و اجتماعی در جمهوری آذربایجان به میان می‌آید، به دلیل سیاست‌های مختلف رژیم این کشور جدیدالتأسیس در تحت فشار قرار دادن دین داران و تضييع حقوق شیعیان که بیش از ۸۰٪ از جمعیت ۹۵٪ مسلمان را به خود اختصاص داده اند، بیشتر از هر چیزی اسلام ستیزی یادآور اقدامات رژیم‌های لائیک آتاتورک و بی‌دینی کمونیست‌های سابق است، در کنار این موضوع، احیاء دین و گرایش‌ها رو به افزایش اسلام خواهی در این کشور، نکته‌ی دیگری است که همراه با فشارهای بیرونی اقدامات سرکوب دولت را به وجود آورده است. مقاله‌ی حاضر به تبیین احیاء‌گری تشیع و سرکوب آن‌ها در ابعاد تخریب مساجد، مبارزه با حجاب و سرکوب مراسمات دینی می‌پردازد.

ص: ۱۶۱

رویکرد این مقاله تحقیقی و تحلیلی است که می تواند بخشی از واقعیت های موجود در شمال رود ارس را منعکس کند. این مقاله به لحاظ شکلی و ساختی به شیوه ی توصیفی و پوزیتیویستی تدوین و جلوه های گفتمانی نیز در آن وجود دارد.

واژگان کلیدی: شیعه ستیزی، زمان معاصر، رودخانه ی ارس، جمهوری آذربایجان.

انقلاب اسلامی و ژئوپلتیک از منظر غرب و شرق

محمد رضا احمدی یقین کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

تعداد جمعیت مسلمانان بیش از یک میلیارد نفر است که از این جمعیت حدود ۳۰ الی ۳۲ درصد شیعه هستند. انقلاب اسلامی ایران که یک انقلاب شیعی است توانست جهان اسلام را تحت تأثیر قرار داده و برای آن نقش ایدئولوژیکی را ایفا نماید. این انقلاب مذهب و دین را به منزله ی عامل جدید قدرت در نظام بین الملل مطرح نماید. انقلاب اسلامی با این ایدئولوژی فراملی، ادعای غرب مبنی بر سیادت جوامع بشری را به چالش کشیده است. در این نوشتار سعی شده است تا ریشه های تحولات منطقه ای در دو سطح تحلیل ایدئولوژیکی و ژئوپلتیک مورد توجه قرار گیرد. با نگاهی به اثرات علایق ژئوپلتیک در رفتار ابرقدرت ها نسبت به ایران تا قبل از انقلاب اسلامی در می یابیم که موقعیت ژئوپلتیک ایران تا این مقطع بیشتر با تأکید بر متغیرهای مطرح در نظریات سنتی ژئوپلتیک، ارزیابی می شد. در این راستا سیاست های آمریکا در منطقه بر مسائل امنیتی تأکید داشتند و ژئوپلتیک منطقه از این جهت که منابع انرژی را برای کشورهای غربی تأمین می کرد، حائز اهمیت بود. در نظریات کلاسیک ژئوپلتیک، تأکید بسیاری بر فاصله، فضا و مرزها شده، ولی در سده ی حاضر، دیگر قدرت نظامی، شاخص قدرت رهبری برای کشورها در صحنه بین المللی نیست؛ زیرا در حال ورود به عصری هستیم که نزاع مستقیم، فرصت بروز نمی یابد و فاکتورها و متغیرهای جدید، روش ما را در ارزیابی موقعیت های ژئوپلتیکی تعیین می کنند. در حال حاضر، توجه به عوامل فرهنگی و اعتقادی در امر ژئوپلتیک، حیطه های دیگری از هم نشینی جغرافیایی را مطرح کرده است. تا پیش از انقلاب اسلامی، دین اسلام تنها یک دین فاقد کارکردهای سیاسی

محسوب می‌شد، اما انقلاب ایران جنبه‌های بالقوه‌ی سیاسی آن را بالفعل ساخت و تفکر شیعی با انسجام ساختاری در ایران نشان داد که توانایی انعکاس یکی از بزرگ‌ترین انقلاب‌های تاریخ را دارد. این توانایی باعث شد که بسیاری از نهضت‌های رهایی‌بخش و جنبش‌ها توجه خود را به ایران و اسلام معطوف کنند. به این ترتیب نقش حساس اسلام در صحنه‌ی سیاست بین‌المللی باعث شد که ژئوپلتیک کشورهای که تمام یا اکثریت جمعیت آن‌ها مسلمان بودند، در نگرشی مجدد ارزیابی شود. این امر در جایی اهمیت خاص می‌یافت که پیوستگی جغرافیایی و جایگاه خاص و ویژه این حیطه از جهان به لحاظ دسترسی به عظیم‌ترین منابع نفتی خودنمایی می‌کرد و پدیده‌ای به نام جهان اسلام را مطرح می‌ساخت.

واژگان کلیدی: ایدئولوژی تشیع، انقلاب اسلامی، جبهه مقاومت، تحولات ژئوپلتیکی.

نقش امام موسی صدر در ارتقای موقعیت سیاسی و اجتماعی شیعیان لبنان

محمد رضا پردلی، کارشناس ارشد دانشگاه زابل

لبنان یکی از کشورهای است که به دلیل وجود گرایش‌های قومی و مذهبی گوناگون و دخالت‌های قدرت‌های خارجی در طی ادوار گذشته، صحنه نابسامانی‌های سیاسی و اجتماعی بوده است. و در هر دوره از آشوب‌ها احزاب مختلف لبنانی هر یک به طریقی سعی در کسب قدرت سیاسی می‌نموده است. احزاب مختلف قومی و مذهبی از طرق مختلف خصوصاً جلب حمایت کشورهای قدرتمند خارجی، در ادوار مختلف از تاریخ لبنان وارد عرصه سیاسی کشور شده و ابراز وجود می‌کردند. در این میان شیعیان لبنان با وجود این که یکی از پرجمعیت‌ترین احزاب جامعه بودند، به دلیل عدم حضور رهبر سیاسی قدرتمند و ناکامی در جلب حمایت قدرت خارجی در طی قرون گذشته تا قرن ۱۹ میلادی، از لحاظ سیاسی اکثراً به عنوان یک اقلیت بودند و از سایر طوایف لبنان حقوق کمتری داشتند و به صورت یک قدرت قبیله‌ای مطرح بودند.

با ورود امام موسی صدر و جمع شدن جمعیت شیعه بر گرد شخصیت فرهمند وی و تلاش او در جهت ورود شیعیان به عرصه سیاسی لبنان و ائتلاف با قدرت‌های خارجی و ارائه‌ی

برنامه هایی در زمینه های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، جمعیت شیعه لبنان در طی چند سال توانست به یکی از قدرتمندترین احزاب کشور تبدیل گردد. این اقدامات تا زمان ناپدید شدن امام موسی صدر در طی سفر به لیبی برای جلب حمایت آن کشور هم چنان ادامه داشت.

واژگان کلیدی: امام موسی صدر، لبنان، احزاب، شیعیان.

راه کارهای بهبود جایگاه شیعیان چین؛ زمینه ها و چالش ها

محمد رضا دهشیری، دانشیار دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه

حمید سرادار، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه

تشیع در چین مذهب ناشناخته ای است. با این حال عواملی مانند پیروزی انقلاب اسلامی، احیای اسلام گرایی در آسیای مرکزی و فروپاشی شوروی باعث توجه ویژه پژوهشگران به مطالعه ی این مذهب در کشور استراتژیک چین شده است. تاکنون پژوهش های زیادی در مورد فرهنگ و آداب و رسوم شیعیان چین انجام شده است، اما نقش ژئوپلتیکی شیعیان کم تر مورد توجه بوده است. این مقاله سعی دارد به بررسی وزن ژئوپلتیکی شیعیان چین و زمینه ها، موانع و راه کارهای تقویت آن بپردازد. در این راستا ضمن بررسی پراکندگی جمعیتی و فرقه های تشیع، وضعیت کنونی حضور شیعیان در ساختارهای سیاسی - اجتماعی چین بررسی می شود. در ادامه به واکاوی سیاست های دولت چین نسبت به شیعیان در چارچوب حقوق اقلیت ها پرداخته خواهد شد. با توجه به پیشینه ی دیرینه نفوذ فرهنگی - مذهبی تشیع در چین، به نظر می رسد تقویت مبادلات فرهنگی - مذهبی با شیعیان، یکی از مهم ترین راه کاره های افزایش وزن ژئوپلتیکی به شمار می رود.

واژگان کلیدی: شیعیان چین، ژئوپلتیک، مبادلات فرهنگی - مذهبی.

ادریسیان (۱۷۲-۳۷۵)، فاطمیان (۲۹۷-۵۶۷)، کللیان (۳۳۷-۴۴۵)، زیریان (۳۶۱-۵۴۶) و موحدین (۵۲۴-۶۶۸) دولت هایی هستند که حدود پنج قرن در محیط جغرافیایی شمال آفریقا مجری سیاست جغرافیایی تشیع بودند. آن ها با استفاده از قدرت نیروی دریایی، نیروی زبان، نژاد و مذهب از جبل الطارق تا بندر اسکندریه، فضای حیاتی **Heart Land**، لازم برای تشیع در غرب اسلامی را فراهم ساختند. این دولت ها منطقه نفوذ دشمن اصلی خود امویان را به آندلس محدود نمودند و مغرب را از نفوذ بغداد خارج ساختند (**containment**). و سراسر شمال آفریقا منطقه حاکمیت تشیع گردید. در این عصر تشیع با تأسیس شهرها و مراکز آموزشی بزرگ که مقصد مهاجرت و سکونت انبوهی از شیعیان از شرق و غرب جهان اسلام شد، قدرت خود را گسترش داد. این شهرها در نقاط استراتژیک شمال آفریقا تأسیس شدند. فاس، بندر مهدیه و قاهره مهم ترین مراکز عمران و نقاط اصلی بازرگانی و آموزش های شیعی با تراکم بسیار بالای جمعیت شیعه بودند. دو مرکز بین المللی آموزشی جامع قرویین فاس و جامع الازهر مصر محل انتشار اندیشه تشیع و علوم و معارف اسلامی شد.

مقاله ی حاضر سیاست جغرافیایی تشیع در بخشی از قرون وسطی را با استفاده از اصطلاحات علم ژئوپولیتیک بررسی نموده است. زیرا سه جریان متفاوت از تشیع ادریسی و فاطمی و موحدی با استفاده از موقعیت جغرافیایی مناسب از جمله استقرار در نقاط کلیدی و اصلی دریا و سواحل مدیترانه و سلطه بر جبل الطارق و تأسیس دولت در سیسیل، هفت قرن تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلامی را در شمال آفریقا رقم زدند. و مسیر حوادث سیاسی و اقتصادی جهان را به نفع تشیع تغییر دادند. به نظر می رسد حضور قدرتمند تشیع در شمال

آفریقا در این دوره تاریخی در قالب سیاست جغرافیایی ویژه ای صورت گرفته است که می توان با اصطلاحات نوین علم ژئوپولیتیک آن ها را تبیین و تحلیل نمود. این مقاله از سویی پراکندگی تشیع و علت ناپایداری و عدم موفقیت و خروج آن از اندلس را در قالب مفاهیم دانش ژئوپولیتیک تحلیل کرده است. مقصود از شمال آفریقا در این مقاله دیدگاه جغرافی دانان مسلمان یعنی سراسر مغرب و اندلس در دوره ی اسلامی (۴۰-۹۸۳) است.

واژگان کلیدی: تشیع، آندلس، ادریسیان، فاطمیان، موحدین، نیروی دریایی، جبل الطارق، سیسیل، مهاجرت، جمعیت.

انقلاب اسلامی و ژئوپولیتیک شیعه

محمد رضا لطفی شمامی، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد رشت

ما در تاریخ شاهد جنبش ها و حرکت های سیاسی فراوانی بوده ایم که دارای آرمان ها و محتوای اسلامی بوده اند. از عصر پیامبر اسلام | تا پیروزی انقلاب اسلامی ایران از این نوع رویدادها و حرکت های سیاسی - اسلامی بسیار رخ داده است. به راستی این نهضت ها را چگونه باید تفسیر کنیم؟

اولین گام را پیامبر اکرم | با هجرت به مدینه به منظور برقراری نظامات اسلام - در کنار ابلاغ وحی - برداشتند، در تداوم رسالت و نبوت، اقامه ی حجت خدا

بر مردم نیز که یک سنت الهی در هدایت انسان هاست جز با تعیین امام از جانب خدا تحقق نمی پذیرد. بر این اساس تشیع که به معنی راه درست شناخت اسلام - قرآن و سنت - از طریق خاندان پیامبر | و پذیرفتن امامت علی علیه السلام و فرزندان او می باشد هر حکومتی به هر شکل و در هر قالبی را غاصب و ظالم می داند و در طول تاریخ خود، تنها به موضع گیری سیاسی در برابر خلفا و زمام داران جبار زمان اکتفا نکرد بلکه با قیام های خونین، سلسله ی به هم پیوسته ی تاریخ مبارزه ی حق با باطل را تداوم بخشید با بررسی های گذشته این نتیجه به دست می آید که هرگاه به دلیل فساد قدرت سیاسی، استیلای بیگانگان و به مخاطره افتادن اساس دین و اعتقادات مردم و یا به هر دلیل دیگر، آرمان های اسلامی مورد تهدید قرار

گرفته است رهبران اسلامی با استفاده از مایه های انقلابی تشیع و بعد تیرای آن، گروه های ناراضی را سازماندهی کرده و نهضت های انقلابی را به راه انداخته اند و در صدد برآمده اند تشیع در قالب نظام سیاسی، از حرکت به نظام و ضد قدرت به قدرت حاکم تبدیل گردد. انقلاب ایران نقطه عطف همه جریان های سیاسی و شیعی در طول چهارده قرن اخیر و ندای امام خمینی رحمه الله نیز برخاسته از اعماق تاریخ و از ژرفای روح این ملت می باشد. اینک ژئوپلیتیک تشیع و الگوی حکومت جمهوری اسلامی امام الهام بخش موج بیداری اسلامی جهان اسلام می باشد و اسلام سیاسی موجد یک جایگزین مهم و یک خطر مهم برای سلطه ایدئولوژی های غربی در بسیاری از نقاط جهان است.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه، تبار شیعه، بیداری اسلامی.

ژئوپلیتیک شیعه و سیاست خارجی ایران

محمود نظرنیا، عضو هیأت مدیره جامعه اندیشه وصال مهرگیلان

اگر به مذهب شیعه به مثابه ی یک موضوع ژئوپلیتیکی نگاه کنیم، آنگاه هلال شیعی را در نقشه جهانی مشاهده خواهیم کرد. که بر قدرت و روابط خارجی کشورها در سطح جهان اثرگذار است. در واقع ژئوپلیتیک نقش تعیین کننده در مناسبات خارجی و بین المللی در تمام معادلات و ابعاد داشته و دارد. سیاست خارجی نیز از این مهم مستثنی نبوده و نیست؛ بنابراین ژئوپلیتیک ایران و شیعه عنصری متداوم، پایدار و ساختاری در شکل دادن به رفتار و سیاست خارجی ایران نسبت به سایر بازیگران دارد، و نتیجه این پایداری ژئوپلیتیکی از نوع شیعه این بوده است که ایران همیشه به عنوان یک عامل و سیستم بین المللی و تأثیرگذار مطرح بوده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک شیعه، سیاست خارجی، روابط خارجی، ایران.

مدینه قدیمی فرد، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، رشته حقوق بین الملل

در حوزه ی اندیشه ی سیاسی اسلام، جهان اسلام یک امت واحد است و کشور اسلامی که بتواند با تشکیل حکومت اسلامی سطح رهبری خود را از مرزهای سرزمینی اش فراتر برده و به عنوان محور و رهبر دیگر کشورهای اسلامی مطرح باشد در موقعیت ام القری جهان اسلام قرار می گیرد. چنان که حضرت امام خمینی رحمه الله حفظ ایران به عنوان ام القری جهان اسلام را برای حفظ مکتب اسلام ضروری می دانستند. در واقع «ام القری» دکترینی برای تبیین خط مشی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و موقعیت ایران در جهان اسلام است.

طرح نظریه ی ام القری نقطه عطفی در فرآیند اصلاح نگرش در حوزه ی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از آرمان گرایی به واقع گرایی محسوب می گردد و تأکید آن بر رفع نیازها، مشکلات و معضلات داخلی نظام می باشد.

بنابراین با عنایت به وجود امت واحدی اسلامی، اصل شایستگی اسلام مداران برای رهبری جهان اسلام و وجود رهبری حاکم اسلامی، ایران به عنوان ام القری امت اسلام یعنی مرکزیت تصمیم گیری سیاسی مسلمانان مطرح می شود. نقش و جایگاه ایران به عنوان کشوری که جغرافیای سیاسی مستحکمی دارد می تواند دارای فرایند تکاملی قدرت ملی و فراملی و حتی نقش ویژه ای در سطح بین المللی باشد و دیپلماسی پویایی را اتخاذ کند. پس در این راستا ایران باید نقش سیاسی و فرمانطقه ای را به درستی اعمال کند و منافع ملی و مصالح اسلامی را توأم در نظر بگیرد تا در راستای آن سرفصلی را به وجود آورد که ملل مسلمان نیز از آن بهره مند شوند. در این مقاله به شرایط تحقق ام القری و بیان دلایلی که وضعیت ایران را به عنوان ام القری جهان اسلام توجیه می کند می پردازیم.

واژگان کلیدی: ام القری، جهان اسلام، ایران اسلامی، رهبر جهان اسلام.

تحولات اخیر در خاورمیانه می تواند مبنای نظری برای تبیین پویای های نوین سیاسی، ژئوپولیتیکی و فرهنگی منطقه خاورمیانه قرار گیرد. موج بیداری اسلامی که هم اکنون جغرافیای سیاسی منطقه را با تحولات شگرف روبرو ساخته است، به زعم ما می تواند الگوی نوینی از کنش سیاسی و فرهنگی فراهم آورد. در حقیقت به نظر ما کهن الگوهای سیاسی و فرهنگی پس از انقلاب اسلامی ایران در سال ۷۹/۵۷ در منطقه خاورمیانه تدریجاً دچار تحول گشت. انقلاب اسلامی ایران توانست ذهنیت سیاسی مردمان خاورمیانه را با تکانه های معنایی رو به رو سازد؛ به این ترتیب صورت که، جلوه های سنتی سیاست در خاورمیانه، پویای و الگوی های کاملاً متفاوت از تاریخ و ساختار اجتماعیش را تجربه کرد. در این برهه از زمان، ایشان یعنی ملت های خاورمیانه اندک اندک به برکت انقلاب اسلامی و تحولات سیاسی در ایران، ادبیات رفتاری و گفتاری نوینی را تجربه می کردند. این گفتمان نوین در ایران انقلابی ساختار سیاسی و فرهنگی متصلب و انقیادی جهان عرب را عمیقاً به چالش کشید. خصلت الهام بخش انقلاب اسلامی در قالب جنبش های رهایی بخش در منطقه نمود یافت. اما تحولات شگرف تر در سال های بعد، یعنی در میانه ی تابستان ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ روی داد. هم اینک ژئوپولیتیک خاورمیانه در آستانه دگرگونی های بنیادین قرار گرفته است. فرایند هایی که عمیقاً قدرت و سامان سیاسی در خاورمیانه را دست خوش تحول ساخته است. به نظر ما تحولات فوق ابتدا در حوزه ی فرهنگی و معرفتی حادث گشته و سپس توانست زیست سیاسی را دچار تحول کند. یعنی نخست ذهنیت و الگوهای اندیشگی و ایستارهای فرهنگی و سیاسی متحول گشتند و سپس، در حلقه و سطحی دیگر جنبشی در رفتارها و نمودهای عینی کنش سیاسی مردمان خاورمیانه صورت گرفت. در این مقاله ما بر آنیم ابتدا تحولاتی که در ساحت هویت و الگوهای فرهنگی حادث گشت را تبیین کنیم؛ چرا که زیست سیاسی مردمان جهان عرب خاورمیانه ای، ملهم و متأثر از فرهنگ و الگوهای شیعی توانست از فضای انقیادی به فضای انقلابی تبدیل شود. واکاوی خصلت الهام بخش «فرهنگ سیاسی شیعه» و بازنمایی عناصر رهایی بخش در آموزه ها و

«الزامات زیست شیعی» را از آن جهت مهم می دانیم که در نهایت بتوانیم درکی واقعی از جایگاه ایران در بازی بزرگ خاورمیانه «پسا بیداری اسلامی» به دست آوریم. به نظر ما بیداری اسلامی می تواند «فرصت» و امکان ارتقا قدرت و منزلت سیاسی و اقتصادی برای ایران فراهم آورده. ارتقا منزلت در ساختار نظام بین الملل و در اختیار گرفتن فضای حیاتی موسع تر برای ایران اسلامی، که کارگزار فرهنگ و ساختار سیاسی شیعی است، ضمن برد تأمین منافع ملی می تواند در معرفی الگوی حکمرانی شیعی به عنوان بدیلی موفق برای کشورهای عرب و دیکتاتورهای خاورمیانه مطرح گردد. در نهایت این که ما بازتاب تحول در الگوهای رفتاری و معرفتی ملهم از فرهنگ شیعه را تحولات منطقه ای و صورت بندی های نوین سیاسی تحلیل خواهیم کرد. تغییر در موازنه قدرت و ژئوپلیتیک خاورمیانه صورت بندی نوینی را عرضه داشته که در آینده تکمیل و تثبیت خواهد شد. آینده شناسی صورت بندی سیاسی بر مبنای شکاف فرهنگی و سیاسی مبنای تحلیل ما خواهد بود. روش تحلیل ما در این مقاله تبیین هویت با کمک از نظریه سازه انگاری است. تا بتوانیم پویای های نوین ژئوپلیتیکی در منطقه را با تبیین هویت ها، درک کنیم.

واژگان کلیدی: فرهنگ سیاسی، فرهنگ سیاسی شیعه، ژئوپلیتیک، پسا بیداری اسلامی، ایستار سیاسی، الگوی کنش، سازه انگاری، هویت سیاسی، نماد فرهنگی، انقلاب.

ریملند شیعی، و نقش ایران به عنوان نماینده ی تمدن اسلامی در جنگ تمدن ها

احمد نادری، دانشجوی دکترای انسان شناسی سیاسی، دانشگاه فرایه برلین، آلمان

از هالفورد مکیندر تا ساموئل هانتینگتون و زیگنیو برژینسکی، سنتی یک قرن از نظریه های غربی در مورد نقش پهنه های جغرافیایی در سیاست بین الملل وجود دارد و این نظریه ها مبنای رفتار قدرت های غربی، از انگلیس و آلمان گرفته تا دوره های متأخر، شوروی و ایالات متحده و اخیراً قدرت های نوظهور منطقه ای بوده است. نکته ی مهم در سیر تحول نظریات ژئوپلیتیکی، گذار از ژئوپلیتیک دولت محور، به ژئوکالچر تمدن محور است و این مسأله، مبنای فکری منازعات جهانی در فضای پس از جنگ سرد تاکنون را تشکیل می دهد.

ریملند، در نظریه نیکولاس اسپایکمن، ناحیه ای بود که منطقه ی نفوذ دو ابرقدرت خشکی و دریایی، یعنی شوروی و آمریکا را از یک دیگر جدا می کرد. این مفهوم نه تنها در پس از جنگ سرد از بین نرفت، بلکه در آرای ژئوپلیتیکی برژینسکی بازتولید شد تا با ترکیب نظریه ی جنگ تمدن ها، سیاست های خاورمیانه ای ایالات متحده آمریکا را مبنی بر مقابله با انقلاب اسلامی شکل دهد. در نظریه ی ژئوکاچر جدید ایالات متحده، تمدن اسلامی خطرناک ترین و مهم ترین رقیب تمدن غرب محسوب می شود که بایستی به هر طریق ممکن جلوی آن را سد نمود. مشاهده ی همکاری تمدن کنفوسیوسی و اسلامی که در همکاری دو دولت چین و ایران بازتاب یافته بود، هانتینگتون را بر آن می دارد تا در مورد این همکاری به آمریکا هشدار دهد.

اگر چه دنیای اسلام آن گونه که شرق شناسان توصیف کرده اند، دنیایی یکپارچه نیست، و در این تمدن علاوه بر یک دوپارگی عظیم شیعی و سنی، چند پارگی هایی در هر کدام از این مذاهب دیده می شود، اما واقعیت این است که با فروپاشی غول های سنی هم چون مصر و عراق، جبهه ی نبرد داخلی برای نمایندگی تمدن اسلامی، به نزاع ایران شیعی و عربستان سعودی وهابی کشیده شده است. با توجه به ضعف بیش از پیش عربستان، و تغییر توازن قدرت منطقه ای پس از بیداری اسلامی به نفع ایران، ایران شیعی در حال طرح خویش به عنوان نماینده ی تمام عیار تمدن اسلامی در تئوری نبرد تمدن هاست. این مسأله نگرانی جدی آمریکا را برانگیخته است. مقاله حاضر با بررسی سیر تطورات نظری ژئوپلیتیک و ژئوکالچر، سعی در ارائه ی مفهوم جدیدی به نام «ریملند شیعی» دارد تا از این طریق بتواند به تحلیل جایگاه ایران در ژئوپلیتیک دنیای اسلام، و عرصه نبرد تمدن ها پردازد.

واژگان کلیدی: ریملند، ایران، تمدن اسلامی، جنگ تمدن ها، بیداری اسلامی.

تعقل دولتی تشیع، بیداری اسلامی و نقش هویت در سیاست خارجی ایران

احمد نادری، دانشجوی دکترای انسان‌شناسی سیاسی، دانشگاه فرایه برلین، آلمان

انقلاب اسلامی ایران که با شعار دوری‌گزینی از سیاست‌های دوقطبی‌پا به عرصه‌ی سیاست بین‌الملل گذاشت، توانست با به وجود آوردن مفهومی به نام «تعقل دولتی تشیع»، نه تنها به بیداری شیعی و اسلامی بیانجامد، بلکه خود را به عنوان بازیگری تمام‌عیار در صحنه سیاست‌های منطقه‌ای و در نتیجه روابط بین‌الملل مطرح نماید. این مفهوم که برآمده از آرای نوگرایانه امام خمینی در رنسانس به وجود آمده در نگرش فقه شیعه به عرصه سیاست و اجتماع بود، توانست با ترکیبی موفق با پارادایم رئالیستی در روابط بین‌الملل، به بوجود آوردن یک «مرکز» هویتی برای شیعیان و مسلمانان منطقه، پرداخته و گستره نفوذ خود را با پیگیری سیاست‌های هویتی، از مرز چین تا مدیترانه، و از مرزهای روسیه تا خلیج عدن گسترش دهد.

منطق به وجود آوردن یک مرکز و کانون برای سیاست‌های اسلامی-شیعی، و پیگیری امور مربوط به «پیرامون» از طریق سیاست‌های مختلف حمایتی، از حمایت‌های بهداشتی و اقتصادی و تسلیحاتی گرفته تا دیپلماسی عمومی و امور آموزشی-رسانه‌ای؛ سبب تنیدن دو لایه‌ی قدرتمند دفاعی در اطراف ایران شده است. این کشور از طریق دو حلقه (داخلی و خارجی) به دفاع از خود و بسط ایدئولوژی انقلابی و صدور انقلاب خود می‌پردازد.

دو موج از سه موج اصلی بیداری اسلامی را می‌توان معلول انقلاب ایران دانست. موج اول، بلافاصله پس از انقلاب ایران به وجود آمد و بیشتر موجی شیعی بود، چرا که نقش شیعیان در پروسه‌ی هویت‌یابی منتج از انقلاب ایران در این موج پررنگ بود. موج دوم که از سال ۲۰۱۱ به وجود آمده، و در بردارنده‌ی شیعیان و سنی‌ها بود، موج بیداری اسلامی و

انقلاب های عربی بود که منجر به سقوط دیکتاتورهای سنی طرفدار محور عربی - غربی خاورمیانه، و چرخش توازن قدرت به سوی محور مقاومت به رهبری ایران شد.

بررسی نقش ایران در به وجود آمدن این دو موج، و بررسی تأثیر انقلاب ایران بر کشورهای مسلمان خاورمیانه و به خصوص شیعیان، هدف اصلی این مقاله است. با استفاده از نظریه مرکز - پیرامون، به طرح مفهوم جدیدی به نام «تعقل دولتی تشیع» و نقش ایران در پیگیری سیاست های هویتی در جهان اسلام می پردازیم.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، تعقل دولتی تشیع، مرکز، پیرامون، سیاست خارجی، بیداری اسلامی.

هنرهای نمایشی در خدمت شهرهای مقدس شیعه و قابلیت های جذب گردشگری

دکتر افشین عموزاده لیجایی، استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه گیلان دانشکده معماری و هنر

در هر زمینه ای وقتی سخن از آموزش به میان می آید توجه ویژه ای باید به شیوه ی حساس سازی جامعه نسبت به هنر صورت گیرد. چرا که همه ی هنرها از زبان نمایش گرفته تا یکی از هنرهای نمایشی چون پانتومیم یا هنر دینی چون شمایل گردانی در آشنایی جامعه با مبانی نظری آموزش فعال پیرامون شهرهای شیعه و جذب گردشگری می تواند تأثیر بسزایی داشته باشد.

در این مقاله به بخش های مختلفی چون موارد زیر اشاره خواهد شد.

۱. حساس سازی مخاطبان نسبت به تحرک و درک عمیق از عوامل روحی و واکنش های محیطی نسبت به شهرهای شیعه و جذب گردشگری

۲. آموزش

اصول آموزشی روان شناسی با شیوه هنر در برابر بی اطلاعی عمومی نسبت به تبلیغ نقش هنر در شهرهای شیعه و جذب گردشگری

۳. جذب شهروندان عادی به منظور مشارکت مردمی در همگانی شدن موضوع

۴. زبان

هنرها در آگاهی عمومی از امکانات و پتانسیل های موجود در زبان مشترک هنرها

ص: ۱۷۳

۵. چگونگی استفاده از اجرای نمایش های خیابانی در محلات و مدارس در ارتباط با موضوع مقاله

۶. چگونگی ساخت انیمیشن های آموزشی برای پخش در تلویزیون در ارتباط با تبلیغ

۷. نقش تیزرهای گرافیکی و تلویزیونی و فیلم مستند داستانی و آموزشی به منظور معرفی جلوه های تصویری و تبلیغ

به هر روی این مقاله با ایجاد پلی میان فن ارتباط مؤثر که همان هنرها هستند و هدفی چون شناخت و آموزش هنر تبلیغ می تواند با ارائه ی راه حل های مناسب به پیش برد این موضوع زیبا و جذاب کمک کند و اشاره ای به روش های مناسب برای درک آموزش نسبت به تبلیغ داشته باشد.

واژگان کلیدی: هنرهای نمایشی، تبلیغ، شیعه، گردشگری.

شیعیان و بیداری اسلامی

مرتضی ابراهیمی، دانشجوی دکترای علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

نوع نگاه شیعیان به فلسفه ی سیاسی - اجتماعی و وقوع انقلاب اسلامی در ایران با احیای ارزش های دینی و آرمان های مذهبی، زمینه های حیات دوباره ی معتقدین به نقش بنیادین دین در عرصه ی اجتماعی جوامع لیبرال، التقاطی و سکولار را که همواره به دنبال، حاشیه راندن دین و تعالیم آن بودند، به چالش کشید. موج هایی از بیداری و مقاومت را در میان جوامع اسلامی رقم زده و موجب احیای نقش دین و دین داری از منظر اندیشه ی شیعه گردید. بیداری و آگاهی بخشی از هویت ذاتی تفکر انسان شیعه جهان شمول بوده که در آن تفکر تشیع باعث احیای هویت آگاه بخش و مبارزه با ایدئولوژی تنش زایی مانند ناسیونالیسم انحصاری و انتزاعی شد. ماهیت موجود در مفهوم شیعه نه به معنای آشوب و درگیری بلکه به معنای عدم رضایت به حاکمیت و تسلط ناشایستگان، مبارزه با ظلم، بی عدالتی و استعمارزدگی است که تحقق این امر، عامل بیداری و برگشت به ذات و فطرت (تسلیم محض در برابر خالق هستی و فرامین تشریحی او یعنی نبوت و امامت) شده و

ص: ۱۷۴

تلاش برای سوق دادن تکالیف انسان در فلسفه‌ی سیاسی به مسیر صحیح و هدایت او به سوی تعالی از راه روشن ضمیری، فرمان‌پذیری و ولایت‌پذیری است. تشیع عامل استقلال، نیل به خصلت‌های انسانی، خودکفایی، حمایت از مستضعفان و وطن‌دوستی با محوریت امت اسلامی است. اگر مبدأ شروع احیاگری و بیداری در تاریخ معاصر را نهضت مشروطه و در نقش افرادی هم چون سیدجمال‌الدین اسدآبادی و تحقق و به ثمر نشستن آن را در نهضت ۱۳۴۲ هـ.ش به رهبری حضرت امام بدانیم، در آن صورت عامل و محور اصلی، ندای بازگشت به اسلام نخستین، ناب و تعامل پویا و غیر منفعل با فرهنگ بیگانه (غرب، ارتجاع، التقاط) بوده است. بازگشت به اسلام تنها یک خیال و نظر در تفکر انقلاب اسلامی ایران نبود، بلکه واقعیتی است که برخلاف ایدئولوژی‌های قدرت بزرگ که تصور می‌کردند، اسلام پاسخ‌گوی نیازمندی‌های مردم نبوده و هیچ‌گونه کار ویژه‌ای مؤثر در عرصه‌ی حکومت و مدیریت و جامعه ندارد. استقرار نظام سیاسی مبتنی بر اندیشه اسلام (ولایت فقیه) و آگاهی بخش، تابعی از مدیریت بیدار، زنده و پویا در مبانی فکر شیعی بوده است. در این مقاله نگارنده ابتدا دنبال بررسی نسبت بین بیداری و اندیشه اسلامی شیعی و سپس به عنوان نمونه تحلیل نقش و تأثیر انقلاب اسلامی (شیعی) بر بیداری اسلامی در جهان اسلام و منطقه است.

واژگان کلیدی: بیداری، اسلام، شیعه، انقلاب اسلامی، احیاگر.

تأثیر بیداری اسلامی بر شیعه هراسی در منطقه خاورمیانه

مریم دژگیر، دانشجوی کارشناسی ارشد انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد

مهناز قنبری حرم آبادی، دانشجوی کارشناسی ارشد انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد

برخی از ویژگی‌های شیعیان چون پیروی از سیره‌ی پیامبر اکرم | و ائمه‌ی اطهار علیه السلام، اجتهاد علمای وارسته، عقلانیت مبتنی بر وحی و حدیث و... در طول تاریخ اسلام باعث شده است که شیعیان در عرصه‌های سیاسی، علمی، فرهنگی، ادبی و اجتماعی جهان اسلام حضور فعال و تأثیرگذاری داشته باشند. این تأثیرگذاری با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تأسیس حکومت اسلامی، ابعاد گسترده‌تر و عمیق‌تری یافته است. در سال‌های اخیر، برخی از حاکمان منطقه کوشیده‌اند تا حضور فعال شیعیان در عرصه‌ی سیاسی و اجتماعی جهان اسلام را

هراس آمیز نشان دهند. به علاوه موج بیداری اسلامی که اخیراً در کشورهای جهان اسلام آغاز شده، نیز موجب تشدید شیعه هراسی شده است. با توجه به این مهم، این مقاله که با روش تحلیل اسنادی انجام گرفته، در نظر دارد به بررسی تأثیر بیداری اسلامی بر شیعه هراسی در منطقه خاورمیانه پردازد. نتایج نشان می دهد که موج بیداری اسلامی باعث هراس هرچه بیشتر نظام سلطه گشته است و آنان برای تضعیف هر چه بیشتر این روند اقدام به اجرای پروژه ی شیعه هراسی در منطقه خاورمیانه کرده اند. بر این اساس شیعیان باید با آگاه سازی ملت های منطقه، مانع از تضعیف موج بیداری اسلامی در جهان شوند تا بتوانند در کنار امت واحده اسلامی در مقابل زورگویان جهان به پیروزی برسند.

واژگان کلیدی: شیعه، بیداری اسلامی، شیعه هراسی، خاورمیانه.

شیعیان و مناطق نفت خیز جهان، مطالعه موردی منطقه خلیج فارس

مسعود باپیری، کارشناسی ارشد جغرافیا دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

امروزه انرژی و خصوصاً نفت از مباحث تأثیرگذار در اقتصاد جهانی است، در این میان، مناطق دارای ذخایر نفتی و کانون های تولید آن برای کشورهای صنعتی دنیا از اهمیت فوق العاده ای برخوردار هستند، از جمله مهم ترین مناطق نفت خیز دنیا منطقه خلیج فارس است که کشورهای ایران، عربستان سعودی، عراق، قطر، امارات عربی متحده، عمان، کویت و بحرین که در ساحل آن قرار دارند را شامل می شود و دو درصد جمعیت دنیا و سه درصد وسعت خشکی های کره زمین را به خود اختصاص داده است.

این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری اطلاعات از طریق اسنادی در صدد بررسی و تحلیل وضعیت مناطق نفت خیز منطقه خلیج فارس که در محدوده سرزمینی شیعیان قرار دارند می باشد.

با توجه به این که منطقه ی خلیج فارس به تنهایی حدود ۶۱ درصد ذخایر، ۲۷ درصد تولید و ۳۰ درصد صادرات روزانه نفت دنیا را به خود اختصاص داده است، نتایج نشان می دهد به لحاظ جغرافیایی، مهم ترین بخش های این منطقه در انحصار شیعیان بوده و آن ها در یک خط

ساحلی که تقریباً تمامی سواحل خلیج فارس را در بر می گیرد ساکن هستند و با این امکانات خدادادی می توانند افکار ژئواکونومیکی دنیا را با قدرت تحت تأثیر قرار دهند و با برنامه ریزی های خود در آینده از این منبع قدرت آفرین بیشتر استفاده کنند.

واژگان کلیدی: شیعیان، مناطق نفت خیز، خلیج فارس.

شیعه، بیداری اسلامی و آینده جهان

سکینه آموزگاری دانشجوی کارشناسی جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید چمران اهواز

این پژوهش تلاشی است در جهت معرفی مذهب تشیع (چگونگی شکل گیری، ترویج، دوام و پایداری آن تا به امروز) و این که علی رغم وجود مصائب و موانع بسیاری که بر سر راه صیانت از این مذهب قرار گرفته است امروزه شاهد جهان شمولی و توانایی ایجاد خطر (پدیده شیعه هراسی) این مذهب برای ادیان غیر الهی می باشیم. در نگارش حاضر از روش کتابخانه ای و در مواردی میدانی (پرسش) استفاده شده است. با توجه به آن چه در پیش گفته شد و بررسی های صورت گرفته اکنون این گونه تصور می شود که طبق دلایلی که در ذیل می آید مذهب شیعه، تنهاترین و کامل ترین عقیده ای است که هم چون گذشته تاکنون پایدار و پابرجا و به صورت جهان شمول باقی خواهد ماند.

۱. اعتقاد راسخ و صحیح شیعیان مبنی بر ظهور منجی و امامی عادل ۲. رویه پسندیده ای که تحت عنوان بیداری اسلامی در حال حاضر از سوی مسلمانان در اقصی نقاط جهان در پیش گرفته شده است ۳. هم چنین اعتراف به پوچ گرایی و نهیلیسم از سوی معتقدان به ادیان غیر الهی.

واژگان کلیدی: مذهب تشیع، بیداری اسلامی، شیعه هراسی، آینده جهان.

ژئوپلیتیک شیعه، شکل گیری نظام منطقه ای نوین

منیره عروجی، دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

حسین ابراهیم نیا، دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

خاورمیانه به عنوان یکی از حوزه های تمدنی و ایدئولوژیکی که به دلیل موقعیت

ژئوپلتیک و استراتژیک و دارا بودن عمده ذخایر انرژی جهان، همواره محل تلاقی و منازعه قدرت های جهانی و منطقه ای بوده است. که هر یک از بازیگران ذی نفع تلاش می کنند محیط و نظام منطقه ای را به گونه ای ساماندهی و سازماندهی نمایند که حداکثر منافع خود را در منطقه تضمین نمایند. در این میان ژئوپلتیک که از سه عنصر جغرافیا، سیاست و قدرت به وجود می آید ژئوپلتیک شیعه را شکل داده است، نقش ژئوپلتیکی ایران که بیشترین جمعیت شیعیان را دارا می باشد؛ هم چنین انقلاب اسلامی ایران که به ماهیت ژئوپلتیک شیعه شکل و قدرت داد. سبب شده که جمهوری اسلامی ایران از طریق مؤلفه هایی هم چون قدرت منطقه ای، قدرت هویت شیعی و برقراری ائتلاف میان شیعیان منطقه جایگاه تشیع را در معادلات سیاسی امنیتی خاورمیانه تحکیم نموده و نظام منطقه ای را بر اساس ژئوپلتیک شیعه تعریف نماید و منافع شیعیان را ساماندهی و سازماندهی نماید. اما تغییرات و تحولات اخیر ناشی از خیزش های عربی نه تنها سبب دگرگونی ساخت سیاسی داخلی حکومت های منطقه شده، بلکه سبب دگرگونی هایی در نظام منطقه ای شده است. در این میان شیعیان نیز که در کانون های مهم ژئوپلتیک متمرکز شده اند و به محوریت جمهوری اسلامی ایران که به ماهیت ژئوپلتیکی شیعه شکل و قدرت داده است و آن را سازماندهی نموده است، اکنون نیز باید به باز تعریف نظام منطقه ای نوینی پردازند که تأمین کننده حداکثری منافع شیعه و حفظ انسجام ژئوپلتیکی شیعه باشد. بر این اساس با توجه به تحولات اخیر خاورمیانه چگونه می توان نظام منطقه ای جدیدی با توجه به متغیرهای تأثیرگذاری چون موقعیت جغرافیایی، عوامل گوناگون سیاسی - امنیتی، ایدئولوژیک و پیوندهای تاریخی و فرهنگی که همواره در این منطقه، پویا وجود داشته است تعریف نمود و ژئوپلتیک شیعه در این نظام منطقه ای جدید چگونه تعریف می شود که منافع حداکثری آن تأمین شود. جمهوری اسلامی ایران نیز می تواند با استفاده از ظرفیت ژئوپلتیک و ژئواستراتژیک خود با توجه به فاکتور های قدرت منطقه ای و قدرت اسلامی شیعی خود به بازسازی نظام منطقه ای پردازد که در آن انسجام و پیوستگی تشیع بیشتر از پیش حفظ شود به طوری که شیعیان با توجه به جمعیت بالای خود خصوصا در حوزه خلیج فارس دیگر در حاشیه نبوده و تأثیرگذارتر از گذشته نقش ایفا

نمایند، چنانچه که بتواند به احیای نقش احیای شیعیان در معادلات جهان عرب بینجامد.

واژگان کلیدی: ژئوپلتیک شیعه، خاورمیانه، جمهوری اسلامی ایران، خیزش های عربی، قدرت.

گردشگری شیعی راه کاری در توسعه ی همگرایی دول شیعی مذهب

مهدی جمالی نژاد

جعفر کریمی

مفهوم همبستگی در تاریخ اندیشه علوم اجتماعی، سیاسی و انسانی سابقه ای طولانی دارد و منظور از آن هماهنگی میان اجزای تشکیل دهنده ی کل نظام اجتماعی می باشد. گردشگری مذهبی یکی از راه کارهای معرفی هرچه بهتر تاریخ، فرهنگ و ارزش های اعتقادی و هم زیستی مسالمت آمیز ادیان در بین کشورهای مسلمان به خصوص شیعی مذهب و همگرایی بین آن هاست. شیعیان به عنوان دومین گروه بزرگ مذهبی در جهان اسلام محسوب می شوند که در یک محدوده جغرافیایی خاص خاورمیانه پراکنده شده اند و ایران به عنوان هارتلند تشیع بر شیعیان منطقه خاورمیانه و پیرامون آن تأثیر زیادی می گذارد. گردشگری مذهبی به خصوص شیعی می تواند افزون بر منافع اقتصادی به عنوان نمادی از هویت و تعاملات فرهنگی و توسعه ی فرهنگی - دینی در سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی نیز قلمداد شود و با برنامه ریزی مناسب در جذب و هدایت گردشگران شیعی بین دول شیعی مذهب نقشی اساسی را ایفا نماید. این امر می تواند زمینه ساز آشنایی گردشگران با میراث کشورها و هم چنین مشترکات مذهبی و شیعی بین آن ها گشته و همگرایی و وحدت هرچه بیشتر این کشورها را فراهم آورد.

واژگان کلیدی: گردشگری، شیعه، همگرایی، دول شیعی.

ص: ۱۷۹

کشورهای عربی و نگرانی از شکل گیری هلال شیعی با محوریت جمهوری اسلامی ایران

مهدی داودی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات خاورمیانه دانشگاه تهران

مهرداد حلال خور، دانشجوی دکتری مطالعات آمریکای شمالی دانشگاه تهران

شیعیان حاشیه ی خلیج فارس در یک خط ساحلی که تقریباً تمامی سواحل خلیج فارس را در بردارد، ساکن بوده و با توجه به نفت خیز بودن این سرزمین ها، به طور کلی می توان گفت به لحاظ جغرافیایی، مهم ترین بخش های خلیج فارس در انحصار شیعیان است. به بیان دیگر، خلیج فارس از نظر جغرافیای مذهبی، تحت سلطه ی شیعیان است. بنابراین از این جهت از دیدگاه نخبگان سنی جهان عرب، ابزار اصلی ایران در افزایش نقش منطقه ای خود، گروه های شیعی طرفدار در منطقه، به خصوص در عراق و لبنان هستند. در همین راستا ملک عبدالله پادشاه اردن در دسامبر ۲۰۰۴، شکل گیری هلال شیعی را به عنوان خطری که خاورمیانه را تهدید می کند مطرح ساخت. این نگرانی پس از آن از جانب دیگر سران عرب نظیر سعود الفیصل و... نیز مطرح شد. از این رو این پژوهش درصدد یافتن دلایل نگرانی این کشورها از این امر می باشد. در واقع تحولات عراق و روی کار آمدن اولین حکومت شیعی در کشوری عربی و نیز بهار عربی در خاورمیانه و به ویژه در بحرین، این نگرانی را برای سران عرب ایجاد کرده است که شیعیان منطقه خواهان نقش بیشتری در ساختار سیاسی و اقتصادی کشور خود هستند و پیامد این امر در بلند مدت به فشار بر ساختار سیاسی و محدودیت قدرت آن ها منجر می گردد.

بنابراین سران عرب منطقه با بزرگ نمایی و تهدید جلوه دادن این امر در صدد ارائه ی تصویری از سیاست خارجی ایران با جنبه تهاجمی می باشند. به این ترتیب، از دید اعراب، انقلاب اسلامی ایران و نهضت های شیعی برخاسته از آن عاملی تهدیدزا علیه اعراب به حساب می آید؛ از این رو طبقه ی حاکم در کشورهای عربی به جای حل مشکل از داخل، توجه بدبینانه خود را به ماوراء مرزها سوق داده اند.

واژگان کلیدی: ایران، کشورهای عربی، هلال شیعی، ساختار قدرت.

بررسی شرایط و عوامل بهبود در منزلت ژئوپلیتیکی شیعیان در خاورمیانه

مهدی داودی دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

مهرنوش ابوذری دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

اصولاً هنگامی وزن ژئوپلیتیکی افزایش می یابد که با مزیت های خاص ژئوپلیتیک هم چون تأمین انرژی، موقعیت راهبردی، تحولات خاص و بحران ها و... همراه باشد. از این رو، با توجه به شرایط منطقه خاورمیانه از جهت ابعاد جمعیتی، موقعیت جغرافیایی، منابع، ساختار حکومتی و... می توان به بررسی قدرت تأثیرگذاری و جایگاه شیعیان بر تحولات منطقه ای و فرامنطقه ای پرداخت. فرض اصلی مقاله این می باشد که با توجه به بررسی عوامل ذکر شده می توان به این نتیجه رسید که در آینده وزن و قلمرو ژئوپلیتیکی شیعیان در منطقه گسترش و تثبیت خواهد شد. در این خصوص فرانسوا تول در بررسی خود در این خصوص بیان می کند درگیری های اخیر در دنیا همانند انقلاب ایران و رخدادهای لبنان، شیعی گری را به صورت یک عامل ژئوپلیتیک در خط مقدم صحنه بین المللی قرار داده است.

لازم به ذکر است حدود هفتاد درصد جمعیت حوزه ی نفتی منطقه ی خلیج فارس را شیعیان تشکیل می دهند. هم چنین برخی از گذرگاه های استراتژیک منطقه از جمله تنگه هرمز در اختیار دولتی شیعی قرار دارد. علاوه بر آن، تحولات و رخدادهای اخیر در این منطقه که به نوعی ملهم از انقلاب اسلامی ایران می باشد، موجب بهبود منزلت منطقه ای دولت ها و گروه های شیعی گردیده است که می توان موارد لبنان و عراق را در این خصوص مطرح نمود. در واقع، جامعه شیعیان لبنان به علت مزیت های خاص هم چون تأثیرگذاری بر روند مسأله فلسطین و هم مرزی با اسرائیل و نیز گسترش نفوذ حزب الله در داخل و خارج از این کشور شده است. در عراق نیز پس از سقوط دولت صدام حسین، شاهد قدرت یابی و پذیرش حکومت اکثریت شیعه و در نتیجه رشد نفوذ منطقه ای جامعه شیعی بر محورهای حیاتی منطقه خاورمیانه می باشد.

واژگان کلیدی: منزلت ژئوپلیتیکی، شیعه، خاورمیانه، تحولات منطقه ای.

حسن شیروانی، کارشناسی ارشد حقوق بین الملل دانشگاه تهران

دکتر ابراهیم موسی زاده، کارشناسی ارشد حقوق بین الملل دانشگاه تهران

شیعیان در عصر حضور امام معصوم بر نظام امامت مبتنی بر نص اتفاق نظر داشتند، ولی در مورد عصر غیبت نگرش های متفاوتی نسبت به موضوع سیاست و دولت وجود داشت. در ابتدا مسأله تأسیس حکومت مورد پذیرش نبوده است و علمای شیعه عقیده بر رجوع به نایبان خاص و فقها داشتند ولی با گذشت زمان عقایدی مبنی بر تشکیل حکومت برای اجرای احکام الهی بروز کرد که می توان تشکیل حکومت آل بویه را جدای از بی اقبالی علماء شیعه نقطه ی عطفی در این باره دانست. در بین دانشمندان مسلمان نیز حکومت با محتوای دینی همواره مورد بحث بوده و در این مورد دیدگاه های مختلفی ارائه شده است که حکومت دینی مبتنی بر نصوص یا خلافت منتخب امت به وسیله بیعت، تراضی اهل حل و عقد، انتخاب خلیفه ی قبل، شورای نخبگان، استیلاء یا وراثت نمونه هایی از این دیدگاه هاست. با گذشت زمان تحولی در نگرش برخی از پیشوایان شیعه در امور سیاسی عصر غیبت ایجاد شد و اولین گام موثر برای حرکت از تئوری به عمل تشکیل حکومت شیعی صفویه و هجرت علمای جبل عامل برای تقویت دولت شیعی و تقسیم قدرت بین علمای شیعه و دولت های سلسله صفویه برداشته شد. لزوم روزآمدتر و کارآمدتر کردن تئوری های حکومت دینی مستلزم گذشت زمان و تکمیل این نظریه ها بود که نقطه ی اوج آن را در فتوای آخوند خراسانی در پذیرش مشروطیت و دیدگاه های سیاسی امام خمینی در حرمت سکوت و اظهار حق در مسائل سیاسی و تئوری ولایت فقیه می توان دید.

در این مقاله سعی بر آن است که با بررسی فرآیند ایجاد و تأسیس حکومت از دیدگاه شیعه و هم چنین تطبیق آن با فرآیند ملت سازی به ظهور گروه ها و کشورهای شیعه پرداخته و نحوه تعامل و ارتباط آن ها با یکدیگر و هم چنین تعامل با سایر کشورهای مسلمان در راستای نظریه ی امت واحده پردازم.

واژگان کلیدی: ملت سازی، حکومت شیعی، دولت شیعی، سلسله صفویه، حکومت دینی، امت واحده.

ظرفیت ها و موانع نظریه ی ام القرا در ارتقای جایگاه امت اسلامی

سید رضا رحیمی عماد، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تربیت معلم تهران

حسن آرایش، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تربیت معلم تهران

سید مجتبی موسوی نژاد، دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه خوارزمی

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران حوزه ی ژئوپلتیک شیعه در منطقه گسترش یافت. جمهوری اسلامی ایران با طرح نظریه ی ام القرا که به نوعی یک ایدئولوژی فراملی محسوب می شد، ادعای عربستان را در مورد زعامت جهان اسلام به چالش کشید. عربستان با اتکا به نظریه ی خلافت، مدعی رهبریت جهان اسلام در راستای امت اسلامی بود لیکن جمهوری اسلامی ایران با طرح دیدگاه خود این رویکرد را باطل اعلام نمود و در راستای گسترش حوزه نفوذ منطقه ای و جهانی تشیع منادای رهبری امت اسلامی شد. این مقاله در پی پاسخ دهی به این سوال است که، ظرفیت ها و موانع نظریه ی ام القرا با توجه به نظریاتی رقیبی چون نظریه ی خلافت، در ارتقای جایگاه امت اسلامی چگونه می باشد.

واژگان کلیدی: نظریه ام القرا، امت اسلامی، انقلاب اسلامی ایران، ژئوپلتیک شیعه، نظریه ی خلافت، عربستان.

انرژی و منابع طبیعی و نقش آفرینی جوامع شیعی

جمال محمدی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبایی

مهدی پاک نیا، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در اواخر قرن بیستم و پایان یافتن نظام دو قطبی یک نظام جدید جهانی شکل گرفت که دارای ویژگی های متفاوتی از نظام پیشین بود. یکی از مؤلفه هایی که در این نظام اهمیت یافت، مؤلفه ی اقتصاد انرژی در عرصه ی جهانی بود. به طوری که کشورها و مناطقی که از این حیث (اقتصاد انرژی) دارای وضعیت مطلوبی هستند، می توانند دارای نقش و جایگاه تعیین کننده ای در عرصه بین المللی باشند. به عبارتی در این راستا مناطقی اهمیت می یابند که از نظر انرژی و منابع طبیعی غنی باشند. بنابراین در نظام جدید جهانی مناطق ژئواکونومیک اهمیت فزاینده ای یافته اند. با توجه به

توضیحات مذکور باید گفت که از آنجایی که برخی از جوامع شیعی (ایران، عراق، بحرین و...) در منطقه‌ی خاورمیانه از لحاظ ذخایر انرژی و منابع طبیعی دارای موقعیت ممتازی هستند، از این حیث می‌توانند نقش کلیدی در سطوح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایفا کنند.

این نقش کلیدی می‌تواند در حوزه‌هایی چون کشف، استخراج، صادرات و فروش این منابع و ذخایر در بازارهای بین‌المللی باشد. یکی از نکات در خور توجه در خصوص جوامع شیعه دسترسی اکثر این جوامع به آب‌های آزاد و بین‌المللی (خلیج فارس و دریای عمان، دریای سرخ و...) جهت صادرات و فروش منابع طبیعی و ذخایر انرژی‌شان می‌باشد.

به علاوه در خصوص نفت این مناطق، به ویژگی‌هایی چون: بازدهی بالای چاه‌های نفت، پایین بودن هزینه‌ی تولید، ارزان بودن هزینه‌های حمل و نقل، کیفیت بالای نفت خام، بالا بودن میزان ذخایر چاه‌ها، امکان کشف ذخایر جدید و... می‌توان اشاره نمود.

ما در مقاله پیش رو به دنبال بررسی این مسأله هستیم که انرژی و منابع طبیعی چگونه می‌توانند در نقش آفرینی و جایگاه جوامع شیعه در سطوح مختلف نظام بین‌الملل مؤثر واقع شوند. به نظر می‌رسد انرژی و منابع طبیعی در این جوامع از طریق ساز و کارهایی چون سازمان‌های بین‌المللی (اوپک و...) همکاری دو یا چند جانبه، تلاش برای هماهنگ‌کردن سیاست‌ها در خصوص تعیین قیمت و میزان تولید و صادرات این منابع طبیعی و ذخایر انرژی می‌تواند به تقویت و ارتقای نقش و جایگاه جوامع شیعی در سطوح مختلف منجر شود.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، ژئواکونومیک، منابع طبیعی، انرژی، جوامع شیعی.

سیره‌ی ائمه‌ی طاهرین مهم‌ترین مبین ماهیت سیاسی مذهب تشیع

جواد دهقانی، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

برجسته‌ترین ویژگی و مهم‌ترین اصل مذهب تشیع مسأله‌ی امامت و جانشینی پس از پیامبر اسلام می‌باشد. در عین حال یکی از مسائل اساسی در این میان تبیین رابطه این مذهب با سیاست به طور عام و نوع نگاه امامان شیعه به امر سیاست به طور خاص می‌باشد. اعتقاد

کلی بر این است که اصولاً بعد از واقعه ی کربلا و شهادت امام حسین علیه السلام امامان بعد از ایشان مصلحت را در این دیدند که خود را از مسائل سیاسی کنار کشیده و تقیه پیشه کنند و امر حکومت را به دوران ظهور آخرین امام موکول نمایند. و تنها به تربیت و راهنمایی پیروان خویش همت گمارند... معتقدین به این دیدگاه عدم همراهی ائمه با قیام هایی که از طرف عده ای از شیعیان علیه حکومت های وقت صورت می گرفت، هم چون قیام زیدیان یا مختار را دلیلی بر اثبات ادعای خود می دانند و معتقدند آن چه که بعدها به نام شیعه سیاسی نمود یافت نطفه ی آن از زمان صفویه بسته شد و اوج این سیاست زدگی تشیع فتوای معروف میرزای شیرازی در ماجرای امتیاز تنباکو بود که مذهب تشیع را در مجرای انداخت که در نهایت امر منجر به یک حکومت شیعی تحت زعامت فقها گردید. اما اعتقاد این مقاله بر این است که نمی توان قائل به تفکیک بین امامان سیاسی و امامان غیر سیاسی شد؛ بلکه به تعبیر رهبر معظم انقلاب آیت الله خامنه ای در ضمیمه گفتاری کتاب «جهاد شیعه در عصر اول عباسیان نوشته سمیره ی لیشی زندگی این بزرگواران علی رغم تفاوت ظاهری که حتی بعضی در آن احساس تناقض کرده اند. در مجموع یک حرکت مستمر طولانی است. و به تعبیر ایشان باید انسانی را فرض کنیم که ۲۵۰ سال عمر کرده، در سال یازدهم هجری قدم در یک راهی گذاشته و تا سال ۲۶۰ هجری این راه را طی کرده است. در واقع در خصوص نوع ارتباط با سیاست و حکومت چند حالت قابل تصور است. تلاش برای تصدی امر حکومت، قیام و رویارویی آشکار، تقیه، مبارزه پنهان، مبارزه در قالب فعالیت فرهنگی، صلح، اطاعت و فرمان برداری. دقت نظر در سیره ی ائمه ی اطهار نشان می دهد که اساساً ایشان نه تنها هیچ گاه فرمان بردار خلفای زمان خود نبوده اند بلکه حتی از باب صلح با فرمانروایان نیز در نیامده اند. تا جایی که همواره خلفا یکی از بزرگترین تهدیدات علیه زمامداری خود را وجود این بزرگواران می دیدند و این احساس خطر چنان بر ایشان خطیر جلوه می کرده که در نهایت اقدام به شهادت آن ها می نمودند. بنابراین و با توجه به مطالب فوق مقاله ی حاضر بر آن است که سیره ی امامان شیعه ماهیتاً سیاسی بوده و این ویژگی کاملاً در مذهب تشیع تبلور یافته است و تفاوت ظاهری بین آن ها، تفاوت در نوع استراتژی ها متناسب با هر زمان بوده

است. که در ادامه به تفصیل به تشریح آن خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: ائمه طاهرین، تشیع، سیره سیاسی.

جایگاه اقلیت شیعیان خوجه اثنی عشری در جهان تشیع

امیر بهرام عرب احمدی، استادیار دانشگاه تهران

شیعیان خوجه اثنی عشری اقلیت کوچک و در عین حال منسجمی به شمار می روند که با وجود جمعیت اندک ۱۲۵ هزار نفری از نظم و انضباط قابل ملاحظه ای برخوردارند. این اقلیت کوچک در حال حاضر در پنج قاره جهان حضور دارند و در هر کشور دارای جماعات مستقلی می باشند.

خوجه های اثنی عشری اصالتاً مردمانی از ایالت گجرات و شهر کچ هندوستان به شمار می روند که چند صد سال پیش از آئین هندو به مذهب اسماعیلیه گرویده و در حدود یکصد و چهل سال پیش به مذهب شیعه اثنی عشری پیوستند. آنان طی این مدت با عشق و علاقه ی خاصی به تحکیم ساختار دینی جامعه خود پرداخته و سعی کرده اند اعضای جماعت خود را به اصول و تعالیم دین اسلام و مذهب اهل بیت علیه السلام

رهنمون سازند. این امر موجب شده که امروزه خوجه های اثنی عشری در کلیه کشورهای محل اقامت به جایگاه مناسبی دست یافته و با ایجاد جامعه ای سالم و منزله از هرگونه آلودگی های اخلاقی، موجبات تحسین میزبانان خود را فراهم آورند. آنان طی چند دهه گذشته موفق به ایجاد تعادل مناسبی بین سنت ها و آداب و رسوم برجای مانده از اجداد و پیشینیان خود از یک سوی و مقررات و تعالیم دین اسلام شده اند. از این روی هر چند سعی کرده اند از طریق ارتباطات درون گروهی و انزوای نسبی، هویت فرهنگی و ویژگی های قومی خود را به عنوان مردمانی هندی الاصل حفظ کنند ولی همواره بر مذهب خود و عضوی از جهان تشیع تأکید نموده و بر شیعه بودن خود افتخار می کنند. هرگاه بین سنت ها و شرایع دینی خود اختلافی از نظر عدم تطابق برخی آداب و رسوم هندی با اصول اسلامی مشاهده کرده اند برای همیشه از این سنت ها دست کشیده اند.

مردمان این اقلیت کوچک در عین حال جامعه ای متدین و با تقوی را تشکیل می دهند که

از یک سوی به دستورات مراجع تقلید خود عمیقاً گردن می‌نهند و از سوی دیگر تحت نظارت رهبران سیاسی خود به ویژه رهبر فدراسیون جهانی قرار دارند. نظم و انسجام داخلی، روحیه نوع دوستی و کمک به سایر مسلمانان به ویژه پیروان مذاهب تشیع، توجه به مسائل آموزشی و اخلاقی و احترام بیش از حد به مراجع تقلید از ویژگی‌های این اقلیت کوچک مذهبی به شمار می‌رود و به موازات آن روحیه انزواطلبانه و تا حدودی بسته و افکار خشک و تا حدودی قشری رهبران کهنسال آن‌ها از نقاط ضعف شیعیان خوجه اثنی عشری است. آن‌ها به کشور ایران عشق ورزیده و با توجه به این که ایران تنها کشوری است که اکثریت جمعیت آن را پیروان مذهب اهل بیت علیهم السلام تشکیل می‌دهند احساس قرابت خاصی با ایرانیان داشته و به گونه‌ای هر دو کشور هندوستان و ایران را سرزمین‌های مادری خود می‌دانند.

در این مقاله تلاش می‌شود تصویر کاملی از این اقلیت مذهبی ترسیم شده و تمام ویژگی‌های آن‌ها از نقطه نظر سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به همراه جماعات مختلف آن‌ها و نحوه‌ی پراکندگی شیعیان خوجه اثنی عشری در کشورهای مختلف جهان مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: شیعه، خوجه اثنی عشری.

جواد رحیمی مقدم استادیار مؤسسه آموزش عالی باختر ایلام

سمیه ترناس کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

فاطمه زالی کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

یکی از انواع گردشگری، گردشگری مذهبی است. صاحب نظران صنعت گردشگری بر این باورند که به لحاظ موقعیت فرهنگی - مذهبی خاص ایران در میان کشورهای دیگر، گردشگری مذهبی جای رشد و توسعه بسیاری در کشور ما دارد؛ با این وجود گردشگری مذهبی در ایران با وجود ۸ هزار و ۹۱۹ مکان مذهبی مقدس، هنوز فاقد ساماندهی تخصصی و متمرکز بوده و این وضعیت نابسامان حتی در شهرهای مهمی چون مشهد و قم نیز مشاهده می شود. این در حالی است که از این تعداد، دست کم ۴ هزار و ۳۱۹ اثر در زمره آثار ثبت شده در فهرست میراث ملی نیز قرار دارند. علاوه بر داشتن جاذبه ی زیارتی، دارای جاذبه های فرهنگی - تاریخی هم هستند. بر اساس تحقیقات انجام شده هم اکنون زیارت، هدف اول سفر بسیاری از مردم کشورهای مسلمان و عربی است، بنابراین می توان از این امکان استفاده کرد و با تبلیغات در این گونه کشورها زمینه ورود گردشگران مذهبی و توسعه توریسم زیارتی را فراهم کرد؛ البته این در شرایطی است که ابتدا زیرساخت های مورد نیاز ورود گردشگران فراهم باشد. در مجموع، در شرایطی که رونق صنعت گردشگری می تواند موجب تحول اقتصادی، کسب درآمد و هم چنین اشتغال زایی در کشور شود و حضور گردشگران به ویژه گردشگران مسلمان در ایران می تواند در زدودن تصویر نامناسب و غیرواقعی که کشورهای غربی با تبلیغات گسترده خود علیه کشورمان ترسیم کرده اند، مؤثر باشد، آیا بهتر نیست مسئولان سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و برنامه ریزان کشور توجه ویژه ای به ظرفیت های موجود به ویژه در بخش زیارتی و مذهبی داشته باشند تا شاید از این طریق بتوانیم در آینده ای نه چندان دور، شاهد رونق صنعت توریسم و جذب توریست زیارتی بیشتری به کشور باشیم.

امروز بیشتر گردشگران مسلمان گرایش زیادی برای زیارت امام رضا علیه السلام و حضرت معصومه[ؑ] و مسجد مقدس جمکران دارند، به همین دلیل اماکن زیارتی ظرفیت خوبی محسوب می شوند که باید برای جذب گردشگر به آن ها اطلاع رسانی مناسبی انجام داد. در این مقاله

سعی شده است که به اختصار نگاهی به اهمیت و ضرورت توجه به گردشگری مذهبی از ابعاد مختلف به ویژه ابعاد اجتماعی، مذهبی و اقتصادی آن داشته باشیم.

واژگان کلیدی: شیعه، شهرهای مقدس، قابلیت گردشگری، گردشگری مذهبی.

تبیین نقش ژئوپلیتیک بحرین در استمرار حکومت پادشاهی این کشور

مهدی میرزاده کوهشاهی، دکترای دانشگاه تهران

هم زمان با وقوع بیداری اسلامی در جهان عرب تلاش های شهروندان بحرین برای اصلاح ساختار سیاسی این کشور که منجر به خیزش مردمی علیه نظام حاکم بر این کشور شد نیز آغاز شد. این تلاش ها که به طور پیوسته تاکنون ادامه داشته، سبب به شهادت رسیدن شماری از شهروندان این کشور شده است. اما نظام سیاسی حاکم بر این کشور تاکنون از پاسخ به درخواست های مخالفان و معترضین امتناع ورزیده است. از سوی دیگر کشورهای عربی و غربی نیز با حمایت از نظام پادشاهی حاکم بر بحرین مانع از تحقق خواسته های انقلابیون بحرینی شده اند.

این مقاله در صدد است تا با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی ضمن بررسی اهمیت و وضعیت ژئوپلیتیکی بحرین به تبیین حمایت کشورهای غربی و عربی از نظام حاکم بر بحرین پرداخته و دلایل سکوت این کشورها را درباره ی مسائل داخلی بحرین و نقض حقوق بشر و جلوگیری از استقرار دمکوکراسی در آن روشن سازد. به بیانی دیگر نگارنده بر آن است که این فرضیه را به آزمون بگذارد که: به نظر می رسد اهمیت و ویژگی های ژئوپلیتیکی بحرین باعث حمایت کشورهای غربی و عربی از نظام حاکم بر بحرین و به دنبال آن به نتیجه نرسیدن تلاش های انقلابیون در این کشور شده است.

واژگان کلیدی: اهمیت ژئوپلیتیکی، ویژگی های ژئوپلیتیکی، بحرین، کشورهای غربی، کشورهای عربی.

جلیل حبیب پاشا همدانی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای آسیای مرکزی و قفقاز دانشگاه علامه طباطبائی

حسن آرایش، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تربیت معلم تهران

سید رضا رحیمی عماد، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تربیت معلم تهران

با آغاز بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه در سال ۲۰۱۱ و موفقیت جنبش های اسلامی در تونس و مصر، بحرین نیز به موج بیداری اسلامی پیوست. تحولات بحرین شرایطی متفاوت نسبت به دیگر تحولات منطقه را دارا بود. در این کشور برخلاف کشورهای تونس، مصر، لیبی، و یمن اکثریت معترضان را شیعیان تشکیل داده اند. شیعیان بحرین علیه نظام آل خلیفه دست به اعتراض زدند و خواهان گسترش نقش خود در مشارکت سیاسی شدند اما با سرکوب رژیم آل خلیفه بحرین و حکومت آل سعود عربستان مواجه شدند. در این مقاله بر آنیم که مشخص نماییم تحولات بحرین، به عنوان تنها کشور عضو شورای همکاری خلیج فارس که اکثریت جمعیت آن شیعه می باشد و هم جواری با ایران و تأثیرپذیری از ایدئولوژی جمهوری اسلامی ایران در مخالفت با رژیم های استبدادی چه تأثیری بر گسترش شیعه هراسی در منطقه داشته است.

واژگان کلیدی: بیداری اسلامی، بحرین، شیعه هراسی، مشارکت سیاسی، جمهوری اسلامی ایران، شورای همکاری خلیج فارس.

نقش ژئوپلتیک شیعه در تشکیل نظم نوین خاورمیانه

مهدی فرازی، دانشجوی دکتری علوم سیاسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

بیداری اسلامی در منطقه ی خاورمیانه فارغ از تحولاتی که در عرصه ی داخلی بسیاری از کشورهای منطقه به وجود آورد، نظم منطقه ای در خاورمیانه را نیز دست خوش دگرگونی ساخت؛ به نحوی که هم در زمینه ی رقابت میان قدرت های منطقه ای و هم در مورد میزان و نحوه ی اعمال نفوذ قدرت های جهانی در خاورمیانه، شاهد رویکردهای جدیدی هستیم. بیداری اسلامی سبب شد تا بار دیگر ژئوپلتیک شیعه به محوریت ایران و همراهی عراق، سوریه و حزب الله در لبنان و به صورت غیرمستقیم در بحرین و یمن نقشی محوری و اساسی را باز یابد. پرسش اصلی مقاله این است که چگونه ژئوپلتیک شیعه می تواند نقشی اساسی را در تشکیل نظم

نوین منطقه ای خاورمیانه ایفا نماید؟ پاسخ احتمالی به این پرسش در قالب فرضیه آن است که تضعیف نفوذ ایالات متحده به عنوان مهم ترین قدرت بزرگ فعال در خاورمیانه، افزایش نقش و بازیگری سایر قدرت های جهانی چون روسیه و چین در منطقه، وجود گسست و تضعیف در محور تقابل (متشکل از قدرت های سنی مذهب منطقه ای) با ژئوپلتیک شیعه به دلیل تحولات داخلی در این کشورها در کنار پذیرش قدرت و نقش مهم منطقه ای ایران توسط قدرت های جهانی به ویژه ایالات متحده و اروپا فرصت های مناسبی را برای تحکیم موقعیت ژئوپلتیک شیعه و بهره برداری بیشتر از این ژئوپلتیک در نظم آتی منطقه ای را فراهم آورده است.

واژگان کلیدی: بیداری اسلامی، ژئوپلتیک شیعه، قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای، نظم نوین خاورمیانه.

تشیع انقلابی با تأکید بر انقلاب ایران

اکبر افراخته

مذهب تشیع مذهبی با آموزه ها، مفاهیم و نمادهایی است که گاه از آنان برداشتی منفعلانه و گاه برداشتی انقلابی صورت گرفته است. مهم ترین این عناصر و مفاهیم از اصل امامت، انتظار، غیبت، اعتقاد به نامشروع بودن حکومت غیر معصوم و غیر مأذون از امام معصوم، شهادت، تقیه، عدالت، و امر به معروف و نهی از منکر می توان نام برد. کوشش ما بر آن است که نشان دهیم چگونه مذهب تشیع در جریان انقلاب اسلامی ایران مردم را به حرکت و تکاپو جهت براندازی وضع موجود ترغیب کرد؟ آنچه در پاسخ آمد چنین است که در جریان انقلاب اسلامی ایران تفاسیر جدید از آموزه های دینی و بهره برداری مناسب رهبران دینی از این آموزه ها عامل بیداری و حرکت مردم شد.

واژگان کلیدی: مذهب تشیع، انقلاب اسلامی ایران، آموزه های دینی.

ص: ۱۹۱

مهدی داودی، دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

مهرنوش ابوذری، دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

شیعه هراسی پروژه‌ی راهبردی است با هدف بازدارندگی و مقابله با افزایش جایگاه و منزلت ژئوپلیتیکی کشورهای شیعه در منطقه خاورمیانه که با محوریت نیروهای فرامنطقه‌ای و همگامی بعضی از کشورهای منطقه از جمله عربستان و اردن صورت می‌پذیرد. در واقع، وقوع تحولات منطقه‌ای از جمله حمله‌ی آمریکا به عراق و متعاقب آن روی کارآمدن دولت شیعی در آن و نیز وقوع جنگ ۳۳ روزه و تحولات لبنان باعث تغییر جایگاه استراتژیک کشورهای شیعی منطقه شده است. از سوی دیگر نقش اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک دولت شیعی در حمایت از جنبش‌های شیعی منطقه منجر به تشدید نگرانی نیروهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شده است. بنابراین، این پژوهش در صدد بررسی دلایل و اهداف تشدید موج شیعه هراسی در منطقه می‌باشد. فرض اصلی این می‌باشد که افزایش جایگاه شیعیان در منطقه‌ی خاورمیانه و به ویژه خلیج فارس با توجه به شرایط خاص ژئوپلیتیک آن، منابع انرژی و... منجر به ایجاد شرایط جهت تغییر محیط امنیتی منطقه به سود دولت‌های شیعی بوده است. این امر و کاهش نقش نیروهای رقیب منجر به تشدید نگرانی این قدرت‌ها گردیده است. باید توجه داشت منطقه خاورمیانه و به ویژه خلیج فارس که حدود هفتاد درصد جمعیت این منطقه را شیعیان تشکیل می‌دهند دارای اهمیت حیاتی می‌باشد. هم‌چنین مشکلات ساختاری وضعف مشروعیت داخلی موجب شده است تا این کشورها با تصویرسازی و ایجاد فضای مجازی علیه شیعیان، نوعی انسجام داخلی را ایجاد نمایند و با بزرگ‌نمایی و مطرح نمودن مواردی چون دخالت کشورهای شیعی با محوریت ایران در امور داخلی، تشدید اختلافات مذهبی و... در صدد مهار آن برآیند

واژگان کلیدی: شیعه هراسی، خاورمیانه، محیط امنیتی، تصویرسازی.

تحلیل جمعیتی اقلیت شیعه در جهان

میثم ابوالقاسمی، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته ی مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقای دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

امیر جعفری، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقای دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

شیعیان از گذشته های دور در سرتاسر قلمرو حکومت اسلامی هم چون اقلیت های دیگر مذهبی زیسته اند. در سده های گذشته به سبب فقدان وسایل ارتباطی و نیز مشکلات حمل و نقل این گروه های شیعه از یکدیگر بسیار پراکنده بوده و تعامل کمی با یکدیگر داشته اند. اما امروزه با تغییر محیط جهانی و نیز پیشرفت سریع و فوق العاده تکنولوژی های ارتباطی و وسایل حمل و نقل دنیا بسیار کوچک تر از گذشته به نظر می رسد و گروه های هم فکر و هم جهت در افزایش پیوندهای خویش هم سو شده اند. پیشرفت های تکنولوژیکی تعامل و ارتباط میان گروه های اقلیت را آسان نموده و در جریان زندگی هم قرار می دهد. شیعیانی که تا دیروز در سرتاسر قلمرو سرزمین های اسلامی به دور از هم و چه بسا بی خبر از یکدیگر می زیسته اند، امروز هرچه بیشتر به یک دیگر نزدیک شده و در جهت همگرایی کوشیده اند. از ایران تا عراق و از افغانستان و یمن تا لبنان مصر و عربستان و سوریه و... گروه هایی از شیعیان زندگی می کنند. با توجه به اهمیت پراکندگی شیعیان در کشورهای مختلف بر سرنوشت سیاسی آنان، شناسایی و شناختن گروه ها و جمعیت های شیعه در کشورهای دیگر ضروریست. در این مقاله به بررسی کمی جمعیتی اقلیت شیعه در جهان خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: شیعیان، نفوذ، قدرت، خاورمیانه، جهان، اقلیت.

نقش شیعیان در محور مقاومت

میثم ابوالقاسمی، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقای دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

امیر جعفری، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقای دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

ایالات متحده آمریکا و اسرائیل همواره خواهان کم رنگ کردن و چه بسا از بین بردن اسلام سیاسی در میان مسلمانان بوده اند. این سیاست که با پشتیبانی حکومت های اقتدارگرا و غیردموکراتیک منطقه همراه بود تا حدی باعث ضعف مسلمانان در برابر اسرائیل و تمایل حکومت های آنان برای کنار آمدن با آمریکا و اسرائیل در قضیه ی فلسطین شد. اما وقوع

انقلاب اسلامی در ایران این معادلات را بر هم زد. روی کار آمدن یک حکومت شیعه مذهب در ایران به رهبری مرجعیت شیعه خون تازه ای را در میان توده مسلمانان خصوصاً شیعیان جاری کرد. نهضت های شیعه با تأثیرپذیری بسیار از حادثه ی عاشورا روحیه ی سازش ناپذیری و عدم تسلیم در مقابل ظالم را نسل به نسل در میان یکدیگر به ودیعه گذاشته اند. مقاومت فوق العاده ایران در برابر جنگ، تحریم های کمرشکن بین المللی، و نیز مقاومت و پیروزی حزب الله لبنان در جنگ ۳۳ روزه در برابر ارتش تا به دندان مسلح اسرائیل که با پشتیبانی کامل غرب همراه بود و نیز پایداری سوریه در برابر دسیسه ها و فتنه های سیاسی اخیر گویای این واقعیت است که شیعیان با روحیه انقلابی و سازش ناپذیری و اتحاد خود محور اصلی مقاومت در برابر غرب و اسرائیل را شکل داده اند و به هیچ وجه تسلیم فشارها و سیاست های خصمانه ی غرب نخواهند شد. حمایت های بی دریغ ایران از سوریه و حزب الله لبنان و شیعیان یمن و بحرین نشان دهنده ی عزم شیعیان در دفاع از خود و مرزهای امت اسلامی است. در این مقاله به نقش ژئوپلتیک شیعیان در محور مقاومت خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: اسلام سیاسی، مقاومت، شیعیان، ژئوپلتیک، امت اسلامی، نهضت های شیعه، انقلاب اسلامی.

چالش های ایران در جهان اسلام با تأکید بر توهم ژئوپلیتیکی هلال شیعی

میثم هادی پور کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس

وقوع انقلاب اسلامی در ایران یکی از رخداد‌های بزرگ اواخر نیمه ی دوم سده بیستم بود که باعث ایجاد چالش های ژئوپلیتیکی فراوانی در ساختار قدرت جهانی شد که توانست با برخورداری از استراتژی ها و دیدگاه های فرامرزی خود، ملت های بسیاری را هم در کشورهای دوردست و هم در کشورهای مجاور به خصوص در خاورمیانه را تحت تأثیر قرار دهد. از اولویت های استراتژی انقلاب اسلامی ایران از آغاز تاکنون همگرایی هرچه بیشتر کشورهای اسلامی و رفع عوامل واگرایی این کشورها جهت مقابله با فرآیند هژمونی گرایی نظام غرب می باشد. زمانی که غرب این رشد اسلامی گرایی را تهدیدی علیه خود دید اقدام به دشمن سازی در جغرافیای سرزمینی جهان اسلام نمود به گونه ای که طرح ژئوپلیتیکی هلال شیعی با ادعای تلاش ایران برای تبدیل شدن به قله ی عالم یا مرکز سیاسی جهان شدن را نام برد.

از آنجایی که انقلاب اسلامی ایران بر اساس انگیزه های اسلامی گرایی شکل گرفته و نظام اسلامی حاصل از آن پی گیر اسلام گرایی است، به نظر می رسد که شیعه گرایی و خاص گرایی در آن جایگاهی ندارد. بنابراین واضح است هدف از مطرح شدن چنین سناریویی صرفاً می تواند در راستای شکل دهی به درگیری های منطقه ای با رنگ و بوی مذهبی ارزیابی شود تا کنترل کانون های انرژی منطقه ژئوپلیتیکی خاورمیانه در اختیار آمریکا و کشورهای شمال در این منطقه حساس توجیه شود.

ص: ۱۹۵

در این نوشتار، سعی بر آن است که طرح هلال شیعی به عنوان یک توهم ژئوپلیتیکی تبیین شود.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، هلال شیعی، واگرایی و همگرایی، دشمن سازی، ژئوپلیتیک، اسلام گرایی.

ابعاد شیعی فلسفه ی سیاسی فارابی

نادیا مفتونی استادیار دانشگاه تهران

تفکر کلامی شیعی با ویژگی های متعددی شناخته می شود که سه شاخص عصمت، امامت و اجتهاد، از مهم ترین آن ها به شمار می آید. این هر سه عنصر اعتقادی در فلسفه ی فارابی از جایگاه خاصی برخوردارند و بنیان های نظام فلسفی او به ویژه فلسفه ی سیاسی وی را تشکیل می دهند. نظریه ی نبوت وی هم از ناحیه علم و نظر و هم از ناحیه عمل، متضمن عصمت حداکثری است. امامت و اجتهاد نیز در فلسفه ی سیاسی وی به نحو مصرح، مورد تاکید قرار دارد. او نه تنها به اجتهاد پویا پرداخته، بلکه قایل به نقش حکومتی و ریاستی مجتهد واجد شرایط است.

واژگان کلیدی: عصمت، امامت، اجتهاد، ولایت فقیه.

بیداری اسلامی و نقش شیعیان بحرین در جنبش های خاورمیانه

نازنین نظیفی نائینی، کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان

امیر مسعود شهرام نیا، کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان

به دنبال پدیدار شدن موجی از خیزش ها و اعتراضات مردمی در خاورمیانه و شمال آفریقا علیه رژیم های استبدادی منطقه، شاهد مبارزات آزادی خواهانه ی شیعیان در تلاش برای تغییر وضع موجود نیز هستیم. شیعیان، همواره با در اختیار داشتن اکثریت جمعیت منطقه، از جایگاه نامطلوبی برخوردار هستند و با نگاهی به جنبش های تاریخی شیعی می بینیم که جنبش های سیاسی اجتماعی شیعیان به خصوص در کشورهای حوزه ی خلیج فارس با به کار گیری استراتژی های سیاسی در راستای عدالت خواهی، حق طلبی، احیا و استقرار اندیشه های

ص: ۱۹۶

تشیع و پایان دادن به محرومیت های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، شکل گرفته و به دنبال جایگزینی حکومت هایی دینی با تکیه بر آموزه های اسلامی به جای دیکتاتوری های اقتدارگرا در منطقه هستند. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تشکیل حکومت اسلامی در منطقه و به دنبال آن با پیدایش جنبش های بیداری اسلامی طی یک سال اخیر، تلاش در ادامه ی مبارزات و مقاومت شیعیان، جانی دوباره گرفت، به گونه ای که شیعیان به بازیگران سیاسی مؤثری در خاورمیانه تبدیل شده اند. در این مقاله به تبیین اهمیت نقش شیعیان در جنبش های بحرین به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک این کشور برای کشورهای منطقه ای و فرامنطقه ای و بررسی نگرش، برخورد و رفتارهای سیاسی شیعیان بحرین طی تحولات اخیر در منطقه، می پردازیم. فرض بر این است، علی رغم دخالت های بازیگران فرامنطقه ای همچون آمریکا و برخی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به خصوص عربستان برای سرکوب، کشتار و خاموش کردن جنبش های شیعی در کشور بحرین، همچنین علی رغم سعی در ایجاد تفرقه و دشمنی میان شیعه و سنی، شاهد مقاومت شیعیان در بحرین خواهیم بود، که در این مسیر می توان به قدرت یافتن شیعیان، گسترش بیداری اسلامی، همگرایی بیشتر کشورهای اسلامی و پدیدار شدن منطقه به جهان اسلام با الگویی متشکل از مردم سالاری و دین داری امیدوار بود.

واژگان کلیدی: بحرین، بیداری اسلامی، جنبش های شیعی، انقلاب اسلامی ایران، خاورمیانه.

فرایند سیاسی شدن و قدرت یابی شیعیان در منطقه – بررسی تطبیقی عراق و بحرین

ناهید قمریان، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

محسن توکلیان، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

عراق و بحرین دو کشور در منطقه خاورمیانه می باشند که بخش بیشتر جمعیت آن ها شیعه می باشد؛ اما در هر دو کشور تا سال های اخیر قدرت در دست اقلیت سنی بوده است تا اینکه در سال ۲۰۰۳ و به دنبال سقوط صدام در عراق شیعیان قدرت گرفتند اما در بحرین اقلیت سنی همچنان حاکم ماند. در بحرین اگرچه اقلیت سنی همچنان در قدرت باقی مانده است اما بدنبال رویدادهای سال ۲۰۱۱ در جهان عرب موسوم به بهار عربی؛ قدرت رژیم آل خلیفه اگرچه

سرنگون نشده است اما با چالش هایی روبرو شده است. این مقاله به پژوهش در مورد فرایند قدرت یابی و سیاسی شدن شیعیان در دو کشور مزبور می پردازد. فرضیه مقاله مبتنی بر این است که در هر دو کشور از طرف اکثریت شیعه خواست تغییر و مقاومت وجود داشت اما آنچه که زمینه ساز قدرت یابی شیعیان در عراق شد حمایت بین المللی (از طریق حمله آمریکا و هم پیمانان) بود که در مورد بحرین وجود ندارد. از این رو شیعیان بحرین همچنان در تلاش برای رسیدن به قدرت می باشند.

واژگان کلیدی: بحرین، عراق، قدرت یابی، حمایت خارجی، شیعیان.

ویژگی های جغرافیایی قلمروهای شیعه نشین – هلال شیعی

یحیی معروف، دانشیار گروه عربی و عضو هیات علمی دانشگاه رازی کرمانشاه

قدرت گرفتن شیعیان در حاکمیت عراق و لبنان، توازن مذهبی و مؤلفه قدرت در منطقه را بر هم زده و قدرتهای بزرگ منطقه و جهان، به ویژه آمریکا و اسرائیل و سرسپردگان عرب منطقه را نگران کرده است. در این راستا ایجاد نوعی فشار برای محدود کردن قدرت شیعیان قابل پیش بینی بوده است، امری که بارها تصمیم سازان کاخ سفید به آن مبادرت ورزیده اند. در سال های اخیر واژه «هلال شیعی» از سوی عبدالله دوم پادشاه اردن، مطرح شد که در خلال آن خطر هلال شیعی را در منطقه مطرح کرد. به عقیده آن ها جمهوری اسلامی ایران می تواند با اعمال نفوذ طبیعی در میان شیعیان عراق، تحولات ژئوپلتیک خاورمیانه را هدایت کرده و موازنه قدرت را به نفع شیعیان و علیه منافع آمریکا و اسرائیل تغییر دهد. این مقاله بر آن است تا به سوالهای زیر پاسخ دهد:

۱. نقش هلال شیعی در ژئوپلتیک خاورمیانه چیست؟

۲. منظور از هلال شیعی، هلال جغرافیایی است یا سیاسی؟

۳. آیا هدف از هلال شیعی، ایران هراسی است؟

۴. دغدغه های استراتژیک آمریکا درباره مؤلفه تشیع در خاورمیانه چیست؟

۵. آیا هلال شیعی شکل گرفته است؟

دین و دموکراسی اندیشه سیاسی تشیع

(بررسی آرای مرتضی مطهری و محمد تقی مصباح یزدی)

نجف شیخ سرایی، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی

حسین علی توتی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات آمریکای شمالی

اگر چه دموکراسی دارای خاستگاهی غربی است. ولی امروزه به عنوان مطلوب ترین شکل حکومت، گستره ای جهانی یافته است. اما دموکراسی در فرایند جهانی شدن خود در جوامع غیرغربی موجب ایجاد تعارضاتی گردیده است. جوامع اسلامی از جمله جوامعی هستند که در آن ها حل معضل رابطه دین و دموکراسی به یکی از دغدغه های اصلی اندیشمندان تبدیل شده است. این مقاله در صدد آن است که به این مسئله پاسخ دهد که اولاً منابع تعارض بین دموکراسی و اندیشه سیاسی تشیع چیست و دوماً به این تعارض از جانب دو اندیشمند مطرح شده چه پاسخی داده شده است. و به این نتیجه رسیده است که بین اندیشه سیاسی شیعه و دموکراسی در اصولی از جمله حاکمیت، مشروعیت، سکولاریسم و آزادی تعارض وجود دارد و نیز برای حل این تعارض استاد مطهری به تئوریزه کردن دموکراسی اسلامی پرداخته است در حالی که مصباح یزدی ضمن نفی دموکراسی، نظام سیاسی آرمانی اسلام را حکومت ولایت فقیه معرفی کرده است. روش مورد استفاده در این پژوهش توصیفی - تحلیلی می باشد.

واژگان کلیدی: دین، دموکراسی، تشیع، مرتضی مطهری، مصباح یزدی.

تمهیدات ایران در مقابله با نقش پدیدۀ شیعه هراسی در جهان اسلام

ندا احمدی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان

سابقه پروژه شیعه هراسی به پیروزی انقلاب اسلامی در ایران برمی گردد که امروزه ابعاد گسترده و عمیق تری یافته است.

انقلاب اسلامی در فضایی به پیروزی رسید که «اسلام سنی و شیعه» از ابعاد سیاسی رو به افول گذاشته بود. مهم ترین مسئله ای که امروزه با آن مواجه هستیم موج بیداری اسلامی در بین کشورهای اسلامی است که فراگیری این موج در تمام دنیا دور از ذهن نیست. شایان

ذکر است جهان غرب منشاء موح بیداری اسلامی را جمهوری اسلامی ایران و انقلاب های شکل گرفته را برگرفته از انقلاب اسلامی ایران می دانند و به دنبال این موضع گیری ها، دول غربی بر آن شدند تا با بهره گیری از دستاوردهای شیعه هراسی، مذهب شیعه را هدف اصلی مدیریت منطقه جمهوری اسلامی معرفی نمایند و بدین ترتیب سعی نموده اند تا افکار مذهب سلفی و ضد شیعی را در این جبهه در کنار خویش بسیج نمایند. هدف اصلی از این پژوهش پاسخ به این سوال است که ایران به عنوان قطب ژئوپولیتیک شیعه برای مقابله با پدیده شیعه هراسی چه راهکارهایی را مد نظر دارد؟ روش پژوهش روش توصیفی - تحلیلی است و با استفاده از تحقیق کتابخانه ای و منابع الکترونیک انجام گرفته است.

در نهایت انتظار می رود با بررسی نقش کلیدی ایران در دنیای اسلام به بیان دلایل شیعه هراسی و ارائه راهکارهای مقابله با آن پرداخت.

واژگان کلیدی: شیعه هراسی، بیداری اسلامی، ایران.

شیعه و جهانی شدن

نرجس سادات حسینی نصرآبادی، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

مفهوم جهانی شدن به مجموعه فرآیندهای پیچیده ای اطلاق می شود که به موجب آن دولت های ملی به نحو فزاینده ای به یکدیگر مرتبط و وابسته می شوند. جهانی شدن را در هر مفهومی که به کار ببریم، پدیده ای دو سویه است و به همان نسبت که در جهت یکنواختی و پیوستگی جهانی عمل می کند، فرصت های بروز قوم گرایی، فرقه گرایی و تکثر و تنوع فرهنگ های بومی و محلی را نیز فراهم می کند و در حقیقت باید در انتظار کثرت در وحدت بود و اگر هویت شیعی برای تقویت عوامل مقاوم و بازدارنده، با واقع بینی و شناخت صحیح در جهت بهره گیری مطلوب و تعادل سازنده از سایر فرهنگ ها خود را آماده کند و هویت پویا و با استحکامی، برای عقاید و باورهای مذهبی خود فراهم کند، خواهد توانست از یک فرصت جهانی برای رشد و گسترش فرهنگ شیعی استفاده کند. تشیع می تواند با به کارگیری فناوری های عصر جهانی شدن که مهم ترین آن ها اینترنت و ماهواره است، باورها و ارزش های خود را در کنار سایر فرهنگ ها و تمدن ها و در تعامل و گفتگو با آن ها عرضه و تبلیغ کند و یک منبع با ارزش جهانی برای سایر فرهنگ ها

ص: ۲۰۰

شود. روی هم رفته شیعه، به عنوان یک مذهب، به هیچ وجه محلی و منطقه ای نیست و از یک اندیشه ی جهانی و عام گرا برخوردار است و زمینه های حضور آن در نقاط مختلف جهان وجود دارد. هرچند شیعیان در شرایط نامناسبی به سر می برند، اما در دهه های اخیر تحقق انقلاب اسلامی نقش تعیین کننده ای در بازیابی هویت شیعه در مقیاس جهانی و در میان کل مسلمانان ایفا کرده است. این مقاله به شیوه ی توصیفی - تحلیلی درصدد بررسی نقش جهانی شدن در حیات سیاسی شیعیان می باشد.

واژگان کلیدی: جهانی شدن، تشیع، فناوری ارتباطات.

تبیین اثرگذاری انقلاب اسلامی بر وزن و قلمرو ژئوپلیتیکی شیعیان جهان

ابوالقاسم محمودی کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

سید فریدالدین حسینی مرام کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

یکی از رخدادهای بزرگ نیمه دوم سده بیستم که باعث ایجاد تحولات فراوانی در کشورهای منطقه و نیز در ساختار قدرت جهانی شد وقوع انقلاب اسلامی در ایران به رهبری امام خمینی رحمه الله بود. انقلابی که از پشتوانه ای معنوی برخوردار بود و دیدگاه فرامرزی اش باعث شد که کشورها و ملت های زیادی تحت تأثیر قرار گیرد. این تاثیرگذاری عمدتاً در پیشبرد روند بیداری و آگاهی مسلمانان و افزایش فعالیت های مؤثر دینی در کشورهای اسلامی و به ویژه جوامع شیعی که هم اکنون نیز قابل مشاهده است می باشد. انقلاب اسلامی باعث مورد توجه قرار گرفتن مذهب شیعه و احساس خودباوری در جوامع شیعی در کشورهای مختلف شد که این خود باعث گسترش وزن و قلمرو ژئوپلیتیکی در ساختارهای سیاسی جوامع و کشورهای یاد شده گردد. این مقاله درصدد است با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی اثرگذاری انقلاب اسلامی بر وزن و قلمرو ژئوپلیتیکی شیعیان جهان بپردازد و ابعاد این موضوع را بررسی نماید.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، شیعیان، قلمرو ژئوپلیتیک، وزن ژئوپلیتیک.

حوادث

موسوم به بهار عربی که در کشور ما به بیداری اسلامی نیز معروف گشت دامن بسیاری از جمهوری های سنی نشین عربی همچون لیبی، یمن، مصر، تونس و سوریه را گرفت و پادشاهی ها و شیخ نشین های سنی دیگر مانند عربستان سعودی، مراکش، اردن، کویت و عمان را نیز وادار به اصلاحات اساسی کرد. در این میان اما کشورهای عمدتاً شیعه منطقه همچون ایران و عراق و لبنان و آذربایجان - البته به جز بحرین - از موج این تحولات در امان ماندند. فقط در عراق بود که در همان اوایل و در موج اول قیام های عربی یعنی زمستان ۸۹ در چند شهر بزرگ به ویژه در اقلیم کردستان اعتراضاتی به وقوع پیوست که سریع فروکش کرد. ظاهراً دینامیسم تا حدودی دموکرات کشورهای شیعه منطقه و پیشروتر بودن آن ها از تسری امواج قیام ها به داخل این کشورها جلوگیری کرد. حال اما پس از قیام های اهل تسنن وضعیت شیعیان در عصر پس از آغاز قیام های عربی چگونه خواهد بود؟ برخی از محققین با توجه به ظهور نیروهای سلفی در مصر و سوریه و کویت و لیبی سخن از «هلال سلفی» سر می دهند. آیا در همه کشورهای انقلاب کرده، با توجه به متغیری همچون طبقه متوسط جدید و ادغام اقتصادی در نظام بین الملل امکان ظهور چنین پدیده ای هست؟ در صورت بسط اقتدار بیشتر این نیروها در کشورهای انقلاب زده این فرایند چه تأثیرات سیاسی و اجتماعی بر کشورهای شیعه خواهد نهاد؟ از سوی دیگر شاهد هستیم که در مصر و تونس نیروهای اسلام گرا همچون اخوان المسلمین نوعی عمل گرای بی سابقه را در تحولات سیاسی پیشه کرده اند. با توجه به پیشتاز بودن اخوان در جنبش های منطقه این نوع عملگرایی اسلام گرایانه که استحاله دیگری در جریانات اسلام گرایانه در خاورمیانه را رقم خواهد زد چه تأثیرات فکری بر شیعیان خواهد نهاد؟ این مقاله به دنبال پاسخ به این پرسش ها و بررسی آخرین وضعیت «هلال شیعی» پس از ظهور «هلال سنی» است.

واژگان کلیدی: نو عملگرایی، اسلام گرای جدید، هلال شیعی، هلال سنی، بهار عربی، خاورمیانه، طبقه متوسط جدید، ادغام اقتصادی.

جمهوری آذربایجان بعد از ایران، دومین کشوری است که بیشتر جمعیت آن را شیعیان تشکیل می دهند. علاوه بر این موضوع، آذربایجان از دوران هخامنشیان تا زمان تشکیل دولت صفوی جزئی از خاک ایران بوده است. در این مدت دو ملت سوابق و میراث مشترک فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بسیاری با هم اندوخته اند. تجانس جمعیتی آذربایجان با شمال غرب ایران نیز از دیگر مشترکات قابل ذکر در این باره است. اما به رغم اشتراکات مزبور و همجواری جغرافیایی که فرصت های شایسته ای را جهت اتحاد استراتژیک ایران و آذربایجان در منطقه فراهم می نماید؛ روابط سیاسی، اقتصادی و امنیتی دو دولت در سال های اخیر چندان مطلوب نبوده است. از ابتدای استقلال آذربایجان از شوروی، روابط دو کشور تحت تأثیر مسائلی چون اختلافات مرزی آذربایجان و ارمنستان و جنگ قراباغ، تعیین رژیم حقوقی دریای خزر و روابط نزدیک آذربایجان با آمریکا و اسرائیل به سردی گراییده است. این عوامل به همراه رشد نهضت های شیعی در آذربایجان و تهدیدات امنیتی این کشور علیه ایران موجب جهت گیری متفاوت ژئوپلیتیک دو کشور گردیده است. به نحوی که آذربایجان به همراه ترکیه، آمریکا و اسرائیل محور شرقی - غربی و ایران، ارمنستان و روسیه محور شمالی - جنوبی را در منطقه قفقاز تشکیل داده اند؛ که این امر نیز به نوبه خود سطح رقابت و تنش بین دو دولت را افزایش داده است. تحقیق حاضر ضمن تشریح عوامل همگرایی و واگرایی دو جمهوری، به بررسی عوامل مذهبی و ژئوپلیتیک مؤثر در روابط فی مابین می پردازد.

واژگان کلیدی: ایران، جمهوری آذربایجان، ژئوپلیتیک، مذهب شیعه.

بررسی وضعیت اقلیت شیعیان عربستان سعودی از منظر حقوق بشر با نگاهی به بیداری اسلامی اخیر

یاسر مکرمی قرطاول، دانشجوی حقوق بشر دانشگاه تهران

حسین واحدی، دانشجوی حقوق بشر دانشگاه تهران

مقاله حاضر در خصوص بررسی وضعیت حقوقی اقلیت شیعه عربستان سعودی می باشد. شروع عصر شیعه با ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان بوده و همواره در اقلیت به سر برده اند.

در چند قرن اخیر ظهور وهابیت در عربستان سعودی و ادغام این ایدئولوژی با حکومت آل سعود وضعیت حقوقی شیعیان را با چالش های جدی تر مواجه ساخته است. با این اوصاف شیعیان عربستان به عنوان یک اقلیت قابل توجه دارای چه حقوق و وضعیتی هستند؟ و رفتار حکومت سعودی با مد نظر قرار دادن قانون اساسی عربستان و نیز برخی اسناد حقوق بشری در قبال شیعیان به چه صورت است؟ پاسخ به این سوالات دغدغه اصلی مقاله حاضر می باشد.

واژگان کلیدی: اقلیت شیعه عربستان سعودی، وهابیت، آل سعود، حقوق شیعیان عربستان، بیداری اسلامی.

بررسی پیامدهای جهانی شدن در کشورهای در حال توسعه با نگاه ویژه بر ژئوپلیتیک شیعه در کلان شهرها

امیر عباس مفرد

جهان امروز با مسائل و پدیده های جدیدی روبه روست که بسیاری از آن ها زاینده ی تحولات صنعتی و پیچیدگی روز افزون زندگی بشری است. امروزه جهانی شدن به یک اصطلاح کاملاً رایج در رسانه ها، در عرصه ی اقتصاد و تجارت، سیاست، فرهنگ و مجامع روشنفکری تبدیل شده است. استفاده ی گسترده از این واژه در رشته های مختلف علوم سیاسی و علوم اجتماعی، تعاریف و تعابیر متفاوتی از آن به دست می دهد. ولی نکته ی اساسی این است که این مفهوم به صورت یک واقعیت اجتناب ناپذیر درآمده است و به نظر می رسد که گریز از پیامدهای آن ناممکن باشد.

اگر امروزه برخی دولت های قدرتمند خود را سردمدار جهانی سازی می دانند، به این دلیل است که این کشورها دارای ابزارها و لوازم قدرت جهانی بوده و در حقیقت خود زودتر بر موج جهانی شدن سوار و از آن بهره مند گردیده اند. گرچه جهانی شدن در ابتدا ماهیتی اقتصادی داشت، اما این روند فراگیر اکنون می رود تا مرزهای ارتباطی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و حتی زیستی جهان را متأثر ساخته و ضمن تحول در وجوه ظاهری حیات بشری، جنبه های زیرین آن یعنی بُعد فکری را نیز دست خوش تغییراتی بنیادین نماید. در این بین طبیعتاً شهرها به عنوان بستر این تحولات یکی از موضوعات اصلی جریانات حاصل از

ص: ۲۰۴

«جهانی شدن» خواهند بود. این امر به دو علت رخ خواهد داد. ابتدا این که شهری شدن نیز هم چون جهانی شدن روال محتوم تحولات جهانی بوده و ارقام و شواهد مختلف این پدیده را که شهرها عمده ترین سکونت گاه های انسانی خواهند بود، حمایت می کنند. دیگر این که، روابط اقتصادی که پدیده جهانی شدن بر آن استوار می گردد از ماهیت شهری برخوردار بوده و در این بستر تعریف می شود. بنابراین شهری شدن و شهرها هم علت بروز این پدیده می باشند و هم به شدت از آن متأثر می شوند. در این مقاله روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و شیوه جمع آوری اطلاعات مبتنی بر شیوه کتابخانه ای می باشد. جهانی شدن بر جنبه های مختلف زندگی شهری و شهرها تأثیر گذارده است اما بررسی کلیه این پیامدها در این مقاله امکان پذیر نیست به همین علت و با توجه به اهمیت این بحث، این مقاله بر آن است پس از بررسی مختصر مسأله ی جهانی شدن، به برخی از مهم ترین تأثیراتی که جهانی شدن بر حوزه ی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی کلان شهرها به ویژه در کشورهای در حال توسعه داشته است اشاره نماید.

واژگان کلیدی: جهانی شدن، شهر، کلان شهر، زندگی شهری، پیامدهای جهانی شدن.

معرفی علمای شیعه شمال پاکستان (بلتستان) با توجه به اهمیت ژئوپلیتیکی آن

برکت الله سینوی، کارشناسی ارشد فلسفه دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه

منطقه شمال پاکستان یکی از مهم ترین مناطق از حیث موقعیت ژئوپلیتیکی در این کشور می باشد. اهمیت این منطقه به این سبب است که تمامی گذرهای این منطقه مرزی با دو قطب جهان چین و هندوستان را شیعیان تشکیل می دهند. در این تحقیق میدانی بنابر شرایط و نیازهای منطقه ای و جغرافیایی به نقش علمای شیعه این پرداخته شده و در کنار تلاش های تبلیغی و دینی که دارند نقش برجسته آن ها در معادلات سیاسی منطقه و کشور و فعالیت های اجتماعی را مورد بررسی قرار داده شده است.

واژگان کلیدی: علمای شیعه شمال پاکستان، معادلات سیاسی، فعالیت های اجتماعی.

تبیین ژئوپلیتیک پراکنش جغرافیایی شیعیان منطقه ی خلیج فارس

ابوطالب احمدی ارکمی، کارشناس ارشد جغرافیایی سیاسی

یوسف زین العابدین، عضو هیئت علمی جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

لاله نظری ولنی، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم، مدرس دانشگاه پیام نور لنگرود،

زهرا صابر، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

پس از فروپاشی نظام کمونیستی و پایان جنگ سرد عده ای از صاحب نظران به این نتیجه

رسیدند که دیگر نظامی گری به عنوان مؤلفه اصلی قدرت در جهان محسوب نمی گردد. در ادامه ی این روند با حاکمیت دیدگاه اقتصاد محوری بر جهان، مناطق ژئواکونومیک از ارزش و اعتبار زیادی برخوردار گردیدند و توجه جهانیان را به خود جلب نمودند. در این راستا منطقه

خاورمیانه و به ویژه خلیج فارس به عنوان مرکز اصلی انرژی از اهمیت روزافزونی برخوردار شد. شیعیان منطقه ی خلیج فارس به دلیل پراکنش جغرافیایی و حضور در مناطقی با ارزش ژئواکونومی بالا از موقعیت ژئوپلیتیک مناسبی در عرصه های سیاسی و اقتصادی منطقه و جهان، برخوردارند. از طرفی بروز تحولاتی نظیر؛ پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و ایفای نقش گسترده ی شیعیان در عراق پس از سقوط صدام، سبب شده که ژئوپلیتیک تشیع در بطن تحولات منطقه ی خاورمیانه قرار گیرد. با این وجود، درک جایگاه استراتژیک منطقه ی خلیج فارس و چگونگی پراکندگی شیعیان در این منطقه امری مهم تلقی می گردد. مقاله ی حاضر با رویکردی علمی و روش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه ای سعی دارد، ضمن تبیین موقعیت منطقه ی استراتژیک خلیج فارس، نحوه ی پراکنش شیعیان در کشورهای مختلف این منطقه را مورد مطالعه قرار دهد. تجزیه و تحلیل پیرامون شیعیان منطقه ی خلیج فارس حکایت از آن دارد که، پیروان این مذهب با بهره مندی از ۷۰ درصد جمعیت انسانی مناطق نفت خیز منطقه و استقرار در نواحی استراتژیکی توأم با توانمندی های ژئواکونومیک، در کانون تحولات منطقه قرار گرفته و به عنوان یک مؤلفه ی مهم ژئوپلیتیک ایفای نقش می کند.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، شیعه، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک.

بررسی جایگاه ژئوپلیتیک تشیع در خاورمیانه

ابوطالب احمدی ارکمی، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

یوسف زین العابدین، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

لاله نظری ولنی، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

روشن بابایی همتی، دکترای جغرافیا و برنامه ریزی روستایی علوم تحقیقات تهران

ژئوپلیتیک تشیع به عنوان مؤلفه ای تأثیر گذار در تبیین تحولات سیاسی، اقتصادی و

اجتماعی خاورمیانه محسوب می شود. شیعیان ۲۵٪ درصد جمعیت مسلمانان را تشکیل می دهند که غالب آنان در منطقه ی استراتژیک خاورمیانه و کنار آبراهه های بین المللی سکونت دارند. از دیدگاه جغرافیای سیاسی نحوه ی پراکنش شیعیان در منطقه ی خاورمیانه دارای ارزش و اعتبار خاصی است. حاشیه ی شمالی و جنوبی دریای خلیج فارس به طور پیوسته محل اصلی سکونت شیعیان قلمداد می گردد.

با در نظر گرفتن میزان ذخایر انرژی خلیج فارس و نقش آن در ژئوپلیتیک انرژی به جایگاه مهم ژئوپلیتیک تشیع در جهان امروز پی می بریم. از طرفی بروز تحولاتی مانند: پیروزی انقلاب اسلامی ایران، موفقیت های حزب الله در لبنان و نقش آفرینی شیعیان در عراق پس از سقوط صدام و دیگر کشورهای منطقه سبب شده که تشیع از لحاظ سیاسی در بطن تحولات خاورمیانه قرار گیرد. در این راستا مقاله ی حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر مطالعات کتابخانه ای و اسنادی سعی دارد ضمن تبیین جایگاه ژئوپلیتیک تشیع در منطقه ی خاورمیانه، راهکارهایی را در جهت ارتقای نقش شیعیان در منطقه ارائه نماید. تجزیه و تحلیل اطلاعات پیرامون شیعیان منطقه حاکی از آن است که، شیعیان به دلیل استقرار در مناطق جغرافیایی حساس، دسترسی بر نبض منطقه ی ژئو اکونومیک، بهره مندی از مفاهیم فرهنگی اصیل و تکیه بر فقهی پویا از جایگاه مهمی در منطقه ی خاورمیانه برخوردار اند.

واژگان کلیدی: خاورمیانه، شیعه، ژئوپلیتیک تشیع.

ژئوپلیتیک شیعه فرصت ها و چالش های پیش رو سیاست خارجی ایران

(با تاکید بر خیزش عربی)

حمیدرضا قنبری، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، دانشکده علوم انسانی

حسین ابراهیم نیا، دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، دانشکده حقوق و علوم سیاسی

تحولات اخیر در منطقه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک خاورمیانه مناسبات و تعاملات منطقه ای و فرا منطقه ای را نیز دستخوش تغییر قرار داده است. در واقع می توان بیان داشت که خیزش های مردمی در خاورمیانه عربی و آفریقای شمالی چالش ها و فرصت هایی را برای قدرت های جهانی و منطقه ای رقم زده است که از آن جمله می توان به ژئوپلیتیک شیعه

با محوریت جمهوری اسلامی ایران اشاره نمود. در میانه این تحولات ژئوپلتیک شیعه با چالش‌ها و فرصت‌هایی روبرو می‌باشد، که جمهوری اسلامی ایران به عنوان محور تشیع باید در سیاست خارجی خود مد نظر قرار دهد. از جمله چالش‌هایی که ژئوپلتیک شیعه با آن روبرو است سوار شدن قدرت‌های جهانی با کمک قدرت‌های منطقه‌ای و عوامل منطقه‌ای همچون عربستان، بر امواج بهار عربی است. قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای تلاش می‌کنند تا استراتژی خود را به گونه‌ای تدوین نمایند که بتوانند تحولات منطقه را در راستای منافع خویش کنترل نمایند. و در این راستا شاهدیم که غرب برای پیشبرد اهدافش به تعریف استراتژی دوگانه‌ای پرداخته است. اما فرصت‌هایی که پیش روی سیاست خارجی ایران که محور اصلی ژئوپلتیک شیعه و عامل انسجام، سازماندهی و ساماندهی این ژئوپلتیک است، از دو بُعد برای جمهوری اسلامی ایران حائز اهمیت است، بُعد اول را می‌توان از لحاظ منافع بررسی نمود و بُعد دوم را از لحاظ ارزشها، از بُعد منافع تغییرات ساختاری حکومت‌ها و تأثیری که بر آینده نظم منطقه‌ای می‌گذارند که از این لحاظ می‌توان با تدوین استراتژی برنامه‌ریزی شده و زنه ژئوپلتیک شیعه را سنگین تر نمود و از بُعد ارزش‌ها اصل حمایت از جنبش‌های مردمی و اصل عزت اسلامی اهمیت بارزی دارند. پژوهش فوق درصدد است که به بررسی فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو به این پرسش پاسخ دهد که چگونه جمهوری اسلامی ایران که محور جهان تشیع می‌باشد با تدوین و اتخاذ استراتژی برنامه‌ریزی شده حداکثر منافع را با توجه به تغییرات وسیعی که در منطقه پویا خاورمیانه صورت گرفته است، برای ژئوپلتیک شیعه تأمین می‌نماید و همچنان وحدت این ژئوپلتیک را حفظ می‌نماید.

واژگان کلیدی: ژئوپلتیک شیعه، بهار عربی، ایران، سیاست خارجی، خاورمیانه، استراتژی.

سناریو سازی برای توسعه قدرت شیعه در آینده

(کاربرد آینده پژوهی در فرجام خواهی شیعی)

دکتر گلناز سعیدی، دانشیار دانشگاه پیام نور تهران

محبوبه اصلاح، کارشناس ارشد تاریخ تشیع

فرهاد آریایی جو، کارشناسی ارشد مهندسی صنایع

«آینده پژوهی» شناخت آینده در موضوعات و پدیده ای مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و فن آوری است که امکان انتخاب، برنامه ریزی و مواجهه آگاهانه و مدبرانه با آن ها را در حد مطلوب و بایسته فراهم می سازد. در واقع آینده پژوهی در صدد ایجاد دوراندیشی و آینده شناسی در سطوح مختلف زندگی بشری است تا ضمن بیان اهمیت و ضرورت توجه به رویداد ها و تحولات فراروی جهان، توانایی برخورد سنجیده و مناسب با آن ها را فراهم سازد و یا الگوها و سناریوهای مطلوب و موجهی برای آن ارائه دهد. از آنجایی که بخش مهمی از «آموزه مهدویت» توجه به آینده و بایستگی آمادگی، برنامه ریزی و زمینه سازی برای شکل گیری «آینده مطلوب» است، می تواند در بعضی از روش ها و نگرش ها پیوندهایی با «آینده پژوهی» داشته باشد، در ضمن این که خود جامع مؤلفه های مطالعه و کاوش درباره آینده است و می تواند دانش جدیدی را تحت عنوان «آینده پژوهی مهدوی» شکل دهد. این پژوهش عهده دار تبیین این دو بخش است؛ یعنی بیان چستی آینده پژوهی و شکل گیری آینده پژوهی مهدوی و در نهایت چه برنامه و سناریویی شیعه باید در پیش بگیرد تا آینده مهدوی تحقق بخشیده شود که همان توسعه واقعی قدرت تشیع می باشد.

واژگان کلیدی: آینده پژوهی، مهدویت پژوهی، آینده پژوهی مفهومی، آینده پژوهی مهدوی، سناریو سازی، توسعه قدرت شیعه.

بررسی رویکردهای ایالات متحده آمریکا و عربستان سعودی نسبت به بحران بحرین

دکتر محمد علی بصیری، عضو هیئت علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان

محمد مهدی محسنی، دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه اصفهان

با گسترش اعتراض های مردمی در بحرین این کشور با یک بحران جدی مواجه شده، به گونه ای که بازیگران منطقه ای و فرا منطقه ای را در آن درگیر کرده است. حضور اکثریت

شیعه و مداخله عربستان سعودی در بحرین باعث توجه جمهوری اسلامی ایران در قبال حوادث آن شده است. از سوی دیگر عربستان سعودی نیز به دلیل همسایگی و روابط استراتژیک با دولت بحرین حوادث این کشور را با دقت زیادی دنبال کرده و در این زمینه به اقدامات امنیتی نیز متوسل شده است. آمریکایی ها نیز که بحرین محلی برای پایگاه های نظامی آن ها بوده در این کشور دارای منافع زیادی هستند و یکی دیگر از بازیگران فعال در این بحران محسوب می شوند.

این مقاله ضمن بررسی مختصر سابقه جنبش های سیاسی در بحرین، به دنبال پاسخ به این «پرسش» اصلی است که انگیزه ها، اهداف و مواضع ایالات متحده آمریکا و عربستان سعودی در قبال بحران بحرین بر پایه ی چه منطقی استوار است؟ فرضیه مقاله این است که مهار ایران و جلوگیری از نفوذ ایران در منطقه خلیج فارس و به خصوص بحرین، به سیاست آمریکا و عربستان در قبال بحران بحرین جهت می دهد. در این مقاله با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و ابزار کتابخانه و اینترنت به تجزیه و تحلیل مباحث پرداخته و ضمن بررسی مواضع این سه کشور، راه حل هایی نیز جهت برون رفت از بحران بحرین ارائه خواهد شد.

واژگان کلیدی: ایالات متحده آمریکا، بحران بحرین، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، بیداری اسلامی.

نقش انقلاب اسلامی ایران در احیای شیعیان عربستان

حسین جعفری سیریزی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

همیشه اقلیت های یک کشور فارغ از نژادی یا دینی بودن، عامل مهمی برای حاکمیت های ملی بوده اند. حال اگر این اقلیت در طی تحولاتی موفق به دست یابی به اکثریت حامی از بیرون مرزها بشود. این امکان وجود دارد آن اقلیت با پشتیبانی از طرف نیروی جدید و پیدا کردن منبع الهام تقویت شده و سعی در بازیابی هویت خود و احقاق حقوق از دست رفته خود نماید. شیعیان عربستان به عنوان یک اقلیت دینی که دارای گذشته تاریخی بوده و با جمعیتی نزدیک به دو میلیون و هفتصد هزار نفر نزدیک به ده درصد جمعیت کشور عربستان را تشکیل می دهند، که در مراکز شرقی، که حیاتی ترین منطقه استراتژیک این پادشاهی می باشد سکونت دارند، منطقه ای که بیشترین میدان های نفتی کشور، از جمله «قوار» و «قطیف» در این منطقه قرار دارد. به عبارت دیگر بزرگ ترین حوزه های نفتی جهان را در خود جای داده است. شیعیان این کشور در تضاد کامل با حکومت مرکزی از جهات ایدئولوژیک

و سیاسی می باشند. از آغاز تأسیس حکومت آل سعود معضلی همیشگی بوده اند. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تشکیل یک حکومت شیعی مذهب در آن این اقلیت با یافتن منبع الهام تقویت شد، و به نوعی روح تازه ای در کالبد آن دمیده شد. در این مقاله بر آنیم با بررسی و تحلیل اقلیت شیعیان عربستان نقش انقلاب اسلامی ایران را در احیای شیعیان عربستان و خیزش های این اقلیت را مورد واکاوی قرار دهیم.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ایران، شیعیان، عربستان.

ژئوپولیتیک شیعه و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران

سمانه شفیع زاده، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران

فاطمه دانشور محمد زادگان، کارشناس ارشد روابط بین الملل دانشگاه فردوسی مشهد

قدرت نرم به معنای توانایی تأثیر گذاشتن بر دیگران به منظور رسیدن به نتایج دلخواه می باشد که با استفاده از ابزار های جاذبه ای سعی در پیشبرد اهداف خود را دارد. امروزه با گسترش و افزایش ارتباطات و اطلاعات در سطح دنیا اشکال استفاده از قدرت تغییر کرده است. با پیروزی انقلاب اسلامی و روی کار آمدن حکومت شیعیان برای نخستین بار جمهوری اسلامی ایران در مرکز و موقعیت منطقه با محوریت شیعه قرار گرفت. و توجه به ابعاد ایدئولوژی مذهب تشیع دارای اهمیت می باشد و بخشی از هویت جمهوری اسلامی ایران را در عرصه سیاست خارجی در بر می گیرد از این رو ژئوپولیتیک شیعه نقش مهمی در افزایش قدرت نرم ایران و مقابله با تهدیدات آمریکا در منطقه دارد که با استفاده از روش تحلیلی - توصیفی به آن پرداخته می شود.

واژگان کلیدی: تشیع، ژئوپولیتیک، قدرت نرم، جمهوری اسلامی ایران.

انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی در چارچوب نظریات ژئوپولیتیک

نفسه فاضلی نیا، کارشناسی ارشد علوم سیاسی

از منظر جغرافیای سیاسی، پیدایش نهضت های اسلامی به عنوان یکی از عوامل متغیر ژئوپولیتیک موجب افزایش حساسیت ها در مورد دیگر عوامل ثابت ژئوپولیتیک شده است. ظهور یک پدیده ی انقلابی و اصلاح طلب در قلب دنیای اسلام - که خود به دلیل وجود منابع طبیعی، به ویژه نفت، به نوعی قلب دنیا به حساب می آید - موجب اهمیت یافتن بازیگری نهضت ها در منطقه شده است. در این بُعد از بازیگری منطقه ای نهضت های اسلامی، پتانسیل های عوامل ژئوپولیتیک آزاد و از حالت بالقوه به بالفعل تبدیل شده اند. از این منظر، با توجه به

مرام و ایدئولوژی خاص جنبش های اسلامی، دست یابی آن ها به منابع نفتی، قدرت سیاسی، مناطق حساس و ترانزیت جغرافیایی، اهمیت ژئوپلیتیک آن ها را چند برابر می کند. در این میان هرچند تفسیر انقلابی از آموزه ها و مبادی نظری و اعتقادی شیعه توسط امام خمینی رحمه الله ، ایدئولوژی انقلاب را در ایران مهیا کرد و وقوع انقلاب اسلامی ایران و تحقق عینی حاکمیت تشیع در ایران افق های تازه ای را به روی شیعیان منطقه گشود و روحیه مبارزه با وضع موجود را به سایر شیعیان القا کرد و در احیای هویت سیاسی شیعه موثر بود به طوری که موفقیت اسلام شیعی در ایفای نقش ایدئولوژی انقلاب در ایران، تشیع را به عنوان مهم ترین کارگزار در سطح ژئوپلیتیک شیعه و حتی جهان اسلام مطرح کرده است. با این وجود بسیاری از جنبش ها چه سنی و چه شیعی انقلاب اسلامی ایران را الگوی خود برای مبارزه قرار دادند. در واقع انقلاب اسلامی ایران که تبلور اندیشه سیاسی رهبری این نهضت دینی با توجه به خصلت دینی و مکتبی خود است به همان سان که در بعد نظری خود را در محدوده ی جغرافیایی خاص محصور ننموده و اهداف و آرمان سیاسی - اجتماعی فرامرزی و جهان وطنی را طرح و پی ریزی نموده است، در حوزه ی عملی نیز استراتژی و سیاست گذاری عملی و عینی خویش را به گونه ای سامان داده است که دقیقاً اهداف جهانی و انسانی انقلاب را که برخاسته از عقاید دینی مسئولیت مکتبی یک انقلاب دینی و اسلامی است مورد توجه قرار داده است و براساس راهبرد عدم تعهد واقعی بر مبنای اصول ایدئولوژیک، ایستارهای ضد استعماری، موقعیت منطقه ای و جغرافیایی اهداف زیر را دنبال می کند. گسترش اسلام ناب (شیعی) (صدور انقلاب)، تغییرات عمده در افکار عمومی و ایستارهای ملل محروم، حمایت از مستضعفان جهان، وحدت مسلمانان جهان، استقرار عدالت جهانی و ....

از این رو در این مقاله سعی ما بر این است نقش انقلاب اسلامی را در بیداری منطقه که لزوماً شیعی مذهب هم نیستند در چارچوب نظریات ژئوپلیتیک بررسی نماییم.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی، ژئوپلیتیک، نهضت های اسلامی، عدالت جهانی، وحدت مسلمانان.

پروین بیگ محمدی، کارشناسی ارشد تاریخ دانشگاه اصفهان

مریم قلیجی، کارشناسی ارشد تاریخ دانشگاه اصفهان

بحرین یکی از مراکز تشیع اثنی عشری در جهان اسلام به شمار می رود و سابقه ی اسلام در این سرزمین به سال ۶۲۹م/۸ق برمی گردد که پیامبر توسط فرستاده اش علاء حصرمی این منطقه را مسلمان نمود. امروزه نیز اسلام دین رسمی دولت و مردم بحرین است و بیش از ۹۸ درصد این کشور مسلمان و اکثراً بنابر منابع مختلف شیعه امامی اند. پس از عراق و ایران سومین و بزرگترین حوزه ی علمی شیعه در جهان تشیع، بحرین است. بذر تشیع در این خطه توسط ابان بن سعید بن عاص که از دوستان علی بن ابی طالب بود افشاندن شد. هرچند که امروزه اکثریت جمعیت بحرین شیعه هستند اما جایگاه شهروند درجه دوم رادارند و به دلایل اقتصادی و زندگی در مناطق دور از شهر کار سیاسی به دست حکام اهل تسنن افتاده است، امری که بی ارتباط با سیاست های استعمارگران نیز نبوده است. پیروزی انقلاب اسلامی ایران باعث موج عظیمی از جنبش های شیعی در بحرین گشت که با شدت عمل بسیار از سوی خاندان حاکم (آل خلیفه) سرکوب می شد، اما با توجه به خطر اضمحلال حکومت سنی در بحرین توسط شیعیان سعی نمودند تا حدی با درگیر نمودن آنان در فعالیتهای اقتصادی فرصت مخالفت های سیاسی از آن ها گرفته شود. با توجه به ویژگی های ژئوپلیتیکی کشورهای واقع در حوزه ی ژئوپلیتیک شیعه، ساختار شیعه صفاتی بدان بخشیده است که به عنوان واحد کارکردی فعال و موثر در نظام جهانی عمل می کند. در تحلیل ژئوپلیتیکی بحرین نیز می توان گفت موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن این کشور در قلب منطقه خلیج فارس، به آن جایگاه استراتژیک خاصی بخشیده است. اگر چه بحرین از نظر جمعیت و وسعت کوچک ترین کشور حاشیه خلیج فارس است ولی نزدیکی آن با سواحل ایران و اکتشاف چاههای نفت و وجود چشمه های آب شیرین از دیرباز بر اهمیت موقعیت جغرافیایی آن افزوده است.

واژگان کلیدی: بحرین، شیعه، ژئوپلیتیک، انقلاب اسلامی.

با توجه به اهمیت ژئوپولیتیک شیعه هم در سطح منطقه و هم در سطح جهان، غرب در جهت واگرایی بین جوامع شیعی برنامه ریزی نموده است. در صورت ظهور عوامل واگرا در منطقه نه تنها کشورهای شیعه نمی توانند با یکدیگر روابط دوستانه داشته باشند بلکه به دوگانه گرایی و چالش کشیده می شوند. مهم ترین عامل واگرایی هم ایجاد جنگ نرم توسط دشمن است. چرا که دشمن به یکباره وارد عرصه جنگ سخت نشده و با تبلیغات در تأثیرگذاری بر عقاید، احساسات، گروه بی طرف و یا گروه های دوست وارد میدان شده تا برای برآوردن مقاصد و اهداف خود پشتیبان آن ها باشد. به همین جهت جنگ نرم باعث وجود جریان ها و طیف های مختلف در سطح ملت ها شده و اختلاف نظرها و سلايق متفاوتی را ارائه می دهد که در نتیجه باعث افول شعار های اسلامی شده و در واگرایی منطقه ژئوپولیتیک شیعه تأثیر بسزایی می گذارد. این پژوهش بر آن است تا به این پرسش پاسخ دهد که چه نسبتی بین واگرایی شیعه و جنگ نرم برقرار است؟ آیا راه مقابله ای وجود دارد؟

واژگان کلیدی: واگرایی، ژئوپولیتیک شیعه، جنگ نرم، افول، اصول اسلامی.

ژئوپلیتیک آمریکایی دشمن تازه و رقابت منفی مذاهب در جهان اسلام

جهانگیر حیدری، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

کشورهای جهان اسلام متشکل از موزائیک هایی از قومیت ها و مذاهب مختلف می باشند؛ در چنین مناطقی اگر پیروان یک مذهب یا قومیت احساس نمایند در اثر سیاستهای دینی و نژادی یک گروه، تحت سلطه و سیطره ی سیاسی و دینی یک گروه دیگر قرار می گیرند با توسل به نظریه ی حقوق طبیعی و برابری انسانها به سمت مقاومت و رقابت منفی پیش رفته و در اثر گذر زمان و کلیشه سازی کشورهای صاحب رسانه و مسلط بر دنیای مجازی دشمنی و دیگر هراسی عمیقی ممکن است شکل بگیرد. در این راستا نیز مدتی است از طرف محافل آکادمیک و نهادهای سیاسی - امنیتی آمریکایی از زمان بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، توجه فزاینده ای به موضوعات اختلافات مذهبی و قومیتی در بطن جهان اسلام و اختلافات ایدئولوژیکی جهان اسلام با جهان غرب در قالب نظریه ی برخورد تمدن ها شده است. این پژوهش در صدد روشن نمودن این موضوع می باشد که سیاستیون آمریکایی به دنبال سیاستی تحت عنوان «ژئوپلیتیک دشمن تازه» می باشند که در راستای گسستههای دینی و مذهبی در جهان اسلام منابع خشونت و منازعه و رقابت منفی ای به عنوان جایگزین جنگ سرد تعبیه نمایند تا بدین صورت هم مباحث مذهب هراسی و دیگر هراسی به ویژه شیعه هراسی را در جهان اسلام رواج داده و هم گسترش و خیزش پیمان های نظامی خود به سمت و سوی برای اسلام را جهت مقابله با مذهب خاصی که در راستای سیاست های جهانی ابرقدرت ها سیاست گزینی نمی نماید توجیه نمایند.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک دشمن تازه، شیعه هراسی، جهان اسلام، اختلافات مذهبی و قومیتی.

چالش های ژئوپلیتیکی شیعیان آذربایجان با تاکید بر روند گسترش فعالیت های یهودی - صهیونیستی

حسین آغنده، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

محمد جواد عزیزی فر، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

جمهوری آذربایجان به عنوان مهم ترین کشور قفقاز جنوبی با ۷۵-۸۰ درصد جمعیت مسلمان

شیعه به عنوان مهم ترین کشور منطقه قفقاز جنوبی و دومین کشور شیعه نشین به لحاظ جمعیتی می باشد. جمعیت آذربایجان علی رغم چالش های مختلف داخلی و بین المللی پافشاری ویژه ای بر حفظ اسلام به عنوان یگانه عامل ملت ساز دارند و جمعیت کثیری نیز خواهان اجرای احکام اسلام در امور سیاسی و... را خواستارند. علاوه بر عوامل تاریخی در سکولاریزه کردن مردم آذربایجان، امروزه عوامل و منابع چندی نیز در به چالش کشیدن فعالیت های شیعیان نقش داشته که در این مقاله به عوامل داخلی و بین المللی تقسیم می گردند. از طرفی گسترش فعالیت های صهیونیسم به عنوان یکی از مهم ترین عوامل چالش زای فعالیتی شیعیان قابلیت تطابق با هر دو عامل داخلی و بین المللی دارد.

در این نوشتار سعی بر شناخت عوامل چالش زای تاریخی گسترش فعالیت شیعیان و در ادامه بررسی عوامل چالش زای داخلی و بین المللی این فعالیت می باشد.

واژگان کلیدی: آذربایجان، شیعیان، صهیونیسم.

دولت از منظر فقه سیاسی تشیع

حسین نورآبادی

رویا سبزه گر

فقه سیاسی چونان رابط بین ایمان و سیاست در جامعه اسلامی تعریف شده است. این موضوع، با توجه به پیوند دین و سیاست، در اندیشه اسلامی (تشیع) در طبقه بندی علوم اسلامی از جایگاه ویژه ای برخوردار است؛ بدین ترتیب که طراحی نهادها، تدبیر نظامهای سیاسی و دولت‌های جهان اسلام به عهده فقه سیاسی اسلامی است. اگر چه غنای فقه شیعه در حوزه عمومی به اندازه وسعت آن در زمینه حقوق فردی بیان نشده است، اما در لابلای اندیشه های فقهی در زمینه چستی و چگونگی حکومت مشروع در عصر غیبت، ایده های گوناگونی وجود دارد. بررسی ها نشان می دهد پایه دیدگاه همه علمای شیعه این است که مردم احتیاج به دولت دارند، چه خوب باشد چه بد.

بنابراین در این مقاله سعی شده است به نسبت فقه سیاسی با دولت بعنوان یکی از مهم ترین پرسش ها و معماهای جدید سیاسی پرداخته شود. در این راستا، فقه سیاسی تشیع

ص: ۲۱۷

می تواند توضیح دهد که چه نسبتی بین انسان ها، زندگی آن ها و نظامهای سیاسی امروزه وجود دارد و چگونه می توان نظام و دولتی هم اسلامی وهم امروزی داشت و در نهایت، دین و تجدد را باز تعریف نموده و در کنار هم دید.

واژگان کلیدی: فقه سیاسی، تشیع، نظام های سیاسی، دولت.

نقد و بررسی دیدگاه های فرانسوا توال در مورد ژئوپلتیک شیعه با تاکید بر ژئوپلتیک فرهنگی انقلاب اسلامی

حمید سرادار، کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای

سیداسماعیل یاسینی، کارشناسی ارشد دیپلماسی و سازمان های بین المللی

کتاب «ژئوپلتیک شیعه» نوشته ی فرانسوا توال جامعه شناس فرانسوی از این جهت که به بررسی نحوه نگرش اندیشمندان غربی به پدیده اسلام... گرای، انقلاب اسلامی و نهضت جهانی تشیع از دیدگاه ژئوپلتیکی می پردازد، دارای اهمیت زیادی است. در واقع نویسنده ی این کتاب ضمن تجزیه و تحلیل وضعیت کانون های شیعی سعی می کند با در نظر گرفتن مجموعه ای از عوامل گوناگون به بررسی احتمال بروز یک حرکت سیاسی - انقلابی شیعی بپردازد. وی با اشاره به نقش پیروزی انقلاب اسلامی ایران در تحولات سیاسی جهان اسلام، معتقد است از این پس شیعه بازگشتی پایدار و طولانی خواهد داشت. توال در یک جمع بندی کلی با برشمردن عواملی مانند پراکندگی جمعیت شیعه، در اقلیت بودن شیعیان و اختلافات تاریخی - مذهبی میان فرقه ها و مذاهب اسلامی، بروز یک خیزش عظیم شیعی را رد می کند. این مقاله ضمن برشمردن محورهای مهم کتاب مورد اشاره به دنبال نقد دیدگاه های توال با تاکید بر مفاهیم ژئوپلتیک فرهنگی و با نگاهی به خیزش های اخیر در جهان اسلام می باشد. نویسنده معتقد است اگر چه توال در بخشی از کتاب خود به ادعای شیعه در سخنگویی محرومین جهان سوم اشاره کرده است، با این حال تمرکز بیش از حد وی بر اختلافات شیعه و اهل سنت و شاخصه های کلاسیک ژئوپلتیک به جای شاخصه های ژئوپلتیک فرهنگی شیعه و جمهوری اسلامی باعث بروز نارسایی در درک وی از ژئوپلتیک شیعه شده است. در ادامه با طرح مفاهیمی مانند مبارزه با سلطه، وحدت اسلامی و حاکمیت جهانی اسلام به بررسی نقش انقلاب اسلامی در جهان اسلام پرداخته خواهد شد. نویسنده معتقد است نقش غیرقابل انکار الهام پذیری قیام های عربی از جمهوری اسلامی، شاهدی بر

تأثیر این شاخصه های ژئوپلیتیک فرهنگی انقلاب اسلامی در این قیام ها است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، فرانسوا توال، ژئوپلیتیک فرهنگی، انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی.

انقلاب اسلامی ایران و بیداری اسلامی در جهان اسلام

حمیدرضا بیات، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

انقلاب اسلامی ایران به عنوان مهم ترین تحول ژئوپلیتیک جهان اسلام در پایان قرن بیستم، تأثیرات و بازتاب های گسترده ای در ایران، منطقه و جهان داشته است. قرن بیستم با عقب نشینی اسلام در پی ضعف و ناتوانی امپراطوری عثمانی آغاز شد، اما پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال های پایانی این قرن، آغاز دوره جدیدی از ظهور مجدد اسلام را نوید داد. انقلاب اسلامی ایران بر اساس مبانی عقیدتی مکتب تشیع، نارضایتی خود را از نظم کنونی جهان و جایگاه اسلام در دوران معاصر به منصف ظهور گذاشت. تا پیش از انقلاب اسلامی ایران، دین اسلام تنها یک ایدئولوژی مذهبی محسوب می شد، اما انقلاب اسلامی ایران جنبه های بالقوه سیاسی آن را به فعالیت در آورد و تفکر اسلامی در ایران نشان داد که توانایی ایجاد یکی از انقلاب های بزرگ تاریخ را دارد. این توانایی باعث شد که بسیاری از نهضت های رهایی بخش در جهان اسلام توجه خود را به ایدئولوژی اسلامی معطوف کنند. از این رو می توان گفت مهم ترین عامل تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر جهان اسلام، همان بُعد ایدئولوژیک آن است، به همین دلیل انقلاب اسلامی، با توجه به ایدئولوژی جهان شمول خویش، هدف خود را احیای هویت واحد اسلامی و برقراری اتحاد جهان اسلام در برابر غرب قرار داد.

مطالعه خیزش های اسلامی معاصر در جهان اسلام، نشان دهنده تأثیر گذاری اندیشه ها و مبادی نظری انقلاب اسلامی ایران در آن ها می باشد. هر چند ایران در تنش های داخلی این کشورها مداخله مستقیم نداشت، اما کاملاً واضح است که امواج انقلاب اسلامی تأثیر خود را گذاشته بود. در واقع پیروزی انقلاب اسلامی ایران، نوعی جذبه اسلامی را در میان مسلمانان ایجاد کرد و از آن پس مردمی که از عظمت و قدرت اسلام و مسلمانان بی اطلاع

بودند و همه مظالم را در چارچوب قسمت و قضا و قدر الهی تفسیر می کردند با برداشتی نوین از اسلام به حرکت در آمدند.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، جهان اسلام، بیداری اسلامی، ایدئولوژی، تشیع.

ژئوپلیتیک شیعه و فرصت های پیش رو

رضا حسنی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

اسماعیل عرب معصومی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

علیرضا کاشی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

کشمکش های سیاسی جهان اسلام عمدتاً از اواسط قرن نوزدهم شروع و از همان زمان مذهب شیعه به عنوان یکی از مذاهب تأثیر گذار در تحولات سیاسی و اجتماعی مورد توجه واقع گردید. از جمعیت بیش از ۳.۱ میلیاردی مسلمانان جهان بالغ بر ۱۵۰ میلیون نفر آن را جمعیت شیعه تشکیل می دهد که بیش از ۷۰ درصد آن در کشورهای ایران، پاکستان، هندوستان، عراق، آذربایجان، بحرین و... در منطقه خاورمیانه متمرکز می باشند. جایگاه ژئوپلیتیکی برخی از این کشورها و تأثیر گذاری تفکر شیعی و نقش آفرینی آن در تحولات منطقه ای و بین المللی موجب ایجاد هویت سیاسی منطقه ای مبتنی بر مذهب شده است به طوری که با نگاهی گذرا بر تحولات اخیر در می یابیم که غالب رویدادهای منطقه عمدتاً منبعث از جریانات شیعی است.

به طور کلی، می توان دریافت شیعیان در مرحله گذار از تحولات جدید سیاسی در رویکردی متفاوت از دهه های ۸۰ و ۹۰ میلادی قرار گرفته و نقش بسیار تعیین کننده ای را در کشورهای حوزه هلال شیعی و همجوار به عهده دارند، از این رو شاهد تأثیرات بسزائی در تحولات جامعه هدف (خاورمیانه) بوده و خواهیم بود.

مقاله حاضر سعی دارد جایگاه ساختاری شیعیان در معادلات اجتماعی و سیاسی خاورمیانه با بهره گیری از ژئوپلیتیک شیعه و تأثیر آن بر منطقه پیرامونی و بین المللی (فرصت های پیش رو) را با روش توصیفی - تحلیلی و کتابخانه ای، اعم از کتب، مقالات، گزارشات و نیز منابع الکترونیک، مورد تحلیل و بررسی قرار دهد.

واژگان کلیدی: شیعه، هویت سیاسی، ژئوپلتیک، خاورمیانه، هلال شیعی.

نقش شیعیان عربستان در پیشبرد منافع ملی ج.ا.ا در منطقه

حسین جعفری سیریزی: کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

اغلب مواقع، اقلیت های یک کشور فارغ از نژادی یا دینی بودن دغدغه ای برای حاکمیت های ملی بوده اند. حال اگر این اقلیت دارای اکثریت حامی از بیرون مرزها باشد. تبدیل به یک مسأله و ناهنجاری برای امنیت ملی کشور میزبان می باشد و بعضاً تبدیل به عنصری در جهت اجرا و پیشبرد اهداف کشور رقیب می شوند. شیعیان عربستان بعنوان یک اقلیت دینی که دارای گذشته تاریخی بوده و با جمعیتی نزدیک به سیصد هزار نفر نزدیک به ده درصد جمعیت کشور عربستان را تشکیل می دهند، که در مراکز شرقی، که حیاتی ترین منطقه استراتژیک این پادشاهی می باشد سکونت دارند، منطقه ای که بیشترین میدان های نفتی کشور، از جمله قوار و قطیف در این منطقه قرار دارد و به عبارت دیگر بزرگ ترین حوزه های نفتی جهان را در خود جای داده است. شیعیان این کشور در تضاد کامل با حکومت مرکزی چه از جهات ایدئولوژیک و سیاسی می باشند. از آغاز تأسیس حکومت آل سعود به عنوان معضلی همیشگی مطرح بوده اند.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تشکیل یک حکومت شیعی مذهبی در آن این اقلیت با الهام یافتن از انقلاب ایران تقویت شد و نقش غیر قابل انکاری در روابط بین این دو کشور بزرگ و رقیب در منطقه پیدا کرد. نقشی که بین برگ برنده بودن برای ج.ا.ا در پیشبرد منافع ملی و اهداف یا گروگان سیاسی و اهرم فشار بر ایران از سوی عربستان بین تحلیل گران اختلاف نظر وجود دارد.

در این مقاله سعی شده است با استفاده از منابع کتابخانه ای به بررسی و تحلیل نقش اقلیت شیعیان عربستان، در روابط دو کشور ج.ا.ا و عربستان پرداخته شود و از طرف دیگر تأثیر این اقلیت در پیشبرد اهداف ج.ا.ا در منطقه مورد واکاوی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: شیعیان، عربستان، ایران، منافع ملی.

کارکرد مکانی نجف اشرف در ژئوپولیتیک شیعه

رضا ساغری، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد واحد رشت

اگر ژئوپولیتیک را یک مفهوم ترکیبی از سه عنصر اصلی یعنی جغرافیا، قدرت، سیاست بدانیم که با ترکیب های خود الگوهای رفتاری گروه های متشکل انسانی را نسبت به همدیگر تعیین میکنند. و ثبات، صلح، همکاری، امنیت، همگرایی، رقابت، بحران، نفوذ، واگرایی، جنگ، ائتلاف، اشکال و الگوهای متداول رفتاری از ترکیب مولفه های سه گانه باشند. و چنانچه مولفه جغرافیا بر سه حوزه فضا، محیط، انسان، و مولفه سیاست بر سه مولفه ایدئولوژی، اندیشه سیاسی، ساختار سیاسی و مولفه قدرت بر سه حوزه تولید، کاربرد، الگوی پخش تاکید داشته باشند. ما را به مفهوم قلمروژئوپولیتیک نزدیک می گردانند. شناخت ژئوپولیتیک شیعه نیاز به درک قلمرو آن دارد. و مفهوم قلمرو بدون بررسی نقش مکان که توان تولید و انتشار ارزش ها و الگوهای رفتاری در فضای جغرافیایی دارد غیر ممکن میباشد. میدانیم مکان، جای خاصی در سطح زمین است. که محدود به موقعیتی با هویت قابل شناسایی و برخوردار از ارزشهای ویژه و معین میباشد. به عبارتی هر گاه موقعیت دارای اطلاعات معین و خاص بوده و هویت پیدا کند به مکان تبدیل میشود. مکان جغرافیایی نجف دارای موقعیت و محتوای ویژه ای میباشد که در آن درک ویژه و همه جانبه از ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، حکومتی و عبادی از اسلام توسط دانشمندان در طول تاریخ انجام می پذیرد.

هدف تحقیق حاضر بررسی نقش هویت یابی ژئوپولیتیک شیعه از کارکرد مکانی نجف اشرف با استفاده از اسناد مکتوب در منابع متعدد میباشد.

واژگان کلیدی: جغرافیا، سیاست، قدرت، مکان، قلمرو، شیعه، ژئوپولیتیک.

واکاوی نقش شیعیان در ایجاد جنبش های سیاسی – اجتماعی در عربستان

روح الله پورطالب

فاطمه حاتم آبادی فراهانی

گسترش موج اسلام گرایی و ظهور گروه های اسلامی، بی گمان یکی از مهم ترین تحولات سیاسی

ص: ۲۲۲

و اجتماعی در کشورهای عرب خلیج فارس در سال های اخیر بوده است و اما شواهد نشان از آن دارد که علیرغم جمعیت عظیم مسلمان اندر کشورهای عرب خلیج فارس، اسلام و جنبش های اسلامی نقش موثری در سازماندهی بنیان های سیاسی - اجتماعی شهروندان این کشورها ایفا نکرده است. شیعیان در سرزمین عربستان، مهد ظهور اسلام، تاریخچه ای دیرینه دارند، به طوری که می توان تاریخ تشیع در این شبه جزیره را هم زمان با پیدایش اسلام دانست. متأسفانه در سال های حاکمیت خاندان آل سعود بر عربستان سعی شده این تاریخ نورانی کتمان شود. شکل گیری جنبش اصلاح طلب شیعیان در عربستان طی دو دهه هشتاد و نود قرن گذشته را باید از جمله رخ دادهای مهم برای شیعیان ساکن شرق عربستان سعودی تلقی کرد، چرا که این جنبش به نوعی معروف ترین و قوی ترین جنبش سیاسی بود که در سراسر منطقه خلیج فارس پای به عرصه وجود گذاشت. بعد از این جریانات با بیداری اسلامی در منطقه شاهد جنبش اصلاح طلبی دیگری در عربستان هستیم، که خواهان رسیدن به حق خود هستند. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و استنتاجی است به این معنا که ابتدا با نگرشی اسنادی به توصیف و سپس تحلیل جنبش های سیاسی اجتماعی شیعیان در مقاطع مختلف و با توجه به متغیرهای دخیل پرداخته می شود و در نهایت فرضیات پژوهش در قالب مبحث نتیجه گیری مورد آزمون قرار می گیرند.

واژگان کلیدی: جنبش، شیعیان، بیداری اسلامی، عربستان، اصلاحات.

هویت شیعیان در بحرین؛ رویکردی سازه انگارانه به روابط ایران و بحرین و تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش های مردمی این کشور

روح الله پورطالب کارشناس ارشد مطالعات منطقه ای گرایش خاورمیانه

مسأله ی هویت و شناخت خود و دیگران، از موضوعاتی است که سیاست خارجی کشورها بسیار به آن متکی است. بر مبنای نظریه ی سازه انگاری، هویت دولت ها منافع آن ها را تعیین می کند و در نتیجه به رفتار و سیاست خارجی آن ها جهت می دهد.

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران ضمن ساقط کردن حکومت استبدادی شاهنشاهی، اساس ظلم و استکبار و منافع

قدرت های سلطه گر به ویژه آمریکا را مورد تهدید قرار داد. ماهیت اسلامی و مردمی و تکیه بر عوامل اعتقادی و آموزه های دینی به عنوان مهمترین عوامل پیروزی انقلاب اسلامی، ضمن برهم زدن نفوذ و اقتدار فزاینده نظام سلطه در ایران و برپایی نظام مستقل از ابرقدرت ها، در این کشور شرایطی را رقم زد که ایران اسلامی به عنوان کانون الهام بخش و بیداری ملت ها به ویژه مسلمانان تبدیل شود. در این نوشتار به بررسی تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش های سیاسی اجتماعی شیعیان بحرین می پردازیم.

انقلاب اسلامی ابعاد گوناگونی دارد؛ بازتاب بُعد سیاسی و فرهنگی انقلاب اسلامی بر کشورهای اسلامی به ویژه «بحرین» را می توان به وضوح مشاهده کرد. در ارتباط با تأثیر پذیری «بحرین» از انقلاب اسلامی، این کشور مصداق بارز این فرضی هاست که هرچه میزان «نزدیکی فرهنگی و جغرافیایی» جامعه ای با ایران بیشتر باشد؛ به همان میزان تأثیر پذیری آن جامعه از انقلاب اسلامی افزایش می یابد.

با یک بررسی همه جانبه از آثار انقلاب اسلامی بر شیعیان بحرین، می توان فهمید که تأثیر آن با توجه به نزدیکی فرهنگی و جغرافیایی جزیره بحرین با جامعه ایران، در سطح وسیعی بوده است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است و روش جمع آوری منابع اسنادی می باشد که از طریق کتابخانه، کتابخانه های دیجیتال، سایت های اینترنتی و تحلیلات شخصی نگارنده جمع آوری شده است. نتایج حاصله موید این است که در کشور بحرین که شیعیان اکثریت جمعیت این کشور را تشکیل می دهند، هویت شان فراموش شده است. و با یک رویکرد سازه انگارانه به دنبال بازگشت این هویت هستیم تا با بیداری اسلامی بتوانند حکومت را مردمی کنند.

واژگان کلیدی: هویت، سازه انگاری، شیعیان، بحرین، انقلاب اسلامی، ایران.

ژئوپلیتیک نقش انقلاب اسلامی ایران: طرح فرضیه‌ای پیرامون سیاسی شدن شیعیان جهان

زهره سادات کشاورز، کارشناسی ارشد شیعه‌شناسی گرایش جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

وقوع انقلاب اسلامی در ایران به رهبری امام خمینی رحمه الله یکی از رخداد‌های بزرگ نیمه دوم سده بیستم بود که باعث ایجاد تغییرات و تحولات فراوانی در کشورهای منطقه و نیز در ساختار قدرت جهانی شد. رخ دادن انقلابی در این مقیاس، بدون تردید درون مرزهای ملی کشور مبدأ باقی نمی‌ماند؛ به ویژه اینکه از پشتوانه‌ای اعتقادی برخوردار باشد و ندای آرمان‌های انسانی را سر دهد. انقلاب اسلامی از یک طرف باعث شد مذهب شیعه مورد توجه قرار گرفته، به جهانیان معرفی شود و از طرف دیگر، جوامع شیعی در کشورهای مختلف در اثر انقلاب اسلامی احساس خودباوری کرده، در جهت رشد و ارتقای سیاسی گام برداشتند و موفق شدند برخی احزاب و تشکل‌های سیاسی را تاسیس یا تقویت کنند. این مقاله در صدد است با روش تحلیلی به تبیین ژئوپلیتیکی نقش انقلاب اسلام ایران در سیاسی شدن شیعیان بپردازد و ابعاد این موضوع را مطالعه کند.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ایران، ژئوپلیتیک، شیعه، جوامع شیعی.

شیعیان علاوه بر داشتن موقعیت های ممتاز ایدئولوژیکی و سیاسی، دارای موقعیتی بی نظیر از نظر جغرافیایی و ژئوپلیتیکی هستند که پتانسیل های فراوانی را برای تأثیرگذاری در نظام جهانی در اختیار آنان قرار داده است که با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، این پتانسیل ها از قوه به فعل در آمده و تحولات عظیمی را در منطقه و جهان به وجود آورده است. به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران، مناطق شیعه نشین با مرکزیت ایران به عنوان هارتلند جهان شناخته شده و بسیاری از تغییرات و تحولات منطقه ای و بین المللی با تأثیرپذیری از این عامل اتفاق می افتد. هدف از این نوشتار شناخت موقعیت های ژئوپلیتیکی شیعیان و چگونگی تأثیرگذاری آن در معادلات و نظم جهانی است که به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است. سؤال اصلی پژوهش این است که موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان چگونه است و چه تأثیری بر معادلات جهانی دارد؟ برای پاسخ به این سؤال فرضیه ای مطرح شده که بر طبق آن شیعیان دارای ویژگی های ممتاز ژئوپلیتیکی در منطقه و جهان هستند و بسیاری از تحولات جهانی با تأثیرپذیری از این عامل ژئوپلیتیک صورت می گیرد. بعد از جمع آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن به این نتیجه رسیدیم که موقعیت ژئوپلیتیکی شیعه در جهان بی نظیر است و با وقوع انقلاب اسلامی در ایران - که با استفاده از ایدئولوژی شیعه صورت گرفت - مناطق شیعه نشین با مرکزیت ایران در کانون تحولات جهانی قرار گرفته و دشمنان اسلام که شیعه را مانعی برای ایجاد نظام جهانی

اومانستی می دانند، همه توان خود را صرف مبارزه با شیعیان نموده اند؛ ولی با وجود تلاش بسیار از جانب غربی ها و دشمنان تشیع، روز به روز بر امتیازات و توانایی های شیعیان افزوده شده و موجب تغییر و تحول در نظم جهانی می شود.

واژگان کلیدی: شیعه، ژئوپلیتیک، ایدئولوژی، انقلاب اسلامی، اومانسیم، هارتلند جهان.

تحولات منطقه، بیداری اسلامی و ژئوپلیتیک شیعه

زهره محمدی، کارشناسی ارشد روابط بین الملل و مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد

«حرکت جدیدی در منطقه آغاز شده است، حرکت امت اسلامی و با سمت و سوی اهداف اسلامی است و این حرکت، طبق وعده الهی قطعاً به پیروزی خواهد رسید و سلسله شکست های آمریکا در منطقه ادامه پیدا خواهد کرد». مقام معظم رهبری

تاریخ تحولات سیاسی خاورمیانه نشان می دهد، این منطقه در سه دهه ی گذشته، شاهد دو رخداد بزرگ بوده است. یکی پیروزی انقلاب اسلامی ایران به مدیریت و رهبری امام خمینی رحمه الله، در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ که ساختار منطقه و نظام بین الملل را با تغییر و تحول و دگرگونی همراه ساخت، مهم ترین تحولی بود که جهان نتوانست از آن چشم پوشی کند. دیگری دومینوی تحولات شتابنده و غافلگیرکننده شمال آفریقا و کشورهای عربی خاورمیانه که همچون یک سونامی شدید، جهان عرب را درنوردید و در یک سال اخیر به مهم ترین اخبار و تحلیل های سیاسی جهان تبدیل شده است. وقوع این حوادث و رویدادها در کارنامه منطقه ی مهم و راهبردی خاورمیانه که سه چهارم ذخایر نفتی جهان در این منطقه واقع شده و به عبارتی منبع سوخت جهان است، از اهمیت بسزایی برخوردار است. همچنین شکل و شمایل و نوع شعارهای مردم انقلابی این مناطق، در کنار تلاش غرب و آمریکا برای انحراف ماهیت اسلامی این انقلاب ها، اهمیت این تحولات را چند برابر افزایش داده و باعث ظهور و بروز تحلیل های گوناگون در خصوص آینده این تحرکات در منطقه ی مهم خاورمیانه شده است. با توجه به اهمیت ژئوپلیتیکی مناطق شیعه نشین خاورمیانه (به طوری که ۸۰ درصد جمعیت بومی

خلیج فارس را شیعیان تشکیل می دهند، نگرانی های زیادی نیز در غرب راجع به اندیشه شیعه به وجود آمده است که می توان بر اساس رابطه متقابل ساختار (موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان) و کار گزار (ایدئولوژی انقلابی شیعیان) و تأثیر آن بر منافع غرب در منطقه تحلیل و بررسی کرد. سؤالی که در اینجا مطرح می باشد این است که، علل و عوامل چنین حرکتی چه بوده و چه اهداف و انگیزه هایی موجب شعله ورت شدن آن در اقصا نقاط خاورمیانه شده است؟ با توجه به کمربند شیعی در این مناطق، ژئوپلیتیک شیعه و اسلام خواهی در بیداری اسلامی چه نقش و تأثیری داشته است؟ این مقاله در پی پاسخ به این سوالات می باشد.

واژگان کلیدی: بیداری اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه، غرب، جهان عرب، خاورمیانه.

توسعه پایدار با جذب گردشگر مذهبی

حسین صالحی کارشناسی جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

در فرهنگ اسلامی، سفر به عنوان سیر آفاقی در برابر سیر انفسی مورد توجه قرار گرفته و اسلام به انسان و نیازهای انسان نگاه ویژه ای دارد و آنچه را که به واقع زندگی و حیات را لذت بخش و آسان می کند و در جسم و روح و روان انسان موثر است به رسمیت می شناسد در این میان گردشگری مذهبی از دیر باز تاکنون شاید یکی از مهم ترین و کهن ترین عوامل و انگیزه های مسافرت انسان ها با باورهای مذهبی و احساسات دینی بوده و در این میان، مسلمانان نیز بنا به فرامین قرآنی و مذهبی که ائمه اطهار علیهم السلام در مورد اهمیت گردشگری داشته اند همواره مبادرت به گردشگری مذهبی را ضروری دانسته اند. در این پژوهش، پژوهشگر با روش توصیفی - تحلیلی و از طریق مطالعات کتابخانه ای به بررسی اهمیت و توانمندی های گردشگری مذهبی برای دستیابی به توسعه پایدار و با هدف دستیابی به تجارب و راهکارهایی جهت بهبود شرایط و زمینه های رونق گردشگری مذهبی و پس از آن به بررسی و شناخت نتایج حاصل از گردشگری مذهبی به ارائه ی پیشنهاداتی برای استفاده بهتر از گزینه ی گردشگری مذهبی پرداخته است.

آموزه های تشیع و نقش آن در دفاع مقدس و تثبیت مرزهای ایران بعد از بارها تغییر

حسین میرزابیگی کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

یکی

از تفاوت های اساسی مذهب تشیع با دیگر مذاهب آموزه های آن می باشد که جایگاه ویژه ای به این مذهب در دنیای کنونی داده و انقلاب اسلامی ایران نیز که بر اساس مبانی تشیع در ایران به وقوع پیوسته است توانسته است با مشکلاتی که از طرف دشمنان بر علیه آن به وقوع پیوسته است به خوبی مبارزه کند تا جایی که امروز به عنوان الگویی برای دیگر ملت های منطقه در آمده است، یکی از مشکلات بزرگی که دشمنان بر ضد این انقلاب بزرگ به وجود آوردند جنگ تحمیلی بود که با هدف سرنگونی انقلاب اسلامی یا تجزیه ی مجدد ایران بر ما تحمیل شد، از طرفی با توجه به شواهد تاریخی در دوست ساله ی اخیر دشمنان هر وقت به ایران حمله کرده اند توانسته اند قسمتی از سرزمین آن را جدا کرده و مرزهای آن را کوچک تر نمایند ولی این بار با فراهم بودن همه ی شرایط در این مورد ناکام ماندند که به نظر نویسنده دلیل اصلی آن نقش آموزه های تشیع در این جنگ تحمیلی که امام و رزمندگان آن را به دفاعی مقدس تبدیل نمودند، نهفته است، این مقاله در پی بررسی گوشه ای از این موضوع می باشد.

واژگان کلیدی: آموزه های تشیع، دفاع مقدس، انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، تثبیت مرزها.

منزلت ژئوپلیتیکی شیعه در منطقه و جهان

محمد علی کرجالیان چایجانی، کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی رشت

مقاله حاضر به بررسی منزلت ژئوپلیتیکی شیعه در منطقه و جهان با بررسی تحلیلی سازه سه بعدی شامل الف) مدیریت تفکر شیعی از حیث محتوی ب) مدیریت تفکر شیعی از حیث زمان و مکان ج) تغییر در فرآیند مرکز ثقل شیعی به لحاظ حجمی جغرافیایی می پردازد در تدوین مقاله از روش مطالعات کتابخانه ای و مشاهده ای استفاده شده است. نتایج بیانگر

رشد روز افزون و فزاینده منزلت ژئوپلیتیکی شیعه در منطقه و جهان با منطق علی و معلولی می باشد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، تفکر شیعی، مرکز ثقل شیعی.

راهکارهای شهرسازی در تقویت قابلیت های گردشگری مذهبی در شهرهای جهان تشیع

کاظم افرای، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

مذهب تشیع جهت گسترش آموزه ها و ارزش های خود به جهانیان نیازمند به کارگیری روش های مختلفی در ابعاد گوناگون فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، هنری و... است. یکی از راهکارهای مهم در این زمینه بهره گیری از موقعیت ژئوپلیتیک شهرهای شیعه نشین و گسترش توریسم مذهبی در آن ها است؛ شهرهایی که نه تنها آثار و ابنیه زیارتی امامان معصوم و امامزادگان را در خود جای می دهند، بلکه طلاب و عالمان مذهب را نیز در خود پرورش می دهند. با رونق گردشگری مذهبی در شهرهای شیعه نشین تنها به هدف اصلی که همانا انتقال آموزه های مذهب تشیع است نایل می شویم بلکه مزایای اقتصادی این رونق نیز قابل توجه است. علم شهرسازی یکی از علوم است که با تنظیم کاربری ها و فعالیت های شهری به برنامه ریزی و طراحی شهر می پردازد و در راستای توسعه گردشگری شهرهای شیعه می تواند با ارائه ابزارهایی در طراحی و برنامه ریزی راه ها، کاربری ها، تراکم، فعالیت های اجتماعی، مراکز فرهنگی و... به این مهم مدد رساند. مقاله مورد نظر بر اساس مطالعه اسناد کتابخانه ای و تلفیق داشته های شهرسازی و گردشگری مذهبی و با هدف ارائه راهکارهای شهرسازی توسعه گردشگری مذهبی شهرهای شیعه و روش تحلیلی - تجویزی استوار است. تحقیق نشان می دهد طراحی معابر، بدنه ها، ارتفاع، سرانه ها، کاربری ها، زیرساخت ها و... از راهکارهای شهرسازی تقویت گردشگری مذهبی در شهرهای تشیع است.

واژگان کلیدی: شهرسازی، گردشگری مذهبی، شهرهای تشیع، موقعیت ژئوپلیتیک.

بررسی جریان های عمده فکری - سیاسی شیعه در منطقه شامات

زهرآ بیگلری، عضو هیئت علمی دانشگاه ادیان و مذاهب قم

معرفی فرقه های شیعه در ناحیه شامات و تنوع جریان های فکری سیاسی موجود در منطقه و با توجه به یافته های حاصل کشف مهم ترین تفکرات شیعی حاکم بر منطقه و تعامل آن ها با جریانات غیر شیعی و بررسی میزان اثر گذاری آن ها در سطح منطقه بررسی شده است.

فصل بندی:

فصل یک - کلیات: شناخت مفاهیم، معرفی و طبقه بندی گروه های شیعی شامات

فصل دو - تبار شناسی تفکرات رایج

فصل سه - بررسی نحوه تعامل گروه های فکری - سیاسی شیعی با دیگر گروه ها و چگونگی اثر گذاری آن ها در منطقه.

واژگان کلیدی: فرقه های شیعه، تفکرات شیعی، جریان های غیر شیعی، منطقه شامات.

چشم انداز اسلام بر حیات قدرت سیاسی شبه جزیره عربستان

(با تاکید بر اپوزسیون شیعه و ایران)

جمال بافرانی دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

عربستان از جایگاه و وزن خاصی در منطقه خاورمیانه برخوردار است. وجود منابع نفتی، دسترسی به تنگه های هرمز و باب المندب، قرار گرفتن اماکن مذهبی، و جاذبه های عربی در میان کشورهای عرب زبان و ... به این کشور اهمیت و نفوذ خاصی بخشیده است. از آنجا که عربستان جزء حلقه های مهم پیرامونی ایران است، لازم است تا اهمیت کانونهای مشترک محیطی و پیرامونی شناخته شود و با تنظیم اولویت ها، هزینه های اتلاف منابع کاهش یافته و در راستای افزایش قدرت چانه زنی و همگرایی منطقه ای و ائتلاف سازی منطقه ای هدایت شود. که البته این مهم نیازمند ارتباط تنگاتنگ با این کشور خواهد بود. ایران و عربستان دو کشور مهم منطقه هستند که با همکاری یکدیگر می توانند مشکلات منطقه و جهان اسلام را برطرف کنند. با توجه به این که عربستان همواره به عنوان کشوری مهم در منطقه، جهان عرب و جهان اسلام دارای وزن و جایگاه ویژه ای است، اهمیت این کشور را در محیط پیرامونی ایران روشن

ص: ۲۳۱

می‌کند. عربستان به دلیل ساختار خاص اجتماعی و فرهنگی خود از دیگر کشورهای خاورمیانه و حتی کشورهای همسایه آن در حوزه جنوبی خلیج فارس متمایز می‌باشد. ایران و عربستان همواره به عنوان دو کشور و دو قدرت تأثیر گذار جهان اسلام در منطقه خاورمیانه و خلیج فارس مطرح بوده‌اند. از این رو پرسش اصلی نوشتار کنونی این است که اهمیت عربستان در چیست؟ با نگاهی به شرایط منطقه در رویدادهای اخیر و وجود پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل در کشورهای عربی در راستای تغییرات بنیادین در سیستم حکومت داری و حضور پر رنگ اسلام خواهی در مقابل دیکتاتوری حاکم، لزوم بررسی عربستان به عنوان محور کشورهای عربی و به ویژه شیعیان این کشور در ایجاد این تغییرات، جایگاه مهمی را در بحث‌های استراتژیک به خود اختصاص می‌دهد.

واژگان کلیدی: موقعیت جغرافیایی، عربستان، اسلام، شیعه، ایران، انرژی.

شیعیان کویت و فرصت‌ها و چالش‌های فراروی آنان جهت دستیابی به رضایت مطلوب در ساختار سیاسی

دکتر محمد جعفر آجورلو، مدیر گروه جغرافیای نظامی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

سیدفواد علوی نیا، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای نظامی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

وهاب عسگر پور، کارشناس ارشد مدیریت امور دفاعی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

هدف اصلی این پژوهش بررسی وضع شیعیان کویت در ساختار سیاسی این کشور است. شیعیان کویت یک چهارم جمعیت این کشور را در اختیار دارند، در حالیکه از سهم و جایگاه مناسب نسبت به وزن جمعیتی خود در اداره کشور برخوردار نیستند. از این رو شناخت وضعیت موجود شیعیان در ساختار سیاسی کویت، مطالعه و بررسی وضعیت مطلوب و چالش‌ها و فرصت‌ها بر سر راه آنان، با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی حساس آن کشور در نقطه شمال غربی خلیج فارس و همچنین بعنوان یکی از مهم‌ترین کشورهای صادرکننده نفت بسیار مهم به نظر می‌رسد.

این تحقیق ترکیبی از روش پیمایشی، توصیفی و تحلیلی و ماهیت آن کاربردی است. نحوه تجزیه و تحلیل با استناد به مطالعات کتابخانه‌ای و همچنین مصاحبه با کارشناسان مطلع نسبت به وضعیت شیعیان کویت انجام شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که

شیعیان با دارا بودن حدود بیست و پنج درصد از جمعیت کویت سهم ناچیز در ارکان قدرت سیاسی کشور دارند در حالی که جمع بندی نتایج تحقیق بیانگر آنست که سهم شیعیان از قدرت سیاسی در کشور کویت بسیار کمتر از نسبت جمعیت آنان به جمعیت کل آن کشور می باشد.

واژگان کلیدی: شیعیان کویت، فرصت ها، چالش ها، رضایت، ساختار سیاسی.

شیعه هراسی در حوزه دیپلماسی امنیتی آمریکا

محمد جنگجو حاجی خواجه لو، کارشناس ارشد جغرافیای نظامی

زهرا جنگجو، کارشناس علوم تربیتی

داوود قبادی، کارشناس زبان انگلیسی

یکی از آینده‌های عدم شکل گیری نظام امنیت منطقه ای پایدار، فراگیر و بومی، تمرکز جنگ تبلیغاتی بر مثلث ایران هراسی (با هدف انزوای جمهوری اسلامی ایران در ساختار امنیتی نظامی منطقه ای)، شیعه هراسی (با هدف جلوگیری از شکل گیری قطب نظامی، امنیتی و اقتصادی در جهان اسلام) و اسلام هراسی (با هدف تنش زایی میان مسلمانان و اقلیتهای سایر ادیان مانند ایجاد جنگ فرقه ای در لبنان) است. افزایش اقدام های تعرضی وهابیون علیه شیعیان در پانچار پاکستان و دره اسماعیل خان افغانستان، تداوم بی ثباتی های امنیتی ناشی از منازعات فرقه ای در شرق ایران، انفجارهای متعدد تروریستی در عتبات عالیات در عراق لزوم اقدام موثر برای حفاظت از امنیت زائران ایرانی، حمایت های خزننده برخی رجال سیاسی امارات و عربستان مانند شاهزاده بندر بن سلطان از گروه های تکفیری و ادعاهای تبلیغاتی مکرر اردن و مصر مبنی بر تلاش تهران برای مهندسی امنیتی جغرافیای سیاسی شیعه در خاورمیانه عربی بیانگر ضرورت آسیب شناسی آفند تبلیغاتی شیعه هراسی از رویکرد امنیت ملی است. به همین منظور جمهوری اسلامی ایران بایسته است در سیاست های کلان امنیتی برنامه پنجم توسعه دورنمای آسیب های احتمالی ناشی از آفندهای تبلیغاتی سه گانه ایران هراسی، شیعه هراسی و اسلام هراسی که هر سه بصورت توأم در جریان است را از رویکرد امنیت ملی و منطقه ای مورد کنکاش قرار دهد.. رویکرد این مقاله تحقیقی و

تحلیلی است، در این مقاله سعی شده است تا به اهمیت و دلایل شیعه‌هراسی در حوزه دیپلماسی امنیتی ایالات متحده آمریکا پرداخته شود.

واژگان کلیدی: شیعه‌هراسی، ایالات متحده آمریکا، برنامه پنجم توسعه، امنیت ملی و منطقه‌ای.

مطالعه و بررسی شیعه‌ستیزی در عصر معاصر

(مورد: جمهوری آذربایجان)

محمد جنگجو حاجی خواجه لو کارشناس ارشد جغرافیای نظامی

با وجود گذشت بیش از دو دهه از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی هنوز این موضوع و پیامدهای آن یکی از پدیده‌های اصلی مورد مطالعه در روابط بین‌الملل است. دیدگاه‌های متفاوتی میان تحلیل‌گران وجود دارد که چرا اتحاد جماهیر شوروی با آن عظمتی که از غلبه بر اختلافات و تفاوت‌های مذهبی و قومی میان ملت‌ها یافته بود، دچار گسست و فروپاشی شد. وقتی صحبت از وضعیت سیاسی و اجتماعی در جمهوری آذربایجان به میان می‌آید، به دلیل سیاست‌های مختلف رژیم این کشور جدیدالتاسیس در تحت فشار قراردادن دینداران و تضييع حقوق شیعیان که بیش از ۸۰٪ از جمعیت ۹۵٪ مسلمان را به خود اختصاص داده‌اند، بیشتر از هر چیزی اسلام‌ستیزی یادآور اقدامات رژیم‌های لائیک آتاتورک و بی‌دینی کمونیست‌های سابق است، در کنار این موضوع، احیاء دین و گرایش‌ها رو به افزایش اسلام‌خواهی در این کشور، نکته دیگری است که همراه با فشارهای بیرونی اقدامات سرکوب دولت را به وجود آورده است. مقاله حاضر به تبیین احیاگری تشیع و سرکوب آن‌ها در ابعاد تخریب مساجد، مبارزه با حجاب و سرکوب مراسمات دینی می‌پردازد. رویکرد این مقاله تحقیقی و تحلیلی است که می‌تواند بخشی از واقعیت‌های موجود در شمال رود ارس را منعکس کند. این مقاله به لحاظ شکلی و ساختی به شیوه توصیفی و پوزیتیویستی تدوین و جلوه‌های گفتمانی نیز در آن وجود دارد.

واژگان کلیدی: وضعیت سیاسی و اجتماعی در جمهوری آذربایجان، احیاگری تشیع، سرکوب شیعیان.

کشورهای اقتدارگرا با انبوهی از مشکلات و معضلات داخلی روبروند. شکاف های متعدد اجتماعی سیاسی بحران مشروعیت و بحران اقتدار در پی دارد. از جمله شکاف های جنسیتی قومی و مذهبی ویژگی مشترک همه کشورهای درگیر تحولات موسوم به بهار عربی است. آنچه که در این مقاله مورد نظر است تأثیر شکاف شیعه - سنی در این تحولات است. هرچند که تمام این کشورها با شکاف مذهبی روبروند اما آنچه که محرکه تحولات است استبداد حاکم و عدم رعایت اصول دموکراسی و احترام به حقوق شهروندی است. استبداد اقلیت یا استبداد اکثریت بن مایه همه اعتراضات است. در واقع مسئله شیعه - سنی معضل دولتهای پس از انقلابهای عربی است.

واژگان کلیدی: بهار عربی، شیعه، سنی، جنبش های اجتماعی.

واکاوی انقلاب اسلامی ایران و جنبش های اسلامی

زهره خیراتی فرد، دانشگاه صنعتی شیراز

بسیاری از صاحب نظران و پژوهشگران، معتقدند که انقلاب اسلامی ایران یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در پیشبرد روند بیداری و آگاهی مسلمانان و افزایش فعالیت های مؤثر اسلامی در جوامع مسلمانان بوده است. از این رو، مقاله حاضر می کوشد، به برخی از این آثار اشاره کند. برای دست یابی به این هدف، در آغاز به وجوه مشترکی که زمینه تأثیرگذاری متقابل انقلاب اسلامی و جنبش های سیاسی اسلامی معاصر را فراهم می آورد، اشاره شده است. این در حالی است که وجوه افتراقی نیز بین آن ها وجود دارد، که آثار مثبت تأثیرگذاری متقابل را کاهش می دهد. پس از آن، بازتاب انقلاب اسلامی در بعد سیاسی و فرهنگی بر جنبش های سیاسی اسلامی معاصر مورد بررسی قرار می گیرد و در پایان، یک نمونه، از نمونه های زیادی که نشان از تأثیرپذیری انقلاب اسلامی دارد؛ یعنی حزب الله لبنان مورد استناد قرار می گیرد.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، جنبش های اسلامی، حزب الله لبنان.

در میان کشورهای منطقه خاورمیانه که در قرن بیستم به جرگه کشورهای مستقل پیوستند عراق از جایگاه مطالعات ژئوپلیتیک ویژه ای برخوردار است. چنانکه یکی از مهم ترین دلایل در مطالعات ژئوپلیتیک کشور عراق همانا نقش قومیت های مختلف در سازماندهی سیاسی فضای این کشور می باشد.

شیعیان عراق در مبارزات سالهای ۱۹۲۰ جهت استقلال این کشور نقش برجسته ای داشته اند و پس از شکل گیری حکومت در جهت نقش آفرینی سیاسی از پتانسیل بالائی برخوردار گردیده اند. در این مقاله سعی بر این است که مؤلفه های قدرت ژئوپلیتیک شیعیان عراق طی قرن بیستم مورد بررسی قرار گرفته و تحلیل دقیقی از سازماندهی سیاسی فضا داده شود. لازم به ذکر است که در قرن بیستم تاکنون عراق مراحل سیاسی ذیل را طی نموده است.

۱. دوران محافظه کاری (پادشاهی) حاکمیت عراق از ۱۹۲۰ لغایت ۱۹۵۸

۲. دوران رادیکالی (انقلابی - سوسیالیستی) حاکمیت عراق از ۱۹۵۸ به رهبری عبدالکریم قاسم تا ۱۹۶۸ به رهبری حسن البکر (حزب راست بعث)

۳. دوران رادیکالی (انقلابی) حاکمیت عراق ۱۹۷۱ به رهبری صدام حسین تا ۲۰۰۳ حمله نظامی آمریکا به عراق

۴. حمله نظامی آمریکا ۲۰۰۳ تا روی کار آمدن دولت فعلی عراق

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، قومیت، مذهب، شیعیان، سازماندهی سیاسی فضا، عراق.

جایگاه شیعه در ژئوپلیتیک پست مدرن

دکتر یوسف زین العابدین عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشته جغرافیای سیاسی

زهرا شیرزاد دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

مطالعه ژئوپلیتیکی تشیع مبحثی بسیار پیچیده است؛ چرا که، مطرح ساختن آن به خصوص در حوزه ی ژئوپلیتیک پست مدرن - که تأکید بر توانمندی های فضایی (مکانی - زمانی) ملت ها دارد - با نگرانی هایی همراه است. در این میان، به واسطه آگاهی و اطلاعات پیش آمده در

جهان پست مدرن، مرزهای مصنوعی که شیعیان را به مدت طولانی از بهره مندی از مزایا و توانمندی های اقتصادی، سیاسی و دموکراسی محروم ساخته بود، اهمیت خود را از دست داده اند. به این ترتیب، مطالعه شیعیان به دلیل امتیاز ژئوپلیتیکی از اهمیت جهانی روزافزونی برخوردار شده است. در مقاله حاضر، ضمن تبیین توانمندی های جدید شیعیان به چشم انداز نقش آفرینی شیعیان در حوزه ی ژئوپلیتیک پست مدرن خواهیم پرداخت. با این سؤال که عوامل تأثیرگذار بر تجدید حیات ژئوپلیتیک شیعه کدام اند؟ فرض بر این است که بنا به مفهوم پست مدرن همزمان با فروپاشی ویژگی های ثابت دوره مدرن، مرام ها و آیین هایی که آن دوره ایجاد کرده بود نیز موضوعیت خود را از دست می دهند و هویت شیعه به شکل فراملی و مستقل از دولت های تمامیت خواه با تأکید بر توانمندی های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی که دارند در سرزمین های شیعه نشین ظهور پیدا می کند. بنابراین، شیعیان با فرصت ها، تهدیدها و چالش های جدیدی مواجه می باشند که تشریح این شرایط استثنایی شیعه، هدف اصلی مقاله حاضر می باشد. در این راستا، بر اساس روش توصیفی - تحلیلی با مطالعه مبانی نظری تحقیق، به تبیین جایگاه شیعه در ژئوپلیتیک پست مدرن خواهیم پرداخت. یافته های تحقیق حاکی از آن است که قلمرو خاص ذخایر انرژی (نفت و گاز) سرشار و ماهیت مذهب (انعطاف پذیری شیعه و اصل تقیه) شیعیان موجب نقش آفرینی شیعه در منطقه و جهان شده است. به همین خاطر تحقق ایفای نقش شیعیان با چالش های متعدد منطقه ای و جهانی همراه خواهد بود.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک پست مدرن، تشیع، انرژی، دموکراسی، هویت.

پدیده شیعه هراسی در جهان معاصر

سید توقیر عباس کاظمی - طلبه و پژوهشگر جامعه المصطفی العالمیه قم

مکتب تشیع در پنجاه سال اخیر و به خصوص بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، مورد تهاجم شدید دشمنان قرار گرفته است به طوری که «شیعه هراسی» در این سال ها به روندی رو به رشد تبدیل شده است و به اشکال مختلف در سراسر جهان صورت می گیرد. شیعه هراسی در جهان معاصر پدیده ای امروزی و تازه ای نیست، بلکه ریشه های این پدیده را باید در تاریخ

کهنی جستجو کرد، که سرشار از سلسله درازی از روابط ناآرام میان تشیع و سلطه گران دوران های مختلف است؛ که در طی این روابط نا آرام، هراس از تشیع در ذهنیت ملوکیت و سلطه گران تثبیت گردیده و موجب شده تا آنان تشیع را چنان خطری جدی بنگرند، که تهدید کننده دائمی ملوکیت و استکبار است. امروزه بحث شیعه هراسی هم در کشورهای اسلامی مطرح است، و هم در کشورهای غیراسلامی؛ اما با این تفاوت که در کشورهای اسلامی بحث اسلام هراسی مطرح نیست ولی در کشورهای غیر اسلامی، بحث اسلام هراسی و شیعه هراسی باهم مطرح است چون در این کشورها ایندو بحث با هم مرتبط و تقریباً به یک معنا هست. «شیعه هراسی» در جهان علل و اسباب متعددی دارد که از جمله آنها: شناخت

نا درست از آموزه های شیعی، پویایی و تأثیر گذاری تشیع در جهان، پیشرفت چشمگیر جمهوری اسلامی ایران، و التزام بعضی از مسلمانان به اکاذیب و شایعات بی اساس نسبت به شیعیان می باشد. همچنین روحیه ی آزادی خواه و ضد استعماری شیعه را نیز می توان از اسباب «شیعه هراسی» به شمار آورد. امروزه دشمنان تشیع برای تشدید پدیده شیعه هراسی با روش های متنوعی مانند استفاده از رسانه ها، حمایت همه جانبه از وهابیت، نشان دادن تصاویر دورغین از جنبش های شیعی، و ایجاد حساسیت های مذهبی در میان مسلمانان؛ استفاده می کنند. هدف اصلی استعمار غرب از فعالیت های ضد شیعی و شیعه هراسی، «اسلام ستیزی» می باشد؛ و هدف دیگریش «جلو گیری از قدرت گرفتن شیعیان در منطقه» می باشد که می تواند منافع آن ها را به چالش بکشد. همچنین در جهان اسلام نیز دشمنان تشیع برای رسیدن به اهداف خاصی از قبیل «جلو گیری از انتقال فرهنگ شیعه به نسل های آینده» و «انزوای شیعیان از جهت سیاسی» پدیده ی شوم شیعه هراسی دنبال می شود. پدیده شیعه هراسی در زمینه های مختلف آثار عملی متعددی را به جا می گذارد، که تلاش برای طرد شیعیان از جامعه؛ عادی شدن خصومت و برخوردهای فیزیکی با شیعیان، از جمله آن ها است، همچنین رفتار های تبعیض آمیز و متعصبانه در قبال شیعیان و تفرقه بین مسلمان ها را نیز می توان از آثار عملی شیعه هراسی دانست. برای مقابله با پدیده ی شیعه هراسی راهکارهای متعددی وجود دارد که یکی از مهم ترین آن ها «استفاده از تکنولوژی مدرن رسانه ای» می باشد، و از دیگر راه های مبارزه با این پدیده شوم می توان «آگاهی کامل از نقشه های دشمنان در

راستای شیعه هراسی»، «اتخاذ تدابیر قاطع در برابر دروغ پردازی ها نسبت به تشیع»، «نشر اعتقادات اصیل مذهبی شیعه در سطح جهان»، و «تلاش برای ایجاد وحدت و هماهنگی بین فرقه های اسلامی» را نام برد، همچنین می توان گفت که تعامل و گفتگو با دیگر ادیان و مذاهب نیز راهی مهم برای مقابله با پدیده شیعه هراسی است.

واژگان کلیدی: شیعه هراسی، استعمار، وهابیت، جهان معاصر، جهان اسلام، غرب.

بیداری اسلامی: بررسی ریشه های جنبش دینی در شیعیان بحرین

دکتر علی باقری دولت آبادی، استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج

نسیم بیداری اسلامی که از قاره آفریقا و کشور تونس در سال ۱۳۸۹ وزیدن گرفت اکنون پس از تحول در ساختار حکومت های تونس، لیبی و مصر به حوزه ی خلیج فارس رسیده است. طی ۶ ماه گذشته تحولات سیاسی بحرین وارد فرایند جدیدی شده و خاندان آل خلیفه برای حفظ قدرت بر شدت سرکوب ها افزوده است. پژوهش حاضر به این سوال مهم می پردازد که ریشه های جنبش دینی در شیعیان بحرین به چه رخدادهای یا عواملی بازمی گردد؟ در پرتو سوال اصلی دو سوال فرعی مطرح خواهد شد نخست این که شیعیان بحرین در ساختار قدرت این کشور چه سهمی دارند؟ و دوم؛ فرایند مشارکت سیاسی آن ها در بحرین چگونه است؟ در فرضیه اصلی به بررسی نقش انقلاب اسلامی ایران به عنوان الهام بخش جنبش های دینی در منطقه و تأثیر کاتالیزور و شتاب دهنده تحولات اخیر کشورهای اسلامی بر این جنبش ها پرداخته خواهد شد. برای این منظور از روش توصیفی - تحلیلی با تکیه بر منابع کتابخانه ای و اینترنتی استفاده خواهد شد.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، بحرین، شیعیان، آل خلیفه، بیداری اسلامی.

ژئواکونومیک، عامل قدرت برتر در قرن بیست و یکم

دکتر میرعلی شفیعی عربی، استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس

دولت های جهان از دیرباز در تقابل با یکدیگر بودند و هر یک جهت کسب قدرت و تأمین نیروی برتر متوسل به روش های متعددی می شدند. زمانی عامل قدرت را در افزایش جمعیت، و

زمانی هم قدرت را در تولید و به کارگیری سلاح های جنگی تعریف کردند، و برای حفظ و تداوم آن با اجرای تئوری های جبرگرایانه و با تصرف سرزمین ها به فضای جغرافیایی بیشتر فکر می کردند. و در این مسیر چه بسا جنگ های زیادی را به راه انداختند و انسان های بی گناه زیادی را همراه با همه آثار اقتصادی و تمدنی آن ها نابود کردند و این روند تقریباً در همه ادوار تاریخ وجود داشته، و اوج کسب قدرت به این روش را در قرن بیستم می بینیم که حدود ۲۰۰ جنگ بزرگ و کوچک بین المللی، منطقه ای و یا محلی در گوشه و کنار جهان اتفاق افتاد که نتیجه آن از بین رفتن ۲۱۶ میلیون انسان و نابودی ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و قحطی و گرسنگی و فقر در سطح جهان بوده است. ساختار کسب قدرت آن چنانی را می توان در پناه کلمه ژئوپلیتیک که برداشت ها و پندارهای غلط و متفاوت و یک جانبه ای که از آن شده است جستجو و تعریف نمود، که دولت های خاصی در پی استفاده نادرست از آن برآمدند. باید اذعان داشت که دوره ی ژئوپلیتیک با آن مفهوم رو به افول می رود و جهان به این باور رسیده است که دوره جدیدی از ایجاد قدرت که در سایه منابع اقتصادی قابل تعریف است، فرا رسیده است. بنابراین دولت ها سعی دارند با استفاده از پتانسیل ها و محرک های اقتصادی در توسعه ی اقتصاد، چه در سطح ملی یا منطقه ای و بین المللی حرکت نموده و قدرت خود را با استفاده از منابع جغرافیایی تأمین نمایند و از این رو کسب قدرت با شیوه ی فوق تحت عنوان قدرت ژئواکونومیک قابل بررسی است. می دانیم که چرخه ی عظیم غالب صنایع و اقتصاد جهان بر پاشنه ی انرژی و دیگر عناصر اقتصادی و یا موقعیت های استراتژیکی که منشاء جغرافیایی دارند می چرخد و جهان اسلام به ویژه کشورهای خاورمیانه و بالاخص مناطق شیعه نشین از این لحاظ از پتانسیل و موقعیت خوبی برخوردارند.

منابع عظیم انرژی (نفت و گاز)، نیروی انسانی فراوان، موقعیت های جغرافیایی و استراتژیکی و قابلیت های طبیعی و انسانی اقتصادزا به خصوص در زمینه گردشگری، کانون های تولید و مصرف فراوان و سایر موارد دخیل در قدرت اقتصادی که به عنوان قدرت ژئواکونومیک شناخته می شوند از دیگر مواردی هستند که می توانند توانمندی های جهان

اسلام را در توازن قدرت جهانی نشان دهند.

این مقاله به منظور اثبات مطالب فوق در کشورهای اسلامی تهیه و تنظیم گردیده و در صدد است قدرت ژئواکونومیک جهان اسلام به ویژه شیعیان را نشان دهد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، استراتژیکی، شیعه، قدرت.

نقش کانونی ایران و انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیای نقش سیاسی شیعیان جهان

فتح الله توسلی

امروز چه در مذاکرات مهم بین المللی و منطقه ای و چه در توافقات مربوط به سازمان های بین المللی با دولت ها، در سطح مراکز مطالعاتی بین المللی و دانشگاه ها و در بین پژوهشگران سیاست بین الملل و روابط بین الملل یا در مذاکرات هسته ای بین جمهوری اسلامی ایران و ۶ کشور مهم و قدرتمند دنیا، یکی از مسائلی که مورد توجه قرار گرفته و می گیرد نقش و جایگاه جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک کشور قدرتمند مبتنی بر تفکر شیعی و سیاستی است؛ که ناشی از فقه شیعی است، چنانکه یکی از مسائل مهم مطرح شده در گفتگوهای هسته ای اخیر جمهوری اسلامی ایران با ۵+۱، موضوع فتوای مقام معظم رهبری در تحریم ساخت و تولید سلاح هسته ای است.

این مسائل، بعلاوه تحولات جاری در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا؛ از تثبیت جایگاه حزب الله در عرصه ی نظامی و سیاسی لبنان و منطقه گرفته تا جایگاه نوری المالکی و سایر گروه های شیعی در عراق و اجتماعات میلیونی شیعیان در مراسم مولودی یا عزای ائمه اطهار^ع در کشورهای اسلامی و...؛ همگی نشان دهنده این مسأله است که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، شیعه نقش محوری در سیاست بین الملل ایفا می کند، و اکنون دیگر نمی توان این اقلیت مهم و تأثیر گذار در جهان را نادیده گرفت.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه، نقش سیاسی شیعیان، بیداری اسلامی.

بررسی تأثیرات ژئوپلیتیک شیعه بر جهت گیری های سیاسی وایدئولوژیکی در تحولات کنونی خاورمیانه

دکتر نبی الله رشنو، عضو پیوسته انجمن ژئوپلیتیک ایران و مدرس دانشگاه

در جریان قیام های گسترده و فراگیر مردمی که از اوایل سال ۲۰۱۱ عرصه جغرافیایی خاورمیانه غربی تا شمال آفریقا را در بر گرفت، آنچه که برای قدرت های ذی نفوذ و خصوصاً قدرت های غربی از اهمیت به سزایی برخوردار است، موضوع مقابله با جهت گیری های سیاسی - ایدئولوژیکی و چگونگی هدایت و کنترل این قیام با هدف ایجاد نوعی از ساختارهای مطلوب استراتژیکی در چشم انداز نظام های سیاسی کشورهای هدف و نیز ممانعت از ایجاد و تقویت سازنده ای جدید (ایدئولوژیکی - ژئوپلیتیک) در این منطقه می باشد. در شرایط کنونی مسأله اصلی آمریکا و ائتلاف قدرت های غربی در خصوص روند قیام های مردمی و چشم انداز تحولات این حوزه، علاوه بر موضوع بیداری عمومی (اسلامی) عمدتاً از آن جهت است که سبب دگرگونی در سازنده های ژئوپلیتیک نظم منطقه ای مورد انتظار آنان گردیده است. مهم ترین سازنده ژئوپلیتیک مطلوب ایالات متحده آمریکا در منطقه خاورمیانه، حفظ نظام های سیاسی و ایدئولوژیکی وابسته است، که ضمن تامین امنیت رژیم صهیونیستی، سبب تسلط آمریکا بر مجاری تولید، توزیع و مصرف منابع انرژی در منطقه می گردد. لذا ائتلاف قدرت های غربی با محوریت آمریکا جهت کنترل و هدایت این قیام ها، در قالب استراتژی هراس بین المللی و به خصوص ترویج پروژه ایران هراسی در میان اعراب؛ با تلاش برای جلوگیری از سازماندهی سیاسی - ایدئولوژیک شیعیان در کشورهای هدف و ممانعت از پذیرش الگوی حاکمیت جمهوری اسلامی ایران و نیز شکل گیری ساختارهای قدرت سیاسی - ایدئولوژیکی شیعه در سطح جزیره العرب، تدابیر گسترده ای را بکار گرفتند. در این راستا، با وجود تجربه موفقیت های جنبش شیعی حزب الله لبنان و نیز در پی فعالیت های مؤثر احزاب اسلام گرا در اداره امور کشورهای هدف (از جمله در تونس، مصر و لیبی) که با ترویج مبانی اسلامی و تقویت مواضع جمهوری اسلامی ایران موجب نگرانی های روزافزونی در میان دول غربی گردیده است، قدرت های غربی با همراهی مالی دو کشور عربستان و قطر ضمن تلاش برای بازنگری در روندهای گذشته، از یک سو با اتخاذ سیاست های هدفمند از جمله گسترش بی نظمی و تجزیه در ابعاد گوناگون

این جوامع و از سوی دیگر با ترویج وهابیت و تفکر سلفی گری به عنوان یک سازه ژئوپلیتیکی برای مقابله با ژئوپلیتیک شیعه، در تلاش هستند تا ضمن بهینه سازی در روابط فی مابین، عملاً مانع از گسترش موج اسلام گرایی به خصوص در حوزه های شیعی گردند. بازنمایی ابعاد سیاسی و استراتژیکی این فرآیند و نیز تحلیل رویکردهای ژئوپلیتیکی مربوط به آن، موضوع مورد بحث در این مقاله است که با نگرشی اجمالی مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: جهت گیری سیاسی، ایدئولوژیک، سازنده های ژئوپلیتیکی، ژئوپلیتیک شیعه، وهابیت و سلفیسم، بیداری اسلامی، حوزه عربی - اسلامی.

تحلیل نقش ژئوپلیتیک شیعی ایران در دست یابی به آرمان های جهان اسلام با بهره گیری از مدل استراتژیک SWOT

دکتر عیسی ابراهیم زاده، دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان

منیر یاری کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم دانشگاه سیستان و بلوچستان

یاسمن یاری دانش آموخته اقلیم شناسی در برنامه ریزی محیطی دانشگاه سیستان و بلوچستان

از تحلیل انقلاب اسلامی در سطح کلان، می توان دریافت که انقلاب ایران اساساً در تعارض با نظام بین الملل رخ داد، و ارزش ها و هنجارهایی را مطرح نمود، که با منافع استکبار جهانی، منافات داشت. آموزه های ایدئولوژیکی شیعه در انقلاب و تحقق حاکمیت تشیع در ایران، افق های تازه ای را پیش روی شیعیان جهان گشود. آنان عزت خویش را باز یافتند و به عنصری تأثیرگذار در تحولات منطقه ای و جهانی تبدیل شدند. موفقیت اسلام شیعی در ایفای نقش ایدئولوژی انقلابی ایران، تشیع را به عنوان مهم ترین کارگزار در سطح ژئوپلیتیک شیعه و حتی جهان اسلام مطرح کرده است؛ به طوریکه بسیاری از جنبش های اسلامی - چه سنی و چه شیعی - انقلاب اسلامی ایران را الگوی مبارزاتی خود قرار دادند. با توجه به این که ترکیب عوامل فرهنگی و اعتقادی، دسترسی به منابع عظیم انرژی و موقعیت های حساس ژئوپلیتیکی و استراتژیکی، موقعیت ممتازی را برای ایران در حوزه ی ژئوپلیتیک شیعه فراهم کرده است. پژوهش حاضر در پی شناسایی و تدوین استراتژی های دست یابی به آرمان های جهان اسلام در بستر ژئوپلیتیک شیعی ایران می باشد. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و بر حسب محتوا از نوع

تحقیقات کاربردی است و هدف آن بررسی زمینه های دست یابی به آرمان های جهان اسلام با تاکید بر پتانسیل ها و محدودیت های موجود در ژئوپلیتیک شیعی ایران می باشد. به منظور تحقق این مهم با بهره گیری از تکنیک SWOT قوت ها، ضعف ها، فرصت ها و تهدیدات ژئوپلیتیک شیعه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. یافته های حاصل از این تحقیق بیانگر آن است که ۱۵ قوت داخلی، ۱۵ ضعف داخلی، ۱۲ فرصت بیرونی و ۱۴ تهدید دارای تأثیر عمده در این ارتباط بوده که پس از بررسی تأثیرات متقابل آن ها بر یکدیگر و از یکدیگر و تحلیل کیفی آن، نهایتاً از برآیند آن ها ۳۰ راهبرد متناسب ارائه گردید.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه، آرمان های جهان اسلام و انقلاب اسلامی، تکنیک SWOT.

نقش حکومت های محلی آذربایجان در گسترش مذهب تشیع با تاکید بر دولت قره قویونلوها

دکتر هوشنگ سرور، استادیار گروه جغرافیای دانشگاه مراغه

محمدرضا نعمتی، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی و دبیر آموزش و پرورش

بدون شک نقش بلا-منازع حکومت ها از گذشته های دور تا به امروز در ایجاد دگرگونی ها و تغییر و تحولات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، در مکان های جغرافیایی غیر قابل انکار است. هرچند حکومت های گسترده و ملی در ایجاد تغییرات در مکان های جغرافیایی نقش پررنگ تری دارند، اما در این میان نباید نقش حکومت های محلی و ناحیه ای را در ایجاد و پیدایش تحولات تاریخی از یاد برد. این نوع حکومت ها هرچند از نظر بعد فضای سرزمینی در سطح کوچک قرار می گیرند؛ اما به نوبه ی خود می توانند زمینه ساز تحولات بزرگ در سطح کلان و ملی باشند. یکی از دولت هایی که به رغم عمر کوتاه خود توانست تأثیرات زیادی بر اعتقادات و باورهای دینی مردم برجای گذارد، حکومت قره قویونلوها بود؛ این حکومت محلی که در سرزمین آذربایجان قرار گرفت، در تاریخ تشیع ایران از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده و نقطه ی مثبتی تلقی می شود. این حکومت نسبتاً کوتاه توانست، زمینه ی ظهور و باروری مذهب تشیع را به منزله ی مذهب رسمی حکومت صفویه در جغرافیای سرزمینی کشور ایران فراهم سازد. این مقاله به منظور بررسی نقش حکومت های محلی با تاکید بر حکومت

قره قویونلوها در تکوین و گسترش مذهب شیعه در جغرافیای سرزمینی ایران در پنج قسمت تدوین گردیده است. در قسمت اول و دوم به بررسی تبارشناسی قوم قره قویونلو و شخصیت های مهم تأثیرگذار در پیدایش این حکومت می پردازد. در قسمت سوم مروری بر پیشینه تاریخی نهضت های مهم تأثیرگذار در توسعه مذهب شیعه در ایران و منطقه آذربایجان شده است. در قسمت چهارم از نقش حکومت محلی قره قویونلوها و مجموعه اقداماتی که این حکومت در تکامل و گسترش سرزمینی مذهب شیعه در آذربایجان و ایران انجام داده اند، مباحثی را مطرح کرده و در قسمت پنجم جمع بندی و نتیجه گیری انجام شده است.

واژگان کلیدی: حکومت محلی، تشیع، آذربایجان، قره قویونلوها.

این مقاله به بررسی آزادی و دموکراسی از دیدگاه مکاتب سیاسی و رویکرد مذهب شیعه در قبال آن می پردازد و متغیر نفت را در ژئوپلیتیک شیعه، با توجه به دو متغیر یاد شده بررسی می نماید؛ در این میان، با عنایت به پیشتازی ایران مشروطه در این ژئوپلیتیک، از آراء و فتاوی آخوند خراسانی، نظریات آیت الله نایینی و شیخ فضل الله نوری برای بررسی رویکرد مذهب شیعه به آزادی و دموکراسی بهره می برد. همچنین، نظریه ی دولت رانتیه برای تبیین موقعیت استراتژیک و گاه تراژیک شیعیان در ژئوپلیتیک حساس و نفت خیز شیعه، و تحلیل رفتار دولت های رانتیه در برابر آزادی و دموکراسی، در فضای سنگین انرژی طلب بین المللی به کار گرفته می شود. بررسی تأثیرات دو سویه ی آزادی و دموکراسی بر دولت متکی به نفت و عکس آن، و تحلیل سبک بازیگری در نقش نفت جو، از سوی کشورهای قدرتمند انرژی خو، از مباحثات و کندوکاوهای این مقاله است که در فرجام آن، از دل آن، استدلال مندانه، در متنی نظریه مند، روش مندانه، راه هایی به سوی آسمان رهایی برای فوران زلال آزادی و دموکراسی گشوده می گردد تا شیعیان با غرور آزادی و دموکراسی، راه های رستن از بلایای سیاه و به دست آوردن طلاهای سیاه را بدون وابستگی به اقتصاد تک محصولی بیابند.

از این منظر، در آغاز ناگزیر از ورود به بحث مجادله انگیز و پرابهام سازگاری یا عدم سازگاری اسلام با دموکراسی می شویم و در اثبات سازگاری اسلام با دموکراسی، یا به عبارت دقیق تر، امکان دموکراسی در جوامع اسلامی و شیعه، و ظرفیت افزون مذهب شیعه برای تأیید مشروعیت دموکراتیک حاکمان و عدم مغایرت مبانی مشروعیت تشیع و دموکراسی، استدلالات علمی و نظریات علمای اسلامی یادشده معاصر را همراه با دیدگاه های دانشمندان نامدار غربی، ارائه می کنیم. در بخش دیگر، با در نظر گرفتن پیشینه ی تاریخی به چالش ها و ویژگی های دولت رانتیه و جهت گیری آن در مواجهه با جامعه و طبقات اجتماعی، آزادی، دموکراسی، مشروعیت و... می پردازیم. به عبارت بهتر، در تلاش برای اثبات این فرضیه

هستیم که آزادی و دموکراسی؛ دو گوهر گمشده در ژئوپلیتیک شیعه است، در حالی که این دو به شهادت تاریخ و تجربه ی تمدن بشری دو گوهر آشکار و پدیدار جهان پیشرفته و اصلی ترین سرمایه ی جهان است و هر نعمت طبیعی زمانی ارزشمند و در خدمت جامعه است که انسان ها با هر دین و ملیتی به نعمت آزادی و دموکراسی دست یافته باشند و در غیر این صورت، نعمت، نعمت می شود؛ از این رو، به دست آوردن هرچه زودتر این دو گوهر و پابرجایی آن، خوشبختی، استقلال و قدرتمند شدن شیعیان را در ژئوپلیتیک تاریخی حساس خود، حتی در غیاب هر نعمت طبیعی دیگر تضمین می کند.

واژگان کلیدی: آزادی، دموکراسی، نفت، دولت رانتیه، ژئوپلیتیک شیعه، مشروعیت.

شهرهای مقدس شیعه و قابلیت های گردشگری

(مطالعه موردی: مشهد مقدس)

دکتر احمد خادم الحسینی، استادیار گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

مهدی روان دوست، کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

حسام عارفی نسب، کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

سرعت خیره کننده تکنولوژی در عصر حاضر دولت ها را بر آن داشته است که برای رسیدن به توسعه همه جانبه از تمام امکانات و قابلیت برای رسیدن به مقاصد اقتصادی و اجتماعی استفاده نمایند. به صراحت باید اذعان داشت که راه رسیدن به توسعه ای که نسل های حاضر و آینده از آن بهره مند شوند تنها زمانی امکان پذیر و ممکن است که همه زیر ساخت های لازم مورد عنایت قرار گیرد. امروزه گردشگری به عنوان صنعتی که شاخص های ویژه، توسعه از جمله درآمد و رفاه اجتماعی را یک جا در خود دارد به عنوان موقعیتی خاص توجه دولت ها را به خود معطوف کرده است. این پژوهش به بررسی ضعف ها و پتانسیل های موجود این صنعت گردشگری مذهبی در شهرهای مقدس شیعه و قابلیت های گردشگری آن ها به طور اعم و شهر مشهد مقدس به طور اخص می پردازد. شهری که به عنوان قلب معنوی ایران این پتانسیل عظیم را دارد که شهرتش را فرای مرزهای ملی، به خصوص در بین شیعیان جهان به نمایش بگذارد. روش تحقیق در این پژوهش بر اساس هدف کاربردی و براساس ماهیت توصیفی و تحلیلی که با استفاده از منابع کتابخانه ای و میدانی و مدل ارزیابی SWOT صورت گرفته است. نتیجه بررسی و تحقیق

ص: ۲۴۷

حاضر نشان می دهد که مشهد با تمام پتانسیل های خود دارای ضعف هایی است که با همت مسئولین و عنایت ویژه کارشناسان می تواند قابلیت های خاص خود را به عنوان نگینی در بین شهرهای شیعه مذهب به جهانیان عرضه کند. واژگان کلیدی: توسعه پایدار، شهرهای مقدس شیعه، گردشگری مذهبی، مشهد مقدس.

تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر ژئوپلیتیک تشیع

دکتر غلامرضا خواجه سروی، دانشیار علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی

نوری صدیقه، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تشیع به سوی هژمونیک شدن پیش رفته و توجه جهانی را به خود معطوف ساخت، به گونه ای که بازیگران عرصه بین المللی به دنبال شناخت جدی تر واقعیت ها و قابلیت های آن برآمدند. در اکثر کشورهای جهان به ویژه کشورهای اسلامی شیعیانی که همواره در اقلیت بوده و آماج تبعیض های گسترده و ناروا بودند، با پیروزی انقلاب ایران به اظهار هویت شیعی خود پرداخته و جانی دوباره گرفتند و به مبارزه با استکبار و استبداد در عرصه داخلی و خارجی پرداختند، که این امر به نوبه خود روند قدرت یابی و گسترش حوزه نفوذ تشیع را در جهان سرعت بخشیده است، که حضور شیعیان در نقاط مهم ژئوپلیتیکی و استراتژیکی بر اهمیت این امر می افزاید و تشیع را به عنوان عاملی که آینده سیاسی جهان به نحوه برخورد با آن بستگی دارد، معرفی می نماید.

واژگان کلیدی: ایران، انقلاب اسلامی، تشیع، ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک تشیع.

بازتاب مفهومی و عملی انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان جهان

دکتر علی باقری دولت آبادی استادیار گروه علوم ساسی دانشگاه دولتی یاسوج،

حسین خادم پیر دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه دولتی یاسوج

بدون شک انقلاب اسلامی ایران یکی از مهم ترین و تأثیرگذارترین انقلاب ها در نیمه دوم قرن بیستم بر محیط پیرامون خود و جهان به شمار می رود. آثار این انقلاب بر خلاف آنچه که پیش بینی می شد و تلاش هایی که برای محدود کردن آن صورت پذیرفت به داخل ایران محدود نماند. به طور مشخص می توان این تأثیرات را در دو حوزه ی مفهومی و عملی مورد شناسایی قرار داد. آنچه که در این پژوهش قصد پرداختن با آن را داریم بررسی هر دو تأثیر فوق الذکر بر شیعیان جهان است. سؤال اصلی این پژوهش این است که انقلاب اسلامی ایران چه تأثیری بر شیعیان جهان داشته است؟ فرضیه اصلی به روند گسترش بیداری اسلامی در میان شیعیان و در نتیجه پیگیری مطالبات سیاسی خود اشاره دارد. برای تأیید این فرضیه از روش تحلیلی - توصیفی با استفاده از منابع کتابخانه ای و اینترنتی استفاده خواهد شد.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، شیعیان، بیداری اسلامی.

تأثیر ایدئولوژی شیعه در ایران بر ژئوپلیتیک دولت های منطقه خلیج فارس

سید محمد سیدی اصل دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

ابوالقاسم محمودی

یکی از مهم ترین اتفاقات دهه های پایانی قرن بیستم، وقوع انقلاب اسلامی در ایران بود که باعث ایجاد تحولات و تغییرات فراوانی در نظام قدرت جهانی شد و تأثیراتی بسیار بر جای گذاشت. بر خلاف دیگر انقلاب های رخ داده در جهان، انقلاب اسلامی از رویکرد دینی و معنوی برخوردار بود و نگرش مادی گرایانه حاکم بر ساختار تعاملات جهانی را به چالش کشید. انقلاب اسلامی نسبت به مسایل دینی و مذهبی و نیز جامعه مسلمانان جهان و جوامع شیعی توجه بسیاری از خود نشان داد. زیرا نقطه ثقل جغرافیایی شیعیان جهان، مناطقی

ص: ۲۴۹

است که بر روابط قدرت در سطح منطقه و جهان تأثیر گذار است. شیعیان مخصوصاً در سواحل خلیج فارس و در حوزه های نفتی پراکنده شده اند. که این خود بر اهمیت ژئوپلیتیکی آن ها می افزاید. کشورهای حوزه ی خلیج فارس که دارای اقلیت شیعه بوده، و در جوامع خود با یک نگاه متفاوت، مخصوصاً بعد از انقلاب اسلامی ایران درگیر مسایل مذهبی بوده و هستند. و در این مقاله مذهب شیعه موضوعی ژئوپلیتیکی در نظر گرفته شده است سوالی که مطرح است تأثیرات ایدئولوژی شیعی ایران بر ژئوپلیتیک کشورهای حوزه ی خلیج فارس چگونه بوده است؟

هدف در این مقاله بررسی جایگاه ژئوپلیتیکی شیعه ایران در منطقه و تأثیرپذیری کشورهای حوزه خلیج فارس از این عامل می باشد که با روش تحقیق تحلیلی - توصیفی به بررسی این هدف پرداخته می شود.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک شیعه، ایران، کشورهای حوزه خلیج فارس.

بررسی ژئوپلیتیک شیعه پس از سقوط صدام و پیامدهای منطقه ای ناشی از آن

حسین خالدی، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

محمدعلی میرزایی، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

بهادر غلامی، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

از ۵/۱ میلیارد مسلمان جهان، ۱۵ - ۲۰ درصد آن ها شیعه هستند. بعد از فروپاشی رژیم بعث، حصر سیاسی - اجتماعی شیعیان این کشور پایان یافت و امروزه آینده ی عراق با مسأله شیعه گره خورده است. سؤالی که در این مقاله مدنظر قرار گرفته، عبارت است از: «تحولات ژئوپلیتیک تشیع بعد از سقوط صدام چه پیامدهایی را در سطح منطقه در پی داشته است؟» نوع تحقیق کتابخانه ای و روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی است. یافته های تحقیق نشان می دهد که بعد از حمله آمریکا به عراق، قدرت معنویت و نقش مذهب در حیات تشیع عراق، پیامدهای گسترده ای، نه فقط برای توسعه سیاسی آینده عراق، بلکه برای تحولات مذهبی آینده ی خاورمیانه در پی دارد که موازنه قدرت را به نفع شیعیان برهم خواهد زد. با قدرت یابی شیعیان عراق، آن ها امکان دگرگون کردن چشم انداز سیاسی عراق را پیدا کرده اند و این مسأله به طور قابل ملاحظه ای بر آینده شیعیان سایر کشورها اثر گذار خواهد بود.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک شیعه، تشیع، فروپاشی رژیم بعثی عراق.

شیعیان در فرآیند قانون اساسی سازی نوین - مطالعه ی موردی: قانون اساسی افغانستان

محسن خلیلی، دانش یار علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

پیوند میان شیعیان و حکومت های موجود در تاریخ افغانستان، زیر نفوذ سه عامل قوم گرایی،

فرقه گرایی، و اصلاح طلبی قرار داشته است. شیعیان

از نظر گاه فرهنگ عمومی، در معرض خشونت و تبعیض بوده اند؛ از نگاه قدرت سیاسی، معمولاً دور از قدرت سیاسی نگاه داشته می شده اند؛ از منظر حقوقی، به ویژه حقوق مذهبی، شیعیان مدعی بوده اند که حقوق مذهبی آنان در کشورشان رعایت نشده است. مردمان افغانستان با داشتن پیشینه ی سی سال جنگ های خشونت بار، به این دست آورد بنیادین رسیدند که تنها با به رسمیت شناختن حقوق همه ی اقوام و پیروان مذاهب، می توان به صلح و ثبات رسید. نگارنده تلاش می کند از یک سو نشان دهد که چهار قاعده ی نفی تبعیض، حقوق فرهنگی، حقوق مذهبی، و مشارکت در قدرت، چگونه حقوقی برابر به شیعیان در متن قانون اساسی افغانستان، بخشیده است؛ و از دیگر سو کوشش خواهد کرد نشان دهد که شیعیان چه نقشی در فرآیند تدوین قانون اساسی نوین افغانستان داشته اند.

واژگان کلیدی: افغانستان، قانون اساسی افغانستان، شیعیان، لویه جرگه ی ۱۳۸۲.

طرح هلال شیعی و ژئوپلیتیک شیعه: موانع و پیامدها

حسینعلی توتی، دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه تهران

نجف شیخ سرایی، دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه شناسی سیاسی دانشگاه تهران

وقوع رویدادهای گوناگون در منطقه ژئوپلیتیک خاورمیانه؛ منجر به افزایش نقش و نفوذ جمهوری اسلامی ایران در منطقه شده است. در سال ۲۰۰۴، ملک عبدالله؛ پادشاه اردن درباره ظهور یک هلال شیعی ایدئولوژیک از بیروت تا خلیج فارس هشدار داد که از آن زمان به بعد، بحث مقاصد ایران برای ایجاد یک هلال شیعی یک موضوع مهم برای میزگرد ها و کنفرانس های ب-ر گزار شده در م-وض-وعات م-نطقه ای ب-وده است. به طوری که بعد از آن

برخی کشورهای منطقه و نیز قدرت های فرامنطقه ای در خصوص افزایش شیعیان و «طرح هلال شیعی» ابراز نگرانی کرده اند. از نگاه آنان ایران تلاش دارد با ایجاد یک بلوک شیعی در منطقه، بر قدرت خود بیفزاید و آن را علیه منافع کشورهای سنی و نیز منافع منطقه ای ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی به کار گیرد. این مفهوم از یک سو نشان دهنده افزایش وزن شیعیان در عرصه سیاست بین الملل و خاورمیانه است و از سوی دیگر نوعی جهت دهی به حساسیت های منفی فضای رسانه ای به شمار می رود. عمدتاً بعد از اشغال عراق در سال ۲۰۰۳ م، برخی معتقد به شکل گیری ژئوپلیتیک شیعه در تقابل با ژئوپلیتیک سنی می باشند و مدعی اند: ایران به عنوان قوی ترین کشور شیعی منطقه، به دنبال استفاده از این واقعیت برای پیشبرد اهداف و منافع ملی خود می باشد. در خصوص موانع شکل گیری هلال شیعی، نکات چندی حایز اهمیت است. واقعیت این است که اختلافات اعتقادی، سیاسی و قومیتی سوریه و نیز شیعیان عراق با ایران و حتی اختلافات گروه های شیعی عراق با یکدیگر و با گروه های شیعی لبنان، مجالی برای اتحاد آن ها با شیعیان منطقه در قالب «طرح هلال شیعی» باقی نخواهد گذاشت. هم چنین نباید پراکندگی جغرافیایی و جمعیتی شیعیان منطقه را از نظر دور ساخت که شاید بتوان از آن به عنوان اصلی ترین دلیل ژئوپلیتیک عدم امکان شکل گیری هلال شیعی نام برد. سؤالی که این جا مطرح می شود اینکه: آیا طرح هلال شیعی یک توهم است یا واقعیت؟ اهداف آمریکا و کشورهای عرب منطقه، از طرح تهدید هلال شیعی چیست؟ آثار و پیامدهای این طرح برای ایران اسلامی چیست؟ در این مقاله در ابتدا، به بررسی نظری در خصوص طرح هلال شیعی و نیز موانع ایجاد احتمالی هلال شیعی پرداخته شد. در بخش بعدی، اهداف ایالات متحده آمریکا و منافع رژیم صهیونیستی در ارتباط با طرح هلال شیعی را مورد بررسی قرار گرفت. بخش پایانی این مقاله هم به چالش های جمهوری اسلامی ایران در صورت ایجاد احتمالی هلال شیعی اختصاص یافت. این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی انجام شده است بدین ترتیب که با مطالعه منابع موجود و با تحلیل داده های موجود در راستای تأیید یا رد فرضیه پژوهش اقدام شده است.

واژگان کلیدی: ژئوپولیتیک شیعه، ج.ا. ایران، طرح هلال شیعی، ایالات متحده، موانع و پیامدها.

بهار عربی و موقعیت شیعیان: فرصت‌ها و چالش‌ها

امین پرتو، دانشجوی دوره دکتری علوم سیاسی؛ دانشگاه تهران

رویارویی با انقلاب و ناآرامی‌های سال ۲۰۱۱ در کشورهای عربی برای شیعیان وجهی دو سویه داشت. در حالی که شیعیان بحرین و عربستان سعودی متأثر از موج انقلابی که از شمال آفریقا آغاز شد مبارزه‌ای گسترده برای کسب برابری در حقوق شهروندی را آغاز نمودند گروه‌های دیگری از شیعیان به ویژه علویان سوریه تحت تاثیر این موج انقلابی در خطر قرار گرفتند. اگر برای دسته‌ی اول موج انقلابی در جهان عرب نوید آزادی و رهایی و برابری بود برای گروه دوم به منزله‌ی قرار گرفتن در میانه‌ی یک فرآیند خطرناک بود. به علاوه تنها دولت حامی و پشتیبان شیعیان در جهان یعنی ایران از طرفی و گروه‌های شیعی لبنانی (امل و حزب الله) نیز با این دو سویگی رویارویی با پیامدهای موج انقلابی سال ۲۰۱۱ مواجه بودند. گرچه برای شیعیان یمنی این موج، به منزله‌ی آسودگی موقتی در برابر حملات نظامی ارتش‌های یمن، سعودی و سلفیان بود اما برای تمام بازیگران سیاسی شیعی خاورمیانه (چه دولتی و چه غیردولتی) انقلاب‌های کشورهای عربی رفته رفته بیش از آنکه به مثابه یک فرصت امنیتی طلایی که حاصل آن تضعیف حکومت‌های طرفدار غرب و ضد جنبش‌های شیعیان به نظر آید همچون فرآیندی با چالش‌های آتی بسیار درک گردیده است.

واژگان کلیدی: شیعیان، خاورمیانه، بهار عربی، جمهوری اسلامی ایران، سوریه، لبنان، بحرین، اهل سنت، جنگ فرقه‌ای.

موقعیت ژئوپولیتیکی شیعیان در خاورمیانه و تاثیر آن بر منافع غرب

محمد حسین سرائی، دانشیار و عضو هیئت علمی گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه یزد

سید مصطفی حسینی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه یزد

سمانه تسلیم، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه یزد

امروزه کمربندی از تشیع، حیات اقتصادی، استراتژیکی و تاریخی اسلام و جهان را در

بر می‌گیرد. این کمربند که در کشورهای مختلف به اکثریت و اقلیت شیعه تقسیم می‌شود، خود دنیایی است که تأثیرات گوناگون در آن، به سرعت انتقال می‌یابد. مهمترین موضوع مورد توجه در این میان، بحث انرژی می‌باشد، چرا که قرن بیست و یکم را قرن حاکمیت انرژی نامیده‌اند. بر همین اساس نیز در آینده عامل تسویه حساب قدرت‌ها با کشورها و کشورها با ملت‌ها فقط و فقط انرژی خواهد بود. مروری بر مناطق نفت خیز جهان نشان می‌دهد که خاورمیانه با داشتن ۲۳ درصد جمعیت جهان، ۷۴ درصد ذخایر نفتی خام جهان را در خود جای داده است. هدف از این مقاله بررسی موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان در خاورمیانه و تأثیر آن بر منافع غرب، بویژه منافع حاصل از نفت می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که با توجه به اهمیت ژئوپلیتیکی مناطق شیعه نشین در خاورمیانه، نگرانی‌های زیادی در غرب راجع به اندیشه‌ی شیعه به وجود آمده است که می‌توان براساس رابطه‌ی متقابل ساختار (موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان) و کارگزار (ایدئولوژی انقلابی تشیع) و تأثیر آن بر منافع غرب در منطقه را تحلیل و بررسی کرد. در واقع غرب از سویی از موقعیت ژئوپلیتیکی شیعیان، به عنوان یک ساختار که قسمت اعظم منابع نفتی خاورمیانه را در اختیار دارد نگران است، و هم از ایدئولوژی انقلابی تشیع، به عنوان یک کارگزار، که همواره بر عدالت تأکید داشته است. بنابراین با توجه به همین مسائل، برخی از جریان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی با طرح موضوع شکل‌گیری هلال شیعی و خطرهای ناشی از آن، سعی دارند یک نزاع فرقه‌ای و سیاسی را در خاورمیانه به وجود آورند، تا از این طریق بتوانند تغییرات بنیادین در منطقه به وجود آورند و نفوذ دین در حوزه‌ی سیاسی و عمومی را کاهش دهند.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، غرب، خاورمیانه، شیعیان.

ریشه‌های ضدیت طالبان‌نیم پاکستان با شیعیان و انقلاب اسلامی

مرتضی باقیان زارچی، دانشجوی دکترای علوم سیاسی دانشگاه تهران

صفی‌الله شاه‌قلعه، کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه اصفهان

جعفر خاشع، کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران

تجارب چند قرن اخیر استعمار نشان می‌دهد در هر جایی که بحث اختلاف بین شیعه و سنی پدیدار گشته، از همان نقطه اسلام شکست را متحمل شده است و ذهن جهان اسلام و مسلمین را

از خطراتی که از خارج آن‌ها را تهدید می‌کند، منحرف کرده و به خود مشغول ساخته است، تجارب انگلیس به علاوه همکاری دو کشور پاکستان و عربستان به عنوان دو کشور اسلامی متحد آمریکا و مخالف شیعه و امکانات و زمینه‌هایی که در پاکستان وجود داشت، تقریباً موقعیتی بی‌نظیر بود تا بتوان از طریق آن، بحث شیعه و سنی را دوباره مطرح کرد. طالبان با اتکا به حمایت‌های داخلی و خارجی در بعد سیاسی، حمایت‌های عقیدتی که منبث از تفکرات دیوبندیسم و وهابیت و حمایت‌های مالی عربستان وارد صحنه شد و حتی توانست در افغانستان دوره‌ای موقت تشکیل حکومت کند.

با

توجه به گسترش چشمگیر بنیادگرایی اسلامی در پاکستان در دو دهه اخیر، هدف پژوهش حاضر بررسی عوامل موثر در شکل‌گیری طالبان و علل دشمنی این گروه نسبت به انقلاب اسلامی و شیعیان در سال‌های اخیر است. به همین منظور پژوهش حاضر این فرضیه را مورد ارزیابی قرار داده است که «محیط اجتماعی پاکستان، استفاده ابرازی دولت‌های پاکستان از گروه‌های بنیادگرا و رهبران آن همراه با مداخله دولت‌های خارجی به ویژه عربستان در ترویج وهابیت و ترکیب آن با دیوبندیسم عاملی در ضدیت گروه‌های اسلام‌گرا خصوصاً طالبانیسم با شیعیان شده است» این بررسی نشان می‌دهد که طالبانیسم جنبشی است متشکل از نیروهایی که از لحاظ فکری از خارج از مرزهای پاکستان، خصوصاً عربستان تغذیه می‌شود. و مکتب دیوبندیسم و وهابیت بر رادیکالی شدن طالبان و ضدیت با شیعیان و انقلاب اسلامی ایران تأثیر عمیقی داشته است.

واژگان کلیدی: طالبانیسم، انقلاب اسلامی، شیعه، دیوبندیسم، وهابیت.

بررسی نقش نیروهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در تشدید خشونت‌های ضد شیعی در پاکستان پس از انقلاب اسلامی ایران

فاطمه سادات میراحمدی، دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران

ریحانه عالم، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران

ژئوپلیتیک خفته تشیع که در کانون راهبردی‌ترین منطقه دنیا واقع شده است، پس از وقوع انقلاب اسلامی ایران و شوک‌هایی که به نظام بین‌الملل وارد کرد، قدرت و اثرگذاری خود را نشان داد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، روحیه انقلابی تکامل یافته در درون

ص: ۲۵۵

مرزهای ایران محدود نشد و به خارج از مرزها سرایت کرد و الهام بخش مسلمانان در کشورهای مختلف شد؛ که یکی از این کشورها پاکستان بود. وقوع انقلاب اسلامی در ایران تحولی عظیم در جامعه مذهبی پاکستان به خصوص شیعیان این کشور بر جای گذاشت و موجب احیاء مجدد حیات سیاسی - اجتماعی و هویت یابی و خودآگاهی شیعیان پاکستان شد.

از سوی دیگر روی کار آمدن حکومتی شیعی در ایران واقعه ای بود که عوامل موثر بر ژئوپلیتیک منطقه را دگرگون ساخت و باعث شد غرب از زاویه دیگری به منطقه و عناصر ژئوپلیتیک آن توجه کند. انقلاب ایران موازنه قوا در منطقه را به هم زد و به شدت سیاست های قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای در خاورمیانه را دگرگون نمود و حساسیت ها و واکنش هایی را نسبت به کشورهایی که دارای جمعیت شیعه بودند؛ برانگیخت. در این میان پاکستان جایگاه ویژه ای داشت، از این مقطع به بعد تلاش برای خنثی نمودن تأثیرات انقلاب اسلامی ایران در رأس سیاست های قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای در کشور پاکستان قرار گرفت و اقدامات و دخالت هایی را سبب شد که با وجود ساختار فرقه ای جامعه پاکستان و با تحولاتی که در عرصه سیاسی داخلی پاکستان در دهه ۱۹۷۰ به وجود آمد، این دخالت ها تسهیل شد.

واژگان کلیدی: نیروهای منطقه ای، فرامنطقه ای، خشونت های ضد شیعی، شیعیان پاکستان، انقلاب اسلامی.

نقش انقلاب اسلامی در الهام بخشی و احیاء نقش سیاسی شیعیان جهان

(با تأکید بر حزب الله لبنان)

محمد ابوالفتحی، استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه رازی

شیدا دیناری، کارشناسی ارشد علوم سیاسی

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ هجری شمسی که با مشارکت روحانیون، بازاریان، روشنفکران، احزاب سیاسی مخالف، دانشجویان و مردم عادی انجام پذیرفت. نظام پادشاهی این کشور را سرنگون و زمینه روی کار آمدن نظام مقدس جمهوری اسلامی به رهبری روحانیون شیعه را فراهم کرد.

ص: ۲۵۶

انقلاب اسلامی ایران افزون بر این که تحولی بنیادین در عرصه های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی ایجاد کرد، انقلابی است دینی بر پایه تفکر شیعه که آن را از سایر انقلاب ها متمایز می سازد.

انقلاب اسلامی ایران به عنوان پدیده مهم قرن بیستم دارای پیامدهای زیادی در سطح داخلی، منطقه ای، بین المللی است که از جمله می توان به تأثیرگذاری بر جنبش های معاصر، احیای مجدد اسلام گرایی، بیداری اسلامی، الهام بخشی و احیاء نقش سیاسی شیعیان جهان اشاره کرد.

در جهان کنونی ما شاهد اوج گیری حرکت اسلامی و به ویژه شیعی هستیم که تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران به مبارزه علیه استکبار جهانی، امپریالیسم، استبداد داخلی، پرداختند. در این زمینه می توان به «حزب الله» لبنان اشاره کرد که در راستای تأثیرپذیری از انقلاب اسلامی ایران همواره بر تحولات جهان کنونی به ویژه خاورمیانه مؤثر عمل کرده است.

واژگان کلیدی: انقلاب، انقلاب اسلامی، شیعه، نظام سلطنتی، روشنفکران، احزاب، روحانیون.

تحلیلی بر رویکردهای شیعی از منظر ژئوپلیتیک انتقادی

علیرضا محرابی، استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران

روح الله نیکزاد، دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران

سعید صالحیان، دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه شهید بهشتی، تهران

ژئوپلیتیک سنتی در اوایل دهه ۱۹۷۰ در پی ظهور رویکرد نوینی به نام ژئوپلیتیک انتقادی مجدداً رواج یافت و این رویکرد از دهه ی ۱۹۹۰ گسترش یافت. شروع مبارزات مربوط به حقوق مدنی، مخالفت علیه جنگ ویتنام و نیز تشدید بحران شهری در آمریکا، منجر به شکل گیری جغرافیای رادیکال و آگاهانه و پیامد آن ژئوپلیتیک انتقادی شد. این گرایش در مکتب پسااستارگرایی ریشه داشته و بر ابن باور است که ادراکات ژئوپلیتیک به صورت شناخت هایی جانبدارانه دیده می شود که از دیدگاه ها و منافع بازیگران سیاسی خاصی دنبال

می شود. در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی، رویکردهای مذهب تشیع از منظر ژئوپلیتیک انتقادی بررسی شد. شیعیان با جمعیتی در حدود ۲۰۰ میلیون در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا دارای موقعیت برتر به لحاظ ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک هستند. از این جهت تشیع امروزه به عنوان یک گزاره ی ژئوپلیتیکی تأثیرگذار در منطقه محسوب می شود. بنابراین از این دیدگاه، پارامترهایی از قبیل: اندیشه سیاسی شیعه، جنگ ۳۳روزه شیعیان در جنوب لبنان، انقلاب اسلامی ایران و رهیافت های آن در قالب مکاتب انتقادی؛ بررسی و تبیین شد. ژئوپلیتیک شیعه در منطقه خاورمیانه، اگرچه قابلیت تبیین با نظریات کلاسیک ژئوپلیتیک را دارا است، اما ژئوپلیتیک انتقادی با تکیه بر نزدیکی ها و مشابهت های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی؛ چارچوبی را مهیا خواهد ساخت که می توان بر اساس آن تحولات جدید منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را تبیین نمود.

واژگان کلیدی: پسا ساختارگرایی، شیعه، ژئوپلیتیک انتقادی، ژئوپلیتیک سنتی، ژئوپلیتیک شیعه.

ژئوپلیتیک ایران در محاق ژئوپلیتیک شیعه

(رویکردی انتقادی به نظریه ژئوپلیتیک شیعه)

محمد باقر قالیباف، دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

امیرقدس، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران و دکتری مطالعات فرهنگی دانشگاه امام حسین علیه السلام

اگر ژئوپلیتیک را ترکیبی از محیط جغرافیایی، سیاست و قدرت بدانیم، ژئوپلیتیک شیعه، به عنوان یکی از مهم ترین موضوعات ژئوپلیتیکی شایان توجه است. حدود یکصد و پنجاه میلیون شیعه که نزدیک به هفتاد درصد آن ها در خاورمیانه زندگی می کنند، یک هویت سیاسی منطقه ای مبتنی بر مذهب را نیز بازتاب می دهند. ژئوپلیتیک شیعه، به مفهوم امتداد جغرافیای سیاسی شیعیان در کشورهای مختلف، با هارتلند ایران، در حال بازتعریف است، چرا که در

ژئوپلیتیک در حال گذار، تأکید بر متغیرهای (عموماً) ثابت ژئوپلیتیک و تکیه بر نظریه های سنتی آن، راه گشا نبوده و توجه به عوامل: فرهنگی، مذهبی و ایدئولوژیک؛ عرصه های نوینی از همنشینی جغرافیا با سیاست و قدرت را به وجود آورده

است.

انقلاب اسلامی، با اتکا بر فرهنگ و گفتمان شیعه ثابت کرد که این تفکر، از ظرفیت های بالقوه و بالفعلی برای ایجاد تحول در نظام های مسلط جهانی برخوردار است. بدون شک، از مهم ترین جنبه های ژئوپلیتیکی عصر حاضر، نزدیک شدن عوامل فرهنگی و ایدئولوژیک با دسترسی به منابع غنی انرژی و موقعیت حساس و ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی است. به بیان توال: انفجار شیعه، تنها به مواضع ژئوپلیتیکی آن نیست، بلکه در محتوا و پیام فرهنگی و سیاسی آن نهفته است.

با تمامی این اوصاف، سوال اصلی تحقیق آن است که اهداف واقعی نظام ژئوپلیتیک جهانی از تولید ادبیات در حوزه ژئوپلیتیک شیعه و دامن زدن به نظریه هایی چون هلال شیعی چیست؟

این مقاله با روش تحقیق توصیفی - تحلیلی انجام شده است و یافته های تحقیق تاییدگر این فرضیه است که رابطه معناداری میان طرح نظریه های ژئوپلیتیکی چون هلال شیعی، با قرار دادن ایران در محاق ژئوپلیتیک شیعه و انزوای ژئوپلیتیکی این کشور وجود دارد. از این رو، سیاست خارجی ج.ا. ایران باید ضمن بهره گیری از ظرفیت های ژئوپلیتیک شیعه؛ براساس ژئوپلیتیک واقع گرایانه عمل نماید.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، ج.ا.ا. ژئوپلیتیک واقع گرا، علایق ژئوپلیتیکی، هلال شیعی.

شیعه هراسی در جهان امروز

(چرایی و چگونگی)

دکتر مریم معینی نیا، مدرس و پژوهشگر دانشکده تاریخ

وقوع انقلاب اسلامی در کشور ایران، به عنوان کانون اصلی مذهب تشیع، پدیده ای است که در تمام مدت این سی و دو سال، توجه اکثر دولت ها و ملت های جهان را از طریق کانونی شدن آن در خبرگزاری ها و جراید و محافل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی، به خود مشغول داشته و به تبع آن، توجه عام و خاص را به ابعاد اعتقادی و رفتاری شیعه، حساس کرده است.

ص: ۲۵۹

پیش از انقلاب و در طی آن، افکار و اندیشه های اسلامی و شیعی در قالب گفتمان های مدرن و به زبان روز جامعه، همراه با تحلیل های منطقی؛ بدون شک در فراهم کردن زمینه ی نظری و فکری انقلاب اسلامی مؤثر بوده و توانست اندیشه ی شیعی را به عنوان مذهب پویا، اثربخش و حرکت آفرین، در بین جوانان و روشنفکران ایران و نیز صاحبان خرد سایر کشورهای اسلامی، حتی در محافل روشنفکری غیرمسلمان، معرفی کند و به عنوان گفتمان مسلط، در میان بسیاری از گفتمان های مطرح بین المللی چون کمونیسم (قبل از فروپاشی آن در شوروی) و کاپیتالیسم در غرب به نمایندگی آمریکا؛ آن ها را به چالش کشیده و تحت الشعاع خویش قرار دهد.

اصول و ارزش های الهی و انسانی مانند: برادری، برابری، آزادی، مبارزه با ظلم و ستم، برپایی عدالت، انسان دوستی، محبت و رأفت و حفظ کرامت انسان؛ برای نزدیک شدن تمامی مردم جهان به یکدیگر، همدلی و همراهی و هم زبانی آن ها از هر دین و ملتی که باشند، می تواند اهداف مشترکی برای خیزش و حرکت بسوی جهانی شدن در سایه حکومت الهی باشد و نظام فکری و نظری شیعه با پیشینه تاریخی اش، که ملهم از تمامی این ارزش ها است؛ اگر بتواند برای تقویت خویش، با واقع بینی و شناخت صحیح مسائل جهانی، خود را برای تعامل سازنده و بهره گیری مطلوب از سایر فرهنگ ها آماده کند و هویت حرکت آفرین و پویای خود را در عقاید، باورها و رفتارهای مذهبی استحکام بخشد؛ خواهد توانست از یک فرصت جهانی برای رشد و گسترش فرهنگ شیعی استفاده کند و این حقیقتِ تحقق یافته، چیزی است که نظام سلطه به سرگردگی آمریکا، که هدفش گسترش هر چه بیشتر سلطه و سیطره غرب با یکنواخت کردن فرهنگ های ملی و محلی و بلعیدن امکانات محدود کشورهای جهان سوم از طریق تجارت جهانی است؛ از آن به شدت واهمه دارد و با ترفندهای مختلف سیاسی و فرهنگی و بخصوص ایجاد جنگ تبلیغی - روانی از طریق رواج از اسلام هراسی و به تبع آن ایران هراسی و شیعه هراسی، سعی و تلاش بسیاری دارند تا این حقیقت، به واقعیتی فراگیر تبدیل نشود.

واژگان کلیدی: شیعه، جهانی شدن، نظام سلطه، اسلام هراسی، شیعه هراسی، انقلاب اسلامی ایران.

مقاله ای که از نظر تان می گذرد؛ بررسی ژئوپلیتیک جهان تشیع با محوریت عامه ی مردم است.

خاستگاه های علوم، به ویژه علوم انسانی در میان مردم و جامعه وجود دارد؛ هرچند به زبان غیر علمی، به نظر می رسد ژئوپلیتیک بیش از دیگر علوم چنین پیوندی با جامعه ی انسانی دارد؛ چون علاوه بر این که مسائل انسان ها را پی گیری می کند به آداب و رسوم و مذهب منطقه ای نیز توجه ویژه ای دارد.

از این رو نمی توان به ژئوپلیتیک منطقه ای و یا مردمی پرداخت، بدون در نظر گرفتن آداب، رسوم، ملیت و مذهب آنها.

لذا اگر ما در ایران از ژئوپلیتیک جهان تشیع سخن می گوئیم؛ باید به تشیع به عنوان یک عامل موثر در جامعه ی ایرانی بپردازیم و بپذیریم که شیعه با آرمان ها، ارزش ها، افتخارات، شخصیت ها و همه ی نهادهایی که دارد برای به کارگیری ژئوپلیتیک در این منطقه نقش بسیار مهمی می تواند داشته باشد.

با این باور و جستجوی ارزش های انسانی جهان شمول در مکتب شیعه که کم هم نیستند و یا حداقل ارزش هایی که برای همه ی مسلمانان ها ارجمند است؛ ژئوپلیتیک جهان تشیع را می توان گسترش داد.

مثلاً اگر شیعه را با ۴ حادثه ی تاریخی بتوانیم معرفی کنیم: بعثت، غدیر، عاشورا، غیبت (ظهور) غیبت و انتظار تقریباً مشترک بین اغلب ادیان و مکاتب بشری است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک شیعه، ژئوپلیتیک منطقه ای، جهان تشیع، غیبت، انتظار.

چرایی و چگونگی بازخیزش و نقش آفرینی شیعیان منطقه

(خلیج فارس)

حبیب زمانی محجوب، دانشجوی دکتری تاریخ و تمدن ملل اسلامی

حسین مهربان، پژوهشگر علوم سیاسی

تحولات خاورمیانه در چند دهه اخیر شاهد جنبش های اسلامی، متأثر از تغییرات فرهنگی،

سیاسی و اجتماعی مسلمانان است. در این میان، خیزش شیعیان به عنوان بازیگران مهم منطقه ای و بین المللی نقش موثری در این معادلات دارند؛ به طوری که منطقه خلیج فارس به عنوان مرکز ثقل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی خاورمیانه همواره شاهد جنبش های اسلامی متأثر از تشیع سیاسی است. این شاخص هویت ساز در بروز انقلاب، تسریع تحولات و ایجاد تغییرات سیاسی در بین کشورهای منطقه مؤثر بوده و چارچوب تحلیلی جدیدی را برای توزیع قدرت ارائه کرده؛ شیعیان منطقه ضمن نقش آفرینی در عرصه تحولات جدید به ویژه بیداری اسلامی، با الهام گیری از انقلاب اسلامی ایران در پی خودباوری، بازخیزی، و تکامل یابی سیاسی هستند و در تلاش اند با ارتقاء پایگاه اجتماعی، سیاسی و تشکیلاتی خود، ظرفیت ها و قابلیت های تأثیرگذار تشیع را به اجرا در آورند. مقاله حاضر نیز در پی تحلیل و تبیین چرایی و چگونگی بازخیزش و نقش آفرینی شیعیان در منطقه خواهد بود.

واژگان کلیدی: شیعیان، خلیج فارس، خیزش، عربستان سعودی، عراق، بحرین و کویت.

تبیین ژئوپلیتیکی اثر گذاری انقلاب اسلامی بر سیاسی شدن شیعیان عربستان

هادی بادینلو، دانشجوی کارناسی ارشد جغرافیای نظامی دانشگاه امام حسین علیه السلام

یکی از رخدادهای بزرگ نیمه دوم قرن بیستم، وقوع انقلاب اسلامی در ایران به رهبری حضرت امام خمینی رحمه الله بود که باعث تحولات بسیاری در کشورهای منطقه و ساختار قدرت جهانی گردید.

وقوع چنین انقلابی، آن هم با مقیاس اثرگذاری جهانی و پشتوانه قوی اعتقادی در درون مرزهای ایران باقی نماند، چرا که ندای انسانی آن مرزهای جغرافیایی را درنوردید و ملت های بسیاری را تحت تاثیر قرار داد. انقلاب اسلامی ایران با ایدئولوژی فرامرزی خود کشورها و ملت های بسیاری را به ویژه در خاورمیانه بیدار نمود و این بیداری و آگاهی امروز به خوبی در اکثر کشورها - اعم از مسلمان و غیر مسلمان - به خوبی مشهود می باشد. انقلاب اسلامی ایران موجب شد مذهب شیعه مورد توجه قرار گرفته و به جهانیان معرفی شود و از طرفی باعث رشد و خود باوری سیاسی شیعیان سراسر جهان گردید.

یکی از کشورهایی که شیعیان آن بعد از انقلاب اسلامی ایران به دنبال نقش آفرینی بیشتری در فرایندهای سیاسی جامعه ی خود بودند؛ کشور عربستان سعودی می باشد.

بعد از انقلاب اسلامی

ایران، شیعیان عربستان که سومین جمعیت شیعه ی کشورهای عربی را تشکیل می دهند، به دنبال افزایش قدرت سیاسی خود در ساختار حکومت سعودی هستند تا به نابرابری های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی پایان دهند.

تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر سیاسی شدن شیعیان عربستان در چهار حوزه هویت یابی و خود آگاهی شیعیان، شکل گیری یا تقویت سازمان های شیعی، رفتار های سیاسی - عاطفی شیعیان نسبت به انقلاب اسلامی و نقش آفرینی شیعیان در ساختار سیاسی حکومت سعودی قابل بررسی می باشد.

این مقاله سعی دارد با روش توصیفی - تحلیلی به تبیین ژئوپلیتیکی نقش انقلاب اسلامی بر سیاسی شدن شیعیان عربستان در حوزه های ذکر شده پرداخته و ابعاد آن را مورد مطالعه قرار دهد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، انقلاب اسلامی، سیاسی شدن، شیعیان عربستان.

تشیع از منظر قدرت های جهانی و راه های جلوگیری از نفوذ آن در جهان

ابوذر روئین تن، مربی دانشگاه امام حسین علیه السلام

امروزه فرهنگ تشیع در عرصه جهانی به خصوص جهان اسلام به عنوان مذهبی تأثیر گذار بر تحولات سیاسی، اجتماعی، فکری و فرهنگی مسلمانان شناخته می شود. به این دلیل و دلایل دیگر مذهب تشیع مورد توجه و هجوم بسیاری از محققان و قدرت های جهانی قرار گرفته است. جهان تشیع به واسطه اصلی ترین آرمان های خود یعنی ولایت پذیری، اعتقاد راسخ به مسأله مهدویت و ظهور مصلح جهانی و الهام از آموزه های عظیم دانشگاه عاشورا یعنی روحیه جهاد و شهادت طلبی هیچ گاه در مقابل قدرت های جهانی سر تعظیم فرو نیاورده است، وجود چنین آموزه های غنی، مذهب تشیع را همواره دشمن اول مستکبرین و ابرقدرت های جهان قرار داده است. قدرت های جهانی با علم و آگاهی همه جانبه از فرهنگ غنی و پویای تشیع همواره در

ص: ۲۶۳

جهت انحراف و حذف آرمان های تشیع گام برداشته و تمام هزینه ها و سرمایه مالی و انسانی خود را در این جهت صرف نموده است. از نظر استکبار و قدرت های جهانی راه جلوگیری از نفوذ فرهنگ تشیع به دیگر کشورها جدا کردن شیعه از سه عنصر ولایت پذیری، اعتقاد به مسأله مهدویت و الهام از آموزه های عاشورا است.

پیشرفت های روز افزون جهان تشیع در عرصه های مختلف علمی، توسعه اقتصادی و عدالت اجتماعی و ادعای حاکمیت جهانی و... باعث هراس قدرت های جهانی از فرهنگ شیعه شده است.

واژگان کلیدی: تشیع، قدرت های جهانی، مهدویت، مصلح جهانی، ولایت پذیری، فرهنگ شیعه.

هجرت و ژئوپلیتیک شیعه

علی اکبر جهانگیری، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

پس از رحلت پیامبر اکرم | شرایط سیاسی - اجتماعی آن روز جهان اسلام به گونه ای رقم خورد که شیعیان به مدت نیم قرن از دستیابی به حکومت بازماندند، پس از آن نیز تنها چند سال حاکمیت جغرافیای اسلام تحت نظارت امام علی اداره می شد. در چنین شرایطی که تشیع فاقد دستگاه رسمی حکومت بود به ناچار راههای جایگزین را برای بقا انتخاب نمود. در این مقاله عامل «هجرت» به عنوان یکی از تأثیر گذارترین عوامل گسترش و تبلیغ تشیع در نقاط مختلف آسیای جنوب غربی مورد بررسی قرار گرفته است. هجرت بسیاری از فرزندان و یاران نزدیک ائمه^ع و همچنین علما و زعمای شیعه در طول بیش از ۱۲ قرن پراکندگی جغرافیایی و افزایش جمعیت شیعه را رقم زده و این امر سبب افزایش وزن ژئوپلیتیکی شیعه شده است.

در زمان حاضر نیز با بررسی مؤلفه های قدرت مشاهده می کنیم که «هجرت» نقش مهمی در ژئوپلیتیک شیعه ایفا می نماید، نگاهی به کشورهایی که شیعیان در آن جمعیت قابل توجهی را تشکیل می دهند مانند لبنان، پاکستان، عراق و ایران و... مشخص می شود مهاجرت دانشمندان به ویژه علمای دینی نقش بسیار مهمی در تغییر و تحولات داخلی و به تبع آن تغییرات ژئوپلیتیکی منطقه ای داشته است. هجرت های تاریخی که تأثیرات عمیق ژئوپلیتیکی

بر جهان تشیع داشته در این مقاله واکاوی می گردد.

واژگان کلیدی: هجرت، ژئوپلیتیک شیعه، علمای شیعه.

ریشه های تعارض شیعیان زیدیه و دولت در یمن

محسن ارتضایی، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

با وجود سابقه تاریخی شیعیان زیدیه در کشور یمن، در سال های اخیر شاهد افزایش تعارضات میان حکومت یمن و رهبران و فعالان سیاسی زیدی بوده ایم؛ تا جایی که تنها در فاصله سال های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰ شاهد ۶ نبرد خونین میان ارتش و مجاهدین موسوم الحوثی بوده ایم. در این بین پرسش اصلی آن است که چه عواملی بروز تعارضات، میان ساختار سیاسی حاکم و شیعیان زیدی را رقم زده است؟ برای پاسخ به سؤال فوق ضمن بر شمردن متغیرهای سطوح داخلی، منطقه ای و بین المللی در بروز این بحران، بر این نکته تأکید می شود که مبانی اندیشه سیاسی زیدیه و تلاش رهبران این جنبش در جهت احیای دوباره آن، بیش از هر عنصر دیگری در ظهور منازعات میان دولت و شیعیان زیدی نقش آفرینی می کند.

واژگان کلیدی: شیعیان زیدیه، یمن، اندیشه سیاسی.

بررسی جایگاه خاندان الحوثی در نهضت شیعیان زیدیه یمن

محسن ارتضایی، کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

از جمله مهم ترین مسائل در بررسی نهضت های شیعی در پژوهش های علمی، توجه بر نقش و دیدگاه رهبران و نخبگان سیاسی و دینی این حرکت بوده است. در سال های اخیر و با افزایش تحریک جنبش شیعیان زیدیه در برابر دولت مرکزی یمن، دولت عبدالله صالح با حمایت برخی از گروه های سلفی و ارتش در داخل و پشتیبانی کشورهای همجوار عربستان در سطح منطقه ای به سرکوب، دستگیری و ترور رهبران زیدیه اقدام ورزیده است. در این بین خاندان الحوثی (علامه بدرالدین الحوثی و پسران وی) همواره در کانون انتقادات و فشارهای مقامات دولتی و گروه های سلفی قرار داشته اند. هدف پژوهش پیش رو بررسی جایگاه این خاندان در پیشبرد اهداف این جنبش در اشکال رسمی (همچون تشکیل حزب الحق و جمعیه

ص: ۲۶۵

الشباب المومن) و غیر رسمی (همچون نبردهای نظامی با دولت مرکزی) می باشد.

واژگان کلیدی: شیعیان زیدیه، یمن، خاندان الحوثی.

بررسی تطبیقی رویکردهای ایالات متحده آمریکا، عربستان سعودی و ج.ا. ایران در قبال بحران بحرین

محمد مهدی محسنی، کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان

دکتر محمد علی بصیری، استادیار دانشگاه اصفهان

با گسترش اعتراض های مردم بحرین این کشور با یک بحران جدی مواجه شده، به گونه ای که بازیگران منطقه ای و فرا منطقه ای را در آن درگیر کرده است. حضور اکثریت شیعه در این کشور باعث توجه جمهوری اسلامی ایران در قبال حوادث آن شده است. از سوی دیگر عربستان سعودی نیز به دلیل همسایگی و روابط استراتژیک با دولت بحرین حوادث این کشور را با دقت زیادی دنبال کرده و در این زمینه به اقدامات امنیتی نیز متوسل شده است. آمریکایی ها نیز که بحرین محلی برای پایگاه های نظامی آن ها بوده در این کشور دارای منافع زیادی هستند و یکی دیگر از بازیگران فعال در این بحران محسوب می شوند.

در این مقاله به بررسی ریشه های این بحران و عوامل موثر داخلی و خارجی دخیل در آن می پردازیم. سوال اصلی مقاله این است. منافع و نقش سه کشور آمریکا، ایران و عربستان سعودی در بحران بحرین چیست؟ فرضیه اصلی مقاله این است که: بر اساس تعاملات و یا تنش های موجود و محتمل بین آمریکا، عربستان و ایران در قبال این بحران، آینده ی بحرین می تواند دو مسیر متفاوت مهاربحران یا تغییر رژیم را در پی داشته باشد. مهار و برون رفت از بحران در صورت تعامل و همکاری بین ایران، عربستان و آمریکا رخ خواهد داد و در صورت افزایش تنش ها و مناقشات موجود بین این سه کشور وخیم تر شدن اوضاع و احتمال تغییر رژیم سیاسی رخ خواهد داد. در این مقاله با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و ابزار کتابخانه به تجزیه و تحلیل مباحث پرداخته و ضمن بررسی مواضع این سه کشور، راه حل هایی نیز جهت برون رفت از بحران بحرین ارائه خواهد شد.

واژگان کلیدی: ایالات متحده آمریکا، بحرین، ایران، عربستان سعودی، بیداری اسلامی.

ص: ۲۶۶

محمد رضا عبد اله پور، دانشجوی دکتری روابط بین الملل دانشگاه پیام نور

در کشور ترکیه بین ۱۲ تا ۱۵ میلیون شیعه علوی زندگی میکنند که گرچه گرایشات صوفی گری در آن ها رواج فراوان دارد ولی با توجه به عدم پابندی حداکثری آن ها به مناسک مذهبی، پذیرای بذر سکولاریسم می باشند. علوی های ترکیه غالباً همان ترکمن هائی هستند که در قرون ۱۲ و ۱۳ از آسیای مرکزی به آناتولی کوچ کرده اند. یکی از عناصر عمده فرهنگ علوی ها، تلفیق خاص و منحصر به فرد بین عقاید شمانیستی آسیای مرکزی با تعالیم صوفی متأثر از اسلام شیعی ایران بوده است که این تقابل ها در برخی اوقات توسط حکومت های حاکم بر ایران دامن زده شده است و از سوئی چه در دوران عثمانی ها و چه در ترکیه مدرن همیشه خطری بالفعل برای این موجودیت بوده اند. در ژئوپلیتیک تشیع خاورمیانه با توجه به قرابت های علویان ترکیه و اتصال آن ها به ترکمن های شیعه کردستان عراق، توجه به آن ها می تواند این ژئوپلیتیک را به داخل کشور ترکیه نیز بگستراند. این تحقیق با رویکردی پوزیتیویستی - هرمنوتیکی در پی اثبات این فرضیه است که توجه به اقلیت های ایزوله شده ای مانند علویان ترکیه می تواند اگر نه حمایتی حداکثری ولی منطقه حایل و قرنطینه ای را در راستای ژئوپلیتیک تشیع داشته باشد. و در این راستا به پرسش اصلی تحقیق یعنی آیا علویان ترکیه می توانند در راستای تحقق این ژئوپلیتیک نقشی ایفاء نمایند؟ می پردازد.

واژگان کلیدی: علویان ترکیه، ژئوپلیتیک تشیع، صوفی گری، شیعه علوی.

نقش انقلاب اسلامی در فرایند سیاسی شدن و قدرت یابی شیعیان در منطقه و جهان

وحید نیکو، کارشناسی ارشد دانشگاه بین المللی امام خمینی رحمه الله

علیرضا عالی خانی

پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ ش، بر پایه ی آموزه های شیعی و پیش رو قرار دادن مشی مبارزه با استبداد داخلی و استعمار خارجی و دستگیری از طبقات محروم و ستمدیده ی جهان و نجات و اتحاد شیعیان، تحولی عظیم در جهان محسوب می شود که جمهوری اسلامی ایران را با توجه به موفقیت های این کشور در جنبه های مختلف در کانون توجه بین المللی قرار داد. بنابراین امروز شاهد قدرت یابی و شکل گیری حوزه های سیاسی شیعی در میان شیعیان جهان هستیم که ماهیت ژئوپولیتیکی شیعه را در منطقه موجب گردیده است. انقلاب اسلامی ایران به نوعی به شیعیان جهان هویتی تازه بخشید و با برجسته کردن فرهنگ جهاد و شهادت، اندیشه و تفکر آنان را متحول ساخت و شیعیان را در جهت احقاق حقوق تضعیف شده ی خود به صحنه آورد؛ و برای کسب جایگاه واقعی خود امیدوار کرد که از مهم ترین تأثیرات انقلاب اسلامی بر اندیشه های مسلمانان و مخصوصاً شیعیان، می توان به بیداری اسلامی در منطقه اشاره کرد که زمینه های آن را انقلاب اسلامی ایران به وجود آورد. با توجه به ویژگی های انقلاب اسلامی و تحولات و تأثیراتی که در جهان و خصوصاً منطقه به وجود آورده است؛ در این مقاله، سیاسی شدن و قدرت یابی شیعیان جهان و منطقه را به عنوان یکی از موضوعاتی که متأثر از انقلاب اسلامی است، بررسی نموده ایم.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، فرایند سیاسی شدن، قدرت یابی شیعیان، ژئوپلیتیک شیعه، بیداری اسلامی.

شرایط ژئوپلیتیکی شیعیان افغانستان

حبیب الله احسانی، کارشناسی ارشد فلسفه اسلامی دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه

شیعیان؛ در کشور های مختلف جهان، متناسب با موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، هر کدام شرایط خاص خودشان را دارند؛ شیعیان افغانستان نیز از این قاعده مستثنی نیستند. در عین حال، برخی ویژگی هایی مانند: موقعیت جغرافیایی، تاریخ تراژیک، محرومیت از قدرت، مبارزات عدالت خواهانه، رشد سیاسی، بهر مندی از پتانسیل های قوی و در نهایت حضور چشمگیر در مراکز استراتژیکی افغانستان، آنان را متمایز از شیعیان کشور های جهان ساخته است. نگارنده می کوشد ابتدا، ویژگی های انحصاری که شیعیان افغانستان را، به لحاظ سیاسی و ژئوپلیتیکی از دیگر شیعیان جهان متمایز می سازد؛ برجسته، سپس اُفق آینده شیعیان افغانستان را ترسیم نماید.

واژگان کلیدی: شیعیان افغانستان، ژئوپلیتیک، موقعیت جغرافیایی، مبارزات عدالت خواهانه.

تحلیلی بر ژئوپلیتیک مقاومت شیعیان بحرین

دلشاد خضری، دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی

ژئوپلیتیک مقاومت زبان حال طبقات تحت سلطه را منعکس می نماید که مملو از مبارزات ضد سلطه گری و مقاومت در برابر نیروی جبار دولت ها در سیاست های داخلی و خارجی آن ها می باشد. ژئوپلیتیک مقاومت یا به تعبیر پاول روتلج ضد ژئوپلیتیک یا ژئوپلیتیک از پایین، به نیروی فرهنگی، سیاسی و اخلاقی در درون یک جامعه مدنی که عقیده ی یکسان نگرانی منافع مورد نظر طبقه ی سیاسی مسلط دولتی با منافع عموم مردم را به چالش می کشد، گفته می شد. که در مورد اعتراضات شیعیان بحرین در مقابل طبقه ی سیاسی حاکم نیز صدق می کند.

کشور بحرین کوچک ترین کشور مستقر در خلیج فارس می باشد که اکثریت جمعیت آن را شیعیان تشکیل می دهند. مدت هاست تنش های نهفته در میان توده مردمی که اکثریت، شیعه می باشند با طبقه حاکم سنی وجود دارد. به دنبال تحولات شمال آفریقا و خاورمیانه

اعتراضات ضد حکومتی در اوایل سال ۲۰۱۱ گریبان گیر بحرین نیز شد که منجر به برخوردهای خشونت آمیز میان معترضان و نیروهای دولتی شده است و همچنان این اعتراضات در حال گسترش می باشد.

در این مقاله سعی شده با بهره گیری از مفاهیم ژئوپلیتیک مقاومت و استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی بحران بحرین و جوانب تعامل شیعیان با سیاست های دولت حاکم و نقش آفرینی قدرت های منطقه ای پرداخته شود.

واژگان کلیدی: بحرین، ژئوپلیتیک مقاومت، شیعه، جنبش های مردمی، قدرت های منطقه ای.

قدرت نرم ایران در ژئوپلیتیک شیعه و امنیت انرژی در سیاست خارجی خاورمیانه آمریکا

مهرداد حلال خور، دانشجوی دکتری مسائل آمریکای شمالی در دانشگاه تهران

مهدی داودی، دانشجوی کارشناسی ارشد مسائل خاورمیانه در دانشگاه تهران

مناطق شیعه نشین در خاورمیانه همواره به دلیل غنای منابع معدنی به ویژه نفت مورد توجه قدرت های فرا منطقه ای بوده اند. در حال حاضر کشور آمریکا به عنوان نماد این حضور خارجی در مناطق شیعه نشین به شمار می رود. به دلیل وابستگی فراوان این کشور به منابع نفتی، که بیشتر در مناطق شیعه نشین عراق و عربستان قرار دارد، این کشور همواره با نگرانی خاصی به حرکت های آزادی خواهانه مردم شیعه این مناطق توجه کرده است. در برخورد با این موضوع، آمریکا نگرانی خود را با حمایت از حاکمان خود کامه غیر شیعه این کشورها به تصویر کشیده است که خود عامل اصلی تنفر مردم شیعه این مناطق از آمریکا و سیاست های منافقانه این کشور شده است. با توجه به مسائل ذکر شده، ایران به عنوان اصلی ترین و قدرتمندترین کشور شیعه نشین و با نظامی منبعث از احکام شیعی همواره نور امید برای این مردم تحت استبداد بوده است. در بسیاری از موارد مردم این مناطق خود را بخشی از نظام شیعی در ایران محسوب می کنند از این رو ایران در این زمینه به عنوان منبع بالفعل قدرت نرم عمل می نماید. بسیاری از اهداف منطقه ای آمریکا به ویژه در اصلی ترین بخش آن یعنی انرژی بدین صورت با حوزه قدرت نرم ایران برخورد می کند به همین دلیل می تواند به عنوان اهرمی مناسب در سیاست خارجی خاورمیانه ای ایران در مقابل

آمریکا مورد استفاده قرار گیرد. اما سؤال پیش آمده در این موضوع می تواند بدین گونه مطرح گردد که ایران در کاربرد قدرت نرم خود در مناطق شیعه نشین ذکر شده چگونه می تواند از این مزیت استراتژیک خود نسبت به آمریکا استفاده کند؟

در این پژوهش از مبحث قدرت نرم به عنوان چارچوب نظری استفاده می گردد که در مناطق مورد بحث ریشه یابی می گردد. به عنوان روش گرد آوری داده ها در این پژوهش از داده های کتابخانه و آمار های مربوط به مؤسسات نظر سنجی معتبر استفاده می گردد.

واژگان کلیدی: قدرت نرم، ژئوپلتیک شیعه، سیاست خارجی آمریکا، انرژی، خاورمیانه.

مبانی نظری سیاسی شدن و رفتار سیاسی شیعیان با تأکید بر اندیشه امام خمینی

دکتر نجف لک زایی، دانشیار علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

مبانی نظری شیعی، به ویژه امامت و عدالت، ذاتاً جنبه سیاسی دارد، در نتیجه ظرفیت تأثیرگذاری بر رفتار سیاسی شیعیان را دارا می باشد، اما میزان این تأثیرگذاری تابع نظریه دین شناسی عالمان است. علمای شیعه، در طول تاریخ تشیع، تبیین، ترویج و تعمیق تعالیم و معارف اسلامی و تنظیم رفتار پیروان اهل بیت^ع، در حوزه های مختلف و از جمله در حوزه سیاست را در دستور کار خویش داشته اند. اما، مقایسه تأثیرات دین شناسی امام خمینی بر رفتار سیاسی شیعیان، با تأثیرات برخی از علمای مورد انتقاد ایشان نشان دهنده ی فزونی ظرفیت سیاسی دیدگاه امام خمینی و در نتیجه تأثیرگذاری بیشتر آن بر رفتار سیاسی شیعیان است. مدعای پژوهش حاضر این است که دین شناسی ویژه ایشان از طریق فعال تر کردن مبانی نظری به ویژه در دو حوزه ی باورها (فلسفه و کلام سیاسی) و گرایش ها (اخلاق سیاسی)، کنش های سیاسی (فقه سیاسی) شیعیان را تحت تأثیر قرار داده است.

واژگان کلیدی: مبانی نظری شیعه، علمای شیعه، دین شناسی، امام خمینی رحمه الله .

ویژگی های مذهب شیعه را باید برشمارد. وقتی که از مذهب شیعه سخن گفته می شود. تجلی سیاسی و ژئوپلیتیکی متفاوتی دارند. در حالی که شیعیان تماماً ایرانی نیستند و همچنین همه ایرانیان شیعه نخواهند بود. در صورتی که قدرت گرفتن عامل شیعه و رابط بین المللی را تأیید می کند. مسائلی مثل شورش های شیعیان در بحرین، پاکستان، نقش جامعه شیعه در حیات سیاسی تازه ی، لبنان، بحث بر سر این که آیا امروزه سیاست خارجی جدیدی در تهران دنبال می شود یا نه؟ که ژئوپلیتیک در خدمت شیعه است. بلکه در تجزیه و تحلیل مسائل مهم ژئوپلیتیکی در دنیای حاضر بخش عمده ای را به خود اختصاص می دهد.

همه روزه ناظران سیاسی خاورمیانه و نزدیک، که از لبنان تا پاکستان، از تاجیکستان تا امارت متحده عربی را در بر می گیرد، شاهد درگیری هایی هستند، دشمنان شیعیان را از بازیگران اصلی آن می دانند، بحران افغانستان، نا آرامی های جنوب پاکستان، سرنوشت سوریه، ثبات عربستان سعودی، کشمکش بر سر یک حکومت غیر مذهبی در ترکیه، اهمیت دیپلماسی ایران در منطقه که ریشه در حمایت و گسترش شیعه گری دارد، به تنهایی کافی است که تا هرگونه تردیدی را در لزوم برخورد با شیعه گری به عنوان یک مکتب و به عنوان یک مسأله ژئوپلیتیکی از میان بردارد. همچنین باید خاطر نشان کرد که حدود هفتاد درصد منطقه خلیج فارس که سه چهارم ذخایر نفتی دنیا را شامل می شود، شیعه هستند. بنابراین شیعه را کانون بیشتر درگیری های منطقه ای و بین المللی قلمداد می کنند.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، ایران، شیعه، سیاست خارجی، بیداری اسلامی، خاورمیانه.

بررسی نقش گردشگری در همگرایی مناطق شیعه نشین جهان

محمد رضا رضوانی، استاد دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران

سعید خلیلی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم دانشگاه تهران

همگرایی به لحاظ مفهومی به معنی تقریب و نزدیک شدن افراد و در سطحی وسیع تر به معنای همبستگی کشورها با هم می باشد. در این بین امروزه گردشگری از مهم ترین عوامل

همگرایی به شمار می رود؛ چرا که گردشگری دارای کارکردهای فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و... می باشد که هر کدام از این کارکردها افزایش روابط افراد، ملت ها، کشورها و مناطق جهان را به دنبال دارد. گردشگری به درک بیشتر فرهنگ های متنوع جهان و تقریب آن ها کمک می کند و توسعه آن راهی به سوی تبادل و تعامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و ارتباط بین اقوام و ملل گوناگون می باشد. در واقع قرن بیست و یکم را باید عصر صنعت گردشگری نام نهاد. به دلیل زیر ساخت های فناوری، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی ایجاد شده در این قرن، گردشگری یک واقعیت اجتناب ناپذیر در رفتار و عمل انسان برای ارضای روح کنجکاوی او خواهد بود. امروزه گردشگری در بین سه صنعت برتر دنیا قرار دارد و از پویاترین بخش های اقتصادی و یکی از ارکان اساسی توسعه پایدار در بسیاری از کشورها به شمار می رود. این صنعت پدیده ای چند بعدی بوده که جامعه (را در ابعاد اقتصادی، فرهنگی، ورزشی، اجتماعی و غیره) و محیط پیرامون را تحت تأثیر قرار می دهد. هدف از این تحقیق که بر اساس روش تحلیلی - توصیفی و با استفاده از نرم افزار GIS نگارش یافته است بررسی اهمیت و نقش گردشگری در همگرایی شیعیان جهان می باشد. نتایج این تحقیق بیانگر این است که بیش از ۱۰ درصد از جمعیت مسلمانان جهان را شیعیان تشکیل می دهند که عمده آن ها در منطقه خاورمیانه با محوریت ایران زندگی می کنند. با توجه به اشتراکات مذهبی، تاریخی و همچنین جاذبه های قوی مذهبی، تاریخی - فرهنگی و محیط های طبیعی جذاب، توسعه گردشگری اعم از مذهبی و اکوتوریسم، به همگرایی منسجم تر مناطق شیعه نشین کمک می کند و بر این اساس می توانند جایگاه خود را در جهان تقویت می نمایند. چرا که گردشگری بین جوامعی که مشترکات فرهنگی و مذهبی زیادی دارند موجبات همگرایی قوی تر را فراهم خواهد آورد. از طرف دیگر این عامل زمینه نزدیک شدن کشورهایی که دارای اقلیت شیعه می باشند؛ همچون امارات متحده عربی، ترکیه، سوریه، پاکستان، کویت، قطر، عمان، عربستان، لبنان و... را با کشور های دارای اکثریت جمعیت شیعه (ایران، عراق، آذربایجان، بحرین و...) فراهم آورده و زمینه ساز همگرایی بین آن ها خواهد شد.

واژگان کلیدی: شیعه، گردشگری، همگرایی، اکوتوریسم، گردشگری مذهبی.

بررسی نقش کانونی جمهوری اسلامی ایران در صحنه ژئوپلیتیک شیعیان در جهان

روح الله موحدی، فارغ التحصیل دکترای علوم سیاسی

امروزه جمعیت مسلمانان در جهان به بیش از یک میلیارد نفر رسیده است و بر طبق برآورد جمعیتی در بیست و پنج سال آینده، این رقم به حدود دو میلیارد نفر خواهد رسید. از این میزان، شیعیان حدود ۱۵ درصد جمعیت مسلمانان در جهان را تشکیل می دهند که در حال حاضر، جمعیتی در حدود ۱۵۰ میلیون نفر را در بر می گیرد. در این میان؛ می بایست از ایران با جمعیت شیعه ای در حدود ۶۵ میلیون نفر که تقریباً ۹۰ درصد جمعیت این کشور را تشکیل می دهد، بعنوان تأثیرگذارترین کشور شیعه در میان جوامع شیعه جهان نام برد.

در واقع؛ پیروزی انقلاب اسلامی در ایران در سال ۱۹۷۹ و تشکیل حکومت شیعی جمهوری اسلامی در این کشور که خواهان صدور انقلاب اسلامی به دیگر جوامع اسلامی بود، نقش مهمی را در ایجاد جنب و جوش در این جوامع بالاخص در میان شیعیان ایجاد کرد که این نقش هر روز بیش از پیش پررنگ تر می شود به طوری که چشم پوشی از مطالعه آن را ناممکن می سازد. از این رو، در این تحقیق، درصدد خواهیم بود که به بررسی نقش کانونی جمهوری اسلامی ایران در صحنه ژئوپلیتیک شیعیان در جهان با توجه به قدرت یابی بیش از پیش شیعیان در کشورهای اسلامی پس از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ پردازیم.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی ایران، شیعیان، حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱.

شیعه و ژئوپلیتیک مقاومت

محمد رادمنش، دکترای تاریخ ایران اسلامی مدرس دانشگاه فرهنگیان؛ مرکز نیشابور

تاریخ شیعه بیانگر فراز و فرودهای بسیار شیعیان در طی دوره های مختلف جامعه ی اسلامی است. مظلومیت شیعیان و شکل گیری فرهنگ مقاومت در بین آنان از همان زمان حکومت پیامبر اسلام شروع شد و در ماجرای سقیفه و فدک مشخص گردید. در کنار این عامل اساسی آنچه به مقاومت شیعی کمک نموده است، همبستگی فکری مردم و وفاق اجتماعی آنان بر اثر توجه به مذهب شیعه در جریان های سیاسی و اجتماعی می باشد. مفاهیم و آموزه های فرهنگ شیعی که روح مقاومت اسلامی محسوب می شود و تأکید شیعیان بر امامت، عدل، انتظار و

مظلومیت سالار شهیدان امام حسین علیه السلام از دیگر عوامل شکل گیری مقاومت اسلامی است.

شیعیان در طول تاریخ خود همواره در برابر استبداد (حتی با فرض حمایت از سلطان برای حفظ بیضه ی اسلام)، استعمار (نفی سیل) و لائیسزم ایستاده اند. در بین فرقه های شیعی مکتب اصولی و اجتهادی به دلیل ظرفیت بالای روزآمد شدن و تکیه بر اجتهاد (ایمان، علم و آگاهی) ممتازتر و بهتر عمل نموده است. اگرچه روش های شیعیان در برخورد با حکومت های جور در طول تاریخ شیعه متفاوت به نظر می رسد ولی یک هدف را تعقیب می کند و آن تأکید بر حق شیعیان در خلافت اسلامی و جانشینی پیامبر است. در طی قرون اخیر تلاش شیعیان برای مقابله با مثلث استبداد، استعمار و لائیسزم با روش های گوناگون صورت گرفته است. شیعیان در چارچوب حکومت صفویان برای توسعه ی فرهنگ شیعی تلاش می کردند. در دوره ی قاجاریه علمای شیعی به عنوان رهبران جامعه ی دینی در مقابل اندیشه های سکولار و امتیازات استعماری ایستادند و روح اجتهاد را به کار گرفتند. آنان تلاش کردند تا در قالب مشروطیت، قوانین اسلامی را حاکم سازند و با تمام توان خود در مقابل اندیشه های سکولار و غرب گرا بایستند. با مقاومت و مبارزه ی علما، رهبری سیاسی جامعه ی شیعی به تدریج در اختیار آنان قرار گرفت چنانکه در ماجرای مشروطه، مبارزه با استبداد رضاخانی، نهضت ملی شدن نفت و انقلاب اسلامی، علما رهبران مبارزه سیاسی محسوب می شوند. اگر روش های حاج ملا علی کنی، آیه الله میرزای شیرازی، سید جمال الدین و دیگر علمای مبارز را در مقابل سه محور استبداد، استعمار و لائیسزم بررسی کنیم متوجه می شویم که بیشتر این روش ها در مبارزات انقلابی حضرت امام خمینی رحمه الله نمود پیدا کرده است. به عبارت بهتر در ژئوپلیتیک مقاومت امام و تلاش های ایشان برای رهبری جامعه ی شیعی، عصاره ی مبارزه ی هزار ساله ی شیعیان نهفته است که پیوند دین و سیاست، اجتهاد و ولایت فقیه از موارد مهم آن محسوب می شود. ابزارهای بیدار گرانه ای که شیعیان از آن برای گسترش مقاومت استفاده نمودند از سقیفه و فدک تا کنون با توجه به شرایط زمانی متفاوت بوده است. برخی از آن موارد عبارت است از: اعتراض علنی و استفاده از تریبون مسجد و کانون و حسینیه و حوزه های درسی و حتی مجلس شورا، تعطیل جلسات درس، انتشار رساله و نشریات، ایجاد جمعیت ها و گروه ها، استفاده

از حرکت های انقلابی و جهاد، اعزام مبلغ و بسیاری موارد دیگر.

واکنش های ایجاد شده در مقابل فرهنگ شیعی اصولی مانند بابتی گری، اخباری گری و عقاید سکولار دیگر که مورد حمایت استعمارگران نیز واقع می شوند، همراه با توسعه ی روز افزون بیداری اسلامی مبتنی بر فرهنگ شیعی و جمهوری اسلامی در ایران، نشان می دهد که اسلام شیعی از ظرفیت بالایی برای مبارزه و ایجاد تحول در جوامع اسلامی برخوردار است و میتواند با رهبری سیاسی جهان اسلام، زمینه ساز حکومت جهانی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه گردد.

واژگان کلیدی: شیعه، فرهنگ مقاومت، انتظار، مظلومیت، اسلام شیعی، فرهنگ شیعی.

عاشورا؛ آموزه، رسانه و الگویی جاودان برای ژئوپلیتیک مقاومت؛

(با تاکید بر جنبشهای مقاومت در خاورمیانه)

عمران راستی، استادیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشگاه بیرجند

آرزو خراسانی، دانش آموخته جغرافیا و دبیر آموزش و پرورش خراسان جنوبی

امروزه مباحث ژئوپلیتیک مقاومت و آنتی ژئوپلیتیک از جمله مباحث مهم در پژوهش ها و نوشته های مربوط به ژئوپلیتیک انتقادی می باشد. این رویکرد توجهش را صرفاً به رویه سلطه ژئوپلیتیک معطوف نداشته بلکه به رویه دیگر ژئوپلیتیک که همان مقاومت باشد بیشتر توجه می کند. مقاومت در برابر سلطه بیرونی و سلطه حاکمان جور و ناصالح تاریخی طولانی به درازای رقابت قدرت ها و نیروها دارد اما کمتر موردی از این مقاومت ها بوده است که ماندگار گشته باشد. اما عاشورا به عنوان عالی ترین و متعالی ترین صحنه ژئوپلیتیک مقاومت از چنان ماندگاری و جاودانگی برخوردار بوده و هست که امروزه و در قرن بیست و یکم و هزاره سوم نیز توان تحریک و به غلیان در آوردن جنبش های مقاومت را دارد. بسیاری از نهضت ها و مقاومت ها در دنیای اسلام و حتی غیر اسلام الگوی مقاومت خود را از عاشورا الهام گرفته اند. این مقاله در پی آن است تا با رویکردی تبیینی - تاریخی و با روش توصیفی - تحلیلی، در پنج دهه اخیر الهام بخشی پویای عاشورا را در جنبش های ژئوپلیتیک مقاومت در جهان و به خصوص منطقه خاورمیانه مورد بررسی نماید.

واژگان کلیدی: عاشورا، ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک مقاومت، آنتی ژئوپلیتیک، جنبش های مقاومت.

بیداری اسلامی و دورنمای آن با تاکید بر شیعیان

رضا التیامی نیا، دکترای جغرافیای سیاسی و عضو هیات علمی دانشگاه یاسوج

عمران راستی، عضو هیات علمی دانشگاه بیرجند

حوادث و رویدادهای جاری در جهان اسلام، محیط سیاسی جهان اسلام و جامعه جهانی را به شدت تغییر داده است. این تحولات کشورهای متعدد اسلامی از آفریقای غربی تا جنوب فیلیپین و نیز سایر مسلمانانی که در سایر نقاط جهان پراکنده هستند را تحت تأثیر قرار داده است. جنبش های اسلامی خواهان توجه به آموزه های مذهبی، مقابله با فرهنگ لیبرالیسم و سرمایه داری و خواهان تغییر وضع موجود جوامع خود هستند. مسأله فلسطین و شکست های پی در پی رژیم های حاکم عربی در جنگ با اسرائیل، اشغال سرزمین های اسلامی توسط آمریکا بر بی اعتباری و فقدان مشروعیت رژیم های حاکم و وابسته اسلامی افزوده و در پیدایش بیداری اسلامی سهیم است. دوره طلایی پیشرفت مسلمین با ورود اروپائیان و شروع دوره استعمار و بعد از آن، دوران استعمار نو به افول گرایید. در این دوره رژیم های استعماری و نخبگان حاکم وابسته اسلامی حیات سیاسی و فرهنگی مسلمین را نادیده گرفتند و دوره طولانی رکود و وابستگی تحت حکومت قدرت های غربی در جهان اسلام آغاز شد. اسلام ستیزی، جنگ شش روزه ۱۹۶۷ اعراب با رژیم صهیونیستی، انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹، تهاجم شوروی به افغانستان، جنگ ۱۹۹۱ خلیج فارس، رکود شدید اقتصادی، ناکامی دولت برای ارائه خدمات مناسب به جمعیت در حال رشد، عدم پاسخگویی، فساد فراگیر، نبود آزادی سیاسی و مدنی، سیستم های آموزشی که ترویج گر سکولاریسم، عدم تساهل و مدارا و وفاداری به ملی گرایی است، ظهور رسانه های جمعی، ناکارآمدی ناصریسم و پان عربیسم از جمله این عوامل هستند. اعراب شکست خوردند چون هفت کشور بودند با اتحاد مجدد می توانند مسأله فلسطین را حل کنند و عصر طلایی تمدن، علم و فرهنگ اسلامی را احیا کنند. شیعیان عمدتاً در کشورهای خلیج فارس و اوپک، جایی که ذخایر نفتی جهان توزیع شده اند، متمرکز هستند.

کشورهای بحرین، عراق، ایران، کویت، عمان، قطر و عربستان سعودی حدود ۶۱ درصد جمعیت خلیج فارس را تشکیل می دهند. شیعیان پنج کشور ایران، بحرین، عراق، امارات متحده عربی و عربستان سعودی ۵۸ درصد ذخایر نفتی جهان را در اختیار دارند. بدیهی است که شیعیان تأثیرات مهمی بر روی کل منطقه خلیج فارس و تحولات جهانی و بین المللی به خصوص بیداری اسلامی - جهانی دارند. جمعیت مهم شیعه بر مکان های استراتژیک و میادین نفتی مهم مستقر هستند. تمرکز میادین نفتی در کنار ساحل و دور از ساحل در قطر، شرق عربستان سعودی، کویت و جنوب عراق عمدتاً در مکان های توزیع جمعیت شیعه قرار دارند. شیعیان زیادی نیز در اطراف ابوظبی در امارات متحده عربی قرار دارند. شیعه به طور بالقوه قدرت جهانی و منطقه ای بسیاری برای تأثیرگذاری بر تحولات اسلامی و جهانی دارد. هدف این مقاله بررسی تحولاتی است که در حال تغییر چشم انداز سیاسی - مذهبی جهان اسلام هستند.

واژگان کلیدی: اسلام، بیداری اسلامی، شیعه.

بررسی نقش و تأثیر آموزه های انقلاب اسلامی ایران در احیا و نقش سیاسی شیعیان (مطالعه موردی: افغانستان)

صفر علی بلال، کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی رحمه الله دارای تأثیرات و بازتاب های مختلفی در سطح ملی، منطقه ای و حتی جهانی بوده به نحوی که در بازساخت قدرت مسلمانان و جهان اسلام نقش مؤثری داشته است.

یکی از تأثیرات مهم اندیشه های حضرت امام خمینی رحمه الله و آموزه های انقلاب اسلامی ایران در موضوع الهام بخشی به گروه های شیعه و احیای نقش سیاسی شیعیان در کشورهای اسلامی بوده است. افغانستان از جمله کشورهایی است که دارای اقلیت ۲۵ درصدی شیعه بوده و به دلیل ساختارهای سیاسی و شرایط موجود، شیعیان در دهه های قبل از انقلاب اسلامی ایران چندان نقش مؤثر در قدرت سیاسی نداشته اند. در سال های اخیر شیعیان افغانستان تحرکات جدیدی را برای حضور در صحنه سیاسی انجام دادند.

این مقاله در صدد است با روش توصیفی، علی به صورت اسنادی به بررسی نقش و تأثیر انقلاب اسلامی به احیای قدرت شیعیان در افغانستان بپردازد.

ص: ۲۷۹

بررسی استراتژی های کشورهای اسلامی در مقابله با پدیده شیعه هراسی در جهان

صغری شفیعی، کارشناس ارشد

روح الله پور طالب، عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد آزادشهر استان گلستان

یکی از مهم ترین مسائل استراتژیکی و ژئوپلیتیکی کشور های اسلامی به خصوص کشورهای شیعه نشین که می توان گفت تأثیر بسیار زیادی نیز در روابط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی میان آن ها گذاشته است پدیده شیعه هراسی در جهان به خصوص کشور های غربی می باشد که نقش آن ها نیز در این میان چندان هم بی تأثیر نبوده است. کشورهای غربی از کاربست آفندها یا گسترش شیعه هراسی مهم ترین اهداف عملیاتی و راهبردی را به کار می برند که از جمله می توان جلوگیری از شکل گیری ترتیبات امنیتی، بومی و پایدار - انعکاس تصاویر مجازی از جنبش های مقاومت شیعی - پیوند زدن تفکرات اهل سنت با وهابیون و... را نام برد که این اقدامات ذهن جهانیان را به این پدیده سوق داده است. بنابراین در این مقاله سعی بر آن شده در ابتدا تحلیلی از تاریخ پیدایش پدیده شیعه هراسی و همچنین عواملان بوجود آورنده آن بیان شود. سپس در فصل های بعدی این مقاله نیز به بررسی چگونگی سیاست کشورهای اسلامی و سپس کشور های غربی در مقابل پدیده شیعه هراسی و همچنین اقدامات و استراتژی های لازم کشورهای اسلامی برای مقابله با این پدیده را مورد تحلیل و ارزیابی قرار می دهد. و در فصل آخر نیز به جمع بندی مطالب و مباحث ارائه شده پرداخته خواهد شد. همچنین باید اذعان کرد که این مقاله به صورت توصیفی و تحلیلی می باشد و جمع آوری منابع نیز به شیوه اینترنتی و کتابخانه ای است.

واژگان کلیدی: کشورهای اسلامی، شیعه هراسی، کشورهای غربی.

چالش های امنیتی ژئوپلیتیک شیعه در آغاز دهه دوم قرن ۲۱

شهرام ابراهیمی درخشان، مربی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز، گروه علوم سیاسی

در یک تعریف کلی ژئوپلیتیک شیعه شامل کشور ایران به عنوان محور اصلی و منظومه ای

از مناطق شیعه نشین در کشورهای خاورمیانه می باشد. تعاریف و برداشت های جدید عوامل سیاسی و فرهنگی را به طور جدی وارد مفهوم ژئوپلتیک کرده است. با توجه به محوریت ایران به عنوان تنها کشور بزرگ و قدرتمند شیعه و همچنین توان آن در قاعده سازی (بالقوه و بالفعل) منطقه ای و تأثیر گذاری بین المللی،

عنصر ژئوپلتیک شیعه که می تواند امتداد قدرت فرهنگی و سیاسی ایران در میان کشورهای منطقه باشد اهمیت بالایی می یابد.. لیکن با توجه به حضور کشورهای فرا منطقه ای و تضاد گفتمان سیاسی کشورهای سنی و همچنین تحولات سریع بین المللی از جمله تحولات اخیر خاورمیانه عربی (بهار عربی) به نظر میرسد ژئوپلتیک شیعه به چالش های بدیعی روبروست. این چالش ها متضمن ابعاد نرم و سخت است که امر سیاسی را در دوران جدید تحت الشعاع قرار داده است. اگر عامل فرهنگی و مذهبی شیعه را به عنوان یک فاکتور پیوند دهنده ملت های مسلمان قلمداد کنیم، آنگاه می توانیم از عنصری به نام ژئوپلتیک شیعه یاد کنیم. به عبارت دیگر عامل جغرافیای سیاسی شیعه را به عنوان یک اصطلاح سیاسی تأثیر گذار و یک واقعیت منطقه ای دارای قابلیت سیاسی در نظر می گیریم. اکنون این سؤال مطرح می شود که این فاکتور سیاسی تا چه میزان می تواند در معادلات منطقه ای و بین المللی تأثیر گذار باشد؟ برای پاسخ به این سوال توجه به یک امر ضروری می نماید و آن وقوع انقلاب اسلامی ایران و تحقق یک دولت اسلامی شیعه قدرتمند در عرصه بین المللی است. دولتی که علاوه بر موقعیت ژئوپلتیک بسیار حساس بر منابع قابل توجه زیرزمینی و جمعیتی نیز حاکم است. در کنار وجود یک چنین دولتی امتداد مذهب شیعه در کشورهای همسایه و منطقه که از آن به عنوان حلال شیعی یاد می شود، موضوع بحث را حساس و جذاب می کند. عراق، عربستان، بحرین، آذربایجان، سوریه، لبنان، افغانستان، یمن کشورهای هستند که در آن ها جمعیت شیعه کمابیش وجود دارند؛ گرچه دارای توان عملی تأثیر گذاری نیستند. از سوی دیگر حکومت های حاکم بر کشورهای فوق دارای مذهب سنی هستند و حتی در کشورهایی مثل بحرین که دارای اکثریت شیعه است، اقلیت سنی حاکمیت سیاسی را در دست دارد. با این مفروضات فوق سؤال دیگر این است که آیا ژئوپلتیک شیعه می تواند به عنوان یک عنصر تأثیر گذار در عرصه بین المللی ظهور و ثبوت

یابد؟ به عبارت دیگر آیا ژئوپلتیک شیعه به محوریت ایران می تواند از فاکتور ژئوپلتیکی خود به عنوان اهرمی تاثیرگذار در معادلات منطقه ای و بین المللی بهره گیرد؟ همچنین با توجه به مسایلی چون تضاد حکومت های سنی منطقه و به ویژه حکومت های عربی با کشور ایران که عمدتاً به دلیل اختلافات ایدئولوژیک مذهبی است قدرت مانور ایران تا چه حدی خواهد بود؟ تحولات اخیر در منطقه خاورمیانه عربی که با نام بهار عربی و یا بیداری اسلامی از آن یاد می گردد، اهمیت بررسی دوباره و عمیق ژئوپلتیک شیعه را دوچندان می کند؛ چرا که معادلات جدیدی با بازی بازیگران منطقه ای و فرا منطقه ای و حتی ناتو شروع شده است. عامل مهم دیگر حضور نیروهای فرا منطقه ای در این منطقه حساس خاورمیانه می باشد که عمدتاً این حضور به رهبری آمریکا هدایت می گردد. اختلافات و برخورد تمدن اسلامی و تمدن غربی امری بدیهی و تاریخی است اما نکته اینجاست که از یکسو بسیاری از همین کشورهای اسلامی توانسته اند خود را حداقل در مسایل راهبردی به دیدگاهی مشترک با آمریکا برسانند و از سوی دیگر بعد از انقلاب اسلامی که یک انقلاب تمام عیار مذهبی بود، کشور محور شیعه که همان ایران باشد، تبدیل به دشمن شماره یک آمریکا شد و تا امروز حتی با قدرت بیشتری نسبت به صدر انقلاب ادامه دارد. سوال دیگر اینجاست که با توجه به این اختلاف عمیق با دنیای غرب ژئوپلتیک شیعه چه سرنوشتی پیدا خواهد کرد؟

جمع بندی نکات و متغیرهای فوق اهمیت تحقیق و ارزیابی در زمینه چالش ها و تهدیدات فراروی ژئوپلتیک شیعه را دوچندان می کند. وجود نیروهای فرامنطقه ای، حاکمیت دولت های سنی، بنیاد گرایی و سلفی گرایی، مسأله جهانی شدن و سرعت شتابنده آن، توسعه یافتگی و توسعه نیافتگی داخلی خود کشورهای منطقه، میزان تأثیر گذاری جمعیت شیعه در عرصه سیاسی داخلی کشورهای منطقه، قدرت و نفوذ ایران در منطقه و توان آن در قاعده سازی، پرستیژ بین المللی ایران و جذابیت فرهنگی و سیاسی آن، جذابیت و کار آمدی مدل حکومتی حاکم بر ایران، ارتباط با دنیای غرب و جز آن مولفه هایی هستند که می توانند به عنوان یک تهدید و چالش امنیتی هم در بعد سخت افزاری و هم از نگاه نرم ژئوپلتیک شیعه را تحت تأثیر

قرار دهند. با توجه به اولویت مسأله امنیت در احساس آرامش و پیشبرد اهداف در قالب سرزمینی و منطقه ای تهدیدات فوق به عنوان مهم ترین چالش ها، منطقه ژئوپلیتیکی شیعه را متأثر می سازند. اکنون سوال اصلی این گونه مطرح می شود که چالش های امنیتی ژئوپلیتیک شیعه در دو دهه اول قرن ۲۱ کدام ها هستند؟ به نظر می رسد روند تحولات سریع منطقه اهمیت کاوش موضوع را دو چندان کرده است.

واژگان کلیدی: چالش های امنیتی، ژئوپلیتیک شیعه، مناطق شیعه نشین، تحولات خاورمیانه.

تأثیر فروپاشی شوروی بر ژئوپلیتیک شیعه: بررسی واکنش های مکاتب قم و نجف

سیدمحسن موسوی زاده جزایری، مدرّس دانشگاه پیام نور چناران

بنیادهای اساسی حوزه اندیشه سیاسی تشیع معاصر را باید متأثر از دو مکتب سیاسی نجف و قم دانست که توسط مجتهدانی نظیر میرزای شیرازی، شیخ فضل الله نوری، آخوند خراسانی، میرزای نایینی و امام خمینی رحمه الله پایه ریزی شد. این دو مکتب با ایجاد تحول اساسی در فهم سیاسی شیعه، بنیاد سیاست و شریعت را در دوران معاصر دگرگون کردند و نظریات دینی و سیاسی جدیدی را ارائه کردند. مکتب نجف و قم نتیجه تلاش های روحانیت شیعه در حوزه سیاسی است؛ آن ها با ارائه نظریه هایی در مورد سیاست و نسبت آن با دیانت سعی داشتند با ارائه راهکارهایی، دین را که به علت تحولات روز درحال حوزه های مختلف نظیر زندگی اجتماعی و سیاسی و بین المللی در چالش بود، احیا نمایند. از این رو با نظریه پردازی در حوزه های گوناگون درصدد بودند تا پرسش های مهم و چالش انگیزی را که شیعه با آن مواجه شده بود پاسخ دهند. در این میان تغییرات ژئوپلیتیک جهان و تحولات درحال شکل گیری، در زمان پیدایش این دو مکتب، تأثیرات مهمی را بر ژئوپلیتیک شیعه در خاورمیانه وارد آورد. از این رو این دو مکتب مجبور شدند نسبت به آن واکنش نشان دهند. فارغ از تأثیرات ناشی از موضع گیری این دو مکتب در زمان پیدایش شان، و تأثیراتی که این موضع گیری ها بر جهان شیعه گذاشت، سؤالی که مطرح می شود این است که با توجه به تغییرات جهان بعد از فروپاشی شوروی و شکل گیری فضای جدید بین المللی، واکنش این دو

مکتب نسبت به تحولات جهانی چه بود؟ نگارنده به دنبال آن است تا مشخص کند واکنش این دو مکتب نسبت به تحولات جهانی در حوزه روابط بین الملل بعد از فروپاشی شوروی چگونه بوده است.

واژگان کلیدی: مکتب سیاسی نجف، مکتب سیاسی قم، شوروی، تحولات جهان، ژئوپلیتیک شیعه.

مبانی نظری رفتار سیاسی شیعیان دوازده امامی عراق

(با تاکید بر سال های ۱۹۸۰ - ۲۰۱۰ میلادی)

سیدابراهیم ربانی، دانش آموزخته حوزه علمیه و دانشگاه آزاد اسلامی قم دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

برابر آمارها

و اسناد موجود، اکثریت جمعیت عراق را شیعیان دوازده امامی تشکیل می دهند. رفتار سیاسی شیعیان عراق در روزگار گذشته و کنونی، گوناگون بوده است. چنین رفتاری با رفتار سیاسی دیگر شیعیان دوازده امامی در روزگاریها و سرزمین های گوناگون، شباهت ها و اختلاف هایی دارد.

اما رفتار سیاسی شیعیان دوازده امامی عراق در سال های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰ میلادی از زوایای گوناگون قابل تامل است. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان عراق، مبارزه شیعیان با نظام بعثی عراق، ورود مرجعیت در صحنه سیاسی عراق و... برخی از زوایای با اهمیت این روزگار است.

اما در روزگار میان سال های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰ میلادی، رفتار سیاسی شیعیان، افت و خیز هایی داشته است؛ که ممکن است ذهن ناظران بیرونی را با پرسش هایی روبرو کند. با پرسش هایی چون، آیا گوناگونی رفتار سیاسی شیعیان عراق از بی سامانی رفتار ایشان برخاسته است؟ یا رفتار سیاسی شیعیان عراق، در دوره های زمانی و رخدادهای گوناگون هدفمند و سازمان یافته است؟ و اگر رفتار سیاسی شیعیان عراق سازمان یافته و هدفمند است؛ مبنا یا مبانی نظری و پشتوانه اندیشه ای آن چیست؟

پژوهش حاضر، برپایه این پرسش بنیادین سامان یافته است که مبانی نظری رفتار

ص: ۲۸۴

سیاسی شیعیان دوازده امامی عراق در سال های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰ میلادی چیست؟ بر این باور هستیم که مبانی نظری رفتار سیاسی شیعیان دوازده امامی عراق در سال های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰ میلادی متأثر از انقلاب اسلامی ایران و فرهنگ و هویت عراقی و مذهبی است.

در این پژوهش، تلاش خواهیم کرد پس از بیان اهمیت موضوع، رفتار سیاسی را تعریف کنیم تا خواننده از معنا و مراد ما - در ادامه پژوهش - آگاه باشد. زان پس، با اشاره به رفتار سیاسی شیعیان عراق و رخدادهای این روزگار، تأثیر انقلاب اسلامی ایران و فرهنگ و هویت عراقی و مذهبی را بر شیعیان عراق نمایش خواهیم داد.

واژگان کلیدی: شیعیان دوازده امامی عراق، رفتار سیاسی، انقلاب اسلامی ایران.

ایران و هراس زدایی از تغییر در خاورمیانه عربی

دکتر علیرضا سمیعی اصفهانی، استاد یار گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج

علی کرمی، دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه یاسوج

در چند دهه گذشته تمامی رژیم های اقتدارگرای خاورمیانه به نحوی بر روی «ترس از تغییر» سرمایه گذاری کرده و عامدانه به آن دامن می زدند تا مردم را مطیع و تابع خود نگه داشته و با دستکاری فکری اراده ی مبارزه علیه رژیم های حاکم را از مردم سلب نمایند. در این راستا می توان به ایجاد شبیح بنیادگرایی اسلامی متأثر از القاعده و ایران اشاره کرد. شروع بیداری اسلامی در خاورمیانه نشان دهنده ی شبیح زدایی از تغییر در میان مردم مسلمان این منطقه می باشد. با توجه به این مطلب پرسشی که در نوشتار حاضر مورد بررسی قرار می گیرد این است که نقش جمهوری اسلامی ایران را در این شبیح زدایی چگونه می توان مورد ارزیابی قرار داد؟ در واقع شکل گیری بنیادگرایی اسلامی در منطقه خاورمیانه و هم ردیف قرار دادن حکومت اسلامی شیعی در ایران با جریاناتی مانند القاعده بن لادن، بهانه مناسبی برای سرکوب آزادی و خواسته های دموکراتیک و مردمی در این کشورها بوده است. بر این اساس فرضیه ی پژوهش حاضر این است که جمهوری اسلامی ایران با به نمایش گذاشتن آزادی و دموکراسی بومی در قالب مردم سالاری دینی و میزان بالای مشارکت مردم در فرایند های سیاسی نقش مهمی در خنثی نمودن تلاش این رژیم ها در

ترویج خط مشی ایران هراسی و شیعه هراسی و اصلاح ذهنیت ملت های منطقه در این باره ایفا نموده است. بنابراین در این پژوهش سعی خواهد شد به روش توصیفی - تحلیلی با اتخاذ رویکرد جامعه شناسی سیاسی و با بهره گیری از منابع کتابخانه ای و مقالات اینترنتی دلایل موفقیت الگوی مردم سالاری دینی جمهوری اسلامی ایران در شبح زدایی

از تغییر در منطقه خاورمیانه و در نتیجه وقوع بیداری اسلامی بررسی گردد.

واژگان کلیدی: ایران، مردم سالاری دینی، بیداری اسلامی، شبح تغییر، منطقه خاورمیانه.

بازشناسی انقلاب اسلامی ایران در الگوی بیداری جهان اسلام با تأکید بر نقش احیاء ولایت فقیه و رهبری شیعی (امام خمینی و امام خامنه ای)

سعید پیغمبر دوست، دانشجوی دکترای امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

انقلاب اسلامی حادثه مهم و حیرت انگیزی بود که توانست به رهبری بزرگ پرچم دار و احیاء اسلام و تشیع حضرت امام خمینی رحمه الله در عصر حاضر معادلات سیاسی جهان و منطقه را دگرگون ساخته و ایفاگر نقش تعیین کننده باشد. این حادثه بزرگ قرن از یکسو معادلات سیاسی استکبار را در ادامه سیاست سلطه و تقسیم استعماری جهان به هم زد و از سوی دیگر یکی از استوارترین رژیم های وابسته را که از حمایت قدرت های بزرگ برخوردار بود، ریشه کن نمود. مهم تر از این دو، روند انقلاب اسلامی با آگاهی های عمیقی که در میان ملت های مسلمان جهان به ویژه در کشورهای اسلامی به وجود آورد، زمینه تحولات سیاسی ریشه دار و بینش ها و گرایش و حرکت ها و سازماندهی های سیاسی چشم گیری را فراهم آورد. این جریان سیاسی یک بار دیگر، اسلام را به عنوان یک قدرت تعیین کننده در جهان مطرح نمود و چشم انداز وحدت بزرگ جهان اسلام و حرکت عظیم بازبانی خویشتن خود و گریز از سلطه و ایستادگی در برابر استعمار کهنه و نو و ایجاد قطب سیاسی جدید در جهان و فروریزی رژیم های وابسته و تحمیلی را در سرزمین های پر نعمت اسلامی، در برابر دیدگان مشتاق یک میلیارد مسلمان گشود و موجی از وحشت و اضطراب در جهانخواران آفرید. فروغ انقلاب اسلامی که پس از صدر اسلام مهم ترین و

ریشه دارترین و شکوهمندترین حادثه تاریخ اسلام است، همه درخشندگی‌ها و فرازهای برجسته تاریخ اسلام و تشیع را در بر گرفت و جایگزین همه الگوهای گذشته تاریخ اسلام گردید.

در این راستا نقش بی بدیل و محوری ولایت فقیه و رهبری در به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی و ادامه روند احیای اسلام ناب محمدی برخوردار است از مبانی فقهی و اندیشه‌های شیعی در عصر حاضر از چنان اهمیتی برخوردار است که بدون آن چنین رویداد بزرگی امکان پذیر نمی نمود؛ همان نقشی که در حال حاضر و در جریان بیداری اسلامی منطقه کم تر مورد توجه قرار گرفته است در این مقاله تلاش بر این است تا با پاسخگویی به این سوال که نقش احیای ولایت فقیه و رهبری شیعی در الگوی بیداری اسلامی چیست؟ به تبیین معیارهای اثربخش تفکر و رهبری تشیع در این بیداری پردازیم.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ولایت فقیه، رهبری تشیع، بیداری اسلامی.

حکومت پاکستان، طالبان و اقلیت شیعه

ستار آهین جان، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران

سید احمد موسوی، دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه تهران

پاکستان با بیش از ۱۷۰ میلیون نفر جمعیت به عنوان دومین کشور اسلامی در جنوب آسیا و در همسایگی ایران، افغانستان، چین و هند قرار دارد. در پاکستان ادیان و مذاهب متعددی وجود دارند؛ اما اکثریت قاطع مردم آن را مسلمانان تشکیل می دهند. در میان مسلمانان، اهل سنت که بیشتر حنفی مذهب هستند؛ اکثریت دارند. مسلمانان اهل سنت به سه گرایش مختلف تقسیم شده اند: دیوبندی، بریلوی و اهل حدیث. پس از اهل سنت، دومین گروه مذهبی عمده را شیعیان تشکیل می دهند. شیعیان پاکستان به دو گروه دوازده امامی و اسماعیلیه تقسیم می شوند. اکثریت قاطع شیعیان جزو گروه اول هستند، اما تعدادی از فرقه اسماعیلیه نیز در کراچی، گلگت، ملتان و سند زندگی می کنند. محققان و کارشناسان مسائل پاکستان ارقام متفاوتی از جمعیت شیعیان این کشور ارائه می دهند، به گونه ای که این ارقام از ۱۵ تا ۲۵ درصد متغیر است. اما طبق آمار رسمی حکومت پاکستان در سال ۲۰۰۸ شیعیان تقریباً ۱۹ درصد از جمعیت این کشور را تشکیل می دهند. علیرغم اینکه شیعیان

تقریباً یک پنجم جمعیت یکصد و هفتاد میلیونی این کشور را دربر می گیرند، اما همواره با مسائل و مشکلات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، تبعیض های مذهبی و عقیدتی هم از سوی حکومت های وقت و هم از جانب گروه های رادیکال و افراطی از جمله سپاه صحابه و طالبان روبه رو بوده اند. این امر در سایه بی توجهی نهادها و سازمان های حقوق بشری و دیگر کشورهای مسلمان باعث عقب ماندگی اقتصادی و فقر و محرومیت مطلق آن ها شده است. این مقاله سعی در بررسی ساختار حکومت پاکستان، اقلیت ها و فرقه های مذهبی و سیاسی، مسائل و نقش و جایگاه سیاسی و اقتصادی شیعیان در این کشور دارد.

واژگان کلیدی: پاکستان، اقلیت های مذهبی و سیاسی، شیعیان، طالبان، حقوق بشر.

هویت ملی ایرانی و مذهب شیعه؛ عوامل بقاء ملی

حسین مهدیان، دانشجوی دکترای علوم سیاسی، عضو هیأت علمی دانشگاه امام علی علیه السلام

در عصر جهانی شدن یکی از اصلی ترین عوامل بقای ملی کشورها حفظ ارزش های هویتی آن ها است. در چنین عرصه ای، آن دسته از ارزش های هویتی که از پویایی و سیالیت و قدرت انتقال بالاتری برخوردار باشند، شانس بیشتری برای بقا دارند.

مذهب شیعه و هویت ایرانی از بازترین شاخصه های هویتی کنونی ملت ایران می باشند که می توانند در برابر پدیده جهانی شدن با حفظ ارزش های هویتی از طریق ایجاد وحدت و همبستگی ملی، بقای ملی ایران را حفظ نمایند.

از دیدگاه جغرافیای سیاسی ملت ایران دارای دو شکاف مذهبی و قومیتی می باشد که در عصر کنونی و به واسطه افزایش آگاهی ها محسوس تر شده اند و می توان گفت، پرداختن به هر یک از شاخصه های هویت کنونی ملت ایران یعنی مذهب تشیع یا هویت ایرانی و نادیده گرفتن دیگری ایجاد شکاف ملی را در پی دارد.

در طول چند دهه اخیر، برخی اندیشمندان جامعه سخت در پروردن هویتی برای ایران هستند که یکسره بر دستاوردها و افتخارات ایران باستان و هویت ایرانی تکیه دارد، بی آنکه مذهب نقش مهمی در آن داشته باشد. در مقابل برخی نیز سرگرم پروراندن هویتی

برای ملت ایران می باشند که یکسره بر اسلام و مفاخر اسلامی - عربی تکیه دارد و ایران باستان و فرهنگ ایرانی جایی در آن ندارد.

این مقاله با روشی توصیفی - تحلیلی به دنبال تشریح آن است که بقاء ملی ایران در بلند مدت از طریق اتکاء همزمان بر مذهب شیعه (پیوند دادن گروه ها و اقوام گوناگون زبانی به ویژه در بخش مرکزی فلات ایران حول مذهب مشترک) و هویت ایرانی (پیوند دادن گروه های مذهبی حول هویت زبانی - نژادی مشترک) حاصل می گردد.

واژگان کلیدی: هویت ایرانی، مذهب شیعه، جهانی شدن، بقای ملی.

بررسی توانمندی شهرهای شیعه در توسعه گردشگری

فیروزه پیکانی، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی توریسم دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان

تحقیق حاضر با هدف شناسایی جایگاه و اهمیت شهرهای مقدس شیعه و بررسی ارتباط آن ها با شناسایی توانمندی های گردشگری در این نوع گردشگری و همچنین پیامدهای این نوع گردشگری به نگارش درآمده است. گردشگری وسیله ای است که افراد را با مذاهب و فرهنگ های متفاوت به یکدیگر پیوند می دهد و به آن ها کمک می کند تا همدیگر را با وجود تنش های سیاسی و اجتماعی بهتر درک کنند. مذهب به عنوان یکی از اصلی ترین انگیزه های سفر شناخته شده است. آیین اسلام مکتبی است جامع که در معارف اسلامی برای توان بخشی روحی در کارها سفر را پیشنهاد کرده است. بنابراین کشورهای اسلامی باید بر مفاهیم غنی و بر جاذبه های بی نظیر گردشگری در درون خود تکیه کرده و از باورهای دینی و آموزه های آن در جهت معرفی و ترویج این دین الهی بهره بگیرند و از فرصت حضور گردشگران برای انتقال این تمدن غنی استفاده نمایند. در این تحقیق از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است و جمع آوری مطالب به صورت کتابخانه ای و منابع الکترونیک صورت گرفته است. از نتایج یافته های این پژوهش می توان انتظار داشت با توجه به مزیت هایی که صنعت گردشگری در زمینه های فرهنگی و اقتصادی دارد؛ می تواند فرصتی برای کشورهای اسلامی و ملل مسلمان برای نزدیکی به یکدیگر از یک سو و رشد اقتصادی آن ها از سوی دیگر باشد.

واژگان کلیدی: شهرهای شیعه، گردشگری، توسعه گردشگری، جهان اسلام.

کویت لیبرال ترین، نوترین و ثروتمندین کشور خلیج فارس است. علی رغم نوسازی سریع کشور، اسلام اساس عمده ی هویت فردی و جمعی به حساب می آید. از هنگام زوال پان عربیسم در دهه ۱۹۷۰، کویت شاهد یک رستاخیز اسلامی مهم به ویژه در میان دانشجویان بوده است. شواهد همگی دال بر این است که رشد آگاهی اسلامی غیرسیاسی از سوی دولت مورد تشویق قرار گرفته است. استفاده از اصلاحات و موضوعات اسلامی در سخنان مقامات دولتی و نخبگان سیاسی، اقتصادی، تکنوکرات و روشنفکر افزایش یافته است. پژوهش حاضر با نام اصلاحات سیاسی و دموکراسی در کویت و تأثیر آن بر شیعیان است که هدف از بررسی نقش شیعیان، وجود جمعیت نسبی شیعه در کشور کویت می باشد. سوالی که در رابطه با این موضوع مطرح می شود، چنین است که اصلاحات سیاسی و دموکراسی در کویت چه تأثیری بر موقعیت سیاسی شیعیان این کشور داشته است؟ همچنین فرضیه ای مطرح می شود که اصلاحات سیاسی و دموکراسی در بحرین، باعث عدم نفوذ جایگاه سیاسی شیعیان در ساختار قدرت در این کشور شده است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است و روش جمع آوری منابع اسنادی می باشد که از طریق کتابخانه، کتابخانه های دیجیتالی و برخی سایت های اینترنتی جمع آوری شده است. نتایج حاصله موید این است که در کشورهای عرب حوزه خلیج فارس جلوی انتشار و توزیع قدرت به سمت نیروهای اجتماعی و سیاسی در جامعه گرفته شده و با به حاشیه کشیده شدن این نیروها، میزان مشارکت عمومی در آنها، در پایینترین سطح خود قرار دارد.

واژگان کلیدی: دموکراسی، اصلاحات سیاسی، حکومت پادشاهی، کویت، شیعیان.

امیر حدادپور، کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

دکتر زهرا پیشگاهی فرد، دانشیار گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

در حال حاضر جمعیت مسلمانان جهان به بیش از یک میلیارد نفر رسیده است و بر اساس آماری که از منابع مختلف ارائه شده است، شیعیان حداقل حدود ۲۰ درصد این جمعیت را تشکیل می دهند. شیعیان چه در کشورهایی که اکثریت جمعیت و چه اقلیت جمعیت را تشکیل می دهند، در رویدادهای اخیر، نقش تعیین کننده ای داشته اند. تغییر جایگاه شیعیان به عنوان یک مذهب اقلیت در حال باز تعریف است. زیرا قسمت عمده ای از پیروان این مذهب در منطقه ای قرار گرفته اند که بر روابط قدرت در سطح ملی، منطقه ای و بین المللی بسیار تأثیر گذار می باشند. و بعد از دهه هفتاد (۱۹۷۹م) وقوع انقلاب اسلامی در ایران، شیعه را به عنوان یک عامل ژئوپلیتیک مطرح ساخت. به طور کلی هویت دینی نقش تعیین کننده در پدیده های ژئوپلیتیک دارد. در این مقاله سعی بر این شده است که تحولات ژئوپلیتیکی شیعه بعد از انقلاب های اخیر کشورهای عربی - اسلامی مورد بررسی قرار گیرد. و با توجه به نتایج بدست آمده، صحت فرضیه ی «در آینده وزن و قلمرو ژئوپلیتیکی شیعیان در خاورمیانه گسترش و تثبیت خواهد یافت» به اثبات رسیده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک شیعه، خاورمیانه، انقلاب های عربی - اسلامی.

اصل دعوت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و تأثیرات آن در ژئوپلیتیک شیعیان خاورمیانه

محمد تقی جهانبخش، دانش آموخته علوم سیاسی و عضو باشگاه پژوهشگران، دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی

وقوع انقلاب اسلامی در ایران یکی از رخدادهای بزرگ نیمه دوم سده بیستم بود که منشأ تحولات فراوان در ابعاد بین المللی و نیز ساختار قدرت جهانی شد. این تأثیر گذاری در ابتدا موجب پیشبرد روند بیداری و آگاهی مسلمانان و افزایش فعالیت های موثر دینی در کشورهای اسلامی، به ویژه جوامع شیعی شد؛ اما با تحکیم نظام سیاسی و شکل گیری

ساختاری های نظام جمهوری اسلامی به عنوان مولود انقلاب اسلامی، ضمن معرفی الگویی متفاوت از نظام سیاسی مبتنی بر شریعت اسلام به جهانیان، موضوع صدور انقلاب بر اساس قانون اساسی در چهارچوب اصل دعوت، در دستور کار دولت مردان قرار گرفت. البته اصل دعوت به عنوان یکی از اصول مبنایی و اهداف ابتدایی انقلاب اسلامی عام بوده و امت واحده اسلامی را مخاطب قرار داده، اما از آنجا که شیعیان قرابت فکری و اعتقادی بیشتری با گفتمان جمهوری اسلامی دارند، استقبال بیشتری و توجه خاص تری را به مبانی این دعوت مبذول داشته اند. پیگیری موضوع صدور انقلاب از سال های آغازین عمر جمهوری اسلامی، امروزه به قدرت یابی شیعیان در کشورهای دارای اکثریت شیعه (تشکیل هلال شیعی) و نیز تقویت و تحکیم موضع احزاب و جریانات اسلام گرای شیعی در کشورهای دارای اقلیت شیعه شده است. همچنین موجب تقویت جنبش های اسلام گرای سنی شده که جلوه های آن را می توان در جنبش های اسلامی اخیر در خاورمیانه و شمال آفریقا مشاهده کرد. در این مقاله تلاش خواهد شد تا تأثیرات اصول فراملی سیاست خارجی جمهوری اسلامی در ژئوپلتیک شیعیان خاورمیانه و به طور خاص شیعیان عراق و لبنان مورد بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: ژئوپلتیک شیعه، انقلاب اسلامی، سیاست خارجی، صدور انقلاب.

ژئوپلتیک شیعه و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: بررسی موردی تأثیر دو جنگ اسرائیل با حزب الله و حماس بر روابط ایران و جمهوری آذربایجان

دکتر عبدالرضا فرجی راد، استادیار ژئوپلتیک دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

سید هادی ساداتی، دانش آموخته کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبائی تهران

محمد درخور، دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

جنگ ۳۳ روزه و ۲۲ روزه حزب الله و حماس با اسرائیل باعث شد که سیاست خارجی ایران در تکاپوی ایجاد ائتلافی ضد اسرائیلی برآید و در نتیجه واکنش کشورهای منطقه نسبت به تحولات ذکر شده برای ایران هم ارزیابی گردد.

در این میان کشور آذربایجان که دارای روابط استراتژیک با اسرائیل در حوزه های نظامی، اقتصادی و تکنولوژیک می باشد با چالشی پیرامون این موضوع روبرو شده؛ از یک طرف این کشور با اکثریتی شیعه و احساس قرابت ذهنی با حزب الله با واکنش های مردمی روبرو بود و

از سوی دیگر مسئله حقوق بشر و حمایت از آرمان‌های بشری نیز این کشور را در تنگنای واکنش قرار داده بود و این مسئله نهایتاً باعث شد که این کشور اقدام‌های اسرائیل را محکوم کند و به همین مسأله اکتفا کرد ولی این واکنش در نگاه مقامات ایرانی کافی نبود به خصوص که آذربایجان محدودیت‌هایی را برای راهپیمایی‌های مردمی ایجاد نموده، که مورد انتقاد ایران بود. در این نوشتار به تأثیر تحولات در جنگ ۳۳ روزه و ۲۲ روزه حزب الله و حماس با اسرائیل بر روابط ایران و آذربایجان مورد بررسی قرار می‌گیرد تا التزام جمهوری اسلامی ایران در پابندی به شعار مستضعف محوری در سیاست خارجی و دفاع از مسئله فلسطین مورد نقد و بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: ایران، آذربایجان، ژئوپلیتیک شیعی، سیاست خارجی، اسرائیل، حزب الله، حماس، جنگ ۳۳ روزه.

سنجش وزن ژئوپلیتیکی شیعیان در ساختار قدرت کشورهای منطقه خاورمیانه

دکتر عباس علی پور^(۱)، سیدفواد علوی نیا^(۲)، محمد مرادی^(۳)

اگر وزن ژئوپلیتیکی را برآیندی از مجموعه نیروهای مثبت و منفی در یک واحد ژئوپلیتیکی در نظر بگیریم، شیعیان در کشورهای منطقه از وزن ژئوپلیتیکی یکسان و برابری برخوردار نیستند. این مسئله را می‌توان در ساختار قدرت این کشورها به وضوح یافت. این مقاله با روش تطبیقی درصدد شناخت وزن ژئوپلیتیکی شیعیان در ساختار قدرت کشورهای منطقه خاورمیانه خواهد بود. یافته‌های تحقیق به بررسی متغیرها و مؤلفه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی پرداخته است. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد رشد و گسترش تفکر سلفی‌گری در این کشورها طی سال‌های اخیر یکی از عمده‌ترین عوامل تضعیف جایگاه شیعیان در کشورهای خاورمیانه محسوب می‌شود.

ص: ۲۹۳

۱- عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

۲- کارشناس ارشد جغرافیای نظامی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

۳- کارشناس ارشد جغرافیای نظامی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

واژگان کلیدی: وزن ژئوپلیتیک، شیعه، قدرت، سلفی گری، خاورمیانه.

نقش و جایگاه انقلابی گری در تفکر شیعه

مجتبی محمدی

مهدی داودی

مهم ترین اصل در نظریه سیاسی تشیع اصل امامت می باشد که یکی از بنیادهای آن بحث اجتهاد و مرجعیت است، اجتهاد بایی است در مذهب تشیع برای هماهنگ شدن دین با مقتضیات زمان، و همین عامل، علت پویایی و تحرک تشیع در طول تاریخ بوده است که با وضع موجود مخالف بوده و به ظلم ستیزی و در سده های اخیر به انقلابی گری پرداخته است و در نهایت توانسته نظام سیاسی منطبق با آموزه های خود را به وجود آورد که نمونه آن انقلاب اسلامی ایران است. روحانیت در تشیع به دلیل عواملی چون سازماندهی، اعتقاد پیروان و خودکفایی مادی و توانایی بسیج بالا از قدرت بالایی برخوردار است که در طول تاریخ فعالیت های آن را در مقابله با استبداد و استعمار و تجاوز مشاهده کرده ایم.

اصل این سرزندگی عامل اجتهاد است که عامل همبستگی برای انطباق با تحولات اجتماعی و سیاسی جدید می باشد. از جمله مراکز سازماندهی مذهب تشیع که آن را منحصر به فرد کرده است؛ می توان به مسجد اشاره کرد که در زمان انقلاب جمهوری اسلامی ایران کار ویژه یک حزب یا سایر تشکیلات نوین را به خوبی ایفا کرده بود. همچنین حوزه ها و مدارس دینی، بقاء و قبور متبرکه که از آن جهت که دارای موقوفات بسیار بوده و مدارس دینی و مراجع را در جوار خود پذیرا شده اند و در تقویت روحیه معنوی مردم شیعه بسیار مؤثر بوده و هستند، دسته جات و هیئت های مذهبی و عزاداری و رهبری نیز از عوامل بسیار مؤثر بوده اند که عامل اخیر را در مبارزات مردم شیعه ایران به رهبری امام خمینی رحمه الله و پیروزی انقلاب اسلامی ایران شاهد بودیم.

واژگان کلیدی: نظام سیاسی، اجتهاد، سازماندهی، مخالفت با وضع موجود، انقلابی گری.

ص: ۲۹۴

سید علی شفیع پور حسینی، استادیار گروه معارف و عضو هیأت علمی دانشگاه تفرش

با نگاهی اجمالی به تحولات اخیر خاورمیانه و شمال آفریقا که به حق به «بیداری اسلامی» تعبیر می شود در می یابیم که زنان یکی از مهم ترین مؤلفه های مؤثر و محرک آن به شمار می روند. این حضور گسترده و البته مؤثر که از زنان صدر اسلام (حضرت زهراؓ و حضرت زینبؓ) و ارزش های اسلامی و الهی، الهام گرفته شده است. هویت اسلامی و انقلابی زنان جهان اسلام را احیاء و بازتولید کرده است. ارزش هایی که بیداری اسلامی آن ها را مجدداً بر تارک و پیشانی تحركات و جنبش های فرهنگی و سیاسی نشانده مفاهیم و ارزش هایی از قبیل اسلام گرایی، ضدیت با استکبار خارجی و استبداد داخلی و ضدیت با صهیونیسم.

در جغرافیای سیاسی گاهی از یک مکان مثل تنگه هرمز به عنوان منطقه ژئوپلیتیک نام می برند و گاهی از کالای مصرفی مثل نفت و گاهی نیز از آب و مسأله آب به عنوان مسأله ژئوپلیتیک نام می برند؛ اما در مقاله حاضر به این مقوله می پردازیم که شیعه چه نقش و جایگاهی برای زنان ترسیم کرده است؟ و دیدگاه حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری در مورد نقش زنان در ژئوپلیتیک شیعه و به طور عام بیداری اسلامی چیست؟

دومین جنبش اصلاح گری و بیداری در جهان اسلام پس از صدر اسلام در ایران و به رهبری امام خمینی رحمه الله به وجود آمد که با تأسیس حکومت دینی تحقق ارزش ها و آرمان های مسلمانان در جامعه اسلامی را موجب گردید. از این رو به تبع این پیروزی عظیم، حاکمیت قدرت های سلطه گر بین المللی در همه دنیا به ویژه کشورهای اسلامی به چالش کشیده شد و الگویی الهام بخش را برای وقوع انقلاب های اسلامی دیگر فراهم نمود. بنابراین در این مقاله تلاش می گردد جایگاه و نقش زنان مسلمان و شیعه به عنوان بخش مهمی از جامعه اسلامی در تحقق تمدن بین المللی اسلامی و حکومت امام عصر (ژئوپلیتیک شیعه با محوریت نقش زنان ایران و عراق و بحرین و لبنان)

و با توجه به فراگیر شدن جنبش بیداری اسلامی و انقلاب ها و جنبش های منطقه ای شیعه با استفاده از روش توصیفی و تحلیل مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: زنان، ژئوپلیتیک شیعه، بیداری اسلامی، الگوی اسلامی.

ص: ۲۹۶

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ ه.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
  ۲. ارتباط با مراکز هم سو
  ۳. پرهیز از موازی کاری
  ۴. صرفاً ارائه محتوای علمی
  ۵. ذکر منابع نشر
- بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نمایم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آبا ده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

